

Міністерство освіти і науки України
Уманський національний університет

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРАВЧУК ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 378.046-021.64:34]:316.454.54-053.6](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Кравчук

Науковий керівник: Совгіра Світлана Василівна, доктор педагогічних наук,
професор

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Кравчук О. В. «Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Уманський національний університет, Умань, 2026.

У дисертації вперше обґрунтовано педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, зацікавленість бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та активних форм і методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

Розроблено та апробовано модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, яка представлена блоками: ціле-методологічним (мета, підходи, принципи), організаційно-процесуальним (етапи, зміст, форми, методи, засоби, технології), структурно-результативним (компоненти, критерії, показники, рівні, діагностичне забезпечення, результат).

Визначено компоненти готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками та їх критерії з показниками: мотиваційно-особистісний з критеріями: мотиваційно-ціннісним, потребово-орієнтаційним, особистісним, когнітивно-компетентнісний з критеріями: інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим, організаційно-діяльнісний з критеріями: соціально-рефлексивним, комунікативно-довірчим, організаційно-партнерським.

Виділено три рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: низький, середній та високий.

Аналіз термінологічного апарату дослідження дозволив уточнити та розширити значення ключових понять.

Підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з

підлітками визначено як цілеспрямовано організований процес оволодіння професійними знаннями, уміннями, якостями, психологічною стійкістю до дій, узгоджених за метою, місцем та часом, набуття соціальних норм регулювання соціальної взаємодії з підлітками у напрямі оперативної допомоги з попередження соціальних відхилень у їх поведінці для майбутньої професійної діяльності.

Готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками тлумачимо як особистісне утворення, що складається з позитивної професійної мотивації, властивостей характеру, знань, умінь, навичок, здібностей, психічних процесів, що дозволяють бакалавру успішно здійснювати соціальну взаємодію з підлітками для попередження, превентивної та правовиховної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення причин, що сприяють скоєнню правопорушень підлітками.

Удосконалено зміст, форми, методи, технології підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Подальшого розвитку набули теоретичні підходи до проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

На різних етапах у дослідженні брали участь 369 бакалаврів, які навчаються за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність: 171 бакалавр КГ, 198 бакалаврів ЕГ та задіяно 23 викладачі, 34 фахівці правоохоронних органів (дільничних інспекторів, інспекторів ювенальної поліції, інспекторів безпеки освітнього середовища).

Із метою розроблення моделі та обґрунтування педагогічних умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками проведено пілотажне дослідження та констатувальний експеримент, результати яких засвідчили перевагу низького рівня готовності їх до здійснення означеного процесу в обох групах.

Формувальний експеримент передбачав реалізацію педагогічних умов. У процесі реалізації першої педагогічної умови застосовано традиційні форми навчання (лекційні, семінарські та практичні заняття, самостійну роботу), під час яких впроваджено ситуативні завдання: обговорення у групах, самостійний аналіз, письмовий розгляд (з обмеженням часу), індивідуальну або групову доповідь,

дискусію між різними групами, рольову гру. Використано інноваційні форми навчання (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції вдвох, лекції-провокації (із запланованими помилками), лекції-пресконференції, діалогові лекції; семінарські заняття-дискусії; тренінги, написання доповідей, захист рефератів; індивідуальну роботу з підлітками у закладах освіти).

На семінарських та практичних заняттях застосовано методи активного навчання: дискусії, дебати, аналіз конкретних ситуацій, проблемний метод, ситуативні завдання, комунікативні завдання та вправи зі створенням ситуацій професійного спілкування, компетентнісні завдання з розв'язанням реальної ситуації – задачі або завдання-події, деонтологічні ситуативні завдання, наближені до реальних ситуацій професійної діяльності правоохоронних органів, ділову гру, юридичні поєдинки, відеодемонстрацію. Групову форму діяльності бакалаврів реалізовано за різними техніками спілкування: «Диференційована групова робота», «Відрядження», «Єдина групова робота», «Акваріум».

Реалізація другої педагогічної умови передбачала оновлення змісту навчальних нормативних дисциплін: «Основи організації служби у правоохоронних органах» доповнено темою «Професійна етика» та введено в лекційні та семінарські заняття матеріал з девіацій підлітків; «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» оновлено темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності»; упроваджено вибіркові компоненти: «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Психолого-педагогічна підготовка». Проведення практичних занять забезпечувалося поглибленим вивченням та обговоренням нормативно-правових засад професійної етики та службового етикету фахівців правоохоронних органів, конкретних проблем професійної діяльності правоохоронців у їх взаємодії з підлітками тощо. Запропоновано питання дослідницького характеру: «Як?», «Навіщо?», «Чому?» та методику «Колесо життєвого балансу».

Застосовано методи активного навчання: вправу «Знаю я свого друга (подругу)?», ділові ігри «Я як суб'єкт навчання очима викладача», «Прийняття адекватних заходів реагування на зміни оперативної обстановки», тренінг «Особливості спілкування фахівця правоохоронних органів з підлітками», тренінгові

вправи «Профілактична дія», «Переконання», «Агресивний підліток», «Публічне спілкування», комунікативні завдання, кейси «Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку», «Досвід взаємодії поліції та суспільства за кордоном».

Проведено фахові семінари «Профілактика девіантної поведінки підлітків», «Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності», «Забезпечення прав людини у діяльності фахівців правоохоронних органів».

У процесі реалізації третьої умови для позааудиторної роботи та виробничої практики застосовано різноманітний арсенал форм та методів соціально-педагогічної спрямованості. Апробовано такі форми позааудиторних занять: виступи з актуальних проблем комунікативної діяльності фахівців правоохоронних органів; бесіди за «круглим столом» з питань професійного спілкування (бесіда-дискусія, бесіда-оповідання); майстер-клас, оформлення виставок; екскурсії до різних типів соціально-державних та громадських установ тощо. Удосконалено програму проблемної групи «Правове виховання населення», колективними формами організації занять якої були проблемні семінари-дискусії, ділові ігри, індивідуальні творчі завдання. Використано прийоми: змагальності, зв'язку з практикою.

Для виробничої практики запропоновано систему завдань, ситуацій з правового виховання підлітків, дослідницьку роботу, комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків (вправи, власні розробки, ігри, тренінги для розвитку та професійно важливих якостей, тести), розроблено програму «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник» для соціально-профілактичної та педагогічної підтримки підлітків (соціально значиму акцію, волонтерство, рух, флешмоби). Застосовано технології: соціально-педагогічну, яка включає: загальну, групову та індивідуальну профілактику, технологію оперативної допомоги, спільної діяльності (попередження правопорушень), проєктну (модерація, співпраця та взаємодія), мережеву технологію. Організовано взаємодію майбутніх поліцейських як із підлітковими групами ризику, так і зі співробітниками організацій соціально-реабілітаційної спрямованості, проведені заходи: пізнавальна вікторина «Етикет довкола нас»; квест «Юні детективи». Організовано відвідування слідчого ізолятора та виховного закладу, збори з підлітками та іншими неповнолітніми групами ризику

та їхніми батьками перед літніми канікулами, виступи на правові теми перед учнями та батьками.

Проведено формувальний експеримент, за результатами якого встановлено перевагу високого рівня готовності бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ (43,9%) та середнього у КГ (47,4%). Різниця за високим рівнем готовності бакалаврів у ЕГ і КГ за результатами формувального етапу експерименту становила 32,8%, середнім – 4,0%, низьким – 28,9%. За результатами дослідження встановлено зміну рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками КГ із низького на середній, в ЕГ із низького на високий.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в освітній процес закладів освіти системи МВС діагностичного інструментарію, обґрунтуванні та експериментальній перевірці критеріальних та рівневих характеристик готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, оновленні змісту освітніх компонентів «Основи організації служби у правоохоронних органах», яку доповнено темою «Професійна етика» та введення в лекційні та семінарські заняття матеріалу з девіацій підлітків, «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності», упровадженні вибіркового компонентів «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Психолого-педагогічна підготовка», проведенні фахових семінарів «Профілактика девіантної поведінки підлітків», «Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності», «Забезпечення прав людини у діяльності фахівців правоохоронних органів»; для виробничої практики запропоновано систему завдань, ситуацій з правового виховання підлітків, комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків, розроблено програму «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник» з метою соціально-профілактичної та педагогічної підтримки підлітків; удосконалено програму проблемної групи «Правове виховання населення».

Матеріали дослідження можуть бути використані з метою оптимізації професійної підготовки фахівців правоохоронних органів до роботи в соціумі,

що динамічно змінюється, на основі вдосконалення в соціальній взаємодії компонентних складових їх особистого соціального досвіду; фахівцями правоохоронних органів, громадськими об'єднаннями, які займаються проблемами девіантної поведінки сучасних підлітків; психологами-практиками та соціальними працівниками у контексті індивідуальної чи групової роботи з підлітками. Результати дослідження можуть бути підставою для покращення роботи фахівців правоохоронних органів та розробки нормативних актів, що регламентують аспекти діяльності дільничного інспектора, інспектора ювенальної превенції, інспектора безпеки освітнього середовища, та нових вибіркових дисциплін.

Ключові слова: бакалаври, підготовка, готовність, правоохоронна діяльність, взаємодія, соціальна взаємодія, підлітки, попередження, профілактика, професійна діяльність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Kravchuk O., Kochubei M., Chovriy S., Koycheva T., Pishun, S. Formation of professional communication of non language specialists in higher education institutions. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Issue 73. Pp. 373–386. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.73.01.31>
2. Кравчук О. В. Зміст соціально-профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів з правопорушень підлітків. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 215. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-191-196>
3. Совгіра С., Кравчук О. Компонентний склад здатностей правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з населенням різних категорій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2024. Вип. 2. С. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2024.306330>

4. Кравчук О. В. Педагогічні можливості профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів із підлітками. *Наукові записки*. 2024. № 6. С. 104–109. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.104
5. Кравчук О. В. Сутність, зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 3(49). С. 626–637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-626-637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637)
6. Кравчук О. Теоретичні передумови посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 213. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177>
7. Кравчук О. Аналіз готовності майбутніх правоохоронців до комунікації з неповнолітніми у соціально небезпечних ситуаціях. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 10(18). С. 186–200. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10\(18\)-186-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10(18)-186-199)

***Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації***

8. Кравчук О. В. Регіональна система соціального контролю та попередження девіантної поведінки підлітків. *Modern Trends in the Development of Scientific Space: X International scientific and practical conference (Dresden, February 14–16, 2024)*. Dresden, Germany: International Scientific Unity, 2024. Pp. 194–196. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/02/Modern_trends_in_the_development_of_scientific_space_Feb_14_16_2024.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
9. Кравчук О. В. Компетентність соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 29 листоп. 2023 р.): у 3-х ч.* Кропивницький, 2023. Ч. 1. С. 44–46. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11501/document.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).

10. Кравчук О. В. Принципи підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика*: зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Умань, 23 листоп. 2023 р.). Умань, 2023. С. 136–140. URL: <https://lnk.ua/x4LXPzn4n> (дата звернення: 15.10.2025).
11. Кравчук О. В. Здатності майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками як умова успішної професійної діяльності. *Theoretical and practical perspectives of modern science: VII International Scientific and Practical Conference* (Stockholm, February 13–14, 2024). Stockholm, Sweden, 2024. Pp. 57–60. URL: <https://zenodo.org/records/10689118> (дата звернення: 15.10.2025).
12. Кравчук О. Сутнісні характеристики професійної компетентності як критеріальний показник готовності фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців (Умань, 15 квіт. 2025 р.). Умань, 2025. С. 144–146. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2025/1/49.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
13. Кравчук О. В. Порівняльний аналіз стану професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками у різних країнах. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (Valencia, September 15–17, 2025). Valencia, Spain, 2025. Pp. 160–163. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Valencia_Spain_15.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
14. Кравчук О. В. Аналіз ефективності соціальної взаємодії поліцейських з підлітками. *Modern Problems of Science and Technology: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (Tallinn, September 22–24, 2025). Tallinn, Estonia: European Open Science Space, 2025. Pp. 122–124. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Tallinn_Estonia_22.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

ABSTRACT

Kravchuk O. V. «Training of Bachelors of Law Enforcement for Social Interaction with Adolescents». – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 011 Educational and Pedagogical Sciences. – Uman National University, Uman, 2026.

The dissertation first substantiates the pedagogical conditions for training bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents: the formation of a socially oriented value orientation, motivation, and interest of bachelors in communicating with adolescents based on a combination of traditional and active forms and methods of learning; selection of the content of training bachelors of law enforcement taking into account the specifics of social interaction with adolescents; use of educational technologies for organizing communicative activities of bachelors in extracurricular activities and during practical training.

A model of training bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents has been developed and tested, which is represented by blocks: objective-methodological (goal, approaches, principles), organizational-procedural (stages, content, forms, methods, means, technologies), structural-resultative (components, criteria, indicators, levels, diagnostic support, result).

The components of the readiness of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents and their criteria with indicators have been determined: motivational personal with criteria: motivational value, need-oriented, personal, cognitive competence with criteria: informational cognitive, professional competence, cognitive substantive, organizational activity with criteria: socially reflective, communicative trustful, organizational partner.

Three levels of readiness of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents are identified: low, medium and high.

Analysis of the terminological apparatus of the study allowed to clarify and expand the meaning of key concepts.

The preparation of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents is defined as a purposefully organized process of mastering professional knowledge, skills, abilities, qualities, psychological resilience to actions agreed upon in purpose, place and time, acquiring social norms for regulating social interaction with adolescents in the direction of operational assistance to prevent social deviations in their behavior for future professional activities.

The readiness of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents is interpreted as a personal formation consisting of positive professional motivation, character traits, knowledge, skills, abilities, mental processes that allow the bachelor to successfully carry out social interaction with adolescents for the purpose of prevention, preventive and legal education activities aimed at identifying and eliminating the causes that contribute to the commission of offenses by adolescents.

The content, forms, methods, and technologies of training bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents have been improved.

Theoretical approaches to the problem of training bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents have been further developed.

At various stages, 369 bachelors studying in the specialty 262 Law Enforcement participated in the study: 171 bachelors of the CG, 198 bachelors of the EG, and 23 teachers and 34 specialists of law enforcement agencies (district inspectors, juvenile police inspectors, educational environment safety inspectors) were involved.

In order to develop a model and substantiate the pedagogical conditions for training bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents, a pilot study and an ascertaining experiment were conducted, the results of which showed the preference for a low level of their readiness to carry out the specified process in both groups.

The formative experiment provided for the implementation of pedagogical conditions. In the process of implementing the first pedagogical condition, traditional forms of learning were used (lectures, seminars and practical classes, independent work), during which situational tasks were introduced: group discussion, independent analysis, written review (with time limits), individual or group report, discussion between different groups, role play. Innovative forms of learning were used (problem lectures, lecture-

discussions, lectures in pairs, lectures-provocations (with planned errors), lectures-press conferences, dialogue lectures; seminar-discussion classes; trainings, writing reports, defense of essays; individual work with adolescents in educational institutions).

In seminar and practical classes, active learning methods were used: discussions, debates, analysis of specific situations, problem method, situational tasks, communicative tasks and exercises with the creation of situations of professional communication, competency tasks with the solution of a real situation – tasks or task-events, deontological situational tasks, close to real situations of professional activity of law enforcement agencies, business game, legal duels, video demonstration. The group form of activity of bachelors was implemented using various communication techniques: «Differentiated group work», «Business trip», «Single group work», «Aquarium».

The implementation of the second pedagogical condition provided for updating the content of educational normative disciplines: «Fundamentals of Organization of Service in Law Enforcement Agencies» was supplemented with the topic «Professional Ethics» and material on deviations of adolescents was introduced into lecture and seminar classes; «Interpersonal Communication in Law Enforcement» was updated with the topic «Conflictual Nature of Law Enforcement»; selective components were introduced: «Legal Foundations of Educational Work of Law Enforcement Agencies», «Psychological and Pedagogical Training». Practical classes were provided with in-depth study and discussion of the regulatory and legal principles of professional ethics and service etiquette of law enforcement specialists, specific problems of the professional activities of law enforcement officers in their interaction with adolescents, etc. Research questions were proposed: «How?», «Why?», «Why?» and the «Life BalanceWheel» methodology.

Active learning methods were applied: the exercise «Do I know my boyfriend (girlfriend)?», business games «I as a subject of learning through the eyes of a teacher», «Taking adequate measures to respond to changes in the operational situation», training «Features of communication between a law enforcement specialist and adolescents», training exercises «Preventive action», «Persuasion», «Aggressive teenager», «Public communication», communicative tasks, cases «Code of conduct for officials in maintaining law and order», «Experience of interaction between police and society abroad».

Professional seminars «Prevention of deviant behavior of adolescents», «Formation of communicative culture of bachelors of law enforcement», «Ensuring human rights in the activities of law enforcement specialists» were held.

In the process of implementing the third condition for extracurricular work and industrial practice, a diverse arsenal of forms and methods of socio-pedagogical orientation was used. The following forms of extracurricular activities were tested: speeches on current problems of communicative activity of law enforcement specialists; round table discussions on issues of professional communication (conversation discussion, conversation story); master class, exhibition design; excursions to various types of social, state and public institutions, etc. The program of the problem group «Legal Education of the Population» was improved, the collective forms of organizing classes of which were problem seminars discussions, business games, individual creative tasks. The following techniques were used: competition, connection with practice.

For production practice, a system of tasks, situations for the legal education of adolescents, research work, a set of methods for the development of personal qualities of adolescents (exercises, own developments, games, trainings for the development and professionally important qualities, tests) was proposed, the program «I am a leader», «I am a volunteer», «I am a researcher» was developed for social and preventive and pedagogical support of adolescents (socially significant action, volunteering, movement, flash mobs). Technologies were applied: socio pedagogical, which includes: general, group and individual prevention, technology of operational assistance, joint activities (prevention of offenses), project (moderation, cooperation and interaction), network technology. Interaction of future police officers with both adolescent risk groups and employees of social and rehabilitation organizations was organized, events were held: cognitive quiz «Etiquette around us»; quest «Young detectives». A visit to a pre-trial detention center and an educational institution was organized, meetings with adolescents and other at-risk groups and their parents before the summer holidays, and speeches on legal topics to students and parents were held.

A formative experiment was conducted, the results of which established the superiority of a high level of readiness of bachelors of law enforcement agencies for social

interaction with adolescents in the EG (43.9%) and an average level in the CG (47.4%). The difference in the high level of readiness of bachelors in the EG and CG according to the results of the formative stage of the experiment was 32.8%, average – 4.0%, low – 28.9%. According to the results of the study, a change in the levels of readiness of bachelors of law enforcement activities for social interaction with adolescents in the CG from low to medium, in the EG from low to high.

The practical significance of the results obtained lies in the development and implementation of diagnostic tools in the educational process of educational institutions of the Ministry of Internal Affairs system, substantiation and experimental verification of the criteria and level characteristics of the readiness of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents, updating the content of the educational components «Fundamentals of the Organization of Service in Law Enforcement Agencies», which is supplemented by the topic «Professional Ethics» and introducing into lecture and seminar classes material on deviations of adolescents, «Interpersonal Communications in Law Enforcement» on the topic «Conflict Nature of Law Enforcement Activities», introducing selective components «Legal Foundations of Educational Work of Law Enforcement Agencies», «Psychological and Pedagogical Training», conducting professional seminars «Prevention of Deviant Behavior of Adolescents», «Formation of Communicative Culture of Bachelors of Law Enforcement Activities», «Ensuring Human Rights in the Activities of Law Enforcement Specialists Bodies»; for production practice, a system of tasks and situations on the legal education of adolescents, a set of methods for the development of the personal qualities of adolescents, the program «I am a leader», «I am a volunteer», «I am a researcher» was developed for the purpose of social, preventive and pedagogical support of adolescents; the program of the problem group «Legal education of the population» was improved.

The research materials can be used to optimize the professional training of law enforcement specialists to work in a dynamically changing society, based on improving the components of their personal social experience in social interaction; by law enforcement specialists, public associations dealing with the problems of deviant behavior of modern adolescents; by practicing psychologists and social workers in the context of individual or

group work with adolescents. The results of the study can be the basis for improving the work of law enforcement specialists and developing regulations that regulate aspects of the activities of a district inspector, juvenile prevention inspector, educational environment safety inspector, and new selective disciplines.

Key words: bachelors, training, readiness, law enforcement activities, interaction, social interaction, adolescents, warning, prevention, professional activity.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Scientific works in which published main scientific results of the dissertation

1. Kravchuk, O., Kochubei, M., Chovriy, S., Koycheva, T., & Pishun, S. (2024). Formation of professional communication of non-language specialists in higher education institutions. *Amazonia Investiga*, 13(73), 373–386. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.73.01.31>
2. Kravchuk, O. V. (2024). Zmist sotsialno-profilaktychnoyi diyal'nosti maybutnikh fakhtsivtsiv pravozakhysnykh orhaniv z pravoporushen' pidlitkiv [Content of social-preventive activities of future law enforcement specialists regarding juvenile offenses]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, (215), 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-191-196>
3. Sovhira, S., & Kravchuk, O. (2024). Komponentnyy sklad zdatnostey pravookhoronnykh orhaniv vstanovlyuvaty dovirchi vzayemyny z naselennyam riznykh katehoriy [Component composition of law enforcement officers' abilities to establish trustful relationships with different categories of the population]. *Zbirnyk naukovykh prats Uman'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, (2), 87–95. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2024.306330>
4. Kravchuk, O. V. (2024). Pedahohichni mozhlyvosti profilaktychnoyi diyal'nosti maybutnikh fakhtsivtsiv pravookhoronnykh orhaniv iz pidlitkamy [Pedagogical possibilities of preventive activities of future law enforcement specialists with adolescents]. *Naukovi zapysky*, (6), 104–109. DOI: <https://doi.org/10.59694/>

ped_sciences.2024.06.104

5. Kravchuk, O. V. (2025). Sutnist', zmist ta osoblyvosti psykholohho-pedahohichnoyi pidhotovky bakalavriv pravookhoronnoyi diyal'nosti do sotsial'noyi vzayemodiyi z pidlitkamy [Essence, content, and features of psychological and pedagogical training of bachelor students in law enforcement activities for social interaction with adolescents]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky (Seriya "Pedahohika", Seriya "Psykholohiya", Seriya "Medytsyna")*, 3(49), 626–637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-626-637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637)
6. Kravchuk, O. (2024). Teoretychni peredumovy posylennya intehratsiyi zmistu ta protsesu pidhotovky maybutnikh fakhtsivtsiv pravookhoronnykh orhaniv [Theoretical prerequisites for strengthening the integration of content and process of training future law enforcement specialists]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, (213), 173–178. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177>
7. Kravchuk, O. (2025). Analiz hotovnosti maybutnikh pravookhorontsiv do komunikatsiyi z nepovnitnimi u sotsial'no nebezpechnykh sytuatsiyakh [Analysis of the readiness of future law enforcement officers for communication with minors in socially dangerous situations]. *Suspil'stvo ta natsional'ni interesy*, 10(18), 186–200. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10\(18\)-186-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10(18)-186-199)

**Scientific works that certify approbation
of the dissertation materials**

8. Kravchuk, O. V. (2024). Rehional'na systema sotsial'noho kontrolyu ta poperedzhennya deviantnoyi povedinky pidlitkiv [Regional system of social control and prevention of adolescent deviant behavior]. *Modern Trends in the Development of Scientific Space: X International Scientific and Practical Conference (Dresden, February 14–16, 2024)* (194–196). Dresden, Germany: International Scientific Unity. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/02/Modern_trends_in_the_development_of_scientific_space_Feb_14_16_2024.pdf (Accessed October 15, 2025).
9. Kravchuk, O. V. (2023). Kompetentnist' sotsial'noyi vzayemodiyi maybutnoho

- fakhtsivtsya pravookhoronnykh orhaniv [Competence of social interaction of a future law enforcement specialist]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky, osvity, tekhnolohiy i suspil'stva: Zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kropyvnytskyi, 29 lystop. 2023 r.): u 3-kh ch. (Ch. 1, 44–46). Kropyvnytskyi. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11501/document.pdf?utm_source=chatgpt.com (Accessed October 15, 2025).*
10. Kravchuk, O. V. (2023). Pryntsypy pidhotovky maybutnikh fakhtsivtsiv pravookhoronnykh orhaniv do sotsial'noyi vzayemodiyi [Principles of preparing future law enforcement specialists for social interaction]. *Aktual'ni problemy pidhotovky suchasnoho pedahoha: teoriya, istoriya, praktyka: Zb. materialiv XIV Vseukr. nauk.-prakt. onlayn-konf. (Uman', 23 lystop. 2023 r.) (136–140). Uman'. URL: <https://lnk.ua/x4LXPzn4n> (Accessed October 15, 2025).*
  11. Kravchuk, O. V. (2024). Zdatnosti maybutnikh fakhtsivtsiv pravookhoronnykh orhaniv vstanovlyuvaty dovirchi vzayemyny z pidlitkamy yak umova uspishnoyi profesiynoyi diyal'nosti [Abilities of future law enforcement specialists to establish trustful relationships with adolescents as a condition for successful professional activity]. *Theoretical and Practical Perspectives of Modern Science: VII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, February 13–14, 2024) (57–60). Stockholm, Sweden. URL: <https://zenodo.org/records/10689118> (Accessed October 15, 2025).*
  12. Kravchuk, O. (2025). Sutnisni kharakterystyky profesiynoyi kompetentnosti yak kriterial'nyy pokaznyk hotovnosti fakhtsivtsiv pravookhoronnykh orhaniv do roboty z pidlitkamy deviantnoyi povedinky [Essential characteristics of professional competence as a criterial indicator of law enforcement specialists' readiness to work with adolescents with deviant behavior]. *Nauka. Osvita. Molod': Zb. materialiv XVIII Vseukr. nauk. konf. studentiv ta molodykh naukovtsiv (Uman', 15 kvit. 2025 r.) (144–146). Uman'. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2025/1/49.pdf (Accessed October 15, 2025).*
  13. Kravchuk, O. V. (2025). Porivnial'nyy analiz stanu profesiynoyi pidhotovky pravookhorontsiv do roboty z pidlitkamy u riznykh krayinakh [Comparative

- analysis of the state of professional training of law enforcement officers to work with adolescents in different countries]. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (Valencia, September 15–17, 2025) (160–163). Valencia, Spain. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Valencia_Spain_15.09.25.pdf (Accessed October 15, 2025).
14. Kravchuk, O. V. (2025). Analiz efektyvnosti sotsial'noyi vzayemodiyi politseys'kykh z pidlitkamy [Analysis of the effectiveness of police social interaction with adolescents]. *Modern Problems of Science and Technology: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (Tallinn, September 22–24, 2025) (122–124). Tallinn, Estonia: European Open Science Space. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Tallinn_Estonia_22.09.25.pdf (Accessed October 15, 2025).

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ	30
1.1. Ступінь розробленості проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	30
1.2. Термінологічний апарат дослідження	57
1.3. Особливості підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у контексті професійної діяльності	76
Висновки до першого розділу	97
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ ТА ДІАГНОСТИКА СТАНУ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ	100
2.1. Організація дослідження підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	100
2.2. Аналіз стану підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	111
2.3. Компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	127
2.4. Методика проведення констатувального етапу експерименту	151
Висновки до другого розділу	174
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ	176
3.1. Модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	176
3.2. Обґрунтування та реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	196
3.3. Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи	225
Висновки до третього розділу	250
ВИСНОВКИ	252
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	260
ДОДАТКИ	298

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У демократичній державі ефективність діяльності влади залежить від того, наскільки вона якісно взаємодіє зі своїми громадянами. Необхідність встановлення довірчих взаємин громадян з поліцейськими органами обумовлена значною роллю у створенні ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значимих цілей. Це залежить від рівня комунікативної культури її співробітників. Підтвердженням тому є законодавчі документи, що вказують на важливу роль професійної, зокрема комунікативної, культури всіх суб'єктів правоохоронної діяльності.

Серед таких документів: Закони України «Про освіту» [228], «Про вищу освіту» [215], «Про Національну поліцію» [226], накази МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад» [213]; «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [214]; «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [217], «Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [221], «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти» [224], Постанови «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» [211], «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» [73], Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» [227], внутрішні документи (Дисциплінарний статут Національної поліції України [209], Кодекс честі [225]) та інші нормативні

документи, що складають організаційно-правову основу їх діяльності.

У цих документах містяться загальні положення, які розкривають основні аспекти роботи, обов'язки, права фахівців правоохоронних органів; зазначено найважливіші принципи їх діяльності, що зумовлюють її комунікативну специфіку, постійний зв'язок з населенням, чуйне і уважне ставлення до звернень громадян, відданість службовому обов'язку. У них відображено соціальне замовлення держави на підготовку фахівців правоохоронних органів, визначено конкретний перелік теоретичних знань, практичних умінь та навичок, якостей (професіоналізм, витримка та принциповість, чуйне ставлення до прав та законних інтересів громадян), якими має володіти відповідна посадова особа.

Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками постає як сукупність різних проблем, принципові аспекти яких знайшли своє відображення у вітчизняній та зарубіжній філософській, соціологічній, юридичній, психологічній та педагогічній літературі.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що проблемам підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки присвячено низку робіт у галузі психології та педагогіки (О. Бандурка [16], А. Большакова [27], О. Євдокімова [82], З. Кісіль [113], А. Лоза [163], Н. Мілорадова [180], О. Федоренко [277], Д. Швець [293]). Закордонний досвід професійної підготовки фахівців правоохоронних органів досліджено науковцями: Д. Журко [88], М. Завальний [89], Д. Кисленко [110], К. Малишев [168]. Їх аналіз показав, що якісна освіта співробітників МВС є необхідною умовою ефективної діяльності правоохоронних органів, що відповідають запитам та викликам ХХІ століття.

Значний внесок у вирішення питань удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в Україні зробили науковці: А. Білоусов [24], В. Гурський [69], Г. Джагупов [74], М. Долгополова [76], Ф. Думко [233], І. Зозуля [95], Г. Кудрявцева [155], О. Пасько [197], В. Сокурєнко [262] та ін.

Проте досі не піддана спеціальному аналізу проблема діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів з профілактики девіантної поведінки підлітків засобами правового виховання у процесі соціальної взаємодії.

У дослідженнях науковців розкрито характеристику підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин, психолого-педагогічних особливостей девіантної поведінки підлітків, систему взаємодії та впливу різних чинників на поведінку підлітків, роль та значення соціального середовища у формуванні особистості підлітка (Т. Андращук [6], Я. Андрушко [9], В. Дудченко [78], Ю. Жидецький [86], О. Землянська [94], О. Лящук [164], В. Свідовська [248], С. Яковенко [298]). У наукових дослідженнях О. Бондарчук [30], Н. Глушко [57], Ю. Грищук [67], Л. Корсун [133], О. Ратинської [240] виокремлено етапи та механізм перебігу відхилень у поведінці підлітків.

Наукового рішення потребують такі аспекти проблеми, як педагогічна спрямованість профілактичної діяльності фахівців правоохоронних органів з підлітками, індивідуальна профілактика через застосування ними комунікативних умінь і навичок.

Наявна потреба у поглибленому дослідженні психолого-педагогічних аспектів професійної підготовки фахівців правоохоронних органів, зокрема підготовки до здійснення профілактичної роботи з підлітками у процесі їх соціальної взаємодії.

Науковцями досліджено питання встановлення довірчих взаємин громадян, зокрема підлітків, із правоохоронними органами, створення ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей (В. Багрій [12], С. Братель [38], В. Дудченко [78], Ю. Жидецький [86], М. Завальний [89], К. Ізбаш [99], І. Клименко [195], О. Крижановська [151], В. Литвин [161]). Науковці доводять, що взаємодія поліції з громадськістю є необхідною умовою їхньої ефективної та прозорої діяльності (Ю. Александров [3], О. Борисюк [34], О. Євдокімова [83]).

Особливу актуальність у контексті дослідження набувають наукові розробки, орієнтовані на створення необхідної теоретичної бази, пошук інноваційних технологій професійної підготовки фахівців правоохоронних органів, визначення

технології процесу формування професійної готовності, змісту, форм, методів та засобів, що забезпечують ефективну підготовку до специфічної професійної діяльності з соціальної взаємодії з підлітками.

У проаналізованих вище дослідженнях виявляється багатоаспектний характер досліджуваної проблеми, пропонуються теоретичні та практичні підходи до її вирішення. Разом з тим, питання вирішення низки актуальних завдань, пов'язаних із формуванням готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, розвитком у них комунікативних умінь для встановлення довірчих взаємин, визначається недостатньою теоретичною та методологічною розробленістю багатьох аспектів проблеми.

Вищевикладене робить очевидною актуальність проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, що дозволяє констатувати необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності означеного процесу для роботи, в основі якої лежать протиріччя між:

- соціальним замовленням на фахівців правоохоронних органів із сформованою готовністю до соціальної взаємодії з підлітками та організацією освітнього процесу у закладах освіти системи МВС, що не забезпечує цієї якості;
- нагальною необхідністю підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності, здатних до соціальної взаємодії з підлітками, та недостатньою орієнтацією освітнього процесу на забезпечення цієї підготовки;
- потребою освітньої практики у науково-методичному та змістовому забезпеченні підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками та недостатньою розробленістю цього процесу у педагогічній теорії та практиці.

Отже, необхідність вирішення зазначених протиріч, практична значущість і недостатня теоретична розробленість означеної проблеми визначили актуальність проблеми та зумовили вибір теми дослідження – **«Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження обраної проблеми здійснювалося відповідно до основних напрямів та завдань

науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0116U000115). Тему узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 3 від 04.12.2023) та затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 13 від 30.01.2024).

Мета дослідження – розробити модель та теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Гіпотеза дослідження. Формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками відбуватиметься більш ефективно в разі дотримання таких педагогічних умов: формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, зацікавленості бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

Відповідно до мети й гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати ступінь розробленості проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, розкрити термінологічне поле дослідження.
2. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.
3. Здійснити діагностику формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.
4. Розробити й апробувати модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.
5. Обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з

підлітками.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз філософської, юридичної, психолого-педагогічної, науково-методичної та навчальної літератури, нормативно-службових документів МВС України; нормативних документів, що регламентують освітній процес у ЗВО системи МВС України, застосовувався для опису понятійно-термінологічного апарату та обґрунтування актуальності проблеми та визначення правових можливостей її розв'язання; теоретико-методологічний аналіз дозволив сформулювати основні вихідні позиції дослідження (визначити методологічні підходи та принципи); моделювання використовувалося для проєктування змісту дисциплін, моделювання ситуацій та завдань для підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; прогнозування застосовувалося для визначення тенденцій досліджуваного процесу, виявлення та аналізу чинників, що зумовлюють негативні моменти; *емпіричні:* узагальнення та аналіз досвіду та масової практики вітчизняних та зарубіжних досліджень з проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками для відстеження об'єктивних і суб'єктивних думок фахівців стосовно виокремлення пріоритетних напрямів підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів; пілотажне дослідження для вивчення стану підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, констатувальний експеримент – оцінки початкового рівня готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; формувальний експеримент – апробації моделі та реалізації педагогічних умов бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; порівняльний – інтерпретації результатів дослідно-експериментальної роботи; *обсерваційні:* спостереження (пряме, опосередковане, візуальне та статистичне) для виявлення зовнішніх та внутрішніх проявів процесу підготовки бакалаврів правоохоронної

діяльності до соціальної взаємодії з підлітками); *діагностичні*: експертне опитування, стандартизоване анкетування та напівстандартизоване онлайн-анкетування, нестандартизоване інтерв'ю, бесіда, тестування, оцінювання, самооцінка, експертні оцінки, вивчення продуктів, вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень, порівняльно-типологічний аналіз; *статистичні*: рівнева система, аналіз первинних статистичних даних (розрахунок репрезентативності вибірки, достовірність відмінностей між показниками визначалася за критерієм Пірсона, критерієм Стьюдента), обробка даних і перевірка гіпотези дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася на базі Львівського державного університету внутрішніх справ, Міжрегіональної академії управління персоналом, Волинського національного університету імені Лесі Українки. На різних етапах у дослідженні брали участь 369 бакалаврів, які навчаються за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність: 171 бакалавр КГ, 198 бакалаврів ЕГ та задіяно 23 викладачі, 34 фахівці правоохоронних органів (дільничних інспекторів, інспекторів ювенальної поліції, інспекторів безпеки освітнього середовища).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* обґрунтовано педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками (формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі); розроблено модель, яка містить три блоки: логіко-методологічний (мета, підходи, принципи), змістово-організаційний (етапи, зміст, форми, методи, технології), діагностично-результативний (компоненти, критерії, показники, рівні, діагностичне забезпечення, результат);

- *уточнено* зміст категорій: «поліція», «професійна діяльність», «професійна діяльність фахівця правоохоронних органів», «взаємодія», «соціальна взаємодія

бакалавра правоохоронної діяльності», «комунікація», «спілкування», «девіантна поведінка підлітків», «соціальна взаємодія фахівців правоохоронних органів з підлітками», «попередження девіантної поведінки», «правове виховання», «правовиховна діяльність», «професійна підготовка», «підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності», «підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками», «готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками»; компоненти: мотиваційно-особистісний з критеріями: мотиваційно-ціннісним, потребово-орієнтаційним, особистісним, когнітивно-компетентнісний з критеріями: інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим, організаційно-діяльнісний з критеріями: соціально-рефлексивним, комунікативно-довірчим, організаційно-партнерським, їх показники та рівні готовності (високий, середній, низький);

– *удосконалено* зміст, форми, методи, технології підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками;

– *подальшого розвитку набули* теоретичні підходи до проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в освітній процес закладів освіти системи МВС діагностичного інструментарію, обґрунтуванні та експериментальній перевірці критеріальних та рівневих характеристик готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, оновленні змісту освітніх компонентів «Основи організації служби у правоохоронних органах», яку доповнено темою «Професійна етика» та введення в лекційні та семінарські заняття матеріалу з девіацій підлітків, «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» доповнено темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності», упровадженні вибірових компонентів «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Психолого-педагогічна підготовка», проведенні фахових семінарів «Профілактика девіантної поведінки підлітків», «Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності», «Забезпечення прав людини у діяльності фахівців

правоохоронних органів»; для виробничої практики запропоновано систему завдань, ситуацій з правового виховання підлітків, комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків, розроблено програму «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник» з метою соціально-профілактичної та педагогічної підтримки підлітків; удосконалено програму проблемної групи «Правове виховання населення».

Матеріали дослідження можуть бути використані з метою оптимізації професійної підготовки фахівців правоохоронних органів до роботи в соціумі, що динамічно змінюється, на основі вдосконалення в соціальній взаємодії компонентних складових їх особистого соціального досвіду; фахівцями правоохоронних органів, громадськими об'єднаннями, які займаються проблемами девіантної поведінки сучасних підлітків; психологами-практиками та соціальними працівниками у контексті індивідуальної чи групової роботи з підлітками. Результати дослідження можуть бути підставою для покращення роботи фахівців правоохоронних органів та розробки нормативних актів, що регламентують аспекти діяльності дільничного інспектора, інспектора ювенальної превенції та інспектора безпеки освітнього середовища та нових вибіркових дисциплін.

Результати дослідження ***впроваджено*** в освітній процес бази Львівського державного університету внутрішніх справ (довідка від 07.11.2025 № 67), Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка від 05.11.2025 № 4470), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка від 26.11.2025 № 03-24/01/3700).

Особистий внесок автора. У статтях «Formation of professional communication of non language specialists in higher education institutions» (співавтори Kochubei M., Chovriy S., Koycheva T., Pishun S.) автором проведено діагностику комунікативної компетентності майбутніх фахівців та показано структуру комунікативної компетентності, внесок автора – 20%, Kochubei M. проведено діагностичне дослідження з використанням рівнів сформованості компонентів: когнітивно-стратегічного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-коригувального, внесок 20%; Chovriy S. розроблено правила педагогічної комунікації для майбутніх фахівців з немовних спеціальностей, внесок 20%, Koycheva T. розкрито значення поняття

«комунікація», показано ефективність професійної комунікації та комунікативного простору фахівців з немовних спеціальностей, внесок 20%, Pishun S. виділено недоліки у формуванні професійної комунікації фахівців та основні чинники, що впливають на недостатній розвиток професійної комунікації фахівців, внесок 20%; «Компонентний склад здатностей правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з населенням різних категорій» (співавтор Совгіра С.) – автором уточнено зміст здатностей правоохоронців встановлювати довірчі взаємини, внесок автора – 40%, Совгірою С. доведено необхідність підвищення професійної компетентності та особистісних якостей фахівців правоохоронних органів, необхідних для ефективної роботи та побудови довірчих взаємин із громадянами, внесок автора – 60%.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства» (Кропивницький, 2023), «Modern Trends in the Development of Scientific Space» (Dresden, 2024), «Theoretical and practical perspectives of modern science» (Stockholm, 2024), «Global Directions in Scientific Research and Technological Development» (Valencia, 2025), «Modern Problems of Science and Technology» (Tallinn, 2025); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика (Умань, 2023), «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2025).

Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2022–2025).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 14 публікаціях автора, із них: 7 статей відображають основні наукові результати (1 – у зарубіжному фаховому виданні), 7 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (328 найменування, із них 27 – іноземною мовою), 9 додатків на 175 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 472 сторінки, з них 241 сторінка – основний текст. Робота містить 3 рисунки, 36 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

1.1. Ступінь розробленості проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Актуальність проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками визначається зміненими соціально-економічними умовами, які потребують нового правового забезпечення, створення принципово іншої законодавчої бази, формування у свідомості громадян поваги та прийняття правових засад сучасної України.

Зазначені позиції функціонування громадянського суспільства в Україні залежать від стану публічного порядку в державі, від здатності правоохоронних органів ефективно його забезпечувати, повною мірою здійснювати його охорону (Т. Гарасимів [53], Є. Зозуля [96], К. Ізбаш [99], В. Кобринський [118], М. Кочеров [136], В. Майоров [165], О. Терещук [267], О. Фролова [278]).

У цьому контексті правоохоронні органи (органи внутрішніх справ) – це державні спеціалізовані структури, які підпорядковані Міністерству внутрішніх справ України та виконують правоохоронні функції, функції забезпечення громадського порядку, цивільного захисту, забезпечення недоторканості державного кордону, належать до виконавчої гілки влади [78, с. 68].

Всі аспекти їх діяльності чітко регламентовані законодавством [29, с. 216].

Згідно Закону України «Про Національну поліцію» завданнями її є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [226].

З 2015 р. основною метою діяльності правоохоронних органів визначено надання громадянам поліцейських послуг. Основними видами їх діяльності визначено адміністративно-наглядову діяльність та організацію взаємодії з іншими суб'єктами забезпечення публічного порядку [249, с. 510].

У 2017 року створено підрозділи ювенальної превенції, які є правовою системою заходів щодо попередження та запобігання дитячій злочинності [214].

Для забезпечення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти у 2024 році створено відповідний підрозділ Національної поліції [224].

Отже, питання професійної діяльності Національної поліції, виконання нею обов'язків визначено чинним законодавством України як ключові та такі, що зумовлюють ефективну діяльність правоохоронних органів з населенням, зокрема з підлітками.

Як зазначає В. Дудченко, ефективність превентивної діяльності залежить від належної взаємодії владних структур, яка повинна базуватися виключно на паритетності сторін [78, с. 192].

Постановою «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» (2018) [211] передбачено порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема, таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю.

Аналіз нормативних документів, що регламентують роботу фахівців правоохоронних органів і відображають специфіку їх діяльності, підтверджує роль комунікації як засобу, який забезпечує ефективність вирішення професійно-діяльнісних завдань їх соціальної взаємодії з підлітками.

У цьому контексті проблема підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у наукових дослідженнях розглядалася за різними напрямками, які узагальнені до трьох: 1) розкрито характеристику підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин, психолого-педагогічних особливостей девіантної поведінки підлітків, системи взаємодії та впливу різних чинників на поведінку підлітків, ролі та значення соціального середовища у

формуванні особистості підлітка; 2) досліджено питання встановлення довірчих взаємин громадян, зокрема підлітків, із правоохоронними органами, створення ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей; 3) розкрито специфіку підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки тощо.

Перший напрям досліджень стосується характеристики підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин (Я. Андрушко [9], В. Дудченко [78], Ю. Жидецький [86], О. Землянська [94], Л. Корсун [133], О. Лящук [164], В. Свідовська [248], С. Яковенко [298]).

У наукових дослідженнях доведено, що розвиток дитини не відбувається рівномірно. Перший стрибок відбувається у 3–4 роки, другий – у 7–8 років, третій – у 12–18. Останній період, перехідний, або пубертатний вік, є найбільш складним і вимагає особливої уваги (Т. Андращук [6], Т. Бугаєць [5], О. Моргунов [181], П. Рог [242]).

У зарубіжних публікаціях межею неповноліття вказується 18 років, після чого робиться застереження: «...якщо інший вік не встановлено національним законодавством» (до 18 років – у Панамі, Перу, Бельгії, Мексиці тощо) (З. Баторі-Тарці [19], К. Бугайчук [93], Н. Глушко [56], І. Козубовська [122], О. Прокопенко [230]).

У схожому контексті Р. Миронюк зазначає, що людина лишається дитиною до 13–16 років, але залежно від контексту використовують також й інші терміни, наприклад «неповнолітня особа», «фізична особа, що не досягла чотирнадцяти років». В українській мові існує така градація назв дитини залежно від її віку: немовля, малюк, хлопча / дівча, підліток, юнак, парубок / дівчина [178, с. 109].

Специфічні ознаки сучасного підлітка як суб'єкта освіти полягають у здатності найбільш відчутно вловлювати нововведення сучасного суспільства, швидко освоювати та впроваджувати їх у життя мікросоціуму, демонструвати крайні форми прояву індивідуалізму, підвищену мотивацію, гіперпотребу в емоціях,

вчинках, незалежності, а також бажання втекти від відповідальності за допомогою різних інновацій сучасного інформаційно-технологічного світу та психологічних ризиків.

Оскільки у підлітковому віці домінуючою є міжособистісна комунікація, особливого значення ними надається спілкуванню, взаємодії, проведенню часу разом, відповідно це може спричиняти певні хвилювання у опитантів з приводу того, чи дійсно вони у референтній групі комунікаторів, чи соціально бажані і соціально прийняті [9, с. 15].

Комунікативні навички та словниковий запас підлітка можна прирівняти до дорослих. Почуття дорослості – особлива форма самосвідомості, яка проявляється у прагненні до самостійності, бажанні захистити певні аспекти свого життя від втручання дорослих [86, с. 69].

Аналіз зазначеного вище показав, що підліткові девіації вчені пов'язують із періодом соціалізації підлітка. Дослідники відзначають, що в процесі соціалізації дитина сприймає норми та цінності, прийняті в даному суспільстві, освоює певні соціальні ролі (член сім'ї, учень, громадянин, патріот тощо).

Саме у віці 12–17 років у неповнолітніх відбуваються зміни у мотиваційній, особистісній, комунікативній, емоційно-вольовій та соціальній сферах, а разом із цими змінами можуть виникати деструктивні новоутворення, що виявляються у девіантних формах поведінки. Наслідком є постановка неповнолітніх на профілактичний облік до правоохоронних органів [247].

Вчинення адміністративного проступку підлітком не є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Пояснюється це тим, що неповнолітні загалом не мають стійкої психіки, достатнього життєвого досвіду, навичок правочинної поведінки, не завжди усвідомлюють шкоду від заподіяного, легко піддаються впливу інших осіб, особливо старших за віком, що часто стають організаторами або підбурювачами правопорушень [6, с. 11].

Соціально-психологічний аспект в характеристиці поведінки підлітків знайшов втілення в роботі Н. Головки. Науковець доводить, що на поведінку підлітків впливають: психічні захворювання, психосоціальна та соціальна

дезадаптація [264].

Психолого-педагогічний аспект девіантної поведінки підлітків досить широко відображений у науковій психолого-педагогічній літературі (Д. Александров [296], Н. Глушко [56], Я. Костенко [134] та ін.). Дослідники розглядають проблему з погляду як вікового підходу, так і соціальної активності підлітків.

Так, Н. Мілорадова девіантну поведінку вважає системою вчинків або окремих вчинків, що суперечать встановленим в суспільстві правовим та моральним нормам. Вона може знаходити прояв у злочинності та непротиправній (аморальній) поведінці [180, с. 129].

У морально-психологічному аспекті, як досліджено О. Землянською, особистість неповнолітніх злочинців характеризується низкою досить специфічних ознак. Насамперед на їх протиправній поведінці позначаються вікові особливості, такі, наприклад, як підвищена сугестивність, схильність до соціально-психологічного наслідування, підлітковий негативізм, несформованість життєвих орієнтацій і установок, інфантильність емоційно-вольової сфери [94, с. 108].

У науковій літературі та практиці такі підлітки позначаються по-різному: педагогічно занедбані, важкі підлітки, діти «групи ризику», педагогічно та соціально занедбані підлітки, підлітки девіантної поведінки, які в дослідженнях розглядаються як синоніми (Д. Александров [296], Н. Глушко [56], Я. Костенко [134]).

Спостерігається процес омолодження кримінально караної поведінки неповнолітніх: кримінальна активність 14–15-річних росте швидшими темпами, ніж 16–17-літніх; майже $\frac{3}{4}$ злочинів, здійснених підлітками, вичерпується трьома складами: крадіжки (приблизно 60%), грабіж (8–9%), хуліганство (близько 7%); неповнолітні поступово освоюють «нові» різновиди злочинів, такі як захоплення заручників, здирство, торгівля зброєю і наркотиками, валютне шахрайство, комп'ютерні злочини і деякі інші; стійкою особливістю протиправної поведінки неповнолітніх є високий рівень групової злочинності (майже 65%) [180, с. 129].

У країнах світу початковий вік відповідальності за адміністративні проступки визначається по-різному. Досить низькі його межі встановлені в Єгипті, Іраку, Лівані і низці інших країн північної Африки і Близького Сходу – 7 років. В окремих штатах

США, Франції, Узбекистані мінімальний вік адміністративної відповідальності встановлений з 13 років. Неповнолітнім визнається особа у віці від 10 до 18 років: до 13 років – застосовуються виключно виховні заходи, від 13 – покарання. З 14 років встановлена адміністративна відповідальність у більшості країн континентального права: Австрії, Італії, Чехії, Словенії, Хорватії, Сербії, Латвії. До неповнолітніх в Італії можуть застосовуватись адміністративні заходи безпеки: поміщення до сільськогосподарської колонії або будинку праці, заборона проживати в певних місцях, поміщення до виправної в'язниці. В Австрії неповнолітній у віці з 14 до 18 років може бути звільнений від відповідальності, якщо буде встановлено факт неможливості усвідомлення ним існуючих заборон та вчинення дій з дотриманням цих заборон [78, с. 88].

Отримані аналітичні матеріали дозволили також виявити найбільш характерні групи причин, що сприяють девіантній поведінці підлітків: несприятлива ситуація виховання у сім'ях групи соціального ризику (порушені сімейні взаємини; недогляди та недоліки у вихованні підлітка в сім'ї, що визначають його поведінку; стан розлучення батьків і, як наслідок, напруженість у відносинах і нерідко конфлікти); вживання алкоголю, ПАР, прояв побутового насильства тощо; негативне соціальне оточення підлітка поза сім'єю, що суттєво впливає на його поведінку; упущення та недоліки навчальної діяльності в закладах освіти.

Як відзначає Н. Сайко, чинниками, що впливають на формування особистості підлітка девіантної поведінки, є: групування з однолітками; емансипація (прагнення вийти з-під опіки дорослих); почуття протесту та опозиції, коли у відповідь на зайвий «тиск дорослих» підліток демонстративно починає палити, вживати психоактивні речовини, у тому числі наркотики та алкоголь; імітація (копіювання підлітками поведінки дорослих без належної критичності до деяких його проявів) [247].

Типи впливу на девіантну поведінку підлітків розкриваються через кластери: кластер індивідуальних особливостей, сімейний та шкільний кластери, кластер особливостей підліткового середовища.

До кластера індивідуальних особливостей відносяться такі чинники, як: самооцінка, схильність до тривожних розладів, наявність переконань, що

виправдовують асоціальну поведінку і насильство, сприйняття тимчасової перспективи життя, наявність досвіду переживання травматичних подій, схильність до девіантної поведінки в більш ранньому віці. Зовнішні чинники відіграють ключову роль у становленні підлітка та його уявленнях. Внутрішні причини виявляються у байдужому ставленні до навчання, негативному ставленні до світу, відсутності довіри до дорослих.

У кластері індивідуальних особливостей найбільш значущими виявляються такі чинники, як досвід переживання подій, що травмують. Виявлено також значущість схильності до негативних переживань (схильність до тривоги та / або депресії).

До сімейного кластера належать: прихильність, структурні особливості сім'ї (з ким живе дитина), наявність / відсутність контролю з боку батьків, стиль батьківського виховання (ворожість з боку батьків), схильність членів сім'ї до девіантної поведінки, соціально-економічний статус сім'ї (зокрема, бідність).

До шкільного кластера віднесено такі чинники, як залучення / незалучення до активного шкільного життя, відданість школі / її відсутність, наявність / відсутність академічних успіхів, небезпечне шкільне середовище. До чинників, що належать до спілкування, віднесено особливості знайомств та емоційна складова ставлення до своїх знайомих.

Для кластера особливостей підліткового середовища релевантними розглядаються різні показники криміногенності цього середовища. Найбільш популярними серед усіх предикторів виявляються чинники, пов'язані з негативним впливом однолітків, сімейні та індивідуальні особливості. Найменшою мірою розглядаються характеристики середовища та особливості місцевого угруповання, в якому проживає підліток.

У процесі дослідження ми поділили чинники негативних впливів на поведінку підлітків на 2 групи.

Перша група: прямі соціально-негативні впливи. До них віднесено всі «стихійні» впливи найближчого соціального оточення підлітків: зразки асоціальної поведінки, антигромадські орієнтації та переконання, вплив антигромадських цінностей, групових правил поведінки, зовнішніх поведінкових регуляторів,

вкладених у формування особистості асоціального типу. Йдеться про інститути «десоціалізації» підлітків. Найбільш впливовими десоціалізуючими інститутами, як показали наші дослідження, є: криміногенні неформальні підліткові групи; групи злочинців, алкоголіків, особи без певних занять різної вікової категорії; сім'ї соціально-неблагополучного способу життя.

Друга група: непрямі соціально-негативні впливи. Вони виникають у процесі відокремлення підлітка від інститутів соціалізації, його несприйнятливості до норм та цінностей найближчого оточення, незасвоєння системи зовнішнього регулювання. До цієї групи віднесено: відсутність необхідних умов успішної соціалізації, неорганізоване виховне середовище, відсутність психолого-педагогічного супроводу процесу формування соціальної позиції підлітка, належним чином організованого.

Аналіз зазначених вище досліджень підтвердив, що порушення соціального статусу підлітка в колективі однолітків найчастіше спостерігається в офіційному колективі, до якого він належить – клас, навчальна група тощо.

Отже, критерієм соціального розвитку підлітка, зокрема формування його соціальної позиції, є позиція (статус), яку він займає в групі, та вміння здійснювати комунікацію.

Особлива увага сьогодні приділяється навчальній діяльності підлітків. Але у педагогічно занедбаних підлітків сфера цієї діяльності зміщується і займає незначний час. Надлишок вільного часу при низькій культурі його використання перетворюється з умови їх розвитку на один із чинників деморалізації. Особливого значення для підлітків має Інтернет та пов'язані з ним інтернет-залежності, кібердевіація. Інтернет дозволяє підліткам долучатися до азартних ігор, тролінгу, астротурфінгу, кібербулінгу, які у поєднанні з іншими чинниками формують агресію підлітків (С. Яковенко [298], Л. Корсун [133]).

Окремі підлітки, які не є важкими або педагогічно занедбаними, можуть під впливом асоціально спрямованих однолітків теж стати на шлях правопорушень. У них спостерігається помилкове розуміння товариства та недостатня самостійність в оцінках і вчинках (О. Лящук [164], Ю. Грищук [67]).

У наукових дослідженнях (Н. Апетик [30], Н. Глушко [57], Ю. Грищук [67],

Л. Корсун [133], О. Ратинська [240], В. Свідовська [248]) виокремлено етапи та механізм перебігу відхилень у поведінці підлітків. Перший етап – дезорієнтація підлітка у нових, не звичних йому соціальних умовах, у яких напрацьовані за попередній період життя звичні способи поведінки втрачають свою ефективність, а нові у поведінковому арсеналі ще не вироблені. Другий етап – дестабілізація підлітка, що характеризується малоефективними спробами відновлення особистісно та емоційно значущих контактів із навколишнім середовищем. Третій етап – дезадаптація підлітка, що характеризується наявністю психологічно нетерпимої для дитини ситуації та відсутністю знання, як вийти з цієї ситуації соціально позитивним способом. Четвертий етап (перший варіант) – деструктивна поведінка, що характеризується відтворенням підлітком негативних поведінкових реакцій та зразків поведінки з одночасним усвідомленням неправильності своєї поведінки, що супроводжується зниженням самооцінки, станом постійної психологічної перенапруги. Четвертий етап (другий варіант) – асоціальна поведінка, що характеризується відтворенням підлітком негативних поведінкових реакцій та зразків поведінки на основі їхнього усвідомленого прийняття.

У фокус нашої уваги потраплять різні прояви підліткової асоціальності – від агресії (мотивована деструктивна поведінка) та ворожості (готовність до агресії) до залучення до різних асоціальних груп (зокрема, підлітково-делінквентні («gangs») або екстремістські спільноти).

Молодь входить до однієї із суїцидонебезпечних груп населення. Вітчизняні дослідження дозволили виявити такі типові чинники ризику скоєння самогубств та серйозних суїцидальних спроб: поточний афективний розлад; суїцидальні спроби у минулому; амбулаторне лікування у психіатра у минулому; госпіталізація до психіатричної лікарні протягом попереднього року; низький дохід; напружені міжособистісні стосунки протягом останнього часу тощо (О. Ратинська [240], О. Бондарчук [30]).

Вищесказане дозволило дійти висновку, що розглянуті етапи перебігу відхилень у поведінці підлітків є основними напрямками профілактичної роботи з попередження правопорушень, що визначають організацію, зміст, методи і

технології профілактичної роботи у ЗЗСО правоохоронними органами, зокрема інспекторами безпеки освітнього середовища.

Вирішення проблеми відповідності поведінки підлітка соціальним нормам та зняття «ярлика» підлітків з девіантною поведінкою ми і включаємо в низку завдань соціальної взаємодії з підлітками щодо запобігання їх девіантної поведінки.

Друга група наукових досліджень стосується питань профілактичної діяльності фахівців правоохоронних органів, взаємодії між різними суб'єктами, встановлення довірчих взаємин з громадянами, зокрема підлітками, створення ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей (Ю. Александров [3], В. Багрій [12], О. Борисюк [34], С. Братель [38], В. Дудченко [78], Ю. Жидецький [86], М. Завальний [89], К. Ізбаш [99], І. Кива [109], І. Клименко [195], О. Крижановська [151], В. Литвин [161]).

Як зазначають науковці (В. Багрій [12], І. Кива [109]), професійне спілкування поліцейських є однією з актуальних проблем підвищення рівня довіри населення до поліції [12, с. 22], що передбачає налагодження стабільних взаємин на основі поваги та довіри між представниками правоохоронних органів та громадянами [109, с. 23].

Отже, від якості контакту працівника поліції з різними групами населення залежить ефективність його діяльності.

Взаємодія Національної поліції України та громадськості має відбуватися, як стверджує К. Ізбаш, так: поліція виконує свої обов'язки з урахуванням потреб місцевої громади та окремих груп населення; підрозділи Національної поліції інформують громадськість про стан правопорядку на підвідомчій території; керівництво територіальних підрозділів поліції проводить зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування, на яких обговорює діяльність поліції, визначає поточні проблеми публічної безпеки громадян та шляхи їх вирішення; поліція бере активну участь у правовому вихованні населення [99, с. 245].

Особливого значення набуває злагодженість взаємодії поліції з іншими правоохоронними органами, органами виконавчої влади, виборчими комісіями при забезпеченні правопорядку під час проведення масових заходів і виборчих

кампаній [151, с. 82].

Ефективно побудована взаємодія та конструктивне співробітництво цих владних структур є об'єктивною необхідністю державно-правового розвитку країни і підґрунтям для покращання ситуації щодо правопорушень у дитячому середовищі, враховуючи процеси реформування правоохоронних органів України, створення ювенальної превенції й децентралізацію органів місцевого самоврядування, які є основними суб'єктами профілактики та відіграють координаційну роль щодо цього питання [78, с. 20].

Як стверджує М. Завальний, основна мета взаємодії – забезпечення єдності дій, взаємодопомоги й об'єднання зусиль для успішного вирішення спільних завдань. Водночас взаємодія і взаємна допомога повинні бути чітко узгоджені як за цілями (завданнями) дій, так і за місцем і часом проведення спільних заходів [89, с. 147].

У цьому контексті, професійна діяльність працівників поліції немислима без комунікативних зв'язків. Спілкування виконує роль регулятора взаємин між поліцейськими і громадянами, є основним засобом реалізації всіх учасників правоохоронної діяльності [195].

Працівник поліції під час виконання своїх безпосередніх обов'язків виступає в різних комунікативних ролях: отримує необхідну для розкриття злочину інформацію; керує процесом ведення бесіди, іноді у важких умовах; передає письмово вербальну інформацію [34, с. 30].

Це передбачає вміння володіти мовою як індивідуальним багатством словникового запасу носія мови, чіткість, точність, виразність, правильність його мовлення [12, с. 24].

Характер професійної комунікації фахівця правоохоронних органів, обумовлений специфічними чинниками, до яких віднесено: правовий характер комунікації, зумовлений різноманіттям ситуацій початку спілкування, через юридичні проблеми як у сфері кримінального, так і сфері цивільного законодавства; вимушений характер комунікації, що свідчить про необхідність взаємодії, незважаючи на численні об'єктивні чи суб'єктивні перешкоди (небажання, ворожість, зневага тощо); нормативно регламентований характер комунікації,

зумовлений наявністю нормативних, процесуальних ознак, що визначають відповідні стереотипи поведінки та спілкування тощо.

У процесі виконання службових обов'язків у фахівців правоохоронних органів часто виникає необхідність у спілкуванні з підлітками. У взаєминах із цією категорією осіб поліцейський виявляє педагогічні та психологічні здібності, тримає ініціативу спілкування, не принижує гідність підлітка [161, с. 89].

На цю проблему звертає увагу В. Дудченко і вважає, що уведення до структурного підрозділу ювенальної превенції функції медіатора передбачає професійну допомогу налагодженням комунікацій у дитячому середовищі [78, с. 192].

Основне, як доводять Ю. Жидецький та ін., щоб спілкуючись з працівником поліції дитина не відчувала страху та могла довіряти йому. З цією метою працівнику поліції необхідно враховувати під час спілкування з дітьми особливості кожної вікової категорії [86, с. 68].

Важливість встановлення соціальної довіри підлітків до правоохоронних органів обумовлено створенням ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення суспільно значущих цілей. Під час групової взаємодії в складних соціальних ситуаціях виникають переживання членів групи, які можуть знаходити вияв, зокрема, у груповій напруженості, диференціації, появі мікрогруп, як складових групової динаміки [131, с. 171].

Успіх соціальної взаємодії залежить від узгодженої взаємодії фахівців правоохоронних органів з різними службами, які покликані вирішувати проблеми підлітків з метою координації дій та вироблення позитивних механізмів взаємодії [57].

Ця взаємодія передбачає застосування педагогічних заходів попередження відхилень у поведінці підлітків, які зводяться в основному до їх перевиховання відповідно до специфіки відхилень у їхньому розвитку. Дещо інша справа з використанням заходів соціальної роботи в процесі педагогічної профілактики правопорушень підлітків фахівцями правоохоронних органів. Основою заходів соціальної роботи з профілактики правопорушень підлітків є діяльність, спрямована на: створення оптимальних психолого-педагогічних і соціально-психологічних умов для нормального здійснення процесу соціалізації особистості підлітка; забезпечення

за необхідності заходів соціально-правового захисту підлітка (примусове вилучення з сім'ї, позбавлення батьківських прав тощо).

Не може бути єдиного «рецепту» та підходу до соціальної взаємодії з особливо вразливими, незахищеними, неблагополучними підлітками. Проте при більш детальному розгляді ця категорія чітко поділяється на дві нерівні принципово різні групи: одна з них (таких більшість) потребує створення умов, щоб продовжити перерваний процес повноцінної життєдіяльності та соціальної участі; друга – потребує, перш за все, соціальної турботи про них від суспільства, держави, у відповідь на яку вони в міру своїх сил і можливостей теж проявлятимуть активність і участь у житті країни.

Отже, соціальна взаємодія має регулювати взаємини суспільства, ЗЗСО та підлітків шляхом формування соціального статусу останніх, допомагаючи їм адаптуватися до життя суспільства на різних рівнях та етапах їхнього розвитку.

Вивчення закордонної практики роботи поліцейських з дітьми та особливості їх професійної підготовки до такої роботи має науковий інтерес, оскільки досвід, форми і методи їхньої роботи можуть бути використані як у професійній діяльності, так і в сучасній вітчизняній практиці підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками.

Закордонний досвід побудови взаємодії поліції та населення прописаний у рекомендаціях Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), у яких детально реалізується концепція та стратегія ефективної роботи поліції. У «Пояснювальному меморандумі» до «Європейського кодексу поліцейської етики» зазначається, що: «у демократичних суспільствах, заснованих на верховенстві права, поліція виконує традиційні функції: запобігання, боротьба, виявлення злочинності, забезпечення публічного спокою, забезпечення права, збереження публічного порядку й захист прав людини...» [85].

Робота з дезадаптованими старшими підлітками є обов'язковим компонентом загальної соціальної роботи в багатьох країнах Європи і США. Робота з ними будується на основі програм, які мають превентивний характер, оскільки чим пізніше надати допомогу дитині в кризовій ситуації, тим складніше ліквідувати

наслідки [56].

Науковий інтерес представляє виховна і профілактична робота, яку поліцейські США безпосередньо здійснюють у професійній діяльності. У США діють три типи програм у роботі з підлітками. Перший тип програм – базові програми поліції. Вони найчастіше реалізуються спільно з іншими організаціями і спрямовані на роботу з підлітками, які мають найтипівіші відхилення в поведінці (не відвідують заклади освіти, конфліктні, агресивні, втікають з дому, вживають наркотики тощо). Перевага надається профілактичній та виховній роботі, залученню підлітків до спорту, організації їх дозвілля (наприклад, спеціальних атлетичних клубів, інших цікавих занять) з метою відвернення молоді від шкідливих і небезпечних для суспільства діянь. Другий тип програм – базові програми для ювенальних судів, які концентрують увагу на тих дітях і підлітках, які притягалися до відповідальності за вчинені ними правопорушення. Це комплексні програми, які передбачають співпрацю поліції з відповідними соціальними службами (соціальним наглядом, соціальними педагогами, психологами, лікарями тощо). У межах цих програм підліток, за згодою батьків, може бути тимчасово (від 3 до 6 тижнів) поміщений у спеціальний заклад, де з ним будуть здійснювати певну роботу щодо корекції поведінки. Третій тип програм – це базові програми для шкіл. Вони охоплюють профілактичну роботу з дітьми та підлітками, які навчаються у різних типах шкіл (загальноосвітніх, приватних, спеціальних тощо) і які не вчиняли правопорушень [276, с. 188].

Діяльність всіх інститутів у Великій Британії (державних і громадських), які працюють у сфері захисту прав та інтересів неповнолітніх, відбувається на основі тісного співробітництва і взаємодії. Співробітництво передбачає спільне визначення цілей діяльності, спільне планування роботи, розподіл сил у підтримці дитини згідно з можливостями кожного, спільну оцінку результатів роботи, прогнозування нових цілей і завдань [19, с. 30].

Характерною ознакою правоохоронної системи Великої Британії є наявність безлічі самостійних структурних одиниць правоохоронної діяльності, що не є характерними для інших країн (України, Сполучених Штатів Америки), наприклад,

Митниця Її Величності, Транспортна поліція, Поліція ядерної безпеки тощо [29, с. 221].

У Франції важливою ініціативою є створення спеціальних підрозділів поліції, які працюють у неблагополучних районах з метою збору інформації про діяльність підліткових злочинних угруповань та з метою запобігання їх активності. У поліцейських префектурах департаментів Франції засновані підрозділи щодо попередження дитячої та молодіжної злочинності та координації дій усіх служб у галузі соціальної превенції, які перебувають під контролем префекта поліції та сил національної жандармерії [93].

Грецька соціальна система на сьогодні не готова до викликів, пов'язаних із проблемами підлітків, зокрема у питаннях залучення їх до кримінальних злочинних угруповань. У Греції поки що не створено ефективно працюючої системи превентивних заходів профілактики злочинності неповнолітніх [108].

У Румунії діють за місцем роботи та проживання судові комісії, які розглядають справи про правопорушення неповнолітніх та молоді [93].

У Польщі створено сімейні суди, які розглядають справи щодо неповнолітніх, які вчинили злочини та перебувають у стані деморалізації [295].

Інтерес представляє Шведська ювенальна судова система. У кожному суді (будь-якого рівня) є суддя, який спеціалізується у справах неповнолітніх, або кілька таких суддів у залежності від кількості ювенальних правопорушень [276, с. 188].

Система регулювання дитячої злочинності у Китаї має низку особливостей. Китайська поліція має спеціальні загони, які займаються роботою з неповнолітніми злочинцями та профілактикою правопорушень, що потребує крім компетентності у кримінології педагогічних та психологічних знань і навичок [295].

У Японії функціонують у віданні головного поліцейського управління сім центрів у справах неповнолітніх. Аналогічні центри створюються також під егідою поліцейських органів префектур та муніципалітетів. Крім того, в країні створено центри у справах неповнолітніх у містах, населених пунктах та селах. У поліцейських дільницях встановлено телефони екстреної допомоги [276, с. 188].

У Нідерландах підлітків, схильних до правопорушень, називають переважно

«підлітками із психосоціальними проблемами». Для таких підлітків функціонують спеціалізовані дитячі будинки та притулки. Проте основну роль у профілактиці правопорушень відіграє школа. У Нідерландах соціальна робота з важкими підлітками здійснюється за рядом програм (проектів): проєкт Halt передбачає роботу з підлітками, які скоїли дрібні крадіжки або акти вандалізму, проєкт ThuislozenTeam – роботу з підлітками, які бродяжать, проєкт FamilyFest (FF) передбачає роботу з неблагонадійними сім'ями, відносно яких порушено питання про позбавлення батьківських прав, проєкт HomeVideoTraining (HVT) спрямований на покращення взаємостосунків у сім'ї у питаннях виховання дітей, проєкт NieuwePerspectieven (NP) зорієнтований на роботу з підлітками, яких засуджено умовно. Цікавим є проєкт Stichting psychologisch pedagogisch instituut (PPI), який передбачає роботу з учнями, які кинули або збираються кинути школу. В рамках даного проєкту організовуються спеціальні школи для підлітків, які за різних причин не можуть повернутися до навчання в звичайній школі [56].

Вивчення досвіду США, Великої Британії та Німеччини надав можливість В. Кейдалюк запропонувати в процесі взаємодії поліції та громадськості в Україні застосовувати «Теорію розбитих вікон», що сприяє формуванню у представників населення несприйняття не лише злочинів, а й дрібних правопорушень. Під час охорони публічного порядку в Німеччині та США як на платній, так і на безоплатній основі успішно застосовуються допоміжні сили поліції (в Україні це позаштатні працівники поліції), інститут яких був значною мірою зменшений (на 85%) в Україні у 2017 р. під час реформування служби дільничних офіцерів поліції [108, с. 98].

Узагальнюючи закордонну практику діяльності спеціалізованих суб'єктів, які функціонально покликані здійснювати профілактику правопорушень підлітків, вважаємо, що ця робота здійснюється за трьома основними напрямками.

Насамперед, це створення правового поля для діяльності інституту ювенальної юстиції, запровадження нових соціальних технологій, соціально-правових конструкцій та недержавних структур. У значній кількості країн цей інститут запроваджено досить давно і за багато років функціонування довів не лише свою життєздатність, а й безумовну необхідність.

У закордонній правоохоронній практиці утвердилася думка, що для правового виховання підлітків необхідний новий тип співробітника поліції. Він має бути другом і наставником дітей, ентузіастом своєї справи, поєднувати у собі якості адвоката, соціолога та психолога, бути енергійним та ініціативним.

Майже у кожній країні до основних обов'язків поліції належить правова пропаганда молоді. Співробітники поліції відвідують школи, а іноді й заклади освіти щодо підготовки викладацького складу для проведення спеціальних занять. У ряді держав організовані поліцейськими заняття є складовою шкільної програми. Вони стосуються таких тем, як роль поліції у суспільстві, дотримання правил дорожнього руху, небезпека зловживання наркотиками, попередження злочинної поведінки (зокрема, вандалізму та дрібних розкрадань з магазинів), протипожежна безпека та надання першої допомоги.

Зарубіжна практика діяльності поліцейських структур переконливо свідчить про те, що на них покладаються невластиві функції, пов'язані з наданням виховного впливу на підлітків [56].

Отже, у ряді країн фахівці правоохоронних органів виконують широкий спектр обов'язків, пов'язаних з вихованням підлітків, правовою просвітою, профілактикою вчинення ними правопорушень, більш властивих органам освіти, соціального захисту тощо. У зв'язку з цим обґрунтованою є відповідна підготовка майбутніх офіцерів поліції до роботи з підлітками, необхідність формування в них педагогічних, психологічних, соціологічних знань та вмінь, які сприятимуть ефективному здійсненню профілактичної та виховної роботи з дітьми, що, відповідно, позитивно позначиться на зниженні ризиків виникнення правопорушень, скоєних ними.

Сучасний курс України на реформування системи органів Національної поліції, орієнтація їхньої діяльності на надання якісних соціально-сервісних послуг населенню зумовлюють необхідність вироблення нових форм та методів діяльності поліції, оновлення наявних підходів до організації взаємодії з населенням [108, с. 95].

Ефективне вирішення завдань з перевиховання правопорушників передбачає обов'язкове поєднання індивідуальної профілактики із застосуванням передбачених

законом заходів впливу як щодо самих неповнолітніх, які перебувають на обліку, так і інших осіб, які негативно впливають на підлітків.

Форми та методи роботи в цих напрямках різноманітні та залежать від багатьох чинників. Одним із напрямів діяльності Національної поліції України є профілактична робота, юрисдикційними повноваженнями якої наділені всі структурні підрозділи Національної поліції. Спеціалізованим структурним підрозділом у цьому напрямі є Департамент превентивної діяльності, основною функцією якого є здійснення профілактичної роботи в дитячому середовищі [78, с. 69].

У поліції здійснюється певна робота зі створення умов для підлітків – «Зелені кімнати», у яких проводиться профілактична робота з дітьми віком від 5 до 18 років таких категорій: бездоглядні та безпритульні; ті, що проживають у неблагополучних сім'ях; ті, хто систематично залишає сім'ї та заклади освіти; які займаються бродяжництвом і жебрацтвом; стали жертвами насильства чи самі вчинили насильство в сім'ї; перебувають на обліку в правоохоронних органах тощо [5, с. 27].

Не менш важливим напрямом роботи органів ювенальної превенції є налагодження активної взаємодії з громадськістю та закладами освіти. Продовжується реалізація проєкту «Шкільний офіцер поліції» [212].

Налагоджуючи тісну співпрацю з населенням, працівники поліції проводять виховні бесіди з підлітками, зокрема, з таких питань, як особливості адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень, протидія булінгу, запобігання домашньому насильству тощо [41].

Наведені вище аналітичні дані свідчать про те, що багато труднощів, з якими стикаються фахівці правоохоронних органів сьогодні, засновані на недостатньому розумінні психолого-педагогічного змісту виконуваних завдань, відсутності належного рівня розвитку комунікативних здібностей і формальному ставленні співробітників до вимог, зафіксованих у нормативних документах, що проголошують важливість комунікації у вирішенні професійних завдань.

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити ряд концептуальних висновків.

1. Профілактика злочинності підлітків є багаторівневою системою заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню

ними злочинів та антигромадських дій. Систему профілактики злочинності підлітків складають різноманітні органи та установи, які здійснюють у межах своєї компетенції профілактичну роботу з підлітками.

2. Специфіка профілактичної роботи з підлітками пов'язана як з особливостями його правового, соціального статусу у суспільстві, його особистісного та психологічного розвитку, так і різноманіттям категорій підлітків, з якими здійснюється профілактична робота.

3. В останні роки відзначається посилення ролі та компетенції правоохоронних органів щодо профілактики злочинності підлітків через наявність правових, адміністративних, науково-методичних ресурсів та необхідного потенціалу.

4. Широта і різноманітність заходів із профілактики злочинності підлітків, їх складність і специфіка як об'єктів профілактичної роботи, сучасні тенденції у цій сфері визначають необхідність удосконалення спеціалізованої професійної підготовки фахівців правоохоронних органів у вигляді розробки та реалізації системи формування готовності до аналізованого виду діяльності.

Від рівня професіоналізму, майстерності, знань та умінь майбутнього правоохоронця залежить ефективність взаємодії з підлітками, а відповідно і якість виконання професійних обов'язків щодо попередження їх правопорушень. Аналіз досвіду роботи органів внутрішніх справ і вивчення системи роботи закладів МВС показав, що здійснення соціальної та виховної роботи потребує спеціальної підготовки працівників правоохоронних органів.

До третьої групи досліджень увійшли питання специфіки підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки тощо (О. Бандурка [16], А. Большакова [27], О. Євдокімова [82], З. Кісіль [113], А. Лоза [163], Н. Мілорадова [180], О. Федоренко [277], Д. Швець [293]).

Аналіз праць, присвячених питанням підготовки майбутніх фахівців до соціальної взаємодії з підлітками, показав, що така підготовка реалізується у ЗВО

педагогічної спрямованості, у той час як існує об'єктивна необхідність здійснювати підготовку до соціальної взаємодії з підлітками фахівців правоохоронної галузі. Це зумовлено низкою чинників.

По-перше, одним із основних напрямів їх професійної діяльності є запобігання злочинності серед неповнолітніх, що вимагає відповідної соціальної та психолого-педагогічної підготовки фахівців цієї сфери.

По-друге, однією із специфічних ознак цієї професійної діяльності є те, що у поле зору працівників поліції потрапляють підлітки, які вже опинились у несприятливих (кризових) життєвих ситуаціях і потребують відповідної допомоги або правового захисту. Традиційною є думка, що фахівці правоохоронних органів у межах своєї професійної діяльності здебільшого працюють з підлітками, які вже вчинили правопорушення або опинились у несприятливих (кризових) життєвих ситуаціях. І саме стосовно цих категорій підлітків працівники правоохоронних органів і мають здійснювати соціальну взаємодію. Проте потребують соціальної та виховної роботи фахівців правоохоронних органів і такі підлітки, які мають певні відхилення в поведінці (не відвідують школу, втікають з дому, вчиняють хуліганські дії тощо), а також й «благополучні» підлітки, які ще не вчиняли правопорушень. Проведення роботи із зазначеними категоріями підлітків потребує спеціально організованої підготовки фахівців, яка сприяла б формуванню не тільки знань, а й умінь та забезпечувала готовність до виконання цієї діяльності.

По-третє, запобігання правопорушенням підлітків є можливим за умов правильно побудованого спілкування та ефективної взаємодії з ними, з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей, наявного рівня виховання, а також чинників розвитку особистості (психологічних, соціальних, педагогічних) та при досудовій підготовці матеріалів у випадках, коли неповнолітній вже вчинив правопорушення. Це можливо за умов формування відповідних знань та умінь у процесі підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної та виховної роботи з підлітками.

По-четверте, рівень підготовки фахівців до роботи з підлітками не є достатнім, оскільки зміст навчання орієнтований на запобігання злочинності та профілактичну

роботу в цілому (як з дорослими, так і підлітками), без чіткого визначення змісту, видів та напрямів, методів та форм соціальної та виховної роботи саме з підлітками.

По-п'яте, сучасний зміст професійної підготовки фахівців правоохоронних органів має правовий аспект, розглядає запобігання правопорушень підлітків з позицій виявлення, припинення та покарання за вчинені дії, а не з позицій випередження та недопущення здійснення ними протиправних дій, не містить у достатньому обсязі тих спеціальних соціальних та психолого-педагогічних знань, які необхідні для здійснення соціальної та виховної роботи з підлітками. Це призводить до таких негативних наслідків, як неспроможність адекватно визначити які види, методи та форми роботи слід обрати під час взаємодії з підлітками; несформованість необхідних для взаємодії з підлітками комунікативних умінь та навичок тощо. В цілому це негативно позначається на ефективності здійснюваної ними професійної діяльності, зокрема соціальної взаємодії з підлітками.

Як зазначає А. Большакова, підготовка курсантів закладів освіти МВС повинна здійснюватися в органічному взаємозв'язку із цілісним розвитком особистості, з урахуванням всіх її особистісних властивостей й якостей, установок і мотивів, потреб, ідеалів, досвіду життя, загальних і професійних знань, умінь, навичок [27, с. 8].

Отже, сучасний стан суспільства, ті умови, в яких виконують свої функції правоохоронні органи, зумовлюють необхідність підготовки не просто компетентних фахівців із професійною кваліфікацією, а й підготовлених професіоналів, здатних до цілісного та системного аналізу складних проблем правоохоронної діяльності з орієнтацією на соціально-педагогічні чинники розвитку суспільства.

Звернення до закордонного досвіду у професійній підготовці фахівців правоохоронних органів показало також підвищену увагу до проблеми її якості. Так, наприклад, якісна освіта співробітників, на думку більшості фахівців поліцейської служби та дослідників-педагогів, є необхідною умовою ефективної діяльності правоохоронних органів, що відповідають запитам та викликам ХХІ століття. Тому в розумінні зарубіжних дослідників навчання – не самоціль, а засіб досягнення найвищої якості поліцейського обслуговування, що надається громадянам (Д. Журко

[88], М. Завальний [89], Д. Кисленко [110], К. Малишев [168]).

Ураховуючи вище викладене, слід зазначити, що в різних державах є своя система підготовки різних фахівців для поліції, що сформувалася під впливом територіальних, історичних, політичних, соціально-економічних чинників і особливостей національних правових систем.

В країнах Європейського Союзу функціонують заклади освіти, в яких значення приділяється базовим установками поліцейських (криміналістика, слідчі дії, судово-медична експертиза тощо) та таким загально-соціальним дисциплінам, як соціологія, політологія, психологія, іноземні мови. Базова підготовка для співробітників поліції (бакалавр поліцейської справи) займає від трьох до чотирьох років, далі обов'язковою є регулярна підтримка форми за допомогою професійних тренінгів та навчань. Спеціалізована підготовка – додаткове навчання в різних напрямках діяльності поліції (карний розшук, робота з неповнолітніми, ведення переговорів тощо) [88, с. 50].

Характерною ознакою Великої Британії є спеціальна підготовка співробітників, які працюють з неповнолітніми, навчання їх педагогіці, психології, соціальній практиці, специфічним юридичним діям. В інших Європейських країнах підготовка майбутніх фахівців (за винятком керівних працівників) орієнтована на вузькопрофесійну поліцейську освіту [88, с. 52].

У поліцейських школах США, Канади, Австралії та ін. критично оцінюється система навчання, що зводиться до запам'ятовування і виконання методичних інструкцій та предметних знань, які не сприяють розвитку мислення, аналізу ситуацій та прийняття рішень відповідно до обставин. Для вироблення у поліцейського психолого-педагогічних навичок у роботі з населенням досить широко використовується метод рольової гри з певним сценарієм (О. Зарічанський [92], З. Кісіль [112], М. Марков [169]).

Діяльність поліції Швеції дає можливість підкреслити, що професійний рівень працівників поліції має вагоме значення для їхньої ефективної роботи, а також співпраці з населенням, для чого пропонуємо приділити більшу увагу підготовці, підвищенню кваліфікації та перепідготовці поліцейських [108, с. 98].

У процесі підготовки працівників поліції в Японії значну увагу приділено питанням боротьби з підлітковою злочинністю спеціальними підрозділами: відділом роботи з підлітками, відділом попередження злочинності, що входить до складу управління кримінальних розслідувань, підрозділом для роботи з дитячими і юнацькими установами у відділі охорони тощо [276, с. 189].

Серед особливостей професійної підготовки фахівців з охоронної діяльності та безпеки в європейському освітньому досвіді Д. Кисленко виокремлює такі: прозорі умови вступу, диверсифікацію, поетапність розроблення й упровадження освітніх програм, трансформацію навчальної діяльності в професійну, оптимальні умови для вільного вибору індивідуальної освітньої траєкторії, стажування за кордоном, узгодженість із вимогами, потребами ЄС тощо [110, с. 367].

Отже, професійна підготовка майбутніх фахівців правоохоронних органів має свою специфіку.

По-перше, освітня політика МВС визначається законодавчими та нормативними правовими актами, що мають самостійне значення та поширюють свою дію на фахівців правоохоронних органів.

Друга особливість пов'язана із правовим статусом основних компонентів системи професійної підготовки кадрів для правоохоронних органів – закладів освіти. Це виявляється у порядку відбору кандидатів на навчання (абітурієнтів) та комплектування закладів освіти постійним та перемінним складом; у правовому статусі науково-педагогічного складу та курсантів.

По-третє, система професійної підготовки фахівців правоохоронних органів орієнтована не на весь ринок праці країни, а на конкретний його сегмент – кадровий корпус особливого виду правоохоронної служби. У зв'язку з цим, на відміну від цивільних закладів освіти, які орієнтовані на вільний (стихийний) ринок праці, для відомчих закладів освіти характерні: прогнозована потреба у кадрах, певна сфера діяльності майбутніх фахівців, наявність цільового замовлення, відповідного набору курсантів та розподіл через комплектуючі підрозділи поліції.

По-четверте, замовниками МВС затребувані дещо інші, на відміну від запропонованих цивільними закладами освіти, якості фахівця. Тому для закладів

освіти МВС насамперед характерні: профільність навчання, орієнтованість його змісту на професійні завдання, які належить вирішувати майбутньому фахівцю правоохоронних органів.

Зазначене вище дозволяє визначити стратегічні пріоритети підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, які можна розглядати як динамічну систему, що складається із взаємопов'язаних напрямів: вдосконалення змісту та технологій усіх етапів безперервної підготовки в правоохоронних органах; розробка механізмів управління, адекватних завданням підготовки кадрів правоохоронних органів, удосконалення нормативно-правового забезпечення; подальша реструктуризація системи закладів освіти МВС України.

Ці пріоритетні напрями вдосконалення підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів є автономно виділеними стратегічними завданнями, вирішення кожного з яких досягається шляхом реалізації специфічного набору заходів, процедур, конкретних дій з визначенням відповідальних служб, підрозділів, установ та посадових осіб правоохоронних органів, а також термінів їх реалізації.

Сучасні процеси, що відбуваються в суспільстві, впливають на підготовку майбутніх фахівців правоохоронних органів. Значний внесок у вирішення питань удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в Україні зробили науковці (А. Білоусов [24], Г. Джагупов [74], М. Долгополова [76], Ф. Думко [233], В. Гурський [69], І. Зозуля [95], Г. Кудрявцева [155], О. Пасько [197], В. Сокурєнко [262] та ін.).

Науковцями встановлено, що з одного боку, наявні шляхи демократизації та індивідуалізації професійної освіти розширюють можливості для творчих пошуків удосконалення підготовки фахівців правоохоронних органів, їх самоосвіти. З іншого боку, змінюється суспільно-політична обстановка країни, недосконалість чинної законодавчої бази, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності співробітників та інших громадян, зміна моральних ідеалів створюють нові проблеми (організаційні, педагогічні, психологічні) у підготовці майбутніх фахівців правоохоронних органів.

В умовах зміни основних характеристик сучасного суспільства, зростання

обсягу та ускладнення завдань, що виконуються фахівцями правоохоронних органів, загострення кримінальної обстановки та різкого зростання злочинних проявів в нашій країні абсолютно по-новому постає завдання підготовки кадрів для правоохоронних органів.

Виходячи з цього, основною метою підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів є вироблення у них психолого-педагогічних знань, умінь і готовності до успішного подолання психологічних труднощів, що виникають у процесі службової діяльності, на користь підвищення ефективності виконання своїх обов'язків у штатних та екстремальних умовах.

Як зазначає О. Бандурка, на сьогодні склалася певна система психологічної підготовки поліцейських, що здійснювалася під час їх первинної професійної підготовки, в навчальному плані якої передбачені заняття з питань стресостійкості й ефективної комунікації під час навчання в закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; здобувачам викладається низка обов'язкових та вибіркових психологічних дисциплін, наприклад «Професійно-психологічна підготовка працівників поліції», «Юридична психологія», «Конфліктологія» тощо [16, с. 73].

У цьому контексті В. Великий констатує актуальну потребу впровадження соціальної педагогіки в діяльність правоохоронних органів [44, с. 74].

У процесі підготовки курсантів до соціальної та виховної роботи з підлітками, як досліджено О. Федоренко, формування знань (теоретичних, методичних та знань про цінності) можна здійснювати через поглиблене навчання шляхом доповнення змісту психолого-педагогічних та професійних дисциплін, відбору методів, прийомів та організаційних форм навчання поряд зі збереженням обсягу навчальних програм. Так, соціально-педагогічними та психологічними питаннями доцільно доповнити зміст таких дисциплін: «Основи психології та педагогіки», «Вікова психологія», «Профілактика правопорушень, скоєних неповнолітніми», «Профілактика злочинності», «Соціальна робота з особами, які мають хімічну залежність» тощо [277, с. 78].

Дослідник А. Білоусов вважає, що підготовку поліцейських доцільно здійснювати на основі забезпечення інтеграції знань із соціально-гуманітарних та

фахових дисциплін, практичної підготовки, відповідного методичного забезпечення освітнього процесу, використання інноваційних методів та форм навчання курсантів, результатом чого повинно бути формування професійної компетентності фахівця правоохоронної галузі [24, с. 101].

Підготовку майбутніх фахівців правоохоронних органів в Україні, на думку Н. Мілорадової, треба здійснювати шляхом впровадження у навчальний процес спеціальних навчальних дисциплін, протягом вивчення яких повинні розглядатися: по-перше, психологічні особливості злочинності неповнолітніх; по-друге, практичні курси, які б були спрямовані на формування у майбутніх правоохоронців навичок правомірної, дійової та двобічної взаємодії з неповнолітніми з урахуванням вікових, гендерних, культурних та інших особливостей; по-третє, розвиток навичок та вмінь встановлення психологічного контакту, ведення переговорів та проведення слідчих дій стосовно неповнолітніх злочинців з урахуванням як юридичних, так і психологічних особливостей організації та проведення цих заходів [180, с. 129].

Науковці доводять, що необхідні спеціальні програми, які передбачають підготовку поліцейських до роботи в умовах сильних стресів, уміння правильно оцінювати обстановку та застосовувати адекватні заходи, долати страх і почуття агресивності по відношенню до осіб, які вчинили правопорушення. Це потребує збереження індивідуальної витримки поліцейських, уміння працювати у стресових ситуаціях, що зумовлюють необхідність отримання ними психолого-педагогічних знань та умінь.

А. Білоусов пропонує застосування різних форм проведення семінарських та практичних занять з ключових тем навчальних дисциплін: пошуковий семінар (семінар-дослідження), семінар-«круглий стіл», наукові семінари, семінари з використанням ігрових ситуацій та ситуативних завдань, міжпредметні семінари; використання різних форм самостійної роботи; використання тренінгових та інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки дільничних офіцерів поліції, запровадження цільових тренінгових програм для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції тощо [24, с. 102].

Однією з провідних тенденцій у вдосконаленні підготовки фахівців правоохоронних органів є підвищення ролі практичного навчання. Актуальним є використання у процесі підготовки таких форм викладання, які найбільш наближено імітують майбутню професійну діяльність бакалаврів. Для нашого дослідження безперечний інтерес становлять ті інновації, які стимулюють усі компоненти підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема їхню готовність до соціальної взаємодії з підлітками у напрямі профілактики їх девіантної поведінки.

А. Білоусов вважає, що крім існування позитивних тенденцій інноваційного розвитку освітньої діяльності з підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів наявна низка проблемних питань, до яких віднесено: недостатність практичної орієнтованості при проведенні аудиторних занять, необхідність більш широкого використання мультимедійних пристроїв, тренажерів, симуляторів, макетів тощо, які дозволяють оволодіти діями професійної діяльності поліцейського тощо[24, с. 100].

За твердженням О. Федоренко, не визначеними залишилися зміст і методика здійснення підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів до соціальної та виховної роботи з підлітками з попередження правопорушень; система дидактичних методів та форм, що дозволять сформувати необхідні знання та уміння, необхідні для здійснення соціальної та виховної роботи з підлітками тощо [277, с. 76].

Зберігається актуальність потреби у підготовці фахівців різних спеціальностей, у тому числі правоохоронної діяльності, для превентивної, профілактичної та реабілітаційної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Отже, проблема підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у наукових дослідженнях розглядалася за різними напрямками, які узагальнені до трьох: 1) розкрито характеристику підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин, психолого-педагогічних особливостей девіантної поведінки підлітків, системи взаємодії та впливу різних чинників на поведінку підлітків, ролі та значення соціального середовища у формуванні особистості підлітка; 2) досліджено питання встановлення довірчих взаємин громадян, зокрема підлітків, із правоохоронними органами, створення ефективної

форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей; 3) розкрито специфіку підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки тощо.

Узагальнивши зазначені вище дослідження виділяємо невирішені проблеми: залежність сфери спілкування підлітка від негативних явищ, що виникають у результаті його девіантної (злочинної) поведінки; відповідність поведінки підлітка соціальним нормам та зняття «ярлика» з підлітків з девіантною поведінкою; необхідність формування соціального статусу останніх, допомагаючи їм адаптуватися до життя суспільства на різних рівнях та етапах їхнього розвитку.

Вирішення цих проблем ми вважаємо необхідним включити до переліку завдань з підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками щодо запобігання їх девіантної поведінки, що дає можливість стверджувати про першорядність професійної та комунікативної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до цієї взаємодії.

1.2. Термінологічний апарат дослідження

Розподіл праці за професіями, за видом занять утворює стійкі спільноти людей, які об'єднуються у професійні групи за різними чинниками, серед яких можна виділити професійний досвід, фахові знання та низку інших параметрів.

У контексті останнього, відправною точкою виявлення сутності та соціального призначення підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів є поняття «професія», що передбачає наявність набору елементів професійної діяльності, що здійснюється людиною цієї професії, фахівцем, а не любителем (Д. Александров [2], С. Вітвіцький [206], О. Ільченко [100], В. Копча [128], К. Мельник [173], О. Проневич [232]). У дослідженнях науковців професія розглядається як соціально фіксована галузь можливого виконання трудових функцій, трудових обов'язків,

кожна з яких представлена конкретними робочими місцями з їх специфічними особливостями.

З цього погляду під «професією» розуміємо самостійний вид діяльності, занять, який обумовлений суспільним поділом праці та потребує певної професійної підготовки. Не винятком є професійна діяльність фахівця правоохоронних органів, яка відрізняється різноманіттям переліку посад. З цього можна зробити висновок, що у багатьох аспектах професія постає як певна функціональна система.

Професія «поліцейського» є однією з найскладніших професій людського суспільства, оскільки вимагає від її суб'єкта здатності ефективно вирішувати професійні завдання, пов'язані з ризиком для життя, обмеженим часом на ухвалення рішення, високим рівнем відповідальності за свої дії, що вимагає від кожної людини, яка обрала цей шлях служіння Закону, високого професіоналізму та самореалізацію як професіонала [69, с. 168].

Як зазначає Д. Швець, слово «поліція» походить від грецького *politeia* (*polis* – місто). У давній Греції основний сенс зусиль державної влади зводився до забезпечення зовнішньої безпеки. Римляни запозичили слово «поліція», і з кінця XVI століття воно входить у лексикон європейських держав, у яких застосовується в невизначеному сенсі, включаючи «доброту звичаїв», хорошу моральність, що охороняється законом. Початково слово «поліція» означало всі сфери відповідальності держави і у XIX столітті було зведено до державних функцій, пов'язаних із боротьбою з правопорушеннями. До створення регулярної поліції, поліцейські функції виконували визначені монархом адміністративні органи (посадові особи, наділені адміністративними функціями) та військові підрозділи. Першою поліцією сучасного типу вважається поліція Лондона, заснована Р. Пілем у 1829 році [293, с. 44].

На думку вчених О. Проневич [232], Р. Пилипів [203], термін «поліція» варто застосовувати у двох значеннях: по-перше, поліція – це державний апарат, обов'язками якого є охорона публічного порядку та правопорядку, що є універсальним апаратом примусу; по-друге, термін поліція є широким і компактним, таким, що об'єднує в одну систему всі наглядово-контрольні органи, які

застосовують адміністративний примус та адміністративну юрисдикцію з метою забезпечення публічного порядку, а отже здійснюють поліцейську діяльність.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», поліція – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству для забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [226].

Отже, поліція – це система державних органів виконавчої влади, покликаних захищати життя, здоров'я, права, свободи та законні інтереси громадян, власність, інтереси суспільства та держави від злочинних та інших протиправних посягань та наділених правом застосування примусових заходів.

У цьому контексті фахівець правоохоронних органів є професіоналом та особистістю, що поєднує фахову підготовку з якостями громадянина та цивілізованого фахівця, діяльність якого спрямована на створення гуманної, демократичної, правової держави та суспільства.

Враховуючи взаємозв'язок значення «професія» з певною діяльністю людини, більш глибоке вивчення цього феномену передбачає аналіз терміну «професійна діяльність».

У довідниковій літературі діяльність представлена специфічним людським способом ставлення до світу; процесом, під час якого людина відтворює і творчо перетворює природу як діяльний суб'єкт, а освоєні нею явища природи є об'єктом її діяльності; процесом, за допомогою якого реалізується те чи інше ставлення до навколишнього світу, інших людей, до завдань, які ставить перед ними життя (В. Бусел [46], Д. Гринчишин [258], І. Зверєва [80], Ю. Шемчушенко [45]).

Професійна діяльність, як зазначає М. Козирєв, є соціальною формою вияву творчої активності людини [121, с. 94].

Такою є загальна сутність будь-якої діяльності суб'єкта, зокрема майбутнього фахівця правоохоронних органів.

У контексті проблеми дослідження, ці особливості правоохоронної діяльності передбачають високий рівень комунікативної культури фахівців правоохоронних органів, складовими якої є певна сукупність знань та умінь, що забезпечують

ефективний перебіг комунікативного процесу. З-поміж останніх виділимо уміння та здатність фахівця правоохоронних органів встановлювати, підтримувати та розвивати необхідні контакти з іншими людьми, зокрема підлітками, плідно співпрацювати з ними, з гідністю поводитись у конфліктних ситуаціях тощо.

Комплексна характеристика професійної діяльності майбутнього фахівця правоохоронних органів показала, що вона є функціональною динамічною системою, яка характеризується багатовимірністю, ієрархічністю та специфічними особливостями. Як найбільш загальні характеристики правоохоронної діяльності виділяємо: побудову діяльності на принципах законності, гуманізму, поваги прав людини; жорстку нормативно-правову регламентацію діяльності; наявність постійної протидії зацікавленим особам у виконанні правоохоронних функцій; наявність значних владних повноважень, реалізація яких залежить від уміння розумного, доцільного та законного застосування влади; комунікативну діяльність; стресогенність діяльності, пов'язану з наявністю різних стрес-факторів тощо.

Викладене вище дає можливість назвати основні ознаки «професійної діяльності» майбутніх фахівців правоохоронних органів.

По-перше, це відносно тривале провадження діяльності, за допомогою якої суб'єкт (фізична особа) включається в групу необхідних взаємин людини та суспільства.

По-друге, необхідність наявності у суб'єкта професійної діяльності фахових знань, практичних умінь та навичок, набутих у результаті загальної та фахової підготовки, у процесі відповідної роботи.

По-третє, ідентифікація суб'єкта з певною професією, формування у процесі професійної діяльності зацікавленості, норм професійної моралі, звичаїв та традицій (виконувати Присягу працівника поліції, Правила етичної поведінки працівників апарату МВС України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС).

По-четверте, накладання «відбитка» професійної діяльності на інші форми поведінки суб'єкта. Завдяки «професійній деформації» люди, які мають значний стаж роботи за певною професією, часто поводяться з іншими людьми на основі

професійного спілкування [234].

По-п'яте, диференціація професійної діяльності, з одного боку, та її спеціалізовані види, з іншого – за ступенем складності на просту та складну, на некваліфіковану та кваліфіковану.

Ці положення дають можливість розглядати *професійну діяльність як певну професію індивіда, безпосередню форму його службової діяльності, що вимагає спеціальних теоретичних знань і практичних умінь і є способом отримання ним матеріальних та духовних благ.*

У дослідженні Р. Сербина та ін. визначено структуру професійної діяльності фахівця правоохоронних органів, яку складають мета, засоби, об'єкт і суб'єкт. Метою діяльності автори визначають реалізацію поліцейської функції держави для охорони правопорядку і забезпечення внутрішньої безпеки. Засобами та методами (засобами досягнення мети) – заходи державного примусу. Суб'єктами діяльності – наділені особливою компетентністю спеціальні органи, уповноважені державою застосовувати заходи примусу. Об'єктом діяльності – поведінку суб'єктів суспільних відносин, на які спрямовані заходи державного примусу. До основних об'єктів поліцейської діяльності віднесено такі: особистість, її права, свободи та обов'язки; суспільство, його матеріальні та духовні цінності; держава, її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [249, с. 509].

Сутність і структуру діяльності фахівців правоохоронних органів визначає Д. Яровець. Автором визначено діяльність правоохоронних підрозділів, зокрема ювенальної превенції як напрям правоохоронної діяльності Національної поліції України, до якої віднесено систему поліцейських заходів та повноважень, методів та способів їх реалізації, що здійснюються з метою попередження вчинення правопорушень серед неповнолітніх або попередження чи зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах, забезпечення високого рівня публічної безпеки та порядку [301, с. 194].

З огляду на зазначене вище, *під професійною діяльністю фахівця правоохоронних органів розуміємо процес, спрямований на досягнення суспільно значущих цілей, що відображають інтереси суспільства, держави, інтереси самої*

особистості, що передбачає здійснення превентивних заходів попередження девіантної поведінки підлітків, через соціальну взаємодію (встановлення контакту, комунікації).

На наш погляд, сутність цього визначення лежить в основі професійної підготовки як початкового етапу формування професіоналізму фахівців правоохоронних органів.

У дослідженнях науковців (М. Завальний [89], В. Майоров [165], Л. Наливайко [185], Р. Сибірна [253], С. Шевченко [294]) стверджується про те, що суспільство існує лише в тих умовах, у яких індивіди вступають у взаємодію. У цьому сенсі сукупність людей стає суспільством в тих умовах, у яких життєвість їх змісту досягає форми взаємного впливу один на одного.

Взаємодія означає процес, в якому одна людина (член групи) стимулює діяльність іншого члена групи [157, с. 312].

У соціології «взаємодія» визначається як форма соціальних зав'язків, що реалізуються через обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями та взаємним впливом людей, соціальних спільнот; як система взаємозумовлених соціальних дій, зв'язаних циклічною залежністю, за якої дія одного суб'єкта є одночасно причиною й наслідком у відповідь на дії інших суб'єктів. У цьому сенсі Т. Куниця визначає соціальну взаємодію як процес обміну соціальними діями між двома і більше соціальними суб'єктами, як процес безпосереднього або опосередкованого впливу цих суб'єктів один на одного [157, с. 15].

У юридичній літературі термін «взаємодія» означає встановлення певних зв'язків між суб'єктами, що взаємодіють, та спільне узгодження взаємозалежних дій у процесі виконання ними завдань [78, с. 121].

Під «взаємодією» О. Хитра пропонує розуміти засновану на законі і підзаконних актах, погоджену за місцем і часом у необхідних межах діяльність оперативних підрозділів поліції, яка здійснюється відповідно до їх компетентності і спрямована на попередження, запобігання і розкриття злочинів, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють їхньому вчиненню [281, с. 18].

У педагогічній науці «взаємодія» є процесом, який спрямований на розвиток,

формування особистості у процесі гри, учіння, праці, спілкування (З. Баторі-Тарці [19], О. Коробанова [131], Б. Логвиненко [162], С. Медведенко [172], О. Прокопенко [230]).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що категорія «взаємодія» набула статусу міждисциплінарної. Її сутність становлять взаємні дії суб'єктів на користь досягнення прогнозованого результату через соціальну взаємодію, спільні дії, вкладені у досягнення прогнозованого результату.

Отже, взаємодія – це випереджувальне запозичення способу дії у більш стійкого суб'єкта взаємодії, що дає можливість мобілізації сил і ресурсів особистості для подолання труднощів, які відображаються в алгоритмі: запозичую – наслідую приклад – пробую – дію – освоюю ефективний спосіб комунікації.

Під час виконання своїх функцій та завдань поліція вступає в управлінські та інші взаємини (внутрішні й зовнішні) з різними державними органами, громадськими об'єднаннями та окремими громадянами [78, с. 73].

На думку С. Медведенка, взаємодія Національної поліції України з громадськістю – це соціально зумовлена, узгоджена діяльність, яка проявляється у «співпраці між суб'єктами взаємодії з використанням відповідних форм і методів для досягнення спільної мети» [172, с. 222].

Подібні визначення поняття «взаємодія» дають науковці (О. Валуйко [43], Б. Логвиненко [162], О. Прокопенко [230], Р. Сибірна [253], О. Ярема [300]).

Отже, взаємодія органів та підрозділів Національної поліції України передбачає нормативно закріплену співпрацю, яка полягає у вирішенні проблемних питань, наприклад профілактики правопорушень підлітків.

Серед багатьох проблем, що виникають у процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності, звертається особлива увага на такі, що стосуються розкриття структури соціальної взаємодії фахівців правоохоронних органів із підлітками. Так, об'єднання дій на основі взаєморозуміння, взаємодопомоги та взаємовпливу дає позитивний ефект взаємодії.

У наукових дослідженнях схарактеризовано такі види взаємодії:

– діалогова взаємодія, в якій ефективність розвитку колективу та особистості

досягається за допомогою партнерської рівності позицій, взаємоповаги один до одного, щирості, відсутності упередженості (М. Завальний [89], С. Шевченко [294]);

- контактна взаємодія суб'єктів у запобіганні правопорушень (зміцнює моральну позицію підлітків, впливаючи на зростання їх правової самосвідомості, попереджаючи їх правопорушення) (Р. Сибірна [252]);

- креативна взаємодія, що забезпечує ефект «проникнення» в «я», «комунікативне ядро особистості», що посилює особистий інтерес до актуалізації творчого потенціалу особистості (О. Берестенко [23], О. Коробанова [131], В. Литвин [161]);

- соціально-педагогічна взаємодія як інтеріоризаційні процеси, в яких реалізуються узгоджені зусилля суб'єктів спілкування, що перетворюють себе у взаєминах з іншими учасниками (Р. Сибірна [253], Т. Куниця [157]);

- педагогічна взаємодія як перебудова процесів підготовки фахівців як суб'єктів спілкування з урахуванням діалогічного чинника, який забезпечує перехід від авторитарної парадигми впливу до парадигми гуманітарної, в основі якої лежить реальне ставлення до підлітка як суб'єкта педагогічного впливу (Є. Зозуля [97], Н. Сергєєва [250]);

- соціальна взаємодія як суспільні взаємини у правоохоронній сфері в контексті підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів як одного з провідних видів діяльності в професії «людина-людина» [21, с. 5].

Отже, основними характеристиками взаємодії є: ставлення фахівця до самого себе як до суб'єкта; розуміння діяльності для досягнення спільної мети, активно-позитивне ставлення до цієї діяльності; ставлення до іншого як до рівного суб'єкта; партнерські взаємини між суб'єктами діяльності.

У цих умовах є важливою профілактика правопорушень підлітків за взаємодії відділення поліції та соціальних організацій (закладів освіти). Постійна взаємодія представників органів державних установ (дільничних інспекторів, ювенальної поліції та працівників соціальних установ) може дати позитивний, тривалий ефект щодо зниження кількості та тяжкості злочинів у підлітковому середовищі.

Це також підтверджує значущість ідеї суб'єкт-суб'єктної взаємодії у

профілактиці правопорушень підлітків в умовах взаємодії правоохоронних органів та закладів освіти. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у профілактичній роботі забезпечує співпрацю, взаєморозуміння та взаємоприйняття, уможливорює «зустрічний рух» особистісних сенсів суб'єктів спілкування, поєднання психологічних позицій суб'єктів та об'єктів, що породжують взаємність, довіру та взаємовідкритість, які сприяють «визріванню» діалогу організації «зустрічного руху» різних світовідчуттів (Н. Демський [72], В. Майоров [165], О. Ярема [300]).

Отже, сутність суб'єкт-суб'єктної взаємодії у профілактиці правопорушень підлітків в умовах взаємодії правоохоронних органів та закладів освіти як форми спілкування суб'єктів освітньої діяльності полягає у змінах комунікативних станів суб'єктів спілкування, що відображає психічну активність його учасників внаслідок інформаційної насиченості та значимості діалогу, що викликає активність підлітків, на яких спрямовано педагогічний вплив.

В умовах соціально-економічної трансформації суспільства постає завдання підготувати фахівців до ефективної соціальної взаємодії та досягнення цілей, значимих для суспільства (В. Дудченко [78], Д. Кисленко [110], І. Козубовська [122]).

У проблемному полі дослідження звужуємо предмет підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками до освітнього результату цієї підготовки.

Розглядаючи соціальну взаємодію як окремий вид діяльності – спільної діяльності людей – отримуємо координатну основу для структурування результату підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. У цьому сенсі формою освітнього результату є їх варіативно-індивідуальний досвід, що формується в контурах і нормах соціально-культурного інваріанту, бажаного для суспільства.

Оскільки соціальна взаємодія виявляється в діяльності, поведінці людини, в її взаємодії з іншими людьми в процесі різноманітних завдань, ми включаємо до соціальної взаємодії соціальні інститути та суспільство в цілому, що є суттєвим для професійної діяльності фахівців правоохоронних органів як представників одного з соціальних інститутів та державного службовця, який бере участь у процесі

регулювання суспільних відносин.

Наведене вище дозволяє розглядати поняття *«соціальна взаємодія бакалавра правоохоронної діяльності»* як систему дій, узгоджену за метою, місцем та часом, для набуття соціальних норм активності та орієнтаційних функцій, рефлексивного розуміння та регулювання його взаємодії з іншими людьми, суспільством та соціальними інститутами в процесі вирішення професійних та життєвих завдань.

У основі соціальної взаємодії лежить діалог, як форма комунікації та спілкування двох учасників, яка передбачає можливість слухати один одного і бути почутим. Діалог може бути представлений як суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників спілкування.

Сучасні вчені інтенсивно обговорюють проблему взаємозв'язку категорій «комунікація» та «спілкування», що включає обмін інформацією [302, с. 39], спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою передавання та отримання інформації [257, с. 285], спілкування як комунікативна діяльність або особливий вид комунікації [244], «зв'язки і взаємини між членами суспільства, що відбувається за допомогою мови» [258, с. 163].

У цьому контексті Р. Андрусишин об'єднує різні погляди на ці поняття і вважає, що «комунікація» наближається за своїм значенням до поняття «спілкування», позначаючи не тільки передачу інформації, але й загалом міжособистісну взаємодію та атмосферу взаєморозуміння, яка передбачає наявність у фахівців правоохоронних органів культури спілкування та вміння досягати компромісу, вирішення конфліктів, знаходження консенсусу [8, с. 54].

Отже, процес спілкування чи комунікації передбачає наявність партнера чи спостерігача.

На основі зазначеного вище можна стверджувати ідею взаємозв'язку комунікативної та професійної діяльності. Такий висновок є логічним за умови розуміння комунікації як реальності взаємин, що передбачають будь-які форми комунікації та їх включення до професійної діяльності.

Проте характер зв'язку розуміється по-різному. Іноді професійна діяльність і комунікація розглядаються не як паралельно існуючі взаємопов'язані процеси, а як

дві ознаки соціального буття людини, її способу життя (І. Андрощук [7], О. Чернова [291]). Інші дослідники комунікацію розуміють як певну ознаку професійної діяльності, яка включена до цієї діяльності, є її елементом, а саму професійну діяльність розглядають як умову комунікації (О. Кобзар [117], В. Литвин [161]). Також комунікацію інтерпретують як особливий вид професійної діяльності, у якій комунікація сприймається як комунікативна діяльність, що є самостійною на певному етапі онтогенезу, наприклад, у підлітковому віці, або комунікація розуміється як один із видів професійної діяльності, у якій присутні усі елементи, властиві діяльності взагалі: події, операції, мотиви тощо (О. Безпалова [192], М. Ценко [285]).

Можемо стверджувати про комунікацію бакалавра правоохоронної діяльності в межах «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії як парадигму його майбутньої діяльності для досягнення мети: підтримання правопорядку у напрямі дотримання підлітком необхідної у правовому сенсі поведінки, законослухняного способу життя або групи підлітків, на які передбачено активний вплив, що сприятиме встановленню доцільних взаємин між його учасниками і, як наслідок, підвищенню ефективності процесу соціальної взаємодії.

Соціальна взаємодія містить такий компонент як спілкування, яке на думку С. Циганій, є процесом встановлення і розвитку міжособистісних контактів, обумовлених спільним життям, діяльністю людей, їх взаєминами, які складаються з найрізноманітніших приводів [286, с. 25].

У своїх визначеннях науковці, характеризуючи процес спілкування, акцентують увагу на взаємодії двох або більше людей, спрямованій на узгодження і об'єднання зусиль з метою налагодження стосунків та досягнення загального результату, але у кожного можуть бути особисті цілі, а тому одна людина може намагатися маніпулювати іншими з власною метою (О. Синявська [254], В. Майоров [165], Є. Зозуля [97], Л. Дунець [79]).

На відміну від інформаційного підходу, в якому спілкування представлене як транзакції з передачі інформації (окремі комунікаційні акти), в інтеракціональному підході воно розглядається як ситуація спільної присутності, яка взаємно

встановлюється та підтримується людьми за допомогою різних форм поведінки та зовнішніх атрибутів (зовнішності, предметів). За інтеракціонального підходу взаємодія передбачає обмін повідомленнями, проте основний дослідницький інтерес спрямовано на організацію поведінки.

Функціональний підхід до аналізу міжособистісного спілкування свідчить про прагматичну цінність кінцевого результату комунікації, як досвіду спілкування.

Досвід спілкування, як вважає О. Чернова, займає особливе місце в структурі соціальної взаємодії особистості. З одного боку, він соціальний і містить інтеріоризовані норми і цінності культури, з іншого – індивідуальний, оскільки ґрунтується на індивідуальних комунікативних здібностях і психологічних подіях, пов'язаних зі спілкуванням у житті особистості [291, с. 126].

У цьому контексті С. Циганій вважає професійно-правове спілкування поєднанням системи цінностей та особистісних мотивів здобувачів, які забезпечують реалізацію соціальних функцій їхньої майбутньої діяльності [286, с. 55].

У нашому дослідженні доведено, що професійне спілкування є необхідним засобом досягнення результату підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності у правовій площині, їх здатність до здійснення комунікації не може обмежуватися лише встановленням необхідних контактів або взаємин, їх спілкування підпорядковане вирішенню практичних завдань, серед яких найбільш значущим є зміна поведінки підлітка.

Жодне спілкування та комунікація не може існувати без довіри, оскільки вона відповідає за діалог, взаєморозуміння та співпрацю.

У процесі визначення терміну «довіра» у різних словниках здійснено акцент на таких поняттях, як «переконання», «віра», «свобода», «безпека», «надійність», «ставлення до дій іншої особи і до неї самої, засноване на переконаності в її правоті, вірності, сумлінності, чесності», «відкриті, позитивні взаємини між людьми, що містять впевненість у порядності та доброзичливості однієї людини по відношенню до іншої» (Д. Гринчишин [258], І. Голубовська [45], І. Зверєва [80], С. Морозов [257]).

Необхідність встановлення соціальної довіри підлітків до фахівців правоохоронних органів обумовлена значною мірою створенням ефективної форми

взаємодії цих соціальних інститутів для досягнення загального добробуту та суспільно значущих цілей.

Здатність майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками передбачає також наявність у них певних властивостей особистості, які забезпечують ефективне та продуктивне здійснення професійної діяльності, наприклад – профілактичної діяльності, профілактичних розмов з підлітками.

Основною умовою виникнення довіри підлітків до фахівців правоохоронних органів є оцінка ними будь-якого об'єкта (держава, місто, вулиця, установа, організація, власний будинок) як гранично безпечного.

У цілому, соціальна взаємодія правоохоронних органів та ЗЗСО у профілактиці правопорушень підлітків є процесом спільних дій щодо об'єднання зусиль, спрямованих на профілактику девіантної поведінки, подолання причин, що їй сприяють, підвищення їх особистої відповідальності за результати навчання у ЗЗСО, включення до організованого дозвілля, а також створення сприятливого середовища життєдіяльності та виховання. У процесі взаємодії передбачається участь фахівців правоохоронних органів у виховних заходах ЗЗСО, реалізації адміністративного ресурсу у роботі як із підлітками, схильними до порушень дисципліни, так і з їхніми батьками.

Аналіз зазначеного вище дозволяє стверджувати, що у всіх наведених дослідженнях (девіантна поведінка, делінквентна поведінка, кримінальна поведінка) йдеться про дії чи вчинки особистості, в яких простежується відхилення від прийнятих у соціумі етичних (моральних) чи правових норм (Л. Корсун [133], Я. Костенко [134], О. Лящук [164], С. Яковенко [298], Д. Яровець [301]).

Науковці посилаються на «дії» підлітків та їхні «вчинки (провини)». Дії та вчинки взаємопов'язані між собою та детермінують поведінку підлітка у соціумі. У дослідженні «девіантну поведінку підлітків» ми співвідносимо з поняттям «дія».

Отже, *девіантну поведінку підлітків визначаємо як дії, які порушують моральні та / або правові норми, прийняті в суспільстві, що завдають шкоди підлітку та / або суспільству, мають соціально-пасивну, корисливу чи агресивну*

спрямованість.

Видовими поняттями по відношенню до «девіантної поведінки» є інші: антисоціальна, адиктивна (В. Свідовська [248], О. Ратинська [240]), делінквентна (Н. Апетик [235], Т. Гарасимів [51], Н. Клішевич [116], О. Моргунов [181], П. Рог [242]), кримінальна (С. Яковенко [298]) тощо.

Наприклад Н. Клішевич доводить, що делінквентна поведінка є різновидом девіантної поведінки. Автором обґрунтовано, що делінквентна поведінка підлітків – це сукупність дій та вчинків, які характеризуються порушеннями правил поведінки, дисциплінарних вимог, соціальних норм та правопорушеннями некримінального характеру [116, с. 14].

Отже, у процесі професійної діяльності фахівців правоохоронних органів здійснюється їх комунікація із суб'єктами її взаємодії, зокрема підлітками.

На підставі аналізу зазначеного вище, під соціальною взаємодією фахівців правоохоронних органів з підлітками розглядаємо засіб оперативної допомоги з превентивним функціоналом мобілізації їх сил та ресурсів, що сприяє формуванню їх соціально-орієнтованої позиції, попередженню соціальних відхилень (девіантної поведінки) підлітка, що здійснюються у соціально значущій діяльності та спілкуванні.

Аналіз наукових праць, які стосуються діяльності правоохоронних органів у соціальній взаємодії з підлітками показав, що досить часто застосовуються поняття «попередження» (Д. Бондзик [31], А. Перегорода [198]) чи «профілактика» (Н. Головка [364], Н. Демський [72], Т. Журавель [87]) правопорушень та злочинів неповнолітніх (підлітків).

Вивчення літератури з проблеми дослідження дозволило виділити два основні підходи в інтерпретації змісту понять. Перший підхід пов'язаний з позицією авторів (Д. Бондзик [31], Т. Журавель [87], Головка [264] та ін.), які у процесі розмежування дефініцій «попередження» та «профілактика» виходять із того, що попередження девіантної поведінки підлітків передбачає широкий спектр різноманітних запобіжних заходів, спрямованих на недопущення правопорушення на різних етапах підготовки. Профілактика сприймається як складовий елемент загальної попереджувальної роботи.

Прихильники другого підходу (А. Перегорода [198], Н. Демський [72] та ін.) трактують ці терміни як синоніми, взаємозамінні та тотожні. Це зумовлено тим, що автори розглядають попередження девіантної поведінки як багаторівневу систему державних та громадських заходів, спрямованих на усунення, ослаблення чи нейтралізацію причин та умов злочинності. Термін «профілактика» у цій ситуації розглядається як сукупність заходів, що попереджають, чомусь запобігають. Цим і пояснюється застосування у нормативних та програмних документах зазначених термінів як рівнозначних.

Із вищесказаного слідує, що з усієї різноманітності трактування аналізованих понять різними авторами, рівнів і типів відповідних заходів вони мають загальну спрямованість – недопущення скоєння злочинів лише на рівні виявлення та усунення причин і умов, що сприяють їх скоєнню.

У зв'язку із вищезазначеним, термін *«попередження девіантної поведінки»* визначаємо як складну систему стримуючого чи випереджувального впливу на явища, процеси (чинники), з метою зниження їх криміногенного ефекту до повного знищення чи нейтралізації та створення умов, які виключили б можливість виникнення таких явищ, процесів. Поняття *«профілактика»* розуміємо як вплив на причини та умови можливого правопорушення, передбачення можливої трансформації причин у властивості можливих правопорушень.

Отже, профілактика девіантної поведінки підлітків є особливим видом професійної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів.

У процесі соціальної профілактичної взаємодії фахівець правоохоронних органів вивчає ситуацію, проводить адресну діагностику, виявляє труднощі, сприяючи формуванню соціально орієнтованої позиції підлітків. Співпраця з педагогами, навчальні семінари, виступи у ЗМІ, на зустрічах з батьками, постійне інформування про роботу лекторіїв, організація консультацій для батьків, а також цілодобова робота інформаційних телефонів довіри – це ефективні заходи подолання проблем підлітків.

Отже, правоохоронна система суспільства нерозривно пов'язана з педагогічною через функціонування в ній інститутів освіти, зокрема правового виховання.

Правове виховання Р. Андрусишин визначає, як цілеспрямовано організовану, систематичну діяльність уповноважених суб'єктів щодо нормативно-правового, ціннісного та інформаційно-орієнтованого впливу на учасників суспільних відносин з метою формування у них належного рівня правової свідомості, правової поведінки та правової культури [8, с. 47].

Подібною думки дотримуються науковці (Р. Андрусишин [8], Н. Демський [72], В. Коробка [132], О. Проневич [231], О. Федоренко [277]), які декларують чотири погляди на визначення цілей правового виховання.

Перша група дослідників необґрунтовано звужує сферу правового виховання, обмежує коло його об'єктів і суб'єктів, розглядає його лише стосовно осіб, які порушили закон і мають покарання. Метою правового виховання ними визначено запобігання правопорушенням та превентивну діяльність (Н. Демський [72], Б. Логвиненко [162], С. Медведенко [172], О. Прокопенко [230]).

Відповідно до другого погляду правовиховний вплив поширюється і на законослухняних громадян. Як мета правового виховання висувається правове просвітництво, роз'яснення закону, відповідальність за його порушення, виховання поваги до норм права, переконаності в необхідності правового регулювання суспільних взаємин (Д. Александров [2], А. Крижановський [152], О. Проневич [231], Г. Петрова [201]).

Третя думка полягає в тому, що до цілей правового виховання крім формування інформаційних та емоційних елементів правосвідомості, передбачається віднести прищеплення навичок правомірної поведінки, укорінення звички діяти в межах правових норм, формування та фіксація установок на правомірну поведінку (Л. Казміренко [237], О. Романенко [246], С. Бойко [26]).

Четверта думка об'єднує цілі правового виховання і розглядає їх у напрямі формування професійної культури (правової, комунікативної) громадян (О. Федоренко [273], О. Корніяка [130]). Ми дотримуємось цього погляду на правове виховання.

Аналіз різних поглядів науковців на правове виховання показав, що вони під правовим вихованням підлітків розуміють організовану діяльність, спрямовану на формування правових знань, переконань і установок на правомірну і соціально

активну поведінку, на розвиток і стимулювання активної правової діяльності.

Отже, *правове виховання – це цілеспрямована діяльність фахівців правоохоронних органів із запобігання правопорушенням підлітків, здійснення превентивної діяльності, засіб попередження девіантної поведінки у напрямі прищеплення навичок правомірних дій, формування звички діяти в межах правових норм.*

Правове виховання здійснюється у процесі *правовиховної діяльності*, під якою розуміємо *цілеспрямовану систематичну діяльність держави, її органів, об'єднань та колективів із формування у громадян правових знань та переконань, навичок правомірної та соціально активної поведінки, а також розвиток та стимулювання їх активної правової діяльності. У той же час правове виховання у процесі правовиховної діяльності є професійно-посадовим обов'язком різних категорій фахівців правоохоронних органів.*

Здійснення правового виховання, проведення превентивних заходів щодо девіантної поведінки підлітків потребує відповідних знань, умінь, набуття яких здійснюється у процесі підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів.

У науковій літературі поняття «підготовка» трактується із різних позицій. З одного боку, це поняття використовується у методичному, особистісному та процесуально-організаційному аспектах (В. Андрєєнкова, [204], Г. Джагупов [74], З. Кісіль [113]). З іншого, це поняття використовується як підготовка фахівця до успішної професійної діяльності (О. Євдокімова [82], Г. Кудрявцева [155], А. Лоза [163], Н. Мілорадова [180], О. Федоренко [277]).

Узгоджуючи погляди науковців позначаємо їх ключові ознаки терміном *«професійна підготовка»*, під якою розуміємо *соціально детермінований процес, центральним ядром якого є формування позитивних установок, мотивів, цінностей професії, професійно важливих якостей особистості, професійних знань, умінь, досвіду застосування їх на практиці, необхідних для виконання професійних обов'язків, зокрема на конкретній посаді в органах внутрішніх справ.*

Враховуючи зазначене вище, професійна підготовка поліцейських має на меті формування та подальший розвиток професійних якостей, які створюють позитивний імідж поліції в Україні, сприяють підтриманню правопорядку та підвищують

рівень довіри населення до працівників Національної поліції України [293, с. 45].

У схожому контексті професійну підготовку рядового і начальницького складу правоохоронних органів України розглядає А. Лоза – як організований, безперервний і цілеспрямований процес оволодіння знаннями, спеціальними вміннями, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань [163, с. 292].

У контексті останнього, професійну підготовку фахівців з охоронної діяльності та безпеки трактує Д. Кисленко – як цілісний, системний, динамічний процес організації освітнього простору в закладах вищої освіти, який спрямований на формування й розвиток професійної компетентності, результатом якого є позитивна динаміка здатності та готовності виконувати якісно професійні обов'язки [110, с. 3].

Як вважає Д. Швець, професійна підготовка поліцейських – це «система організаційних заходів, основною метою якої є формування професійної спрямованості, розвитку поліцейських як професіоналів, підвищення рівня їх професійної правової свідомості та правової культури, отримання ними нових спеціальних знань, умінь, які дозволять чітко, оперативно, неупереджено виконувати свої професійні обов'язки відповідно до норм чинного законодавства та професійної етики» [293, с. 44].

З урахуванням викладеного визначаємо *підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності як організований і цілеспрямований, обумовлений потребами держави процес оволодіння професійними знаннями, вміннями, якостями, психологічною стійкістю до дій, зокрема в екстремальних умовах, який здійснюється з дотриманням законодавчих та інших правових норм, необхідних для успішного виконання завдань, покладених на правоохоронні органи.*

Особливостями підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності є відповідність її цілей та завдань соціальному замовленню суспільства та закріплення їх у законах, статутах та наказах, що визначають багатofункціональність обов'язків, відповідність індивідуальних якостей та дій їх майбутньої професійної діяльності.

З урахуванням викладеного вище визначаємо *підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками як цілеспрямовано організований процес оволодіння професійними знаннями, вміннями, якостями,*

психологічною стійкістю до дій, узгоджених за метою, місцем та часом, набуття соціальних норм регулювання соціальної взаємодії з підлітками у напрямі оперативної допомоги з попередження соціальних відхилень у їх поведінці для майбутньої професійної діяльності.

Результатом підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками є їх готовність до цього виду діяльності (Ю. Бережний [21], Є. Гаркавцев [54], С. Калаур [103], Д. Кисленко [110], А. Кондратова [125], Ю. Левенець [160], А. Черкашин [290]).

Аналіз запропонованих підходів показав, що у сучасній науці явище готовності досліджується на таких рівнях: особистісному, на якому готовність розглядається як прояв індивідуально-особистісних якостей, зумовлений специфікою майбутньої діяльності [110, с. 409]; функціональному, як ситуативна готовність і працездатність, передстартова активізація психічних функцій та вміння мобілізувати необхідні фізичні та психічні ресурси для реалізації діяльності [244]; особистісно-діяльнісному, що розкриває явище готовності як цілісний прояв властивостей особистості, що дає можливість ефективно здійснювати професійну діяльність [160].

Розкриваючи сутність професійної готовності, М. Козирєв вважає її проявом всіх «аспектів особистості в їх цілісності, що забезпечує можливість ефективного виконання професійних функцій. Це складне особистісне утворення, яке є системою значущих якостей і психічних станів, які у сукупності зумовлюють швидку адаптацію людини до мінливого професійного середовища, успішність здійснення професійної діяльності і визначають спрямованість її професійного особистісного зростання» [121, с. 94].

У схожому контексті готовність майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів розглядається у дослідженні С. Калаур як ціннісний ресурс особистості, чинник успішності в сприйнятті та продуктивному вирішенні конфліктів під час професійної взаємодії, виконанні професійних функцій та ролей [103, с. 409].

У такому значенні психологічну готовність працівників правоохоронних органів до професійної діяльності трактує Р. Сибірна і вважає її інтегральною

сукупністю психологічних якостей, завдяки яким мобілізується психіка та налаштованість на адекватні безпомилкові дії [253, с. 141].

У контексті дослідження професійної підготовки правоохоронців Д. Александров зазначає, що готовність є особистісною характеристикою, яка має складну структуру та включає якості психіки [2, с. 136].

На думку А. Черкашина, готовність фахівця правоохоронної діяльності є професійно важливою якістю особистості, яка включає знання, вільне володіння вміннями професійного спілкування, встановлення психологічного контакту, спрямованих на розвиток комунікативних процесів з максимальною користю [290].

Аналіз зазначеного вище показав, що науковці вважають готовність фахівців правоохоронних органів до професійної діяльності складним інтегративним особистісним та соціально-психологічним утворенням, що визначає готовність до діалогу, здатність до взаємодії з професійним середовищем у ситуаціях будь-якої складності на основі визнання та неухильного дотримання універсальних прав та основних свобод людини, що дає можливість ефективно здійснювати комунікативну взаємодію у професійній діяльності.

Узагальнивши зазначені вище дослідження, трактуємо поняття *«готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками»* як особистісне утворення, що складається з позитивної професійної мотивації, властивостей характеру, знань, умінь, здібностей, психічних процесів, що дозволяють бакалавру успішно здійснювати соціальну взаємодію з підлітками для попередження, превентивної та правовиховної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення причин, що сприяють скоєнню правопорушень підлітками.

1.3. Особливості підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у контексті професійної діяльності

Професійна діяльність фахівців правоохоронних органів передбачає особливі вимоги до його професійних, психічних, моральних і фізичних якостей.

До таких якостей В. Тюріна відносить: «уміння опановувати власні емоції й

управляти ними, виважено та відповідально приймати рішення, особливо у ситуаціях, що характеризуються невизначеністю. Крім того, професійно важливим є уміння попереджати та розв'язувати конфлікти, вміти управляти конфліктом тощо» [270, с. 41].

До характеристик працівників органів внутрішніх справ нового покоління Ю. Бережний відносить: «сформованість індивідуального стилю професійної поведінки, що ґрунтується на вмінні взаємодіяти з різними соціальними інститутами, адміністративними органами, колегами в різних ситуаціях та обставинах, слухати людей, здатності налагоджувати посередництво особистості й суспільства тощо» [21, с. 10].

Акцентуючи на цінностях і принципах правоохоронної діяльності, Г. Петрова наголошує на таких важливих у сучасному професійному світі феноменах, як «професійна (поліцейська) культура, репутація, чесноти професіонала» [201, с. 38].

У офіцерів поліції, на думку В. Тюріної, має бути сформоване критичне мислення та уміння швидко аналізувати ситуацію й інформацію [270, с. 41].

Крім того, як зазначає А. Лоза, вирішення службових завдань в більшості випадків пов'язане з людським чинником у системі суспільних взаємин «людина-людина» [163, с. 294].

Професійна діяльність фахівця правоохоронних органів відрізняється комунікативністю, спілкуванням, безпосереднім мовним контактом з оточуючими у професійній діяльності (О. Берестенко [23], О. Борисюк [34], О. Корніяка [130], І. Родомський [243], О. Туринська [269], О. Чернова [291], О. Яшенкова [302]).

Враховуючи особливості діяльності правоохоронних органів, С. Циганій стверджує, що елементами комунікативного компонента мають бути знання про професійне спілкування, комунікативні бар'єри та види конфліктних ситуацій у професійній діяльності тощо [286, с. 51].

Аналіз зазначеного вище доводить, що дослідники єдині у думці, що вирішення основних завдань професійної діяльності фахівця правоохоронних органів потребує від них уміння регулювати свою поведінку відповідно до Правил етичної поведінки поліцейських [225], норм професійної діяльності, досвіду, традицій; а отже до фахівця правоохоронних органів висуваються підвищені вимоги,

зокрема моральні.

На основі аналізу змісту ОП «Правоохоронна діяльність» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність (з 2024 року – К9 Правоохоронна діяльність) (п. 2.2) нами сформовано вимоги, яким повинен відповідати фахівець правоохоронних органів, та значущі чинники, які відображають найбільш загальні вимоги до його професійної діяльності.

Перший чинник об'єднав професійні знання та вміння, які відображають основні вимоги до бакалаврів правоохоронних органів, їх практичної професійної діяльності та відображають її характерну специфіку; другий – уміння, здібності, які відображають здатність бакалавра правоохоронної діяльності швидко та адекватно відповідати на зміну ситуації; третій чинник – професійні вміння, змістовий аналіз яких дозволив визначити їхню загальну комунікативну спрямованість.

Проведений аналіз чинників діяльності фахівців правоохоронних органів у роботі з підлітками показав, що їх діяльність має здійснюватися відповідно до реальних професійних вимог.

Відповідно вимог до рівня підготовки осіб, які успішно завершили навчання за програмою підготовки за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність, бакалавр правоохоронної діяльності має:

- знати: роль та місце правоохоронних органів у системі державних органів; особливості правоохоронної діяльності; правові та організаційні засади правоохоронної діяльності відповідно до спеціалізації;
- мати правову свідомість: громадянську зрілість, пошану до закону та соціальних цінностей правової держави, почуття професійного обов'язку, дотримання норм професійної етики тощо;
- вміти: коментувати та застосовувати закони та інші нормативні правові акти; здійснювати захист безпеки особистості, громадського порядку та громадської безпеки; здійснювати профілактичну роботу щодо забезпечення законності та зміцнення правопорядку, проводити пропаганду правових знань серед населення; здійснювати професійну діяльність у взаємодії із співробітниками інших правоохоронних органів, представниками інших державних органів, органів місцевого само-

врядування, ЗЗСО; у складних умовах приймати правильні управлінські рішення;

– мати установки: професійного спілкування з різними категоріями громадян, зокрема підлітків, аналізувати та узагальнювати позитивний досвід діяльності правоохоронних органів та використовувати його у своїй професійній діяльності; забезпечувати безпеку особистості в освітньому середовищі тощо.

Автономність фахівця правоохоронних органів не означає його діяльності в ізоляції, він організовує спільну діяльність з багатьма людьми у найрізноманітніших соціальних ситуаціях. Це вимагає здатності виділяти та розуміти особливості навколишнього соціального середовища, соціальних ролей та статусів людей, їх соціальних та особистісних очікувань та переваг, розуміти механізми зародження та запобігання соціальним, діловим та міжособистісним конфліктам, приймати адекватні рішення.

Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 26 Цивільна безпека, спеціальності 262 Правоохоронна діяльність (2020 р.) [265], передбачає, насамперед, широкий кругозір, гнучкість мислення майбутнього фахівця, його здатність творчо вирішувати різноманітні професійні завдання, але відсутні важливі елементи, які передбачають підготовку до проведення роз'яснювальної роботи, здійснення профілактичних заходів щодо підлітків, схильних до вчинення протиправних дій, та безпеки освітнього середовища.

В результаті аналізу обов'язків працівників правоохоронних органів та Стандарту вищої освіти виявлено низку складових, що відображають неузгодженість їх підготовки із запитами практичної діяльності. Зазначені неузгодженості виражаються у відсутності важливих елементів їх підготовки до проведення роз'яснювальної роботи, особливостей роботи з підлітками, здійснення профілактичних заходів, а також відсутність конкретного змісту профілактичної діяльності та відкритого змісту реалізації функціональних обов'язків.

Більш конкретні професійні вимоги пов'язані з певною спеціалізацією діяльності правоохоронних органів, їх посадою та місцем у поліцейській (службовій) ієрархії.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної

безпеки й порядку; охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг щодо допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Відповідно до зазначених завдань і функцій, у поліції наявні галузеві служби, до яких належать: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення [2, с. 130].

Відповідно до постанов «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [214], «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» [73], «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» [211], нами визначено зміст діяльності деяких фахівців правоохоронних органів, які, на нашу думку, виконують значну роль у профілактиці злочинності та правопорушень підлітків.

Дільничний інспектор є повноважним представником поліції на певній території, виконує завдання та функції, що належать до компетентності всіх служб, підрозділів, апаратів правоохоронних органів [213].

За його поведінкою, стосовно виконання своїх обов'язків, професійним рівнем населення оцінює роботу правоохоронних органів у цілому [91, с. 74].

Основними формами роботи з профілактики правопорушень неповнолітніх (підлітків) є: проведення спільних рейдів щодо попередження окремих видів злочинів та інших правопорушень (пияцтво, хуліганство); участь в охороні громадського порядку під час проведення культурних, спортивних та інших масових заходів тощо. Організаційна форма профілактичного впливу здійснюється через засоби масової інформації. Вагоме значення мають публічні виступи у ЗЗСО з питань охорони громадського порядку, роз'яснення поточного законодавства; доведення причин та умов скоєння правопорушень тощо.

З вищевикладеного слідує, що реалізація загальнопрофілактичної функції дільничним інспектором передбачає активне, регулярне і публічне спілкування з

громадянами, зокрема підлітками, націлене на певну правову тематику [91, с. 31].

До обов'язків працівників патрульної служби поліції входить: перевірка місць найбільш ймовірного скоєння злочинів неповнолітніми; припинення випадків розпивання неповнолітніми спиртними напоями у громадських місцях, фактів вчинення ними дрібного хуліганства, інших порушень громадського порядку; виявлення підлітків, що схибили, у тому числі перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, передача їх батькам або особам, які їх заміняють, у необхідних випадках доставка їх до підрозділів ювенальної поліції; здійснення роз'яснювальної роботи серед неповнолітніх щодо дотримання ними громадського порядку [91].

Фахівці патрульної поліції: затримують неповнолітніх на місці скоєння правопорушень, проводять первинний огляд, а також контролюють дотримання ними правил поведінки.

До обов'язків діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України входить: виявлення при провадженні дізнання та здійсненні протокольної форми досудової підготовки матеріалів, що виявляють причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, інформування відповідних підрозділів поліції про отримання в процесі дізнання відомостей, що мають значення для запобігання злочинам неповнолітніми; виступ із повідомленнями у закладах освіти інформації про результати роботи, а також з лекціями та бесідами на правові теми [222].

Фахівці ювенальної поліції (ювенальні поліцейські, ювенальні превентивні офіцери) безпосередньо працюють з неповнолітніми, що вчинили правопорушення або схильні до їх вчинення. Вони проводять індивідуальну роботу, встановлюють причини та умови вчинення злочинів, а також надають допомогу неповнолітнім та їхнім родинам.

Функції підрозділів ювенальної превенції визначені в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [214].

Основною функцією відділу ювенальної превенції є профілактична робота. Завдання, що стоять перед інспектором ювенальної поліції у процесі організації профілактичної роботи з неповнолітніми, знаходять відображення у роботі,

організованій відділом поліції: організація наставництва, робота з соціально-реабілітаційними центрами для неповнолітніх, з відділом соціального захисту населення, з управлінням освіти міста.

Згідно наказу МВС України від 01.10.2024 № 663 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти» [224] та Указу Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» [227], фахівці правоохоронних органів із забезпечення безпеки освітнього середовища в ЗЗСО взаємодіють з керівництвом ЗЗСО, педагогічними працівниками, батьками або іншими законними представниками учнів, асистентами дітей та іншими працівниками закладу освіти з питань забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, здійснення превентивних та профілактичних заходів у ЗЗСО:

– під час забезпечення безпечного освітнього середовища в ЗЗСО поліцейські в межах компетенції: 1) здійснюють превентивну та профілактичну діяльність із забезпечення безпечного освітнього середовища в ЗЗСО та вживають заходів, спрямованих на попередження та усунення загроз життю та здоров'ю учасників освітнього процесу; 2) уживають заходів щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) учасників освітнього процесу шляхом: надання пропозиції до щорічного плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) у ЗЗСО, та участі в його виконанні в межах компетенції; 3) уживають заходів із запобігання вживанню дітьми наркотичних засобів та психотропних речовин, алкогольних напоїв (у тому числі слабоалкогольних напоїв, пива), а також тютюнових виробів (у тому числі рідин, що використовуються в електронних сигаретах, використанню пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння); 4) уживають заходів із запобігання вчиненню дітьми самогубств та їх спроб, навмисних самоушкоджень, ризикованої поведінки і вчинків, які призводять до травматизму та загибелі, проведення інформаційних заходів серед батьків або інших законних представників учнів стосовно основних причин самогубств дітей, механізму виявлення суїцидальних настроїв серед дітей; 5) інформують учасників

освітнього процесу про безпеку в кіберпросторі; 6) беруть участь у межах компетенції поліції в реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання; 7) здійснюють реагування на надзвичайні події в ЗЗСО;

— основними повноваженнями поліцейських у процесі забезпечення безпечного освітнього середовища в ЗЗСО є: 1) інформування учасників освітнього процесу з питань: забезпечення безпеки в освітньому середовищі; запобігання участі дітей у протиправній діяльності; підвищення обізнаності дітей про ризики і небезпеку в умовах воєнного стану; 2) проведення моніторингу стану забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, збір інформації про стан безпеки в ЗЗСО; 3) підготовка пропозицій щодо покращення стану безпеки учасників освітнього процесу, необхідності усунення причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень дітьми; 4) виявлення фактів жорстокого поводження з дітьми та своєчасне реагування на них у порядку, визначеному законодавством; 5) здійснення періодичного огляду приміщень та території ЗЗСО на предмет виявлення сторонніх осіб, вибухонебезпечних предметів, заборонених до обігу предметів і речовин; 6) інформування уповноважених підрозділів Національної поліції України в разі отримання відомостей про повнолітніх осіб, які втягують дітей у протиправну діяльність;

— поліцейські під час здійснення заходів, пов'язаних із забезпеченням безпечного освітнього середовища в ЗЗСО, проводять роз'яснювальну роботу серед учасників освітнього процесу з метою формування правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ.

Проаналізувавши Положення про організацію службової підготовки фахівців Національної поліції України [221], ми визначили найбільш значущі для нашого дослідження їх обов'язки незалежно від посади, місця перебування та часу доби. Вони зобов'язані: чітко дотримуватися директивних вказівок своїх керівників, здійснюваних відповідно до чинного законодавства та відданих за статутом; постійно прагнути підвищувати рівень своєї професійної компетентності відповідно до вимог, що висуваються до здійснення професійної діяльності; перешкоджати протиправним діям під час проведення заходів; виявляти підлітків, які вчинили злочини та адміністративні правопорушення; виявляти осіб, які залучають підлітків до скоєння злочинів

та адміністративних правопорушень, і застосовувати передбачені законодавством України заходи; здійснювати профілактичний вплив на неповнолітніх порушників; виявляти та аналізувати причини та умови, що сприяли вчиненню неповнолітніми правопорушень, проводити заходи щодо усунення таких причин та умов тощо.

Отже, фахівці правоохоронних органів виконують значний обсяг роботи з попередження девіантної поведінки підлітків, що передбачає здійснення ними соціальної взаємодії.

Аналіз наукової літератури дав можливість виділити загальні особливості професійної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

**Особливості професійної діяльності
майбутніх фахівців правоохоронних органів**

Особливості діяльності	Характеристика
Правова регламентація діяльності фахівців правоохоронних органів	Діяльність чітко регламентована правовими нормами (законодавчими актами, нормативними документами МВС тощо), що обмежує можливості для вільного здійснення своїх особистих уявлень про найбільш ефективну організацію праці та породжує підвищену відповідальність за свої дії.
Наявність широких владних повноважень	В інтересах справи фахівцям надано право вторгнення в особисте життя людей, з'ясовувати обставини, які нерідко намагаються приховати від оточуючих. Це вимагає відповідальності та передбачає вирішення завдань, що дозволяють визначити необхідність дій, їхню законну основу.
Постійне протистояння протидії зацікавлених осіб	Ця особливість надає діяльності фахівця з розкриття, розслідування та попередження злочинів характер боротьби, що набуває іноді небезпечних форм. Необхідність подолання небезпечних ситуацій, усунення перешкод, які спеціально створюються на шляху фахівця, викликають у нього різні емоційні реакції, потребує постійної вольової напруги та активної розумової діяльності.
Широка комунікативність діяльності	Багатогранність комунікації фахівця полягає в тому, що він спілкується з представниками різних вікових категорій, з людьми різних професій, що займають різне правове становище. Це вимагає знання психології людини взагалі та психологічних засад спілкування зокрема.
Дефіцит часу та наявність фізичних та психічних перевантажень	Напруженість у процесі здійснення професійної діяльності пов'язана зі значними фізичними та психічними навантаженнями, які відчуває фахівець через високу екстремальність, діями в умовах конфліктної ситуації, впливу різноманітних стресфакторів, ненормованим робочим днем, складними умовами його службової діяльності.

Отже, суттєвими особливостями професійної діяльності фахівців правоохоронних органів є: чітка правова регламентація їх діяльності, процесуальна самостійність, персональна відповідальність, активність, значна трудомісткість, надзвичайне

різноманіття психологічних завдань, владний та обов'язковий характер професійних повноважень, стресогенний характер роботи, обов'язок зберігати службову таємницю, дефіцит часу, екстремальність.

До специфічних особливостей професійної діяльності фахівця правоохоронних органів віднесено: підвищений ризик виникнення екстремальних умов діяльності, для яких характерні: нервово-емоційна напруженість, обумовлена ризиком для життя та здоров'я, дефіцитом часу для аналізу обстановки та прийняття рішень, високою ціною можливих помилок, усвідомленням відповідальності за результати виконаної роботи; граничні фізичні навантаження; відсутність можливості та умов для повноцінного відпочинку та відновлення працездатності.

До психологічних особливостей діяльності фахівців правоохоронних органів віднесено такі: рання профілактика злочинності підлітків; складність отримання інформації про причини та умови, що сприяють правопорушенням підлітків, дефіцит, неупорядкованість, різноманітність інформації (дезінформації) про особливості соціального, особистісного та психічного розвитку підлітка та його найближчого соціального оточення; емоційне навантаження, емоційно-психологічна напруженість професійної діяльності при роботі з підлітками, обумовлена особливостями особистісного та психологічного розвитку неповнолітнього, необхідністю взаємодії з батьками або законними представниками неповнолітніх, які ведуть, як правило, асоціальний та аморальний спосіб життя тощо (Д. Александров [2], В. Гурський [69], О. Євдокімова [83], Ф. Думко [233]).

Виділені нами особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів вказують на необхідність цілеспрямованого формування не тільки професійних знань, умінь, а й знань, умінь у галузі психології та педагогіки, а також навичок їх застосування на практиці, професійно важливих особистісних якостей, оскільки специфіка діяльності полягає у постійному контакті з населенням, зокрема підлітками.

Отже, діяльність фахівців правоохоронних органів крім суто правових цілей та змісту, має й педагогічне наповнення. Вона забезпечує здійснення правового виховання підлітків, їх правову соціалізацію.

Науковці у правоохоронній діяльності виділяють три групи завдань, що мають

зв'язок з педагогікою, за рівнем представленості закономірностей та принципів педагогіки у діях та методах вирішення професійних завдань (Д. Бондзик [31], Н. Глушко [56], В. Гурський [69], А. Перегорода [198], Г. Петрова [201], О. Федоренко [277], С. Сиротенко [255]).

Перша група є різновидом педагогічної діяльності, для якої характерна наявність педагогічних завдань, форм, методів, умов та методичних прийомів роботи, що зосереджена на профілактиці девіантної поведінки підлітків.

Для другої групи діяльності фахівців, посадових осіб та служб примітні чітко виражені педагогічні функції. У цих видів діяльності в реєстрі завдань є педагогічні, обмежені елементами виховання. Це діяльність: всіх категорій керівників (начальників, командирів), дільничних інспекторів, співробітників оперативно-розшукових апаратів, інспекторів безпеки освітнього середовища тощо.

Третя група видів професійної діяльності фахівців органів внутрішніх справ відрізняється наявністю у ній педагогічних впливів. Це разові впливи, які можуть бути незначними, але в сукупності набувають відчутного ефекту.

Зазначені аспекти діяльності всіх категорій фахівців правоохоронних органів можна об'єднати в такі групи як педагогічність фахівців правоохоронних органів та їх професійна підготовленість до правового виховання підлітків. Це передбачає комунікацію та взаємодію як універсальних засобів та способів досягнення необхідного професійного результату.

Соціономічний характер правоохоронної діяльності зумовлює важливе інструментальне значення для неї таких компонентів, як комунікативний та організаційний, оскільки від них залежить ефективність всього різноманіття форм професійної взаємодії [2, с. 132].

Виходячи із законодавчо визначених завдань діяльності фахівців правоохоронних органів, виділяємо такі її види: профілактичну, пізнавальну, комунікативну, конструктивну, організаційно-соціальну, правовиховну, правоохоронну.

З-поміж них профілактична функція є провідною, що обумовлено нагальною необхідністю відродження соціального попередження правопорушень, повернення до добре налагодженої системи роботи з громадськістю, що передбачає інтенсивну,

спеціально організовану взаємодію фахівця з громадянами, зокрема підлітками.

У профілактичній діяльності виділено загальну та індивідуальну профілактику правопорушень. Загальна профілактика передбачає виявлення та усунення об'єктивних (зовнішніх) причин і умов, що сприяють правопорушенням. Особливу роль у ній відіграє правове виховання громадян, зокрема підлітків, формування в них поваги до Закону, правил громадського співжиття. Найбільш поширеною формою загальної профілактики є правова пропаганда (Т. Гарасимів [51], Н. Демський [72], Б. Логвиненко [162], С. Медведенко [172], О. Ратинська [240]).

Спеціальна загальна профілактика (педагогічний аспект) полягає у: вивченні та аналізі оперативної обстановки та всієї сукупності чинників, що впливають на неї; вивченні та узагальненні матеріалів засобів масової інформації, звітів та актів перевірок діяльності закладів освіти, службових розслідувань, розглядів тощо з метою виявлення в них інформації про педагогічні чинники, що є причинами різних недоліків, порушень норм поведінки, низької ефективності роботи тощо; вивчення та оцінки педагогічної ефективності правових, організаційних, адміністративних та інших заходів спеціальної загальної профілактики; розроблення заходів щодо поліпшення правового виховання населення, викладання права в закладах освіти; розроблення заходів щодо поліпшення виховної та правовиховної роботи за місцем проживання підлітків (В. Коробка [132], Р. Андрусишин [8]).

На відміну від загальної, індивідуальна профілактика – це цілеспрямований, організований, виховний вплив на свідомість, почуття, волю профілакторованих осіб із метою усунення, нейтралізації, блокування наявних у них негативних якостей (спотворених потреб, протиправних цілей, антигромадських поглядів, мотивів тощо) і одночасно формування позитивних властивостей, стереотипів і навичок законослухняної поведінки.

Індивідуальна профілактика потребує глибокого знання соціально-психологічних чинників протиправної поведінки, реалізується безпосередньо в роботі з конкретними правопорушниками. Для того, щоб індивідуально-профілактичний вплив був цілеспрямованим, фахівцю правоохоронних органів необхідно не тільки виявити мотиви протиправної поведінки, але й вивчити

соціальну ситуацію, психологічні властивості особистості, що допускає антигромадські прояви (О. Ратинська [240], О. Федоренко [277], Н. Мілорадова [180]).

Індивідуально-профілактична діяльність фахівця правоохоронних органів полягає у проведенні роботи з особами, схильними до правопорушень. Отже, загальнопопереджувальна діяльність і є за своєю суттю первинною профілактикою. А індивідуально-профілактична діяльність за своєю суттю може бути вторинною або третинною профілактикою [26, с. 32].

Практично профілактична діяльність є складовою роботи будь-якого фахівця органів правопорядку. Проте, за своїм обсягом та пріоритетністю цей вид діяльності більш характерний для дільничних інспекторів, фахівців ювенальної поліції із профілактики правопорушень неповнолітніх та інспекторів безпеки освітнього середовища. При здійсненні цього виду діяльності на перший план серед необхідних професійних якостей фахівця висувається професійна толерантність: здатність адекватно оцінювати реальну ситуацію, з одного боку, та можливість передбачати прийнятний вихід із ситуації, з іншого боку, здатність до витривалості тощо (М. Гуцман [70], М. Уолцер [271]).

У системі МВС України суб'єкти профілактики правопорушень підлітків діляться на дві основні групи. Першу групу складають суб'єкти, які безпосередньо працюють з неповнолітніми правопорушниками (наприклад, ювенальні поліцейські, слідчі), спеціально призначені для проведення профілактичної роботи з неповнолітніми. Другу групу представляють суб'єкти, які здійснюють загальну профілактику та координацію (наприклад, підрозділи превентивної діяльності, які взаємодіють із закладами освіти, сім'ями та громадою, інспектори безпеки освітнього середовища, які взаємодіють із учасниками освітнього процесу), які здійснюють профілактику злочинів та правопорушень неповнолітніх поряд з їх основною діяльністю.

Зазначене вище є свідченням того, що діяльність фахівців правоохоронних органів з профілактики девіантної поведінки підлітків має різноплановий характер і передбачає наявність певної професійної та особистісної підготовленості до цього виду діяльності.

Один із недоліків у роботі правоохоронних органів полягає у тому, що

оскільки основний акцент зміщений з ранньої профілактики на профілактичну роботу з недопущення повторних правопорушень, по суті, зміст профілактичної діяльності зводиться до соціально-педагогічної реабілітації, у той час як діяльність із своєчасного виявлення підлітків та їх сімей, які перебувають у соціально небезпечному становищі, усунення причин та умов, що сприяють правопорушенням, відходить на другий план.

Організація професійної діяльності фахівців правоохоронних органів потребує залучення пізнавальних процесів [91].

Враховуючи складність, різноманітність завдань, що вирішуються фахівцем правоохоронних органів, недостатність, а найчастіше суперечливість їх умов, мінливість вихідних даних, наявність елементів раптовості тощо, можна віднести пізнавальну діяльність до творчої, а основною формою забезпечення пізнання в ній визнати практичне творче мислення.

Пізнавальна діяльність реалізується в різних видах робіт: загальна та індивідуальна профілактика; взаємодія з іншими службами, громадськістю, населенням; попередження злочинів, їхнє розкриття; розшук злочинців і безвісти зниклих; розгляд скарг, заяв і повідомлень громадян.

Комунікативна діяльність полягає в отриманні необхідної інформації у процесі спілкування. Професійне спілкування є психологічним чинником, досягнення службово-оперативних задач.

Ефективність професійного спілкування в конфліктних ситуаціях залежить від умінь фахівця правоохоронних органів будувати свої взаємини із громадянами на основі знань особливостей їхньої психології. Основним завданням має бути встановлення психологічного контакту із громадянами, а «лідером» контакту має бути фахівець правоохоронних органів [91].

Змістова характеристика конфліктної взаємодії передбачає використання конфліктогенів, визначення поведінки опонентів, шляхів розв'язання конфліктних ситуацій [103, с. 407].

Конструктивна діяльність фахівців правоохоронних органів передбачає розробку плану роботи, в якому конкретизуються завдання в будь-якій сфері

діяльності. Це включає розумову діяльність, спрямовану на планування дій з розкриття, розслідування, попередження девіантної поведінки підлітків тощо.

Організаційно-соціальна діяльність охоплює аспект діяльності фахівця правоохоронних органів та спрямована на створення оптимальних умов для здійснення всіх інших видів його діяльності. Вона забезпечує їхнє узгодження, координацію.

Змістом організаційно-соціальної діяльності є управління процесами розкриття, розслідування, попередження правопорушень підлітків, що проявляється в оперативному керівництві, обліку та контролі, підтримці взаємодії між учасниками цих процесів.

Використання фахівцем правоохоронних органів правовиховної роботи передбачає підвищення рівня правосвідомості осіб, зокрема підлітків, спосіб життя яких свідчить про їх схильність до вчинення правопорушень, або на виховання осіб, які вчинили адміністративне правопорушення чи злочин.

Серед цих напрямів правовиховна робота полягає у впливові на різні групи населення, зокрема підлітків, у межах спеціальної профілактики правопорушень, в основному на осіб, схильних до правопорушень; здійснення заходів правовиховного характеру безпосередньо в процесі застосування правових норм.

Необхідність повноцінної правовиховної політики у підготовці фахівців правоохоронних органів в Україні обумовлена формуванням правової держави, правосвідомості та правової культури. Така політика провадиться на основі комплексу правових і соціально-ціннісних засобів, що використовуються з метою формування правової культури, зокрема формування у фахівців правоохоронних органів правових знань, ідей і цінностей, поваги до прав і свобод людини, до закону, законності, правопорядку, дисципліни, безпеки. У її межах здійснюється їх правова соціалізація відповідно до змінних умов правового життя [8, с. 168].

До виховної роботи фахівців правоохоронних органів загального характеру належать лекції та бесіди на правові теми, використання можливостей засобів для роз'яснення підліткам українського законодавства та правової політики держави. Значна робота проводиться щодо формування правосвідомості та попередження правопорушень підлітками.

Дослідниками зазначається, що зусилля правового виховання необхідно зосередити у двох напрямках: на нарощуванні правової поінформованості суб'єктів; на проникненні у глибинні сфери внутрішнього світу підлітків (В. Коробка [132], Р. Андрусишин [8]).

У сучасних умовах діяльність з правового виховання можна вважати цілеспрямованою, коли вона здійснюється усвідомлено і з урахуванням всіх об'єктивних чинників.

Правоохоронна діяльність фахівців правоохоронних органів є складним і багатогранним механізмом, яким є діяльність, що здійснюється на основі закону, у відповідних формах і на демократичних принципах і покликана забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, трудових колективів, суспільства і держави, попереджати та припиняти правопорушення, застосовувати державний примус чи суспільний вплив до осіб, які порушили законність та правопорядок (Д. Александров [2], В. Кобринський [118], Х. Солнцева [263], О. Терещук [267]).

Правоохоронна діяльність характеризується екстремальністю, пов'язаною з наявністю різних стрес-факторів (підвищена відповідальність, невизначеність інформації, дефіцит часу, небезпека для здоров'я тощо) та психічними навантаженнями в роботі. Соціономічний характер правоохоронної діяльності, що здійснюється в системі міжособистісних взаємин, дозволяє характеризувати її суб'єкт з позиції відповідного статусу, функцій і соціальних ролей, якими суспільство наділяє особистість. Кожному виокремленому виду діяльності відповідають функції, які розглядаються як практична реалізація професійних завдань.

У дослідженні науковців (О. Бондарчук [30], Д. Бондзик [31], Т. Журавель [87], М. Ценко [285]) розглядаються різні функції правоохоронної діяльності, зокрема інформаційна, прогностична, корекційна, реабілітаційна, профілактична, виховна, організаційна, діагностична.

Аналіз наукових напрацювань показав, що:

— по-перше, визначені дослідниками функції є основними для системи професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності і характеризують

зміст сукупності її компонентів. Вони виражають специфіку цієї системи, об'єднані загальним освітнім простором та кінцевими цілями;

- по-друге, досліджувана система здійснює єдину для неї соціальну функцію у сфері освіти, що включає як складові елементи більш конкретизовані напрями її діяльності з цілеспрямованої реалізації замовлення держави на їх підготовку, а також підтримку необхідних та достатніх для успішного виконання професійної діяльності вищого порядку, якою є організаційна структура МВС;

- по-третє, кожна функція має свою сферу дії, що здійснюється відповідними методами та суб'єктами її реалізації.

Аналіз запропонованих науковцями функцій фахівців правоохоронних органів дозволив виокремити такі: профілактичну, попереджувальну, аналітико-гностичну, прогностичну, організаторську, соціально-виховну. Їх змістове навантаження зводиться до реалізації провідної функції – профілактики правопорушень, що передбачає корекцію поведінки та свідомості особистості підлітків (соціальної спільності) у правовому полі, приведення останніх до належного рівня загально-соціальних та правових норм.

На думку сучасних дослідників та практиків (О. Бондарчук [30], Д. Бондзик [31], Т. Гарасимів [51], Н. Демський [72], Т. Журавель [87], Б. Логвиненко [162], С. Медведенко [172], А. Перегорода [198], О. Ратинська [240], П. Рог [242]), саме рання профілактика девіантної поведінки підлітків є найважливішою в загальній системі попередження злочинності.

Отже, профілактична діяльність є одним із пріоритетних напрямів професійної діяльності фахівців правоохоронних органів та розглядається як цілісний, комплексний процес у життєдіяльності підлітка, його соціалізації та виховання, навчання та розвитку, у якому формуються стійкі установки поведінки на основі загальновизнаних цінностей, що розділяються суспільством.

Це стосується й попередження правопорушень підлітків, що є одним із центральних напрямів правовиховної діяльності школи, сім'ї, державних органів та громадськості.

У міжнародному форматі комплекс заходів, спрямованих на попередження

можливого правопорушення, найчастіше визначається як превенція (англ. prevention). Превенція – попередження, запобігання; у кримінології вживають як синонім терміну «запобігання злочинності». Praevidēre, praevideo, vīdi, vīsum (від prae- – префікс зі значенням попередження + vidēre – дивитися, бачити) – передбачати [11, с. 328]. Стратегічна мета превенції – недопущення злочинного задуму трансформуватися в злочинну дію [45, с. 516].

Загальнопопереджувальна діяльність фахівців правоохоронних органів полягає в систематичному виявленні і аналізі причин та умов правопорушень, розробці і застосуванні заходів щодо їх локалізації, нейтралізації та усунення.

Особливу роль відіграє аналітико-гностична функція, яка передбачає збір інформації про підлітків, які перебувають у соціально небезпечному становищі, порушення їх прав та законних інтересів, про наявні асоціальні групи підлітків, осіб, які залучають неповнолітніх до скоєння злочинів, а також батьків або їх законних представників, які виконують свої обов'язки щодо виховання, навчання та (або) неповнолітніх, моделювання процесу позитивного соціального розвитку підлітка.

Це стосується й прогностичної функції, яка включає: встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень підлітками, програмування, прогнозування, проєктування процесу соціального розвитку конкретного підлітка, його мікросоціуму, діяльності різних інститутів з профілактики злочинності підлітків.

У цьому контексті актуальною є організаційна функція, що здійснюється в двох напрямках: організації власної діяльності та організації взаємодій. Для організації власної діяльності фахівець правоохоронних органів здійснює: індивідуальне планування; ведення обліку даних, що характеризують безпеку освітнього середовища; ведення обліку роботи з усіх напрямів діяльності; ведення звітних документів; використовує (крім передбачених відомчими актами форм), власних нетрадиційних форм накопичення інформації (нотатків за напрямками роботи, схем, графіків тощо). Організація взаємодій забезпечує взаємодію з ЗЗСО, правоохоронними, державними органами, громадськістю тощо.

Організаційна функція реалізується шляхом здійснення різних видів психологічної діяльності: пізнавальної (вивчення оперативної обстановки);

організаторської (узгодження, координація, ведення обліку); комунікативної (встановленні комунікативних зв'язків); конструктивної (прийняття рішень, планування); посвідчувальної (закріплення прийнятих рішень).

У такому розумінні проблеми соціально-виховна функція полягає у наданні допомоги підліткам, які опинились в екстремальних умовах (наприклад, біженці); потерпілим внаслідок протиправних дій чи злочинів, вчинених стосовно них, аварій чи стихійного лиха, тощо, і потребують невідкладної медичної допомоги; підліткам, які залишились без нагляду батьків, тощо. Ця функція пов'язана із забезпеченням цілеспрямованого педагогічного впливу на поведінку та діяльність підлітків, а також сприяння педагогічній діяльності всіх соціальних інститутів, що перебувають у зоні впливу закладів освіти.

Реалізуючи перелічені функції, фахівець правоохоронних органів виконує безліч ролей, до яких належать: роль захисника, наставника, експерта, посередника, координатора, учасника соціально-педагогічної та іншої діяльності тощо. У кожній із цих ролей він застосовує певні форми, методи та засоби (соціально-педагогічний інструментарій). Діапазон та кількість ролей визначається різноманіттям соціальних груп, видів діяльності та взаємин, до яких включено фахівця правоохоронних органів з його потребами та інтересами.

Основною соціальною роллю, обумовленою місцем фахівця правоохоронних органів в системі об'єктивних соціальних взаємин, є роль представника державної влади, що має певну сукупність владних повноважень. Безпосередньо з цією роллю пов'язана і роль професійна – роль представника державної влади, що стоїть на варті закону, здійснює контроль над дотриманням правопорядку на території, що обслуговується. Фахівець правоохоронних органів є носієм ролей, що визначаються місцем співробітника у системі міжособистісних взаємин. Рольова поведінка учасників спілкування, обумовлює особливу специфічність причин спілкування. Це визначає початковий зміст спілкування, його цілі, психологічний стан партнерів, особливості розвитку взаємодії.

Соціальна роль, що виконується фахівцем правоохоронних органів, фіксує те місце, яке він займає в системі соціально-правових відносин, тому він часто

виявляється позбавленням певної спонтанності своєї поведінки, оскільки ті чи інші дії диктуються виконуваною професійною роллю. На сьогодні професійне спілкування фахівців правоохоронних органів найчастіше є формалізованим варіантом міжособистісного спілкування. У професійному спілкуванні фахівці виконують свої функціональні обов'язки стосовно підлітків як представники правоохоронних органів. Їх дії виступають у руслі офіційної лінії поведінки. Проте така формалізованість спілкування сковує психічну активність підлітків і вимагає від фахівця правоохоронних органів комунікативної гнучкості застосування спеціальних засобів активізації спілкування.

Таким чином, межі комунікації фахівця правоохоронних органів закономірно включають здатність до здійснення професійної комунікації у різних ролях, формальних і неформальних, офіційних і неофіційних, що сприяє ефективності професійної діяльності.

Рівень підготовки фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками пов'язаний з особливостями їх особистості, сукупність яких характеризує ступінь розвитку здібностей до цієї професії [91].

Проведений аналіз діяльності фахівців правоохоронних органів у роботі з підлітками дозволив сформулювати ряд інтегративних особистісних характеристик з відповідними комплексами професійно значущих якостей, які забезпечують ефективне здійснення професійної діяльності. До них віднесено:

1. Високий рівень соціальної компетентності: чесність, громадянську мужність, сумлінність, принциповість (непримиренність) у боротьбі з порушеннями правопорядку, обов'язковість, старанність, дисциплінованість.

2. Емоційну стійкість: стійкість до стресу, високий рівень самоконтролю над емоціями та поведінкою, працездатність у критичних ситуаціях, що викликають фрустрацію; розвинені адаптивні властивості нервової системи (сила, рухливість, активність, динамічність, лабільність), що дозволяють на належному рівні зберігати працездатність у стані втоми, здатність адекватно реагувати на різні події.

3. Високий рівень інтелектуального розвитку, пізнавальну (когнітивну) активність: розвинений інтелект, широкий кругозір, ерудованість, гнучке, творче мислення;

аналітичний склад розуму, прогностичні здібності, уміння виділяти головне, активність, рухливість психічних пізнавальних процесів (сприйняття, продуктивне мислення, увагу, розвинену уяву, інтуїцію, здатність до абстрагування), рефлексію.

4. Комунікативну компетентність: здатність встановлювати емоційні контакти з учасниками спілкування, підтримувати з ними у необхідних межах довірчі взаємини; здатність розуміти внутрішній світ співрозмовника, його психологічні особливості, потреби, мотиви поведінки, стан психіки; вміння слухати учасника діалогу, емпатійність; вільне, гнучке володіння вербальними та невербальними засобами спілкування тощо.

5. Організаторські здібності: активність, ініціативність, винахідливість, сміливість, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, вміння виділяти головне, прогнозувати наслідки прийнятих рішень; почуття відповідальності за свої дії та вчинки, організованість, зібраність.

Отже, у процесі аналізу особливостей професійної діяльності фахівців правоохоронних органів нами виокремлені такі: чітка правова регламентація їх діяльності, процесуальна самостійність, персональна відповідальність, активність, значна трудомісткість, надзвичайне різноманіття психологічних завдань, владний та обов'язковий характер професійних повноважень, стресогенний характер роботи, обов'язок зберігати службову таємницю, дефіцит часу, своєрідність зовнішніх чинників роботи, екстремальність.

Діяльність фахівців правоохоронних органів крім суто правових цілей та змісту, має й педагогічне наповнення. Вона забезпечує здійснення правового виховання підлітків, їх правову соціалізацію.

Виходячи із законодавчо визначених завдань діяльності фахівців правоохоронних органів, виділяємо такі її види: профілактичну, пізнавальну, комунікативну, конструктивну, організаційно-соціальну, правовиховну, правоохоронну, та функції: профілактичну, попереджувальну, аналітико-гностичну, прогностичну, організа-торську, соціально-виховну.

Реалізуючи перелічені функції, фахівець правоохоронних органів виконує безліч ролей, до яких належать: роль захисника, наставника, експерта, посередника,

координатора, учасника соціально-педагогічної та іншої діяльності тощо. У кожній із цих ролей він застосовує певні форми, методи та засоби (соціально-педагогічний інструментарій).

Виділені нами особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів, її види, функції та ролі вказують на необхідність цілеспрямованого формування не тільки професійних знань, умінь та навичок, а й знань, умінь у галузі психології та педагогіки, а також навичок їх застосування на практиці, професійно важливих особистісних якостей, оскільки специфіка діяльності полягає у постійному контакті з населенням, зокрема підлітками.

Висновки до першого розділу

Проблема підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у наукових дослідженнях розглядалася за різними напрямками, які узагальнені до трьох: 1) розкрито характеристику підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин, психолого-педагогічних особливостей девіантної поведінки підлітків, системи взаємодії та впливу різних чинників на поведінку підлітків, ролі та значення соціального середовища у формуванні особистості підлітка; 2) досліджено питання встановлення довірчих взаємин громадян, зокрема підлітків, із правоохоронними органами, створення ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей, 3) розкрито специфіку підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки тощо.

Узагальнивши зазначені вище дослідження, виділяємо невирішені проблеми: залежність сфери спілкування підлітка від негативних явищ, що виникають у результаті його девіантної (злочинної) поведінки; відповідність поведінки підлітка соціальним нормам та зняття «ярлика» з підлітків з девіантною поведінкою,

необхідність формування соціального статусу останніх, допомагаючи їм адаптуватися до життя суспільства на різних рівнях та етапах їхнього розвитку.

Вирішення зазначених проблем ми пропонуємо включити в низку завдань підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками щодо запобігання їх девіантної поведінки, оскільки результати нашого дослідження дають можливість стверджувати про першорядність професійної, правової та комунікативної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до цієї взаємодії.

Визначаємо підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками як цілеспрямовано організований процес оволодіння професійними знаннями, уміннями, якостями, психологічною стійкістю до дій, узгоджених за метою, місцем та часом, набуття соціальних норм регулювання соціальної взаємодії з підлітками у напрямі оперативної допомоги з попередження соціальних відхилень у їх поведінці для майбутньої професійної діяльності.

Готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками розглядаємо як особистісне утворення, що складається з позитивної професійної мотивації, властивостей характеру, знань, умінь, навичок, здібностей, психічних процесів, що дозволяють бакалавру успішно здійснювати соціальну взаємодію з підлітками для попередження, превентивної та правовиховної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення причин, що сприяють скоєнню правопорушень підлітками.

У процесі аналізу особливостей професійної діяльності фахівців правоохоронних органів нами виокремлені такі: докладна правова регламентація їх діяльності, процесуальна самостійність, персональна відповідальність, активність, значна трудомісткість, надзвичайне різноманіття психологічних завдань, владний та обов'язковий характер професійних повноважень, стресогенний характер роботи, обов'язок зберігати службову таємницю, дефіцит часу, своєрідність зовнішніх чинників роботи, екстремальність. До специфічних особливостей професійної діяльності фахівця правоохоронних органів віднесено: підвищений ризик виникнення екстремальних умов діяльності; до психологічних - рання профілактика

злочинності підлітків; складність отримання інформації про причини та умови, що сприяють правопорушенням підлітків, дефіцит, невпорядкованість, різноманітність інформації (дезінформації) про особливості соціального, особистісного та психічного розвитку підлітка та його найближчого соціального оточення тощо.

Виходячи із законодавчо визначених завдань діяльності фахівців правоохоронних органів, виділяємо такі її види: профілактичну, пізнавальну, комунікативну, конструктивну, організаційно-соціальну, правовиховну, правоохоронну, та функції: профілактичну, попереджувальну, аналітико-гностичну, прогностичну, організа-торську, соціально-виховну.

Реалізуючи перелічені функції, фахівець правоохоронних органів виконує безліч ролей, до яких належать: роль захисника, наставника, експерта, посередника, координатора, учасника соціально-педагогічної та іншої діяльності тощо. У кожній із цих ролей він застосовує певні форми, методи та засоби (соціально-педагогічний інструментарій).

Результати дослідження першого розділу висвітлено в публікаціях автора [139; 140; 141; 144; 145; 148; 315].

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ ТА ДІАГНОСТИКА СТАНУ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

2.1. Організація дослідження підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Організація дослідно-експериментальної роботи продиктована необхідністю внести зміни до традиційної програми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками для забезпечення ефективності цієї підготовки. Це означає, що в основу дослідно-експериментальної роботи покладено педагогічний експеримент, у якому не просто створювалися спеціально організовані умови, а й організовано педагогічний контроль за суб'єктами освітнього процесу.

Теорії та практиці педагогічного експерименту присвячено чимало наукових праць (Л. Бірюкович [25], С. Бубній [39], М. Головка [60], Г. Параска [196], С. Совгіра [260]). Так, на думку М. Головка, педагогічний експеримент є науково поставленим дослідом перетворення педагогічного процесу в умовах, що точно враховуються. На відміну від методів, які лише реєструють те, що існує, експеримент у педагогіці має творчий характер [60].

У цьому контексті педагогічний експеримент – це загальнонауковий метод пізнання, що дозволяє отримати нові знання про причинно-наслідкові відносини між педагогічними чинниками, умовами, процесами шляхом планомірного маніпулювання однією або декількома змінними (чинниками) та реєстрації відповідних змін у поведінці об'єкта, що вивчається [260].

У нашому дослідженні під «педагогічним експериментом» розуміємо сконструйований, відповідно до завдання дослідження, процес, що передбачає введення нових елементів і здійснюється так, що дає можливість спостерігати зв'язки між різними його аспектами та відповідними змінами.

Аналіз зазначених вище наукових праць дозволяє виділити вимоги до

дослідно-експериментальної роботи: ретельний аналіз стану проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; впровадження в експеримент розробленого змісту, форм, методів, технологій навчання для формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; конкретизація гіпотези на основі вивчення стану підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; вибір методик для визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Умовами проведення експерименту обрано природні, він проводиться у звичайних умовах навчання у ЗВО системи МВС, але зі спеціальною їхньою організацією на основі виявлених педагогічних умов, вплив яких і вивчався нами під час роботи.

Загальна мета дослідження передбачала перевірку на достовірність висунутої гіпотези, уточнення змісту кожної педагогічної умови, визначення її місця в комплексі умов та підтвердження необхідності їх реалізації для успішного функціонування моделі підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками.

До основних завдань, які вирішувалися під час експерименту, віднесено: 1) розробку діагностичного інструментарію; 2) експериментальну перевірку впливу виділених педагогічних умов на ефективність підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів; 3) апробацію моделі та експериментальної програми підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками; 4) узагальнення отриманих результатів з урахуванням методів математичної статистики.

Відповідно до основних завдань дослідження передбачено організацію освітнього процесу із залученням дисциплін освітньої програми для формування у бакалаврів правоохоронної діяльності готовності до соціальної взаємодії з підлітками та закладення основи її безперервного вдосконалення.

У вирішенні питання про оптимальний термін проведення експерименту ми виходили з переконання, що підготовка бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками має охоплювати весь період їхнього навчання у ЗВО.

Відповідно до мети та завдань дослідження уточнено основні умови дослідно-експериментальної роботи, що варіюються, до яких віднесено: критерії оцінки рівня готовності до соціальної взаємодії з підлітками, зміни у рівнях готовності до соціальної взаємодії з підлітками.

В якості умов, що не варіюються: спостереження та фіксація пробних, експериментальних занять; опитування (анкетування та інтерв'ювання) викладачів та бакалаврів, що беруть участь в експерименті; система комплексних завдань; вивчення результатів навчальної діяльності бакалаврів.

З метою підготовки викладачів, що брали участь в експерименті, до проведення занять з ними проводилися настановні та інструктивні консультації, під час яких розкривався задум експерименту, аналізувалися дидактичні умови набуття психолого-педагогічних, методологічних, юридичних та фахових знань, методичні прийоми, що використовувалися під час заняття.

У дослідженні застосовувалися різні види аналізу: комплексний, спрямований на виявлення та відстеження сформованості компонентів, що визначають готовність бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками; рівневий, спрямований на виявлення динаміки змін у рівнях готовності курсантів до соціальної взаємодії з підлітками; порівняльний, спрямований на виявлення рівнів сформованості досліджуваної готовності в умовах традиційного та експериментального навчання.

Дослідно-експериментальна робота включала такі етапи: пілотажний, констатувальний, формувальний, порівняльний та їх теоретичне узагальнення.

Основним методом оцінювання рівня готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками експериментальних та контрольних груп був метод, який ґрунтувався на аналізі суджень бакалаврів у процесі індивідуальних та групових бесід, відповідей на заняттях тощо.

У дослідно-експериментальній роботі нами застосовувалися інші методи дослідження: контент-аналіз, анкетування, педагогічне спостереження, інтерв'ювання, тестування, включене спостереження під час відвідування занять, аналіз контрольних робіт, завдань різної складності, діагностичні та статистичні (методи математичної обробки результатів табличної та діаграмної інтерпретації даних,

зіставний аналіз експериментальних даних).

Робота проводилася в умовах освітнього процесу з групами бакалаврів правоохоронної діяльності, які були сформовані випадковим чином.

Розкриваючи сутність експериментального дослідження визначаємо, що перший етап (пілотажний) був підготовчим. На цьому етапі вирішувалися завдання: аналіз нормативно-правових засад, соціологічної, психологічної, науково-педагогічної літератури, програмних документів, які розкривають закономірності підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; вивчення організаційних аспектів їх підготовки, здійснене на основі аналізу нормативних документів, аналітичних матеріалів, що відображають специфіку та якість показників їх діяльності, дають підстави стверджувати про комунікацію як основний засіб вирішення поставлених завдань; визначення принципів організації та проведення експериментальної роботи; характеристика умов, у яких відбуватиметься педагогічний експеримент; вибір критеріально-діагностичного матеріалу для визначення рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; розкриття ролі теоретичних знань та умінь у правоохоронній діяльності.

Для вирішення цих завдань аналізувалась думка фахівців правоохоронних органів та бакалаврів про значення у їх діяльності комунікативних знань, умінь, навичок та якостей; про структуру та зміст комунікативної культури.

На цьому етапі дослідження застосовувалися такі методи: контент-аналіз літературних джерел та нормативних документів; складання матриці методик дослідження; проводилося стандартизоване інтерв'ю про розуміння сутності та значення комунікації у професійній діяльності майбутнього фахівця правоохоронних органів; викладачів ЗВО, які здійснюють підготовку бакалавра правоохоронної діяльності; підлітків та бакалаврів правоохоронної діяльності. Застосовано анкети: з вивчення особливостей професійного спілкування інспектора поліції; соціологічну анкету для підлітків; анкету з проблем профілактики девіантної поведінки підлітків, які є учасниками неформальних молодіжних об'єднань; анкету для опитування професорсько-викладацького складу з питань стану, визначення ефективності та напрямів удосконалення професійної підготовки бакалаврів правоохоронної

діяльності (додаток А).

На другому етапі (констатувальному) як першочергові завдання дослідження виступили: розробка методики дослідно-експериментального дослідження; підбір комплексу діагностичних методик; визначення компонентів та критеріїв їх готовності до соціальної взаємодії з підлітками; вибір експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп; визначення початкового рівня готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у КГ та ЕГ; обґрунтування педагогічних умов та розробка моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Відбір бакалаврів для експерименту здійснювався за формулою:

$$n = \frac{t^2 p(1-p)}{a_0^2}, \text{ де} \quad (2.1)$$

n – обсяг необхідної кількості бакалаврів у групі; t – коефіцієнт (1,96) з ймовірністю P (0,95); a_0 – гранична похибка з ймовірністю P (0,95), коефіцієнтом значущості $t = 4$. У дослідженні було прийнято 5% рівень значимості, що забезпечує достовірність отриманих результатів.

Під час їх вибору з метою забезпечення репрезентативності та достовірності результатів експерименту здійснено типологічний відбір за ознаками: кількість бакалаврів у групі, вік, освіта, спеціальність. За результатами обрахунків відібрано до контрольної групи 171 бакалавра, до експериментальної – 198. Усього при проведенні експерименту взяли участь 369 бакалаврів, 23 викладачі, 34 фахівці правоохоронних органів (дільничних інспекторів, інспекторів ювенальної поліції, інспекторів безпеки освітнього середовища), 68 підлітків. Експеримент проводився в Львівському державному університеті внутрішніх справ, Міжрегіональній академії управління персоналом, Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Вибираючи в якості експериментальної групи бакалаврів першого курсу, ми виходили з того, що проведене пілотажне дослідження показало, що професійна підготовка має місце в ціннісно-світоглядних пріоритетах бакалаврів старшого курсу, проте не завжди усвідомлено ними сприймається як керівництво до дії.

Традиційне навчання у контексті обраної професії формує неоднозначне ставлення бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками як необхідної особистісної якості фахівців правоохоронних органів. Усе це й дозволило припустити, що дослідно-експериментальна робота повинна починатися з перших років навчання у ЗВО. У контрольній групі освітній процес здійснювався в традиційній формі.

На третьому (формульованому) етапі дослідно-експериментальної роботи здійснювалася експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у процесі реалізації відповідної моделі.

Формульовальний етап експерименту передбачав такі основні напрями діяльності: розробку експериментальної програми формульовального етапу; проведення навчальних занять з бакалаврами за розробленою експериментальною програмою, що включає використання навчально-професійних, комунікативних та інших завдань; розробку та реалізацію системи позааудиторних заходів (бесіди за «круглим» столом, шефська робота тощо); визначення рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; виявлення основних груп чинників, що впливають на формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; відстеження, оцінка та аналіз дій викладача і бакалаврів, корекцію педагогічних умов на основі зворотного зв'язку; педагогічну діагностику навчального процесу.

У процесі формульовального етапу експерименту у позааудиторний час проводилися інформаційні та діагностичні бесіди з бакалаврами. Автор особисто здійснював регулярне інформування бакалаврів про користь соціальної взаємодії у професійній діяльності та у повсякденному міжособистісному спілкуванні, проводив анкетування та тестування бакалаврів, брав участь у проведенні психологічних тренінгів, ділових ігор.

Четвертий (порівняльний) етап дослідно-експериментальної роботи був спрямований на аналіз результатів проведеного дослідження та оцінку ефективності педагогічних умов та апробацію моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Важливою складовою цього етапу

була інтерпретація результатів експерименту, їх пояснення.

Відповідно до мети визначено такі завдання порівняльного етапу: обробка, аналіз та оформлення даних експерименту; аналіз і узагальнення якісних та кількісних результатів дослідження; порівняння результатів констатувального та формувального етапів експерименту; оформлення висновків дослідження.

У процесі експерименту враховувалися вимоги до обґрунтування критеріїв (сприяти пошуку взаємообумовленості між усіма компонентами; демонструвати значимість умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, співвідносити якісні характеристики з кількісними), що дозволило визначити рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Відповідно до цього здійснено відбір адекватного діагностичного інструментарію, що дозволив відслідковувати стан та динаміку змін у готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками на різних етапах експерименту за мотиваційно-особистісним (критерії: мотиваційно-ціннісний, потребово-орієнтаційний, особистісний), когнітивно-компетентнісним (критерії: інформаційно-пізнавальний, професійно-компетентнісний, когнітивно-змістовий), організаційно-діяльнісним (критерії: соціально-рефлексивний, комунікативно-довірчий, організаційно-партнерський) компонентами та рівневими показниками, що забезпечувало науковість та достовірну точність вимірювань. Діагностичний інструментарій, відібраний методом педагогічної експертизи на констатувальному етапі експерименту, – це різні методики, що дозволяють досліджувати якості особистості.

Для визначення рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом обрано анкети: для визначення сформованості мотиваційно-особистісного компоненту готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; з визначення мотивів вибору професії; для бакалаврів правоохоронної діяльності «Моя професія»; вивчення самооцінки професійно важливих якостей бакалаврів правоохоронної діяльності (додаток А).

Застосовано методики: діагностики особистості на мотивацію до успіху

(Т. Елерса); опитувальник для оцінки професійної мотивації людини; методику вивчення мотиваційно структури особистості; тест щодо перевірки наявних у вас емпатійних тенденцій; опитувальник діагностики особистісних якостей; тестову карту самооцінки рівня професійної толерантності, методику «Морфологічний тест життєвих цінностей»; методику діагностики вольового потенціалу особистості (додаток Б); «Карту інтересів» Голомштока [105], методику «Мотивації на успіх і страх невдачі» (А. Реан) [184], методику «Локус контролю» [175].

Для визначення рівнів сформованості когнітивно-компетентнісного компоненту, зокрема знань, їх якісна оцінка здійснювалася за такими показниками: обсяг різних видів знань; ступінь розуміння викладеного; логіка думки і переконаність у викладеному; знання посадових обов'язків та керівних документів. Застовано анкети: для визначення сформованості когнітивно-компетентнісного компоненту готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; для вивчення підготовки бакалаврів до профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки; тести для проведення контролю знань з дисципліни «Психолого-педагогічна підготовка» (додаток А) та методики: для оцінки рівня самоактуалізації особистості (Е. Шострома); опитувальник «Спілкування у конфліктній ситуації» (К. Томаса), методику для визначення соціальної креативності особистості; методику діагностики «емоційного інтелекту» (за М. Холлом) (додаток Б).

Наявність знань, що відображають специфіку професійної діяльності, ми відстежували за допомогою серії тестів, контрольних робіт (в межах семіотичних, імітаційних та соціальних навчальних моделей), системи завдань, що включають моделювання професійних ситуацій і спрямованих на виявлення знань теоретичних основ діяльності фахівців правоохоронних органів із соціальної взаємодії з підлітками.

До критеріальних показників когнітивно-компетентнісного компоненту віднесено: розвинене професійне мислення, соціальний інтелект; наявність адекватної та стійкої самооцінки; ступінь сформованості здатності до когнітивної оцінки.

Визначення рівня правової, психолого-педагогічної, фахової та комунікативної підготовки бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками проводилося за

допомогою методів педагогічного спостереження, індивідуальних бесід з бакалаврами, аналізу конкретних результатів у навчанні, анкетним методом.

Правова підготовка визначалася за сформованістю знань нормативних актів, що визначають зміст соціальної взаємодії з підлітками, принципів цієї роботи.

Психолого-педагогічна підготовка проявлялася у педагогічній грамотності дій, що забезпечує досконалий правоохоронний результат (знання, вміння, переконання у цінності), володіння методами: диференційованої роботи з підлітками, індивідуального підходу до них; правового виховання (формування правової грамотності, правової культури); організація та координація правоохоронної роботи у взаємодії з іншими службами, відділами, організаціями.

Фахова підготовка передбачала володіння здобувачами методами: аналізу міжособистісних взаємин, що виникають у процесі професійної (професійної, навчальної) діяльності; оцінки впливу суб'єктивних та об'єктивних чинників, що впливають на взаємини між майбутніми фахівцями правоохоронних органів та підлітками; оцінки впливу негативних властивостей особистості та зовнішніх об'єктивних обставин, що породжують намір та вирішення вчинення протиправних дій підлітками.

Комунікативна підготовка характеризувала володіння методами: вирішення ділових питань, вирішення конфліктів; дотримання соціальних і культурних норм, володіння складними комунікативними вміннями (вести переговори, швидко встановлювати контакти, відстоювати свою точку зору); здатність розуміти підлітка, відповідно оцінювати та вміти будувати соціальну взаємодію.

Оцінка рівня сформованості організаційно-діяльнісного компоненту визначалася за такими показниками: наявність умінь та навичок трансформувати знання у різних ситуаціях позааудиторної роботи, виробничої практики; наявність методичних умінь та навичок; вміння самостійно вирішувати різноманітні професійно-педагогічні завдання.

Для визначення рівня сформованості у бакалаврів організаційно-діяльнісного компоненту застосовано анкети: для визначення сформованості організаційно-діяльнісного компоненту готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до

соціальної взаємодії з підлітками; у вивченні проблем спілкування як важливої складової професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності (додаток А) та методики: дослідження комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ); діагностики комунікативної установки; тест «Визначення організаторських здібностей особистості»; опитувальник сформованості комунікації та рефлексії; бланк експертної оцінки рівня сформованості умінь організаторських та комунікативних умінь бакалаврів правоохоронної діяльності (додаток Б), методику «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна [190], методику діагностики рівня розвитку рефлексивності [177], методику подолання конфліктів у соціально значимій діяльності К. Томаса [191].

Для узагальнення результатів дослідження за компонентами запропоновано карту самооцінки компонентів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками (додаток Б).

Ступінь сформованості професійних умінь оцінювали за такими методами, як бесіда, тестування, самоаналіз, включене спостереження, моделювання ситуацій, контрольні роботи, система завдань, метод експертних оцінок.

Застосування у педагогічних дослідженнях математичних методів дозволило знаходити як якісні, так і кількісні характеристики того чи іншого явища. Для цього у педагогіці широко використовуються методи статистичної обробки результатів. Для оцінки статистичної значущості різниці показників, отриманих в результаті групового оцінювання та застосування психодіагностичних методик, використовувався критерій Пірсона, критерій Стюдента. Для дослідження відмінностей, виділених за різними критеріями та параметрами КГ та ЕГ, застосовували критерій Стюдента як метод статистичної перевірки гіпотези. У нашому експерименті критерій пов'язаний з порівнянням середніх значень у двох групах: на початку і в кінці експерименту. Його обраховано за формулою:

$$H^0 = \bar{x} = \frac{1}{n}(x_1 n_1 + x_2 n_2 + x_3 n_3 + x_4 n_4 + x_5 n_5), \quad (2.2)$$

де H^0 – середнє арифметичне, x – значення одного вимірювання, x_i – отримані бали за виконані завдання, n_i – повторюваність показників, n – загальна кількість варіантів.

Якщо різниця між результатами ЕГ та КГ є незначною, і поріг ймовірності впливу випадкових величин на цей результат менший, ніж 0,05%, то різниця між двома групами є достовірною. Якщо значення $T_{\text{табл}}$ більше ніж отримане, то нульова гіпотеза приймається і обидві групи є однорідними для рівня достовірності 0,05 (імовірність 5%).

Підтвердженню висунутої гіпотези послужила додаткова перевірка з використанням критерію Пірсона (χ^2) для розрахунку однорідності двох незалежних експериментальних груп, який обраховано за формулою:

$$\chi_0^2 = \sum \frac{(n'_e - n'_k)^2}{n'_k}, \quad (2.3)$$

де: χ^2 – значення статистичного критерію, n_e – кількість респондентів ЕГ; n_k – кількість респондентів КГ.

Для коефіцієнта ймовірності $\alpha = 0,05$, або достовірності 95%, що є загальноприйнятим в педагогічних дослідженнях, для кількості рівнів $C = 4$ і числа ступенів свободи $\nu = 5 - 1 = 4$, критичне значення критерію $\chi^2 = 9,49$.

Кількісна оцінка професійних знань, умінь і якостей бакалаврів правоохоронної діяльності здійснювалася за п'ятибальною шкалою в умовних балах: 5 балів – зміст зазначених показників компоненту чітко виражений, стійкий, проявляється постійно; 4 бали – зазначені показники помітно виражені, проявляються у діях, проте відзначаються незначні відхилення; 3 бали – зміст показників слабо проявляється; 2 бали – зазначені показники компонентів частіше виявляються у протилежних ознаках; 1 бал – недостатньо відомостей для оцінки показників компоненту.

Використовуючи цю шкалу накопичувалася інформація про професійні знання, вміння та якості бакалаврів за допомогою різних методів та оцінювалася відповідними балами. За порівняння показників за компонентами прийнято, що оцінки, отримані в діапазоні від 4,0 та вище, відповідають високому рівню готовності до соціальної взаємодії з підлітками; у діапазоні 2,5–3,99 – середньому; у діапазоні нижче 2,5 – низькому. Виходячи з цього, ми визначили рівні знань: від 0 до 49,9% – низький рівень готовності до соціальної взаємодії; від 50,0% до 79,9% –

середній рівень; від 80,0% до 100% – високий рівень.

Вищезазначена методика визначення рівнів готовності бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками за кількісними і якісними показниками застосована у подальшій експериментальній роботі.

2.2. Аналіз стану підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Процес підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками будується на кваліфікаційних вимогах до фахівців правоохоронних органів, які відображені у Стандарті вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 26 Цивільна безпека, спеціальності 262 Правоохоронна діяльність [265]; освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів з цієї спеціальності; теоретичній інформації про зміст, специфіку, технології та умови діяльності фахівців правоохоронних органів.

Професійна підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності у сучасних умовах підпорядкована досягненню конкретної мети – гарантованого виконання державного замовлення на підготовку майбутніх фахівців правоохоронної діяльності із заздалегідь заданим кваліфікаційним рівнем їх професійної підготовки.

У наказах МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [220] та «Зміни до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [221] визначені види їх підготовки: функціональна, загальнопрофільна, тактична, вогнева, фізична підготовки.

Важливою складовою професійної підготовки фахівців правоохоронних органів, на наш погляд, є психолого-педагогічна.

Основним принципом психолого-педагогічної підготовки фахівців органів внутрішніх справ є «формування стану готовності як сукупності психофізіологічних, психодинамічних, морально-психологічних і соціально-психологічних характеристик, якостей і властивостей, що відповідають особливостям оперативно-службової

діяльності та є внутрішньою умовою її успішного здійснення» [163, с. 294].

На основі зазначеного вище у процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками виокремлюємо її види, представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Види підготовки бакалавра правоохоронної діяльності
для соціальної взаємодії з підлітками**

Правова	Психолого-педагогічна	Фахова	Комунікативна
визначається загальними цільовими установками, засобами, прийомами професійної діяльності, комплексним характером завдань, які вирішуються у практичній роботі, має професійну спрямованість та відносну самостійність, дозволяє пов'язати викладання правових, фахових дисциплін з логікою професійної діяльності та психолого-педагогічними аспектами формування готовності майбутнього фахівця до соціальної взаємодії з підлітками; знанням законодавства: законів, нормативних актів, які визначають зміст підготовки; меж дії та поваги до принципів роботи з підлітками.	наявність необхідного обсягу педагогічних, психологічних, соціальних знань, потрібних для професійної діяльності, сформованих на необхідному рівні професійних умінь та навичок; розвиненого вміння розбиратися в людях та причинах їх вчинків, мистецтвом спілкування, уміння організувати індивідуальний підхід до соціальної взаємодії з підлітками; проводити профілактичну бесіду з виділенням позитивних якостей особистості; аналізувати ситуацію та проблему; приймати правильні рішення.	наявність у бакалаврів знань організаційно-правових основ діяльності Національної поліції, вмінь вибирати та створювати сприятливі ситуативні умови; грамотно здійснювати професійне спілкування; встановлювати контакт, довірчі взаємини, попереджати та долати конфлікти у взаєминах; створювати сприятливі передумови для здійснення професійного спілкування.	сформованість уміння будувати контакт на різній дистанції, виявляти комунікативні здібності у процесі вирішення ділових питань, конфліктів, в особисто значущих ситуаціях спілкування; грамотного управління ситуаціями професійного спілкування, зокрема комунікативним контактом з підлітками; вміння швидко встановлювати психологічний контакт з ними; вміння слухати інших; знань психологічних особливостей спілкування та застосування комунікативних методів на співрозмовника; комунікаційних причин конфліктів.

Ці види підготовки забезпечуються низкою дисциплін, які утворюють нормативну, у тому числі загальнопрофесійну, та варіативну частини навчального плану спеціальності 262 (К9) «Правоохоронна діяльність» (Львівський державний університет внутрішніх справ <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/education/catalogue-of-educational-programs.html>; Міжрегіональна академія управління персоналом <https://maup.com.ua/assets/files/opp/pravo/pravoohoronna-diyalnist.pdf>; Волинський

національний університет імені Лесі Українки. <https://vnu.edu.ua/uk/all-educations/pravookhoronna-diyalnist-plan-zatv-2025-r>).

У складі базової складової (перший етап навчання) пропонується розглядати юридичні, загальні гуманітарні, соціальні дисципліни; теми розташовані послідовно і спрямовані на вивчення бакалаврами основних теоретичних понять і навичок для самостійного вирішення завдань у повсякденній діяльності. Вивчення дисциплін базової складової передбачає формування цілісного уявлення про професійну діяльність майбутніх фахівців правоохоронних органів, виконання ними функцій, необхідних для вирішення професійних завдань.

Фахова складова включає фахові дисципліни, у яких вивчаються теми, що об'єднують вміння, які набувають бакалаври на початкових курсах, і подальшому даються глибші знання, необхідні для вирішення професійних завдань. Змістовий аспект підготовки визначається специфікою роботи в органах внутрішніх справ.

Зазначені вище дисципліни, що включені до програми навчання бакалаврів правоохоронної діяльності, є обов'язковими, але стосуються вони загально-професійних питань. Проте не враховується специфіка діяльності фахівців правоохоронних органів та особливості змістової профілактичної роботи з підлітками та іншими суб'єктами системи профілактики.

Крім глибоких знань з юридичних і фахових дисциплін бакалавр правоохоронної діяльності повинен мати знання педагогіки та психології, оскільки основна сфера його діяльності – соціальне середовище.

З метою виявлення комунікативного потенціалу навчальних дисциплін здійснено контент-аналіз змісту низки робочих програм з гуманітарних та фахових дисциплін, адаптованих для навчання за спеціальністю «Правоохоронна діяльність».

Навчальна дисципліна «Філософія» вивчається бакалаврами з метою засвоєння гуманітарних знань, необхідних для визначення та подальшого комунікативного аналізу людських вчинків та діянь інституційованими нормативами права та моралі, визначення ступеня провини та справедливості у вчинках людей.

Кримінологічний аналіз комплексного завдання неможливо здійснювати без застосування логічних методів пізнання (навчальна дисципліна «Логіка»), таких

категорій діалектики, як причина та наслідки, частина та ціле, форма та зміст, сутність та явище, кількість та якість. Логічний підхід до усвідомлення подій є гарантією найбільш глибокої та об'єктивної оцінки фахівцем правоохоронних органів сутності того, що відбувається. Знання з логіки дозволяють вирішити завдання з погляду вироблення навичок логічного мислення. У процесі вирішення завдання фахівець оцінює дії людей, послідовність і характер подій, що відбуваються. Це робить його роботу глибоко продуманою, раціонально спланованою і, отже, ефективнішою.

Близькою до філософії формування комунікативної культури майбутніх фахівців правоохоронних органів має навчальна дисципліна «Історія держави і права». Бакалавр має знати вітчизняну історію як єдиний економічний, соціальний, політичний та духовний процес, що дозволяє не тільки виявляти детермінанти типових вчинків людей, але й такі, що повторюються у процесі світової історії, використовувати у своїй розмові відповідні знання історичного характеру, цитати відомих діячів історії, архаїзми та історизми, які значно збагачують мову фахівців правоохоронних органів.

Навчальні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземна мова» мають найбільші можливості формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності, під час вивчення яких вони засвоюють базові, принципові основи комунікативної діяльності. Їх вивчення передбачає використання найбільш уживаних і простих лексико-граматичних засобів в основних комунікативних ситуаціях, освоєння стилів сучасної української літературної мови, мовних норм, особливостей усного публічного мовлення. Це робить їх мову зрозумілою, інформативною та виразною.

Дисципліна «Інформаційні технології» щодо вирішення професійного завдання формує у бакалаврів правоохоронної діяльності знання та вміння роботи на персональному комп'ютері, в соціальних мережах, з базами даних.

У процесі вивчення дисциплін фахової підготовки, зокрема «Криміналістика», забезпечується основний обсяг необхідних теоретичних знань про злочинність та злочин, вивчається природа, властивості, структура цих негативних соціальних

явищ. У процесі вивчення навчальної дисципліни «Криміналістика» бакалаври опановують вміння: здійснювати діяльність із запобігання та профілактики злочинів та інших правопорушень, знати особливості осіб, які вчинили злочини. Цей курс нероздільно пов'язаний з психологією щодо таких питань: провадження слідчих дій, судового розгляду; суперечки учасників судового засідання; винесення та оголошення вироку.

Ряд положень психології (судової психології) невід'ємні під час проведення таких слідчих дій, як допити підозрюваного, обвинувачуваного, свідка, потерпілого, експерта; огляди місця події, предметів, документів; здійснення обшуку; слідчого експерименту тощо.

Дисципліна «Кримінальне право» поєднує загальнопрофесійні та фахові знання. Її основна мета полягає, по-перше, у вивченні основних принципів кримінального права, поняття злочину, його складу, системи та видів покарань, по-друге, у формуванні у майбутніх фахівців правоохоронної діяльності уявлень про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Дисципліна «Адміністративний процес» спрямована на вивчення питань організації та тактики адміністративно-правової боротьби з правопорушеннями у сфері охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки загалом та боротьби з адміністративними правопорушеннями неповнолітніх, зокрема як найважливішого напрямку діяльності фахівців правоохоронних органів.

Цей курс має безпосередній взаємозв'язок із психолого-педагогічною підготовкою. Інтегрованим матеріалом психології та педагогіки є той, який формує знання та вміння фахівців правоохоронної діяльності у роботі з великими групами людей при масових заходах, правопорушниками, громадянами, які мають відхилення в психічному стані. Особливо важливим є застосування психолого-педагогічних умінь впливати на групи людей, працювати з раніше судимими, враховувати психологічний настрій громадян при прийнятті рішень, бути в психологічній готовності до застосування зброї та спецзасобів.

Навчальна дисципліна «Основи оперативно-розшукової діяльності» дозволяє вирішити завдання в галузі оперативної роботи, налагодити контакт з оперативними

працівниками, взаємодіяти з ними у процесі виявлення та попередження злочинів.

Проаналізований вище зміст дисциплін доводить, що вони покликані сприяти трансформації знань, умінь і навичок, які набувають бакалаври, в єдине, цілісне забезпечення їх майбутньої професійної діяльності. У їх зміст увійшли теми та питання, які розкривають деякі аспекти професійної діяльності фахівців правоохоронних органів з профілактики девіантної поведінки підлітків.

Вивчення дисципліни «Основи вогневої підготовки» обумовлено необхідністю застосування майбутнім фахівцем психолого-педагогічних знань та умінь у процесі вирішення таких завдань: організації та ведення спеціальних операцій; припинення масових заворушень; розшуку та затримання озброєних злочинців тощо, пов'язаних із надзвичайними обставинами. У процесі підготовки до проведення занять з тактико-спеціальної підготовки використовується міжпредметна галузь знань психології та педагогіки, що дозволяє виробити і розвинути вміння психорегуляції та спілкування, психологічного та виховного впливу на оточуючих, зокрема підлітків.

Встановлено, що питання підготовки бакалаврів до правовиховної діяльності у процесі взаємодії з підлітками порушуються в аналізованих дисциплінах лише у загальному вигляді. Так, у програмі навчальної дисципліни «Теорія держави та права» розглядаються теоретичні засади правового виховання населення в темі «Правосвідомість». У межах цієї теми даються загальні поняття про сутність, принципи та зміст правового виховання населення. Щодо таких фахових дисциплін, як «Адміністративне право», «Кримінальне право» тощо, питання правового виховання громадян до їх складу не включені.

Розглянутий підхід до психолого-педагогічної підготовки бакалаврів та її інтеграція з іншими навчальними дисциплінами передбачає, перш за все, створення орієнтовної основи для освоєння видів та способів професійної діяльності. Так, дисципліна «Основи організації служби у правоохоронних органах» дозволяє сформувати систему уявлень про педагогіку та психологію як галузі людинознавства, їх роль та місце в системі підготовки майбутнього фахівця.

Крім психолого-педагогічної спрямованості різних дисциплін, потребує введення у їх зміст матеріалу, який цілеспрямовано впливає на формування

готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, у процесі вивчення якого бакалаври набувають досвіду професійно грамотної взаємодії з ними.

Для підтвердження чи спростування вищезазначених висновків проведено опитування різних категорій респондентів: працюючих фахівців правоохоронних органів, підлітків ЗЗСО, викладачів та бакалаврів ЗВО системи МВС. Аналіз проводився через анкетне опитування, зокрема дільничних інспекторів, які здійснюють діяльність у районних відділах поліції. Специфіка їхньої службової діяльності полягає у безпосередній роботі з різними групами населення, їх основні функціональні обов'язки пов'язані із здійсненням правового виховання громадян (попередження та профілактика правопорушень, правова агітація та пропаганда тощо). Опитано 37 осіб.

Характеризуючи власний рівень розвитку комунікативних знань та вмінь, їх використання для вирішення професійних завдань, 67,6% фахівців оцінили його як середній, 21,6% – нижче середнього. Дільничні інспектори критично ставляться до своїх комунікативних знань, умінь, якостей, 54,1% респондентів вважає їх недостатніми і відчуває через це труднощі у досягненні цілей професійної діяльності.

Дільничні інспектори усвідомлюють комунікативний зміст виконуваних ними професійних завдань, проте приділяють недостатню увагу необхідності розвитку комунікативної компетентності для успіху професійної діяльності. Однією з причин байдужого ставлення до використання комунікації у досягненні професійних цілей вважають низький рівень психолого-педагогічних знань та умінь.

Виявлений комунікативний характер більшості професійних функцій дільничними інспекторами усвідомлюється ними, у процесі опитування висловлювалися думки про роль, місце комунікації та її специфіку у їхній професійній діяльності. 70,3% вважають, що спілкування посідає чільне місце в їх діяльності, 51,4% визнавали обумовленість професійного успіху високим рівнем комунікабельності, наявності умінь налагоджувати довірчі взаємини з громадянами, зокрема з підлітками. Водночас 56,8% опитаних вказали на брак часу для спілкування через

необхідність формального документування результатів своєї професійної діяльності.

Стверджуючи про специфіку професійного спілкування дільничні інспектори висловилися про численність його видів, багатоаспектність і різноманітність комунікативних ситуацій (91,9% опитаних), інтенсивність соціальних контактів (83,8%), часте проникнення в особисте життя громадян і необхідність мати значну поінформованість про психологічні особливості різних категорій громадян (64,9%).

Для більшості респондентів (86,5%) мовна взаємодія є одним із основних способів досягнення довірчих взаємин з громадянами, які дозволяють отримати професійно значущу інформацію.

Аналіз мовної взаємодії дільничних інспекторів з різними категоріями громадян показує, що ряд лінгвістичних чинників може ефективно впливати на досягнення професійного результату, на процес здійснення профілактичних заходів лише за дотримання таких умов:

- по-перше, повноти мовної інформації щодо її кількісного обсягу;
- по-друге, якісної інформації. 75,7% дільничних інспекторів визнають якість інформації оптимальним засобом досягнення психологічного контакту із співрозмовником; на їхню думку, інформація має бути правдивою. 67,6% правоохоронців визнають можливість оперувати інформацією для досягнення професійної мети, яка не завжди відповідає істині, виправдовуючи тим, що про це ніхто не знає;
- по-третє, дільничні інспектори особливу увагу приділяють релевантним чинникам. 51,4% респондентів визнають у конкретних комунікативних актах наявність елементів спонтанності;
- по-четверте, ефективність мовної комунікації дільничними інспекторами досягається якістю її передачі. 83,8% респондентів визнають обумовленість труднощів комунікативного впливу нечіткою інформацією, сказаною ними і їх співрозмовниками.

Обмежене коло зазначених співробітниками технік здійснення комунікативних дій, а також інтуїтивний, спонтанний їх вибір щодо певної категорії громадянина та ситуації підтвердили низький рівень психолого-педагогічної

обізнаності, яка, відповідно, впливає на результативність професійної діяльності.

Відсутність знань теорії правового виховання та критеріїв правової вихованості є причиною труднощів, які зазнають дільничні інспектори у контролі, аналізі та оцінці своєї діяльності із спілкування з різними категоріями людей, зокрема підлітками.

Значною виявилася частка дільничних інспекторів, які мають труднощі комунікативного характеру з підлітками. 40,5% респондентів відзначили, що їм важко встановити контакт із підлітками, знайти підхід до осіб, схильних до правопорушень, вибрати правильний стиль у спілкуванні з ними. Ми вважаємо, що ці труднощі пов'язані з особистісними якостями фахівців правоохоронних органів, їх рівнем культури.

Отже, для того, щоб функціональні обов'язки дільничного інспектора (здійснення запобіжних заходів, що запобігають правопорушенням, розслідування злочину, взяття показань, опитування громадян тощо) виконувались успішно, фахівцями визнається необхідність у професійних ситуаціях спілкуватися певним чином (здійснювати діагностику комунікативної ситуації, не допускати виникнення психологічних бар'єрів, встановлювати комунікативний та психологічний контакт, ставити потрібні питання, активно слухати, аргументувати своє мовлення, орієнтуватися на словниковий запас співрозмовника, грати необхідну роль, гнучко змінювати тактику спілкування, залежно від ситуації та стану співрозмовника тощо), компетентно використовуючи комунікативні засоби.

За результатами проведеного анкетного опитування найбільш типові труднощі для комунікативних ситуацій у діяльності дільничних інспекторів обумовлені сукупністю суб'єктивних чинників. 62,2% респондентів визначили як важливий бар'єр у професійній комунікації – належність співрозмовника до реальної високоавторитетної соціальної групи; 29,7% респондентів вважають для себе важкими контакти із співрозмовниками, які належать до низькоавторитетної соціальної групи.

Серед бар'єрів другої групи відзначено переваги співрозмовників у фізичному розвитку, 48,6% респондентів відзначили вплив на процес професійного спілкування

та «вагомість» власної позиції переваги співрозмовника за значною ознакою статури (атлетична фігура, кремезність, повнота, підтягнутість тощо), 29,7% – переваги співрозмовника за віком.

У групі бар'єрів інтелектуального розвитку та освіченості співрозмовника 35,1% респондентів відзначають такий чинник як компетентність у власній професії. На їхню думку, дільничному інспектору при виконанні своїх обов'язків постійно доводиться регулювати правовідносини в галузі комерції, будівництва, громадянства, працевлаштування тощо, взаємодіяти і навіть протистояти тим, хто порушує закон. Крім цього, наявні у дільничного інспектора правові, педагогічні та психологічні знання не завжди можуть конкурувати з аналогічними знаннями вищевказаних категорій громадян.

У подальшому дослідженні визначалося ставлення фахівців правоохоронних органів до здійснення правового виховання як аспекту їхньої професійної діяльності. Опитано 29 фахівців ювенальної поліції та інспекторів безпеки освітнього середовища.

На питання про їх здатність здійснювати правове виховання підлітків, формувати у них правосвідомість, законослухняну поведінку і правову культуру 27,0% респондентів показали недостатній рівень сформованості цих умінь.

Питання анкети, що стосуються повноти соціально-педагогічних, правових знань, умінь, які відносяться до виховної (психолого-педагогічної) діяльності виявили низький рівень їх сформованості у 65,5% опитаних.

Повноту наявних психолого-педагогічних знань та умінь виявлено у 37,3% респондентів, 31,0% відчують у цьому дефіцит. Особливий брак знань для здійснення практичної діяльності респонденти відчують у соціально-педагогічній підтримці сім'ї та підлітків, захисті їх прав та законних інтересів.

У питанні, що стосується необхідності та здатності здійснювати правове виховання підлітків, формувати у них правосвідомість, законослухняну поведінку та правову культуру 44,8% респондентів зазначили, що відчують у цьому труднощі.

Ми припустили, що такий стан пов'язаний з недостатньою готовністю фахівців правоохоронних органів до правового виховання підлітків.

Серед застосовуваних форм та методів роботи з підлітками найбільш ефективним виявився метод бесіди та метод примусу. Їх використовують 72,4% опитаних. Найрідше застосовуються методи переконання та заохочення. Дослідження показало, що фахівці правоохоронних органів мають різні труднощі в здійсненні правового виховання підлітків.

У процесі дослідження виявлено труднощі, які стосуються як безпосереднього здійснення правовиховної діяльності, так і пов'язані з особистісними характеристиками фахівців правоохоронних органів (додаток Ж).

Аналіз таблиці показав, що найбільші труднощі у фахівців правоохоронних органів викликають проблеми комунікативного характеру – 20,7%, проблеми у здійсненні правового виховання із запобігання правопорушенням – 17,2%, труднощі у контролі, аналізі та оцінці ефективності своєї діяльності з правового виховання підлітків – 17,2%.

Труднощі у визначенні цілей та завдань правовиховної діяльності (6,9%) викликані відсутністю у фахівців правоохоронних органів чіткого уявлення про сутність правового виховання підлітків та правовиховної діяльності як свого функціонального обов'язку.

Значна частина опитаних (17,2%) не можуть безпосередньо вирішувати завдання правового виховання. Під час проведення правової агітації, правової пропаганди, правового виховання вони зіштовхуються як із браком знань з теорії права та прийнятих законодавчих і правових актів, так і з відсутністю навичок громадських виступів. Спостереження показали, що для багатьох фахівців правоохоронних органів є труднощі у здійсненні профілактики правопорушень, пов'язані з браком психолого-педагогічних знань.

Отже, проведене дослідження свідчить про наявність значних труднощів, які зазнають фахівці ювенальної поліції та інспектори безпеки освітнього середовища у здійсненні правового виховання підлітків. До суб'єктивних причин труднощів відносимо низький рівень правової та загальної культури фахівців правоохоронних органів, а також відсутність сталої мотивації та розуміння необхідності правовиховної діяльності як свого функціонального обов'язку.

Продовжуючи далі, у процесі діагностики оцінювалися: причини девіантної

поведінки підлітків, готовність їх до співпраці з інспектором поліції, розвиненість конструктивних захоплень учнів. Опитано 68 підлітків 12–15 років.

Аналіз отриманих даних у процесі опитування показав, що у значної частини підлітків є проблеми у взаєминах із батьками, вчителями, однолітками. 41,2% мали випадки протиправних дій; 27,9% відвідували школу та мали задовільну успішність; готовність до співробітництва виявили 11,8% підлітків; конструктивні захоплення (зазвичай, спортивні) мали 8,8%. Найбільші труднощі спостерігалися за готовністю підлітків до прийняття особистої відповідальності за власні вчинки та поведінку в цілому. 16,2% підлітків причиною правопорушень назвали задоволення потреб у вживанні алкоголю, тютюнових виробів та наркотичних препаратів, а також потреби в активній участі в азартних іграх. 47,1% респондентів визнали, що готові вчинити або вже вчиняли правопорушення через бажання випробувати нові, зокрема «гострі» відчуття («гедоністичний ризик»). 13,2% респондентів зізналися, що могли б вчинити правопорушення задля самоствердження у групі, підвищення соціального статусу, страху перед висміюванням товаришами групи.

Отримані дані дозволили зробити висновок про те, що значна частина підлітків вчиняють або готові вчинити правопорушення внаслідок їх надмірного прагнення до дорослості та самостійності, спотвореного розуміння своїх прав та обов'язків, бажання за будь-яку ціну домогтися визнання дорослих.

За результатами опитування підлітків виділено три групи респондентів: підлітки, що сприймають свою поведінку як нормальну, яка відповідає власним цінностям та установкам (32,4% опитаних); підлітки, які схвалюють свою поведінку, вважають її відповідною не так власним нормам і цінностям, скільки нормам і цінностям найближчого оточення чи групи, до якої вони належать (57,4%); підлітки, які негативно оцінювали свою поведінку, вважають, що вона не відповідає їх власним цінностям (10,2%). У цій ситуації профілактична діяльність фахівців правоохоронних органів у взаємодії із ЗЗСО має вагоме значення.

Для логічного проведення дослідження з метою послідовності розкриття проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками проведено опитування викладачів ЗВО системи МВС. Опитано 23 викладачі різних дисциплін. Результати відображено у таблиці 2.2.

**Напрями діяльності викладачів з підготовки бакалаврів
правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, %**

Викладачі	Зміст діяльності	Відповіді
Викладачі загальнопрофесійних дисциплін	Повідомлення знань про теорію права, його виховну функцію, про сутність правосвідомості, правової культури правомірної поведінки, проблеми спілкування	52,2
Викладачі гуманітарних дисциплін	Повідомлення знань про теорію навчання та виховання, методи, форми та засоби правоохоронної діяльності, комунікативну компетентність	39,1
Викладачі фахових дисциплін	Повідомлення знань про технологію здійснення правоохоронної діяльності	30,4

Результати опитування показали, що вони усвідомлюють і визнають необхідність підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками та правовиховної роботи з ними. Викладачі здійснюють певну роботу, що сприяє підготовці бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками. Основна увага приділяється повідомленню бакалаврам теоретичних знань через вивчення загальнопрофесійних дисциплін. Проте недостатня увага до питань соціальної взаємодії приділяється у фахових дисциплінах. Це свідчить про переважну підготовку бакалаврів до здійснення правоохоронної функції.

На думку викладацького складу (26,1%), які займаються професійною підготовкою бакалаврів правоохоронної діяльності, професійне спілкування є чинником, що найбільше визначає ефективність їх професійної діяльності.

За результатами опитування викладачів, виявлено низку недоліків: насамперед у ній відсутні системність, цілісність і цілеспрямованість підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; спостерігається послаблення уваги до формування мотивації професійного вибору, розвитку правової культури бакалаврів; у значної частини бакалаврів не сформовано орієнтовну основу правовиховної діяльності, відсутня система знань про зміст, методи, форми та засоби правового виховання.

Наведені факти свідчать про необхідність проведення дослідження проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, визначення науково-теоретичних засад та створення методичного

забезпечення цього процесу.

Логічним продовженням дослідження проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками було опитування майбутніх фахівців правоохоронних органів. Опитано 94 бакалаври правоохоронної діяльності.

Нами вивчалися мотиви професійного вибору ними закладу освіти. На момент закінчення середньої школи більшість абітурієнтів (54,4%) планували продовжити навчання в закладах освіти МВС. Інша частина респондентів на момент закінчення середньої школи не пов'язувала свою майбутню професійну діяльність з правоохоронними органами. Так, 44,7% із загальної кількості респондентів відповіли, що ухвалили рішення про вступ до закладу освіти МВС самостійно, 42,6% вказали на те, що на їхній вибір вплинули батьки, родичі, та 5,3% – за порадою знайомих та друзів. Привертає увагу і той тривожний факт, що вплив правоохоронних органів на професійний вибір молоді залишається незначним – 7,4%.

Більшістю відповідей на питання: «Який напрям у діяльності фахівців правоохоронних органів можна виділити як пріоритетний», – були такі: робота з неповнолітніми, з особами, звільненими з місць позбавлення волі, з населенням. При відповіді на питання, яке визначало ставлення до оволодіння знань та умінь у сфері профілактичної роботи, – кількість бакалаврів із позитивним ставленням склала 43,6%.

Аналіз відповідей на питання: «Які типові завдання вирішує фахівець ювенальної поліції?» показав, що бакалаври використовують здебільшого загальні формулювання, з якими вони познайомилися на заняттях: попередження та припинення злочинів та адміністративних правопорушень, робота з неповнолітніми, малолітніми правопорушниками, злочинцями. На питання «Які функції виконує інспектор безпеки освітнього середовища?» бакалаври стверджували, що це функція охоронна.

Анкетування показало, що бакалаври дали позитивну оцінку комунікативним завданням, ситуаціям професійного спілкування. Ставлення першокурсників до ситуацій професійного спілкування позитивне, але у своїх оцінках вони лише загалом визначають їх значення. Більш мотивовані відповіді у бакалаврів 2–3 курсів.

На запитання: «За допомогою яких комунікативних завдань у фахівців

правоохоронних органів формуються уміння, якості?» були отримані такі відповіді: уникати конфліктів, знайти підхід до підлітка, особливо з девіантною поведінкою, вміння спілкуватися з колегами, підвищити рівень знань про розвиток комунікативних умінь, необхідних фахівцю правоохоронних органів.

Для дослідження структури уявлень респондентів про професійно-важливі якості та особливості діяльності фахівців правоохоронних органів поставлене питання: «Чим відрізняється компетентний фахівець правоохоронних органів від некомпетентного?» Респонденти зазначили, що для фахівців правоохоронних органів мають бути сформованими комунікативна культура і розвинений інтелект. В результаті респонденти назвали такі якості: професійно-розвинена пам'ять (91,4%), професійно-розвинена увага (74,5%), спостережливість (68,1%), чесність (62,8%), комунікативність, вміння спілкуватися з громадянами (82,6%), фізичний розвиток (51,1%), психологічна стійкість (95,7%), працьовитість (59,6%), законослухняність (55,3%), уміння використовувати знання з психології у професійній діяльності (82,9%).

Таке компонування професійно-значимих якостей дозволило визначити особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів з урахуванням визначення конкретних вимог до їх підготовки.

Подальшим завданням дослідження було з'ясувати, як реалізується правове виховання, який рівень готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками у правовиховній діяльності. Визначалася наявність у бакалаврів знань про сутність правового виховання, його зміст, форми, методи і засоби здійснення. Бакалаври першого курсу давали визначення загального характеру, на рівні повсякденної практики, що свідчило про брак спеціальних психолого-педагогічних знань; 25,5% бакалаврам було важко відповісти на це питання. Бакалаври старших курсів давали більш повні та усвідомлені відповіді: виділили лише окремі аспекти правового виховання, такі як правове навчання (48,9%) і попередження правопорушень (28,7%), правова агітація (12,7%).

Як форми правового виховання бакалаври називали бесіди (97,9%), лекції (54,3%), профілактику правопорушень (26,6%), шефську роботу (13,8%).

Встановлено, що 64,9% респондентів з інтересом ставляться до позааудиторних форм занять через неформальну обстановку, наявність у навчальній групі атмосфери довіри та співтворчості тощо. Аналогічна ситуація спостерігається щодо методів правового виховання. Були названі бесіда (89,4%) та покарання (80,9%).

Дослідження показало, що бакалаври не мають чіткого уявлення про сутність, форми та методи правового виховання населення, зокрема підлітків.

Ми оцінювали готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до здійснення соціальної взаємодії з підлітками у процесі правового виховання. На запитання: «Яких знань Вам не вистачає для ефективного здійснення соціальної взаємодії з підлітками?» вони назвали саме знання з педагогіки та теорії права. Одна з причин такого становища – недостатня увага, яку приділяють питанням підготовки бакалаврів правоохоронних органів до правовиховної діяльності.

Нами проаналізовано успішність бакалаврів у навчальному процесі та його потенціал для формування у них комунікативних умінь. З метою вивчення значущості для майбутніх фахівців правоохоронної діяльності досліджуваної нами проблеми було поставлене питання: «Чи хотіли б Ви обговорити проблеми щодо формування комунікативної культури на семінарах?». 87,2% опитаних відповіли ствердно, лише 12,8% респондентів висловилися, що ця проблема їх не цікавить. На запитання анкети: «Як часто Вам доводилося спілкуватися із суб'єктами правоохоронної діяльності?» 9,6% відповіли «часто», 65,9% – «іноді» і 24,5% – дуже рідко. На запитання: «Які знання та вміння Ви хотіли б отримати в аспекті спілкування» респонденти відповіли: «Навчитися спілкуватися, вміти провести бесіду тощо». Більшість опитаних (86,2%) хотіли б отримати ці знання на лекціях, семінарах, для того, щоб здійснювати комунікативну діяльність на високому рівні.

Дані моніторингу та відповіді респондентів призводять до висновку про наявність прогалин у знаннях та вміннях, необхідних для ефективної роботи з соціальної взаємодії з підлітками, зокрема девіантної поведінки.

На основі аналізу освітньої програми, навчальних планів та програм, опитування різних категорій респондентів встановлено, що підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками потребує накопи-

чення особистісного досвіду соціальної взаємодії з підлітками через загальнопрофесійні, соціально-гуманітарні знання, які перетворюються на потребу в самоосвіті та самовдосконаленні; пошук оптимальних способів соціальної взаємодії та передачі накопиченого досвіду та цінної інформації на основі міжособистісної взаємодії.

2.3. Компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Процес підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності є складним, суперечливим і багатогранним. Оцінити якісні та кількісні параметри його динаміки можливо на основі визначення компонентів, критеріїв, показників та рівнів їх готовності до професійної діяльності.

Критерії готовності майбутніх фахівців у різних сферах професійної діяльності викладено у роботах науковців (А. Кондратова [125], А. Квітка [107], Д. Кисленко [110], Ю. Левенець [160], А. Черкашин [290], С. Циганій [286]). У їх дослідженнях критерій розуміється як мірило, за допомогою якого здійснюється оцінювання ступеня наближеності об'єкта дослідження до норми.

Отже, критерій є конкретним, видимим показником, за допомогою якого можна проводити вимірювання, відстежування та оцінювання результатів діяльності (професійної), перевірку ефективності, результативності розробок, робити висновки про досягнуті успіхи, виявляти недоліки та помилки.

У цьому контексті показник є кількісною або якісною характеристикою обраного критерію досліджуваного об'єкта. Значення кількісних показників виражається числами, якісних – описовою характеристикою.

Аналіз наукової літератури доводить, що критерії визначення ефективності будь-якого явища, зокрема готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, мають відповідати таким вимогам: бути узгоджені із загальними критеріями ефективності всього освітнього процесу; сприяти об'єктивній оцінці отриманих результатів; стимулювати активну діяльність; бути простими та зручними у застосуванні.

На основі аналізу наукової літератури (С. Калаур [103], А. Квітка [107], Д. Кисленко [110], С. Циганій [286]) розкрито компонентний склад готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, що відображено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Компонентний склад готовності майбутніх фахівців
до професійної діяльності**

Автор	Компоненти
С. Калаур [103, с. 409]	Компонентно-структурний склад готовності майбутніх фахівців базується на стійких мотивах (мотиваційний компонент), системі теоретичних знань (когнітивний компонент), практичних умінь (конативний компонент), особистісних і професійних якостях та рефлексії (особистісний компонент). У структурі готовності виокремлено мотиваційно-ціннісний, теоретико-змістовий, практико-орієнтований і рефлексійно-особистісний критерії.
А. Квітка [107, с. 77]	У структурі соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України виокремлено такі компоненти: особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний критерії: особистісний, когнітивний і діяльнісний критерії, які за своїм змістом відповідають структурним компонентам соціально-комунікативної компетентності.
Д. Кисленко [110, с. 4]	Структурними компонентами професійної компетентності майбутніх фахівців з охоронної діяльності та безпеки обрано: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний. Відповідно до кожного компонента визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-результативний, емоційно-вольовий).
С. Циганій [286, с. 45]	Компонентний склад структури культури професійно-правового спілкування працівників юридичної галузі містить: мотиваційно-ціннісний, комунікативний, етико-поведінковий та рефлексивний компоненти та аксіологічно-мотиваційний, знаннєво-діяльнісний, етико-поведінковий та рефлексивний критерії сформованості культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів.

На основі вивчення різних підходів до аналізу структури готовності майбутніх фахівців правоохоронної діяльності встановлено, що науковці пропонують структуру, яка містить особистісну і технологічну складові. Особистісна складова представлена наявністю особистісних якостей, які відображають їхній вплив на процеси комунікації. Технологічна складова представлена інформацією про: різноманітність комунікативних стратегій побудови контактів з різними категоріями співрозмовників (процедурні аспекти побудови різних видів взаємодії); основні соціально-психологічні закономірності професійної комунікації; типові труднощі професійного спілкування тощо.

Аналіз теоретичних джерел дозволив структурно подати компоненти та

критерії готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, до яких відносимо: мотиваційно-особистісний (критерії: мотиваційно-ціннісний, потребово-орієнтаційний, особистісний), когнітивно-компетентнісний (критерії: інформаційно-пізнавальний, професійно-компетентнісний, когнітивно-змістовий), організаційно-діяльнісний (критерії: соціально-рефлексивний, комунікативно-довірчий, організаційно-партнерський).

До складу мотиваційно-особистісного компоненту віднесено такі критерії: мотиваційно-ціннісний, потребово-орієнтаційний, особистісний. Мотиваційно-ціннісний критерій характеризують ознаки, спрямовані на формування загальнолюдських цінностей, необхідних для соціально-педагогічної діяльності (людяність, гуманність, милосердя), переконаності у важливості цієї професійної діяльності; наявності стійкого прагнення до самовизначення та творчої активності у професійній діяльності, усвідомленого прийняття цінностей професійної діяльності (орієнтація на людину як вищу цінність, захист її прав, свобод) тощо.

Сформованість мотиваційно-ціннісного критерію виявляється у бажанні та потребі здійснення соціально-педагогічної діяльності; чіткому визначенні її цілей та завдань; прагненні до самоосвіти та саморозвитку в галузі соціально-педагогічної діяльності з метою підвищення її ефективності; впевненості у необхідності реалізації цього напрямку діяльності; позитивній оцінці діяльності фахівця правоохоронних органів у соціально-педагогічній діяльності.

Мотивація є необхідним складником мотиваційно-ціннісного критерію готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, оскільки професійну діяльність має спонукати передусім внутрішній мотив. Серед внутрішніх мотивів – мотивація вибору професії та прагнення до глибокого та творчого оволодіння нею; прагнення до досягнення результату та оцінки ймовірного успіху; почуття відповідальності та впевненості в собі; професійна підготовленість та особистий досвід мобілізації сил на вирішення завдань; стан здоров'я та фізичне самопочуття; вміння самоналаштовуватися. Серед зовнішніх мотивів як детермінуючі чинники підготовки бакалаврів до правоохоронної діяльності виділяються: зміст навчального процесу; специфіку

професійних завдань, їх труднощі, новизну, творчий характер тощо (Є. Резвих [241], Т. Матієнко [170], У. Михайлишин [179]). Під мотивом у наукових дослідженнях розуміється причина поведінки; явище, що спонукає людину до дій.

Ми виділяємо особистісні, навчальні та професійні мотиви діяльності бакалаврів правоохоронних органів, які безпосередньо впливають на якість їх професійної підготовки. До особистісних мотивів відносимо особливі, індивідуальні інтереси: бажання бути кращим за інших, бажання отримати схвалення або небажання отримати засудження, бажання зазнати приємних відчуттів від заохочення тощо. Навчальні мотиви (освітні та пізнавальні) пов'язані з організацією навчальної діяльності бакалаврів правоохоронної діяльності і спрямовані на засвоєння способів набуття знань та професійних умінь. Серед освітніх мотивів виокремлено мотив домінування [287], який підвищує ефективність навчальної діяльності, або цей мотив поєднується з мотивом досягнення. Пізнавальні мотиви (формування позитивного ставлення до навчання) визначають налаштованість на оволодіння знаннями, перетворення нових знань на нові соціальні цінності. До професійних мотивів відносимо: громадські (усвідомлення цінності діяльності, бажання діяти, бажання нести громадянську відповідальність за свою частку роботи, прагнення до спілкування з іншими тощо); ділові (бажання досягти успіхів у діяльності, прагнення уникнути невдачі тощо) [84].

Мотиватором діяльності бакалаврів правоохоронних органів є смислові універсалії – цінності. У повсякденному значенні поняття «цінність» пов'язується з суб'єктом, що їх оцінює, як щось значуще, вкрай важливе, першорядне для окремої людини і суспільства в цілому (людина, культура, наука, праця тощо) (Р. Андрусишин [8], Є. Зозуля [96], Г. Петрова [201]).

У цьому контексті З. Кісіль зазначає, що цінність – це «значимість явищ і предметів реальної дійсності з погляду їх відповідності чи невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і особистості» (у широкому сенсі трактування цього поняття) і «моральні і естетичні імперативи, вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості» (у вузькому розумінні) [114].

Уявлення про цінності як ідеали простежується в роботах Г. Петрової [201].

На думку автора, цінність характеризує умови соціального буття людини та виконує значну роль у регуляції її практичної діяльності.

Отже, аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що поняття «цінність» є не просто необхідною, а бажаною ідеальною метою, яка бере участь у нормативно-регулюючому впливові на міжсуб'єктні взаємини, а через них і на соціальну практику.

Узагальнюючи сказане вище, констатуємо той факт, що мотиваційно-ціннісний критерій готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками покликаний забезпечити вирішення проблем зняття емоційної напруженості, організації оптимальної співпраці та підтримки підготовки на необхідному рівні.

Потребово-орієнтаційний критерій готовності бакалавра правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками пов'язаний із мотиваційно-ціннісним критерієм, оскільки мотиви формуються із потреб людини. Потреба активізує людину, стимулює її поведінку. Оскільки фахівцю правоохоронних органів властива потреба присвятити своє життя правоохоронній діяльності, потреба самовдосконалення, особливого значення надаємо наявності стійкої потреби у самореалізації у професійній діяльності. Така потреба є основою і рушійною силою самоактуалізації та самоствердження особистості.

Потреба самоствердження (комунікація з неповнолітніми у процесі профілактики) проявляється у прагненні впливати на інших людей, контролювати їх поведінку, переконувати. Наявність у майбутнього фахівця правоохоронних органів потреби в самоактуалізації та прагненні реалізувати свої потенційні можливості є інваріантною ознакою (Ю. Борець [33], М. Козирєв [121], С. Сиротенко [255]).

У нашому дослідженні потребою самоствердження передбачено створення позитивного іміджу майбутнього фахівця правоохоронних органів. У зв'язку з орієнтацією бакалавра правоохоронної діяльності на професійне спрямування (продуктивність, результативність) виокремлюємо два аспекти: внутрішній і зовнішній. Внутрішній пов'язаний з функціонуванням організаційної структури правоохоронних органів, взаємин та взаємозв'язків між фахівцями різних служб та

підрозділів, а також між керівниками та співробітниками. Зовнішній проявляється у процесі здійснення фахівцями власне правоохоронних функцій, таких як профілактика правопорушень, забезпечення громадського порядку, забезпечення безпеки освітнього середовища в ЗЗСО, виконання інших функцій.

Відповідно до здійснення цих функцій, створення позитивного іміджу майбутніх фахівців правоохоронних органів можливе лише тоді, коли вони мають певні психічні особистісні властивості, які дозволяють їм досягати високої результативності в умовах часто несприятливої ситуації психологічної протидії підліткам з девіантною поведінкою [187].

Отже, потребо-орієнтаційний критерій готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками передбачає наявність соціально спрямованої мотивації до спілкування, адекватної самооцінки, спрямованості на участь у соціально значущій діяльності, на успіх у соціумі; інтерес до соціально-комунікативної діяльності; позитивну установку на успіх у вирішенні конфліктів, здійснення профілактичної та правовиховної діяльності з підлітками.

Виокремленням особистісного критерію передбачено тим, що кожна особистість характеризується певними якостями, ставленням її до навколишнього середовища, соціуму, продуктів життєдіяльності, до власної особистості, які є інтегральною єдністю, вираженою в диверсифікації форм, методів і способів її поведінки у певній життєвій ситуації. Ці якості характеризують спрямованість особистості, її погляди, переконання, інтереси, установки; оцінюють ставлення до обраної спеціальності, конкретної кваліфікації та загалом до майбутньої професійної діяльності; враховують особливості її інтелектуального потенціалу, загальної культури; визначають місце в колективі, її авторитет у навчанні та поведінці, здібності до спілкування з колегами та іншими людьми. Такі якості необхідні сучасному фахівцю правоохоронних органів у процесі соціальної взаємодії з підлітками.

Оскільки діяльність майбутнього фахівця правоохоронних органів пов'язана з постійним впливом негативної інформації та емоцій, значними психологічними перенавантаженнями, що проявляються в ефектах порушень правових, моральних і

соціальних норм, науковці виокремлюють особистісні, колективістські та професійно-значущі якості, які потрібно формувати у майбутніх фахівців у процесі їх підготовки (Т. Гарасимів [52], О. Євдокімова [83], В. Євтушенко [84], А. Квітка [107], В. Тюріна [270], О. Федоренко [277]).

Стратегія виділення професійно важливих та індивідуально-особистісних якостей правоохоронців, на думку Т. Гарасимів, передбачає два етапи. Перший – виділення та перевірка таких індивідуально-особистісних якостей, які пов’язані з ефективністю їх діяльності. Другий етап – перевірка виділених індивідуально-особистих якостей на достатність, що необхідно для порівняння «успішних» і «неуспішних» фахівців за однією або декількома якістьми [52, с. 131–132].

Науковець А. Квітка вважає, що для ефективного налагодження взаємодії з населенням фахівці правоохоронних органів повинні мати такі особистісні якості, як комунікативність, готовність до контактів з іншими людьми, соціально-перцептивні здібності, емпатію, толерантність, здатність до адекватного самооцінювання, готовність до саморозвитку тощо [107, с. 80].

Науковець О. Євдокімова виділяє такі якості, які важливі фахівцю для роботи з підлітками девіантної поведінки: громадянська мужність, сумлінність, дисциплінованість, здатність до співпраці, досягнення компромісів, розвинений самоконтроль над емоціями, настроєм в екстремальних ситуаціях, адекватна самооцінка [83].

Аналіз джерел доводить, що професійно значущі якості майбутнього фахівця правоохоронних органів пов’язані з індивідуальними особливостями та мотивами його поведінки, ставлення до своєї професії, людей, на які спрямована його діяльність, а також прагнення особистісного зростання, професійного вдосконалення. Вони представлені вимогливістю, уважністю, комунікабельністю та обумовлені специфікою правоохоронної діяльності, яка проявляється у правовій регламентації діяльності, її екстремальності та нестандартності, персональній відповідальності.

Фахівець правоохоронних органів, як представник закону, повинен мати не тільки мужність, стійкість і відвагу, які можна віднести до професійних якостей, а й

бути терплячим і миролюбним у ставленні до інших людей. Для представників цієї професії має бути характерним вияв сміливості, героїзму, високої дисципліни та патріотизму.

Аналіз вищезазначеного дозволяє виділити групи професійних якостей, яким має відповідати бакалавр правоохоронних органів: інтелектуальні, ділові, комунікативні та особистісних: соціально-психологічні та емоційно-вольові.

Серед професійних інтелектуальні якості дають можливість фахівцям отримати достатню інформацію про безпеку освітнього середовища. Їх продуктивне мислення характеризується такими якостями, як: глибина, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість.

Ділові якості, які віднесено до професійних, визначають загальну професійну придатність бакалавра правоохоронної діяльності. До ділових якостей належать: організаторські здібності, ініціативність, стабільна працездатність, знання правових та фахових дисциплін, чинного законодавства, наказів, інструкцій та інших актів МВС України та їх неухильне дотримання, володіння спеціальними засобами тощо.

На відміну від ділових комунікативні якості визначають рівень комунікативної культури конкретного фахівця на конкретній посаді.

Дослідження науковців (Н. Бардин [18], О. Берестенко [23], А. Білоусов [24], О. Борисюк [34], Л. Дунець [79], А. Квітка [107], О. Корніяка [130], Т. Крашеннікова [150], В. Литвин [161], О. Новікова [186], С. Олексієнко [189], І. Родомський [243], О. Туринська [269], О. Яшенкова [302]) показали, що до комунікативних якостей, які сприяють ефективній соціальній взаємодії, віднесено: організованість, впевненість, незалежність, установку на співпрацю, контактність, ораторські дані, такт, чуйність, самостійність, критичність, ініціативність, зібраність, самодисципліну, володіння письмовою мовою, активність, альтруїзм.

В аспекті підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності такими комунікативними якостями є: уміння швидко встановлювати психологічний контакт з підлітками, слухати їх; здійснювати психологічний вплив на них у процесі профілактики; долати психологічні бар'єри у спілкуванні, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів.

Отже, комунікативні якості фахівців правоохоронної діяльності пов'язуються з рівнем їхньої комунікативної культури, основи якої формуються в процесі їх професійної підготовки.

Вчені сходяться на думці про те, що комунікативна культура є сукупністю тих спеціальних комунікативних якостей особистості (творче мислення, культура спілкування, культура сприйняття комунікативних дій партнера по спілкуванню, культуру емоцій), за допомогою яких фахівець запобігає виникненню психологічних труднощів (О. Берестенко [23], О. Корніяка [130], С. Олексієнко [189], І. Родомський [243], С. Циганій [286]).

Комунікативна культура фахівців правоохоронних органів передбачає взаєморозуміння між суб'єктами правоохоронної діяльності, що включає довіру; здатність до швидкого встановлення контактів із людьми; вміння об'єктивно оцінити дії інших людей тощо.

Отже, комунікативні якості загалом – це шлях до оволодіння комунікативною культурою та є умовою самовдосконалення. У контексті дослідження якостей бакалаврів правоохоронної діяльності, особисті якості відповідають роботі, що виконується, і є психологічною основою для успішного вирішення професійних завдань. До особистісних якостей відносимо: соціально-психологічні та емоційно-вольові якості.

Соціально-психологічні якості відображають життєві орієнтації, рівень соціальної відповідальності особистості, характер взаємин із суспільством, державою, колективом, іншими соціальними групами, достатній для відповідального виконання професійних обов'язків (Н. Бардин [18], В. Гурський [69], О. Євдокімова [83], З. Кісіль [114], С. Олексієнко [189]).

Нами встановлено, що фахівці правоохоронних органів працюють за інструкцією щодо їх професійної діяльності. Наприклад, якщо поліцейський спостерігає, як підліток краде гаманець у людини похилого віку, його затримують і викликають співробітника ювенальної поліції. Якщо підліток має бути в цей час у ЗЗСО, поліцейський супроводжує підлітка до школи. Завдання поліцейського полягає в тому, щоб бачити порушення, пов'язані з діяльністю підлітка, та

супроводжувати його до відповідного закладу.

Можемо стверджувати про толерантність як інтегральну характеристику бакалавра правоохоронної діяльності, до якої відносимо такі: витримку, рішучість, винахідливість, повагу до критики, чесність, сумлінність, ввічливість, людяність тощо (М. Гуцман [70], М. Уолцер [271]).

Проте, у повсякденному житті виникають нестандартні ситуації, наприклад, надзвичайні події – пожежа, вибух, бійка тощо. Поліцейському доводиться самостійно приймати рішення. Для цього йому необхідно вміти адаптуватися до відповідних подій. Ця якість фахівця пов'язана з мобільністю, що передбачає його готовність до нестандартної ситуації та здатність адаптуватись до нових умов професійної діяльності.

З урахуванням виділених особистісних якостей визначено соціально-психологічні властивості бакалаврів правоохоронної діяльності: психологічну стійкість (самовплив, у тому числі в екстремальних ситуаціях), уміння використовувати знання з психології у професійній діяльності, працьовитість, професійно-розвинену пам'ять, увагу, спостережливість, ініціативність, а також характеристики: емоційну теплоту, терпимість.

Діяльність фахівця правоохоронних органів пов'язана зі стресами та негативними переживаннями. У цьому сенсі бакалавр правоохоронної діяльності повинен мати вольові якості. Його професійна діяльність потребує особистої ініціативи, зібраності, самодисципліни, наполегливості, цілеспрямованості та організаторських здібностей, готовності взяти на себе відповідальність, рішучості, впевненості у собі, здатності об'єктивно оцінювати свої досягнення, сили та можливості тощо [83].

Саме усвідомлені вольові дії дозволяють координувати, регулювати, контролювати сукупність ознак функціонування (стану, поведінки, діяльності, взаємодії з навколишнім середовищем), забезпечуючи оптимальний процес професійної підготовки.

Важливе значення в процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності відіграє емоційна сфера, яка характеризує, по-перше, позитивне ставлення до

професії, емоційну залученість до неї, по-друге, емоційно-ціннісне ставлення до себе як суб'єкта діяльності, що активно пристосовується до будь-яких її змін. Емоційне регулювання створює необхідний для активної діяльності емоційний настрій, сприятливий емоційний стан, особистісне ставлення до отриманої інформації. Проте, як зазначають науковці, емоційна сфера зазнає професійної деформації (Ю. Александров [3], О. Євдокімова [83]).

Отже, емоційно-вольова складова заснована на тому, що для досягнення професійних цілей необхідно мати сформовані вольові якості особистості та емоційну стійкість, що дозволяє зберігати ефективність, безперервність емоційно-вольових процесів у складних психологічних умовах правоохоронної діяльності.

Показниками мотиваційно-особистісного компонента обрано: позитивне ставлення до професії, уявлення про особливості та умови майбутньої професійної діяльності, почуття обов'язку, установки на соціальну взаємодію з підлітками, загальнолюдські цінності, необхідні для професійної діяльності, розуміння важливості правового виховання підлітків, стійку та позитивну мотивацію його здійснення, спрямованість на виконання професійних завдань, ставлення до професійної діяльності, до співпраці та спілкування, спрямованість на участь у соціально значущій діяльності, позитивна установка на успіх та вирішення конфліктів, зацікавлене ставлення до комунікативної діяльності, розвинені здібності до емоційно-вольової саморегуляції.

Другим складником готовності бакалавра правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками є когнітивно-компетентнісний компонент із критеріями: інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим. Необхідність вибору цього компонента у тому, що готовність суб'єкта до професійної діяльності у складних, нестандартних умовах залежить від його здібностей до когнітивної оцінки та моделювання реальної або прогнозованої ситуації, формування виконавчої системи та визначення оптимальних способів та стратегій дій, що здійснюються на основі аналізу умов та прогнозування їх динаміки з урахуванням минулого досвіду та знань.

Цей компонент готовності проявляється у відображенні когнітивної

репрезентації змісту професійної діяльності, можливих деструктивних змін діяльності у проблемній професійній ситуації, професійних можливостей самого фахівця правоохоронних органів, а також у виробленні відповідних стратегій, спрямованих на оптимізацію виконання діяльності (А. Берендєєва [22], К. Бугайчук [40], Р. Валєєв [42], Р. Галєвич [50], Н. Огар [188], О. Погорілець [205], В. Сюравичик [272], Н. Ситник [256], І. Тодорова [268]).

В основі компонента лежать перебудови в когнітивних структурах діяльності, спрямовані на вироблення найефективніших способів переробки інформації.

Інформаційно-пізнавальний критерій цього компонента охоплює «комунікативні знання, які необхідні офіцеру для того, щоб налагоджувати і підтримувати ефективне спілкування відповідно до мети і потреб у різних ситуаціях професійної взаємодії» [107, с. 80].

До структури інформаційно-пізнавального критерію віднесено: знання чинного законодавства, повагу правових норм, переконаність у правильності та необхідності правових розпоряджень, звичне ставлення до дотримання закону.

Цей критерій стосується знань особливостей професійної комунікації, специфіки різних категорій осіб, з якими він повинен налагоджувати взаємодію для виконання завдань професійної діяльності [107, с. 86].

Для інформаційно-пізнавального критерію готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками необхідним є розвиток «соціального мислення». Його конкретним предметом є взаємини людей, зокрема підлітків, соціальні процеси, у яких реалізуються суспільні відносини, самі люди (особливості їхньої поведінки) в різних соціальних контекстах. Така спрямованість потребує соціального інтелекту та мислення, що визначає успішність оцінки прогнозування та розуміння поведінки людей, зокрема підлітків. Для вирішення професійних завдань у майбутніх фахівців правоохоронних органів мають бути сформовані ознаки у структурі інтелекту пізнання: елементів поведінки чи здатності «зчитувати» експресію поведінки; класів поведінки чи здатності розпізнавати загальні властивості у певному потоці інформації (експресивної чи ситуативної); результатів поведінки чи спроможності передбачення цієї інформації про подію,

наприклад, певної ситуації в ЗЗСО стосовно безпеки освітнього середовища (А. Берендєєва [22], О. Грушевенчук [68], В. Кононець [127], В. Кікінчук [111]).

Отже, інформаційно-пізнавальний критерій готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками характеризує розвинені пізнавальні здібності особистості, що забезпечується необхідністю навчання відповідно до нових професійних обов'язків, які дозволять сформувати та розвинути необхідні для реалізації цієї діяльності знання та вміння, а сформовані професійно важливі якості забезпечать якісне її виконання.

Професійно-компетентнісний критерій представлений сукупністю сформованих знань та умінь, необхідних для реалізації всіх напрямів соціально-педагогічної діяльності, а саме: нормативно-правові, дидактичні та психолого-педагогічні (причини девіантної поведінки підлітків, психологічні особливості різного віку) знання, а також уміння здійснювати взаємодію у межах соціально-педагогічної діяльності (професійний складник) та містить знання майбутнім фахівцем законодавства, можливостей і ресурсів правоохоронної системи; вміння користуватися правовим інструментарієм у професійній та повсякденній діяльності; здатність професійно здійснювати свій громадянський обов'язок, охорону права і свободи громадян (компетентнісний складник) (Л. Барановська [17], Т. Гарасимів [52], М. Задорожна [90], В. Пугач [239], Н. Розіна [244], О. Федоренко [275], О. Цільмак [289]).

До професійно-компетентнісного критерію віднесено компетентності: превентивну, правозахисну та соціально-педагогічну, необхідні для формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Превентивна компетентність ґрунтується на понятті «превенція», що означає попередження та запобігання.

У посібнику з кримінального права В. Коваленко виділяє загальні (попередження вчинення правопорушень іншими особами) та приватні (запобігання вчиненню правопорушень) види превенцій [158, с. 157].

У правоохоронній діяльності майбутнього фахівця правоохоронних органів особливе значення мають здібності застосовувати превентивні заходи, спрямовані на недопущення будь-якої несприятливої події, пов'язаної з неадекватною поведінкою

підлітка, щоб виключити небезпеку, знизити її рівень, захистити підлітка або навколишній соціум. Для цього бакалавру необхідно усвідомлене розуміння та прийняття правових основ (норм), що детермінують правовий характер відносин у соціумі та визначають їх спрямованість.

Щоб ефективно застосовувати превентивні заходи, бакалавр повинен вміти застосовувати знання для моделювання ситуації спілкування, прогнозуючи поведінку підлітків у критичних ситуаціях, попереджаючи девіантні акти та вчинки у підлітків (Т. Гарасимів [52], Я. Костенко [135], Р. МIRONЮК [178], О. Романенко [246]).

Для правозахисної компетентності характерним є розуміння бакалавром сутності правоохоронної діяльності з підлітком, ухвалення цінності його прав. Тому він повинен володіти знаннями про права дитини та способи їх захисту, виявляти факти порушення прав дитини, зокрема підлітка, вміти застосовувати оперативні заходи щодо захисту та охорони прав неповнолітнього (Ю. Бородин [37], А. Крижановський [152]).

Соціально-педагогічна компетентність відображає особливості взаємодії бакалавра правоохоронної діяльності із підлітком. Бакалавр має знати причини девіації підлітків, володіти знаннями з правового виховання підлітків, вміти використовувати педагогічні методи у роботі з підлітками, зокрема з девіантною поведінки у соціумі (Д. Бондзик [31], А. Квітка [107], В. Хоронжук [282]).

Наведені вище міркування зведені до таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Зміст превентивної, правозахисної та
соціально-педагогічної компетентностей**

Компетентності	Ціннісна ознака	Змістово-правова ознака	Функціонально-діяльнісна ознака
Превентивна	Усвідомлення цінності права та взаємин, що базуються на правовому регулюванні у сучасному соціумі	Розуміння змісту правових норм завдяки яким забезпечується правове регулювання суспільних відносин (як у певних ситуаціях спілкування, так і у повсякденному житті); знання способів досягнення правопорядку та дотримання правових норм	Вміння застосовувати знання правових норм у ситуаціях, що потребують правового регулювання; вміння аналізувати ситуацію спілкування, прогнозувати поведінку підлітків у критичних ситуаціях, попереджати девіантні акти та вчинки в підлітків

Продовження таблиці 2.4

Правозахисна	Розуміння фахівцем правоохоронної діяльності підлітків девіантної поведінки. Ухвалення цінності їх прав	Знання про права дітей, у тому числі підлітків девіантної поведінки та способи їх захисту	Вміння виявляти факти порушення прав дитини (у тому числі й підлітка), здатність здійснювати правоохоронні функції щодо захисту прав дитини
Соціально-педагогічна	Усвідомлення значимості прав та моралі у соціалізації підлітка, виявлення причин виникнення поведінкових девіацій підлітків	Знання, необхідні для формування «правової культури» підлітка; знання основ педагогічного впливу на підлітка у кризових ситуаціях спілкування, а також методів роботи у випадках кризових ситуацій спілкування між підлітками	Вміння застосовувати соціально-педагогічні методи роботи з підлітками девіантної поведінки у соціумі

Отже, професійно-компетентнісний критерій містить ознаки превентивної, правозахисної та соціально-педагогічної компетентностей: ціннісну (відображає прийняття фахівцем правових цінностей та мотивів регулювання суспільних відносин, захисту прав підлітків, зокрема девіантної поведінки); змістово-правову (володіння нормативно-правовими та процесуальними знаннями та вміннями, необхідними для правоохоронної діяльності; розуміння принципів та норм права, здатність визначати правові відносини в соціумі, внесення корективів до змісту правової взаємодії фахівця з іншими органами захисту прав дітей); функціонально-діяльнісну (вирішення правових завдань, розвитку можливості до рефлексивної оцінки своєї діяльності з погляду норм прав, готовності попередження протиправних вчинків підлітків).

Когнітивно-змістовий критерій передбачає зусилля у вирішенні низки завдань, що відповідають основним напрямам (аспектам) підготовки: знання, вміння, що дозволяють здійснювати критичний аналіз своїх та чужих вчинків, прогнозувати результат взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі та домагатися їх реалізації (О. Мельник [174], О. Федоренко [277]).

У цьому контексті виокремлюємо групи знань, якими має володіти бакалавр правоохоронної діяльності у соціальній взаємодії з підлітками: психологічні, педагогічні, правові, соціальні, методологічні та практикоорієнтовані.

Зважаючи на те, що бакалаври правоохоронної діяльності покликані спілкуватися з підлітковими групами, вони повинні добре знати психологічні, вікові

особливості цих груп, їх відмінні ознаки, особливості побудови довірчих взаємин із ними. Тому однією із складових когнітивно-змістового критерію є психологічні знання, які відповідають за якість підтримки довірчих взаємин з підлітками. Вони містять: знання вікової педагогіки та психології, особливості підлітків, психологію їх розвитку, вміння характеризувати психологічні особливості взаємодії, психологічні закономірності виховання та комунікації з підлітками; знання підліткової злочинності тощо (Д. Александров [2], О. Романенко [246], А. Лоза [163]).

Крім психологічних знань бакалавр правоохоронної діяльності має володіти педагогічними знаннями (Д. Бондзик [31], І. Козубовська [133], Ю. Жидецький [86], О. Федоренко [277]).

О. Федоренко вважає, що педагогічні знання дозволяють курсантам усвідомити сутність соціальної та виховної роботи з підлітками, засвоїти гуманістичний сенс форм і методів взаємодії з об'єктами педагогічної праці (підлітками, батьками, учителями тощо), навчити глибокому аналізу її результатів тощо [277, с. 76].

Р. Андрусишин виокремлює правові знання, до яких відносить такі, що формують у процесі правового виховання ціннісний, демократичний погляд на світ, на те, що відбувається в ньому, на місце у цьому світі людини [8, с. 58].

Соціальні знання є сукупністю знань про людину; знань закономірностей виховання, навчання та розвитку особистості дитини (неповнолітньої); знання умов успішної соціалізації підлітка із сім'ї групи соціального ризику; знань нормативно-правової бази у сфері інтересів сім'ї та її членів; знання цілей, форм, методів, засобів, прийомів соціально-педагогічної діяльності тощо (Н. Клішевич [116], А. Крижановський [152], О. Федоренко [277]).

До цих знань відносимо такі: знання специфіки особистісного та соціального розвитку підлітка; особливостей його неформального спілкування та характеру їх сімейних взаємин; знання нормативно-правових актів, основних напрямів державної політики у галузі профілактики злочинності неповнолітніх, правових норм для захисту прав та законних інтересів; методів та технологій профілактичної роботи з підлітками та членами їх сімей.

Можемо констатувати, що методологічні знання – загальні, системні,

грунтовні, глибокі знання у сфері права, його основних закономірностей, механізмів, положень, зокрема у суміжних областях. Наявність методологічних знань дозволяє бакалавру правоохоронних органів адекватно орієнтуватися в сучасній соціально-економічній ситуації, правовій сфері, ефективно планувати вирішення завдань, продумувати шляхи виконання службових функцій, вивчати проблеми, намічати цілі та способи їх досягнення, вибирати найбільш прийнятні форми та методи здійснення профілактичної діяльності, контролювати та оцінювати свою поведінку.

Практикоорієнтовані знання у конкретній галузі правоохоронної діяльності забезпечують усвідомлене виконання професійних дій та вирішення професійних завдань та ситуацій.

На основі вищезазначеного, показниками когнітивно-компетентнісного критерію обрано: сформованість професійних знань (психологічні, педагогічні, правові, соціальні, методологічні, практикоорієнтовані), здатність оцінювати рівень таких знань у своїх колег; володіння досвідом інтелектуальної діяльності на основі соціального мислення, що дозволяє бакалавру розуміти соціальну реальність та приймати адекватні регулятивні рішення (прогнозувати, моделювати, планувати, вибирати стратегію, тактику, способи взаємодії); сформована адекватна, стійка самооцінка та розвинене професійне мислення та когнітивні здібності.

Організаційно-діяльнісний компонент готовності бакалавра правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками містить такі критерії: організаційно-партнерський, соціально-рефлексивний, комунікативно-довірчий.

Науковець О. Федоренко доводить, що підготовка до соціальної та виховної роботи з підлітками передбачає, що майбутнім правоохоронцям для її ефективного здійснення необхідні такі уміння: аналітичні, прогностичні, організаторські, педагогічні, комунікативні, соціально-правові [277, с. 77].

Дослідник Н. Глушко зазначає, що здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків неможливе без організаторських, комунікативних умінь і навичок [57].

Розкриваючи сутність результативності діяльності майбутнього фахівця правоохоронних органів, вважаємо, що вона визначається його індивідуально-

психологічними особливостями формування готовності до соціальної взаємодії з підлітками. До них відносяться професійні уміння, загальні педагогічні та специфічні здібності, що визначаються і проявляються у швидкості, глибині та фундаментальності оволодіння знаннями, способами, засобами та прийомами цієї діяльності. До загальних здібностей належать: інтелектуальні, комунікативні, творчі, гностичні, організаторські та інші здібності, необхідні майбутньому бакалавру правоохоронної діяльності для освоєння професійних умінь та навичок. До педагогічних здібностей відносимо: комунікативні здібності, що забезпечують ділову та міжособистісну взаємодію між об'єктом та суб'єктом процесу виховання та навчання. Ці здібності включають особистісні властивості бакалаврів правоохоронної діяльності, такі як: товариськість, розподіленість уваги, емпатію, перцептивність, експресивні здібності. До специфічних здібностей відносимо: емоційну стійкість, психологічну готовність до різноманітних навантажень, здатність швидко реагувати та орієнтуватися в ситуації ризику, інтуїцію.

На основі зазначеного вище виділяємо уміння, якими має володіти бакалавр правоохоронної діяльності, які співвіднесені із критеріями: організаторські, конструктивні, когнітивні, соціальні, рефлексивні, комунікативні, творчі.

Так, до організаційно-партнерського критерію віднесено уміння: організаторські, конструктивні, когнітивні, соціальні, рефлексивні, комунікативні, творчі.

До організаторських умінь віднесено: вміння організовувати та планувати свою навчальну діяльність; усвідомлення відповідальності за результати навчання та соціальної діяльності; самостійність та ініціативність у вирішенні проблем; здатність швидко адаптуватися до нових методів навчання; здатність творчо підходити до вирішення навчально-професійних завдань, організовувати діяльність у межах різних напрямів профілактичної роботи з підлітками та членами їхніх сімей, залучаючи за необхідності громадськість, фахівців тощо. Для застосування організаторських умінь бакалаврам правоохоронної діяльності потрібне володіння організаторськими здібностями, які включають комплекс особистісних якостей, зокрема прояв самовладання, яке дозволяє добре зосередитися на проблемах, продумувати шляхи їх вирішення. Це означає вміння фахівця правоохоронних

органів зберігати власний внутрішній спокій, діяти виважено і чітко в найскладніших, критичних життєвих ситуаціях. Розвитку організаторських здібностей сприяє особистісне планування виконання будь-якої справи.

Для розвитку організаторсько-партнерських відносин важливим є вміння розподіляти свою увагу, що дозволяє виконувати кілька справ одночасно – відстежувати власну мову, слухати питання громадян (Є. Зозуля [97], Б. Логвиненко [162], В. Майоров [165], О. Синявська [254]).

До когнітивних віднесено уміння: аналізувати проблеми підлітка у взаємозв'язку з мікро- та макросоціальним середовищем; застосовувати на практиці свої професійні знання та розуміння проблеми; знаходити творче вирішення проблем підлітка під час здійснення профілактичних заходів; аналізувати стан злочинності підлітків у регіоні та у конкретних умовах здійснення професійної діяльності; вивчати та застосовувати на практиці інноваційний досвід у галузі відповідного напрямку професійної діяльності.

До конструктивних віднесено вміння: прогнозувати стан проблеми підлітків; визначати перспективи здійснення профілактичної роботи з підлітками з урахуванням конкретних умов їх життєдіяльності; діяти в алгоритмі вироблення стратегії здійснення профілактичної роботи з підлітками тощо.

До соціально-рефлексивного критерію відносимо соціальні та рефлексивні уміння. Соціальні уміння передбачають соціальну активність. Суттєвою відмінністю соціальної активності від інших форм активності людини є її спрямованість на досягнення соціально значимих цілей.

До соціальних умінь віднесено такі показники як, поведінка (дії та вчинки індивіда, пов'язані з моральними нормами поведінки, міжособистісними взаєминами, самооцінкою), діяльність (цільовий акт поведінки у полі значень суб'єкта, послідовність операцій) та взаємодія.

Виокремлюємо низку соціальних типів взаємодії: співпрацю, протиборство, ухилення від взаємодії, однонаправлене сприяння, односпрямована протидія, контрастна взаємодія, компромісна взаємодія.

Соціально-рефлексивний критерій, крім соціальних умінь, розкривається через

рефлексивні уміння. Феномен рефлексії є досить складним у вивченні і неоднозначним у тлумаченні, що пов'язано зі складністю організації та особливістю локалізації (С. Кравчук [137], Е. Балашов [14]).

Формування рефлексії у бакалаврів правоохоронної діяльності визначається її спрямованістю на професійну правоохоронну діяльність.

Під рефлексивністю бакалаврів правоохоронної діяльності розуміємо здатність теоретично переосмислювати створену соціально-небезпечну, критичну ситуацію; вносити зміни до здійснення професійної діяльності, попереджати та ліквідувати випадки девіантної поведінки у підлітковому середовищі.

Вважаємо, що сутність професійної рефлексії складає процес пізнання бакалаврів правоохоронної діяльності себе як професіонала, свого внутрішнього світу, роздуми про себе як особистість, усвідомлення того, як її сприймають та оцінюють інші.

У цьому аспекті процес формування рефлексії сприймається як процес розвитку рефлексивних здібностей. Такі висновки знаходимо у роботах науковців (А. Черкашин [290], С. Сиротенко [255], С. Вітвіцький [206]).

За характеристикою науковців рефлексивні вміння передбачають корекцію особистісної та професійної самооцінки: формування прагнення до дослідження власного особистісного потенціалу, формування об'єктивних уявлень про особистісні та професійні якості фахівця правоохоронної діяльності на предмет встановлення відповідності специфічним вимогам професійної діяльності; створення ситуацій труднощів і успіху, стимулюючих формування адекватної і стійкої самооцінки; формування умінь самодіагностики, самокорекції, самозміни тощо.

Отже, активізація здібностей бакалаврів правоохоронної діяльності до здійснення рефлексії професійних дій – це не стихійний процес, а поетапна, планомірна робота, яка передбачає якісне перетворення всіх її змістових компонентів поступово.

Комунікативно-довірчий критерій як здатність до комунікації відносимо до загальної культури особистості, оскільки володіння мистецтвом спілкування дозволяє бакалавру правоохоронної діяльності вирішувати професійні завдання і

професійні проблеми. Комунікативно-довірчий критерій містить комунікативні та творчі уміння.

У процесі комунікації часто виникають комунікативні бар'єри між фахівцями правоохоронних органів та підлітками, що мають соціальний та психологічний характери. Серед них: погана мова, фонетичне нерозуміння, іноді стилістичний бар'єр, бар'єр логічний (Ю. Александров [3], В. Багрій [12], Т. Гороховська [62], О. Євдокімова [83]).

Важливою якістю, що сприяє становленню довірчих взаємин між фахівцями правоохоронної діяльності та підлітками, є прояв емпатії. Емпатійне слухання спрямоване на бажання допомогти, попередити несприятливі вчинки, намагатися переконати.

З комунікативних умінь, необхідних бакалавру правоохоронної діяльності, виділяємо: вміння слухати, точно сприймати та усвідомлювати проблеми підлітків, ставити питання, володіння невербальними засобами спілкування.

У процесі формування комунікативних умінь педагогічна діяльність фахівця правоохоронних органів має такий зміст: вміння вислуховувати підлітка цілеспрямовано та з розумінням, обговорювати делікатні проблеми з підтримкою; створювати атмосферу емоційної підтримки, організовувати специфічне мікросередовище спілкування, за допомогою слова здійснювати психотерапію; адаптувати підлітка до відповідних умов, коригувати його поведінку та самооцінку; враховувати у роботі з підлітками особливості його психологічного стану тощо.

Отже, комунікативні вміння бакалавра правоохоронної діяльності включають комплекс комунікативних дій, заснованих на їх підготовленості до міжособистісного спілкування.

Особлива увага сьогодні приділяється креативним умінням, які передбачають наявність певного креативного потенціалу і механізмів його активізації, що характеризує високий рівень соціальної та професійної активності майбутніх фахівців правоохоронних органів у професійній діяльності з соціальної взаємодії з підлітками. Як критерії рівня прояву креативних умінь у бакалаврів правоохоронної діяльності з профілактики девіантної поведінки підлітків використовувалися такі

елементи: визнання значимості активної позиції у професійній діяльності, що виявляється у самостійності та творчій активності в оволодінні професійними знаннями; наявність розвиненого рівня творчого потенціалу особистості.

Показниками сформованості організаційно-діяльнісного компонента готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками обрано: вміння (організаторські, конструктивні, когнітивні, соціальні, рефлексивні, комунікативні, творчі); досвід суб'єктної організації та саморегуляції власної діяльності (на основі реалізації суб'єктних функцій), а також узгодженої організації та координації спільної предметної діяльності (взаємодія на рівні об'єкт-суб'єктних, суб'єкт-суб'єктних, полісуб'єктних взаємин); вміння організувати та використовувати на практиці форми, методи та прийоми правовиховної діяльності; активну участь у комунікативній діяльності, уміння культури спілкування.

Отже, комплексна характеристика компонентів та критеріїв готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками показала, що вона є функціональною динамічною системою, яка характеризується багатовимірністю, ієрархічністю і специфічними особливостями.

Виділені компоненти та критерії відображають теоретичний рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Проте, виконання поставлених в експерименті завдань має конкретний характер. Перехід від абстрактного рівня до конкретних спостережень здійснюється за допомогою емпіричних індикаторів, як показників критеріїв, якими є рівні.

Визначені показники відповідають різним рівням їх прояву в ситуаціях освітньо-професійної діяльності: низькому, середньому, високому. Межі виділених рівнів рухливі. Чим вище рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, тим вище ефективність профілактичних заходів, результатів у вирішенні поставлених цілей та завдань.

Низький рівень характеризує володіння безсистемними, неструктурованими поверхневими знаннями та уявленнями про соціальну взаємодію з ними; незначним проявом бажання та інтересу здійснювати соціальну взаємодію з підлітками; відсутністю розуміння значущості цього напрямку діяльності; домінування ціннісних

орієнтації на матеріальне та соціальне благополуччя; знижену мотивацію досягнення успіху та переважання мотивації на уникнення невдачі; слабе володіння рефлексивними вміннями у соціальній взаємодії. Бакалавр не вміє підтримувати діалог; не завжди щиро цікавиться своїм співрозмовником; не намагається завоювати симпатію та інтерес, не докладає максимум зусиль, щоб під час розмови встановити взаєморозуміння, демонструє закритість, нещирість, недоступність у спілкуванні; не вміє глибоко слухати і чути свого співрозмовника. Не знає особливості підлітків, слабо знає психологію розвитку підлітків.

Середній рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками характеризує сформованість загального уявлення про сутність соціальної взаємодії з підлітками, а також методи її реалізації; вміння організовувати соціальну взаємодію з підлітками відповідно до власного уявлення про її організацію, а також на основі власного досвіду та досвіду колег. Характеризується вмінням пояснити вплив сформованих окремих здібностей на успішну взаємодію із підлітками; мотивів для здійснення професійної діяльності із ними. З'являється мотивація до діалогу та потреба у здійсненні комунікації.

Передбачає володіння бакалавром мистецтвом спілкування, яке дозволяє вирішувати професійні завдання; вміння підтримувати діалог; докладає зусилля, щоб під час розмови встановити взаєморозуміння, демонстрацію відкритості, щирості, доступності у спілкуванні; вміє слухати та чути свого співрозмовника. Виявляє вміння охарактеризувати психологічні особливості взаємодії; проте недостатньо знає основні вікові психологічні особливості підлітків. Має позитивну установку на успіх та вирішення конфліктів; стандартно реалізує соціальні знання.

Високий рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками характеризує глибокі, цілісні та системні знання про сутність, структуру, зміст і методи соціальної взаємодії з підлітками, нормативно-правові акти з питань її організації та реалізації; володіння знаннями про причини делінквентної поведінки. Бакалаври виявляють інтерес, бажання та потребу до здійснення соціальної взаємодії з підлітками; чітке уявлення цілей та завдань цього напряму діяльності. Характеризуються повною поінформованістю про професійну діяльність

із підлітками, вмінням пояснити вплив сформованих у себе здібностей на успішну взаємодію із підлітками; мотивів для здійснення професійної діяльності із підлітками; стійким проявом професійних компетентностей, необхідних для успішної взаємодії з підлітками у ситуаціях професійного навчання та діяльності. Дуже добре знають особливості підлітків; їх основні вікові психологічні особливості. Володіють мистецтвом спілкування, яке дозволяє вирішувати багато професійних завдань; вміють підтримувати діалог; докладають максимум зусиль, щоб під час розмови встановити взаєморозуміння, демонстрацію відкритості, щирості, доступності у спілкуванні; вміють слухати та чути свого співрозмовника; рефлексують до і після взаємодії з підлітками.

Визначені характеристики рівнів відображені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Узгодження компонентів та рівнів готовності бакалаврів
правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками**

Рівні	Компоненти		
	Мотиваційно-особистісний	Когнітивно-компетентнісний	Організаційно-діяльнісний
Високий	Характеризується глибокими знаннями в галузі культури спілкування та поведінки. Глибокі, цілісні та системні знання про сутність, структуру, зміст та методи соціальної взаємодії, нормативно-правові акти, що стосуються питань її організації та реалізації; розуміння своєї ролі в соціальній взаємодії, володіння знаннями про причини делінквентної поведінки	Зацікавлене ставлення до комунікативної діяльності. Переконаність у необхідності розвитку комунікативних умінь та виховання культури спілкування. Глибокий інтерес, бажання та потреба до здійснення соціальної взаємодії; чітке уявлення її цілей та завдань; впевненість у необхідності реалізації цього напрямку діяльності; позитивна оцінка діяльності поліції у соціальній взаємодії.	Добре володіє комунікативними вміннями і завжди бере активну участь у комунікативній діяльності, має прагнення до самоосвіти та саморозвитку в галузі соціальної взаємодії, з метою підвищення її ефективності.
Середній	Характеризується загальними уявленнями про культуру спілкування. Сформовано загальне уявлення про сутність соціальної взаємодії, а також методи її реалізації; часткові уявлення про організацію соціальної взаємодії.	Не завжди позитивне ставлення до комунікативної діяльності. Розуміння значущості комунікативної культури лише у разі потреби цього напрямку діяльності; сформоване уявлення про цілі та завдання соціальної взаємодії з підлітками.	Бере участь у комунікативній діяльності у ситуаціях, що викликають інтерес

Низький	Не володіє елементарними знаннями в галузі культури спілкування та комунікативних умінь. Володіє безсистемними, неструктурованими, поверхневими знаннями та уявленнями про соціальну взаємодію.	Байдужий до комунікативної діяльності. Нестійкий інтерес до здійснення соціальної взаємодії; слабкий вияв бажання її здійснювати в межах, передбачених нормативно-правовими документами, що регламентують діяльність співробітників поліції.	Байдужий до комунікативної діяльності, здійснення соціальної взаємодії, у тому числі на основі досвіду інших та своїх уявлень
---------	---	--	---

Отримані кількісні показники та аналіз якісних характеристик компонентів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, що проявилися в процесі пілотажного дослідження, в сукупності з їх структурними елементами дозволили їх використовувати на констатувальному та формувальному етапах експерименту.

2.4. Методика проведення констатувального етапу експерименту

Констатувальний етап передбачав проведення діагностики початкового рівня готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за обраними методиками (п. 2.1) та додатками А, Б. Оцінювалися: професійна спрямованість (мотивація, емпатія, ціннісні орієнтації); професійна компетентність (знання, вміння, здібності, готовність до соціальної взаємодії) і професійно важливі якості (вибагливість, увага, комунікабельність тощо).

Сформованість мотиваційно-особистісного компоненту готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками визначалася за критеріями: мотиваційно-ціннісним, потребово-орієнтаційним, особистісним.

Однією з найважливіших складових готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками є мотиваційна готовність як передумова успішності цієї взаємодії.

Для визначення значущості майбутньої професійної діяльності для бакалаврів розроблено анкету «Моя професія» (додаток А). Отримано статистичну інформацію

про особливості та мотивацію професійної діяльності, вимоги до особистості та підготовки фахівців правоохоронних органів, що подано у додатку Ж.

Аналіз таблиці дозволяє стверджувати, що позитивно ставляться до професії фахівця правоохоронних органів 49,7% бакалаврів КГ, 44,9% ЕГ, адекватно оцінюють зміст їхньої роботи 69,0% КГ, 65,7% ЕГ, реально оцінюють власну придатність до обраної професії 45,6% КГ, 43,9% ЕГ, висловлюють соціально значущі мотиви вибору професії 71,9% КГ, 72,2% ЕГ, мають стійку орієнтацію на майбутню правоохоронну діяльність 46,8% КГ, 43,4% ЕГ.

Результати анкетування показали самостійність професійного вибору бакалаврів правоохоронної діяльності.

З метою визначення мотивів бакалаврів до навчальної діяльності використано модифіковану методику «Вивчення мотивації навчання» [236].

Проведене дослідження показало такі результати: 36,3% КГ, 39,9% ЕГ неохоче відвідували семінарсько-практичні заняття (консультації), відволікалися, займалися сторонніми справами; 32,7% КГ, 30,8% ЕГ характеризувалися прагненням до вивчення інновацій; 18,7% КГ, 16,7% ЕГ відзначалися активною діяльністю, зацікавленістю у заходах, акціях, але неохоче брали участь у соціально значущій діяльності; 12,3% КГ, 12,6% ЕГ брали активну участь у заходах, проявляли обізнаність в організації заходів, відзначалися наявністю пізнавальних мотивів.

Оскільки соціальна взаємодія у професійній діяльності передбачає наявність психолого-педагогічних знань, визначалася мотиваційно-ціннісна орієнтація до набуття цих знань. За результатами дослідження виявлено, що у 36,8% КГ, 34,3% ЕГ респондентів сформована мотивація до набуття психолого-педагогічних знань, 45,6% КГ, 41,4% ЕГ вважають, що знання психології та педагогіки необхідне правоохоронцю, 31,0% КГ, 28,3% ЕГ вважають, що педагогічно-психологічна підготовка – спосіб розвитку професійних якостей, 59,1% КГ, 62,6% ЕГ виявили бажання більше знати про вплив психології та педагогіки на здійснення соціальної взаємодії з підлітками у професійній діяльності.

Бакалаврам пропонувалося оцінити ступінь важливості для них колективної діяльності за шкалою: колективні, особистісні, престижні, соціальні мотиви.

Кількісне співвідношення її важливості розподілилося так: колективні мотиви – 11,1% КГ, 10,6%, особистісні мотиви – ЕГ 35,7% КГ, 39,4% ЕГ, престижні мотиви – 22,2% КГ, 23,7% ЕГ, соціальні мотиви – 31,0% КГ, 26,3% ЕГ.

Для діагностування спрямованості соціально орієнтованих інтересів використовувалася методика «Карта інтересів» Голомштока [105], яка спрямована на визначення рівня інтересу до видів соціально-значущої діяльності, зокрема до соціальної взаємодії. Як результат, 53,2% КГ, 53,0% ЕГ респондентів віддали перевагу інформативно-економічним інтересам, 14,6% КГ, 15,7% ЕГ – природничо-науковим, 13,5% КГ, 11,1% ЕГ – лінгвістиці, 18,7% КГ, 20,2% ЕГ – соціальним інтересам.

За допомогою методики «Мотивації на успіх і страх невдачі» (А. Реан) [184] діагностувалася орієнтація учасників експерименту на успіх при виконанні різних видів соціальної взаємодії. Спрямованість бакалаврів на успіх (15,8% КГ, 18,2% ЕГ) характеризувала активність у соціально значимій діяльності, самостійність. На невдачу вказали 34,5% КГ, 35,9% ЕГ респондентів, які характеризувалися нестійким інтересом, низькою установкою на успіх взаємодії у комунікації. Слабко виражений полюс 49,7% КГ, 46,0% ЕГ вказував на те, що бакалаври зацікавлені у соціальній комунікації як значимій діяльності, доручення виконували без бажання, під контролем, у них була відсутня спрямованість на успіх, пасивність була наслідком страху невдачі, вони ігнорували норми спілкування у навчально-професійній діяльності.

Найбільш значущими для соціальної взаємодії з підлітками у професійній діяльності бакалаврів виявлено такі мотиваційні тенденції: комунікативна мотивація, що виражає потребу у спілкуванні (39,2% КГ, 36,4% ЕГ), дружбі (43,9% КГ, 43,4% ЕГ); пізнавальна та нормативна (34,5% КГ, 34,8% ЕГ), що відображає орієнтацію виконання групових і соціальних норм, відповідальності; моральна (33,9% КГ, 33,8% ЕГ), що відображає орієнтацію індивіда на дотримання моральних норм; мотивація позитивного ставлення до людей та альтруїстична мотивація (32,2% КГ, 32,3% ЕГ), що відображають орієнтацію на інших, утилітарні мотиви (49,7% КГ, 46,0% ЕГ).

Результати проведеного дослідження свідчать про недостатній рівень сформованості життєвих установок у бакалаврів правоохоронної діяльності, пов'язаних із соціальною взаємодією у професійній діяльності.

Вивчення мотивації професійного вибору особистості проводилося за методикою «Локус контролю» [175], що містить 40 тверджень, із якими респонденти можуть погодитися чи не погодитися. Локус контролю вимірює локалізацію контролю за семи основними шкалами. Результати показано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Сформованість мотивації професійного вибору бакалаврів

Мотиви	КГ	ЕГ
1. Матеріальний стимул (ЗНМ)	35,1	35,9
2. Зовнішнє самоствердження (ЗПМ)	30,4	30,3
3. Професійний мотив (ВНМ)	17,5	15,7
4. Особистісне самоствердження (ВІМ)	17,0	18,1

Аналіз таблиці показав, що і в експериментальній, і в контрольній групах спостерігалось приблизно рівне співвідношення бакалаврів як з позитивною внутрішньою мотивацією (17,0% КГ, 18,1% ЕГ), так і з негативною (17,5% КГ, 15,7% ЕГ).

Основний інтерес становить показник загальної інтернальності. Результати дослідження виявили переважання у 35,1% КГ, 35,9% ЕГ респондентів зовнішнього негативного локусу контролю (екстернальності).

Ці результати вказують на тимчасову та предметно-діяльнісну неузгодженість внутрішнього світу бакалаврів та домінуючого виду соціальної діяльності в освітньому процесі.

Про значення соціалізації для бакалаврів правоохоронної діяльності свідчать дані опитування сформованості життєвих цінностей за морфологічним тестом, які представлені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Результати морфологічного тесту життєвих цінностей, %

Життєві цінності	Групи	
	КГ	ЕГ
Саморозвиток	57,7	58,6
Духовне задоволення	34,5	31,8
Креативність	26,9	21,7
Соціальні контакти	53,2	53,0
Власний престиж	36,8	35,9
Досягнення	30,4	31,3
Матеріальне благополуччя	69,6	65,2
Збереження індивідуальності	44,4	47,9

Аналіз даних таблиці засвідчив диференціацію для респондентів життєвих цінностей: значну вибірковість у ставленні до соціальних ситуацій, життєвих цінностей. Найбільш значущою цінністю для бакалаврів (69,6% КГ, 65,2% ЕГ) виявилось матеріальне благополуччя, яке пов'язане з освітою, а не з професією. Ймовірно, майбутні фахівці під час навчання усвідомили його потребу. Виявилися досить низькі показники цінності креативності – 26,9% КГ, 21,7% ЕГ. Подібне ставлення респондентів виявилось до здобутків – 30,4% КГ, 31,3% ЕГ і духовного задоволення – 34,5% КГ, 31,8% ЕГ. У сукупності креативність, духовне задоволення та досягнення отримали нижчі показники у сфері освіти та дозвілля, що може бути наслідком недостатньої сформованості цих цінностей в освітньому процесі.

Причини значущості для бакалаврів певної цінності мають бінарний характер – можуть бути як позитивні (прагнення), так і негативні (уникнення). Низький рівень цієї значущості виявився у процесі вирішення соціальних ситуацій (71,9% КГ, 71,7% ЕГ). Для цих бакалаврів характерні: самодостатність (вважають, що поріг своїх можливостей непереборний); домінує орієнтація на матеріальне та соціальне благополуччя; байдужість до досягнень із домінуванням мотивації уникнення невдач; уникнення соціальних контактів; прагнення до конформності, відсутність творчих здібностей тощо. Відповідно, бакалаврам з високим рівнем значущості життєвих цінностей (4,7% КГ, 5,2% ЕГ) характерні особистісні характеристики протилежної полярності. У 23,4% бакалаврів КГ, 23,1% ЕГ спостерігався прояв важливості життєвих цінностей з характерними перехідними змішаними за полярністю особистісними показниками.

Результати дослідження показали, що у бакалаврів переважають цінності, які дають можливість реалізувати свої життєві принципи, наміри і схильності у професійній діяльності (30,4% КГ, 32,3% ЕГ), можливість, здійснюючи цю діяльність, досягти суспільного визнання та поваги (43,9% КГ, 44,9% ЕГ).

Аналіз результатів дослідження показав, що професійні цінності не є переважаючими в структурі мотиваційно-ціннісного ставлення до соціальної взаємодії у професійній діяльності. Їх сформованість спостерігається у 13,4% КГ, 15,6% ЕГ респондентів.

Загалом аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок про сформованість мотиваційно-ціннісного критерію готовності до соціальної взаємодії з підлітками частково на середньому з переважанням низького рівня.

Сформованість потребово-орієнтаційного критерію готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками у професійній діяльності знайшло відображення у зміні стану їх професійної спрямованості та потреби вдосконалювати професійні комунікативні якості в обраній професії.

Особистісний критерій готовності до соціальної взаємодії з підлітками визначався за ставленням до професійних та особистісних якостей. Так, за період дослідження професійними якостями, яким надали пріоритет бакалаври, стали: вміння розташовувати до себе людей (42,7% КГ, 44,4% ЕГ); викликати в них довіру (41,5% КГ, 43,4% ЕГ), вміння швидкого встановлення контактів з людьми, вміння вести ділову розмову (18,1% КГ, 18,7% ЕГ), вміння швидко знайти доцільну форму спілкування (13,5% КГ, 14,1% ЕГ), вміння дохідливо довести до людини свої думки та наміри (10,5% КГ, 10,6% ЕГ), вміння розумно поєднувати ділові та особисті контакти (9,9% КГ, 9,6% ЕГ), вміння дати об'єктивну оцінку дій та узгоджувати свої дії з діями інших (7,6% КГ, 8,6% ЕГ).

За результатами відповідей респондентів на запитання «Якими якостями має володіти фахівець правоохоронних органів, щоб бути соціально активною, товариською людиною» відзначено такі якості: ініціативність (32,2% КГ, 27,8% ЕГ), ґрунтовність, енергійність, організованість, діловитість (29,8% КГ, 31,3% ЕГ), цілеспрямованість (46,2% КГ, 43,4% ЕГ), емоційна стійкість (35,1% КГ, 34,3% ЕГ), наполегливість (15,2% КГ, 12,1% ЕГ), завзятість (24,6% КГ, 23,7% ЕГ). Він має бути здатним не тільки на особистісно-орієнтоване спілкування, а й на спілкування з аудиторією, спілкування в нестандартній ситуації, у якій є елементи експромту, несподіванки. У цьому випадку основним критерієм професіоналізму фахівців правоохоронних органів визнана здатність впливати та керувати аудиторією завдяки: впевненості та самовладанню (30,4% КГ, 30,3% ЕГ), переконливості слова, логічності, аргументації, образності висловлювань (23,4% КГ, 28,8% ЕГ), адекватності змісту своїх висловлювань менталітету аудиторії (23,4% КГ, 23,1% ЕГ),

зовнішньої привабливості (30,4% КГ, 30,3% ЕГ), вмінню відчувати настрій аудиторії, гнучко реагувати на його зміни (17,5% КГ, 18,1% ЕГ).

Серед психологічних якостей, що впливають на здійснення комунікації, бакалаврами вказувалися особливості мислення (46,8% КГ, 43,4% ЕГ), волі (69,0% КГ, 65,7% ЕГ) та властивості характеру (71,9% КГ, 72,2% ЕГ) фахівця правоохоронних органів.

За результатами дослідження виділено низку особистісних комунікативних якостей, які суттєво впливають на ефективність соціальної взаємодії з підлітками у професійній діяльності, які розділено на чотири групи: морально-етичні, емоційно-вольові, власне комунікативні, інтелектуальні. Серед особистісних якостей, значимих у професійному спілкуванні, найбільш вираженими виявилися: у групі морально-етичних якостей – відповідальність (1-е рангове місце), неупередженість (2-е місце), акуратність (3-е місце), поважність (4-е місце); делікатність (5-е місце). Бакалаври відзначили наявність таких емоційно-вольових якостей (у порядку рангової значущості та прояву): урівноваженість, емоційну стійкість, терплячість, впевненість у собі, незалежність, наполегливість, пунктуальність. Не властивими визнали такі якості, як вразливість, пристрастність, невпевненість. З-поміж власне комунікативних якостей особистості бакалаври виділили: практичність, обережність, спрямованість на людей, чутливість до стану співрозмовника у процесі спілкування; психологічну спостережливість, ініціативність, конкретність, чуйність, терпимість, дбайливість, щирість, самокритичність, привітність. З-поміж комунікативних якостей, найбільш невластивими бакалаври відзначили переважання прямолінійності, надмірної конкретності у висловлюваннях. В інтелектуальній сфері у фахівця правоохоронної діяльності, на думку бакалаврів, мають бути сформовані: розважливість, чіткість розуму, вдумливість, проникливість, логічність, критичність, винахідливість, далекоглядність, інформованість.

Проведено опитування бакалаврів, якими якість, на їхню думку, повинен володіти фахівець правоохоронної діяльності для соціальної взаємодії з підлітками. Респонденти проранжували запропоновані якості, результати якого представлено в додатку Ж.

Аналіз таблиці показав значущість таких якостей для бакалавра правоохоронної діяльності, як: відповідальність, цілеспрямованість, мобільність та здатність до самоаналізу.

Наш практичний досвід та вивчення відповідної літератури дозволив їх інтерпретувати як соціальну відповідальність, мобільність та рефлексивність.

Нами додатково застосовувалася авторська методика з вивчення професійно значимих якостей для бакалавра правоохоронної діяльності. Бакалаврам запропоновано зробити самооцінку за дев'ятьма професійно важливими якостями. Результати дослідження відображено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Самооцінка бакалаврами професійно значимих якостей, %

№ п/п	Якості	Групи	
		КГ	ЕГ
1.	Спрямованість на здобуття професії	22,8	23,7
2.	Діловитість	16,4	18,2
3.	Ставлення до людей	8,2	11,6
4.	Ставлення до себе	2,9	5,1
5.	Жорсткість	29,8	29,3
6.	Негативізм (заперечення)	9,9	14,1
7.	Поступливість	48,5	50,0
8.	Залежність	47,9	48,5
9.	Конформізм	36,8	34,8

Результати дослідження показали, що спрямованість на здобуття професії (22,8% КГ, 23,7% ЕГ) характеризує життєвий шлях бакалавра і ставлення до різних видів діяльності, що проявляється у чесності, свідомості, принциповості тощо; діловитість (16,4% КГ, 18,2% ЕГ) включає професійно-ділові якості: комунікативні, інтелектуальні, вольові тощо; ставлення до людей (8,2% КГ, 11,6% ЕГ) включає такі якості, як чуйність, добросердечність, повага до людей тощо; ставлення до себе (2,9% КГ, 5,1% ЕГ) проявляється у почутті власної гідності, самоповазі, честі, вимогливості і критичності до себе; жорсткість (29,8% КГ, 29,3% ЕГ) проявляється в наполегливості до досягнення поставленої мети; негативізм (заперечення) (9,9% КГ, 14,1% ЕГ) проявляється в опозиції більшості; поступливість (48,5% КГ, 50,0% ЕГ) проявляється у заниженій самооцінці, прагненні підпорядковуватися іншим; залежність (47,9% КГ, 48,5% ЕГ) проявляється у схильності чекати на вказівку

зверху, у наданні права іншим приймати рішення та нести відповідальність; конформність (36,8% КГ, 34,8% ЕГ) проявляється в орієнтації на думку оточуючих та страху громадської думки, у пошуку схвалення викладачів та одногрупників.

Загалом, такі якості, як спрямованість на отримання професії, діловитість, ставлення до людей, ставлення до себе, жорсткість, негативізм (заперечення) відносяться до активних властивостей, а поступливість, залежність, конформізм – до реактивних властивостей. Констатуємо той факт, що більшість бакалаврів є сильними, домінантними, ініціативними, вимогливими та критичними до себе, мають почуття власної гідності, дружні, водночас є слабкі, з високими значеннями поступливості, залежності, але їх відсоток незначний.

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для мотиваційно-особистісного компоненту, зокрема його мотиваційно-ціннісного, потребово-орієнтаційного, особистісного критеріїв. Результати відображені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом (констатувальний експеримент)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	6	3,5	7	3,5
4	15	8,8	12	6,1
3	29	17,0	35	17,7
2	121	70,7	144	72,7
Всього	171	100	198	100

Для визначення достовірності отриманих результатів застосовано критерій Стюдента (H_x), який обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1). Отримані результати дослідження за мотиваційно-особистісним компонентом в КГ свідчать про те, що у бакалаврів середньоарифметичне склало для $H_k = 2,45$ (49,0%), ЕГ – $H_e = 2,4$ (48,0%) з різницею 1,0%. Ця різниця є несуттєвою.

Сформованість когнітивно-компетентнісного компонента визначалася за критеріями: інформаційно-пізнавальним, когнітивно-змістовим, професійно-компетентнісним. Рівень сформованості інформаційно-пізнавального критерію визначався за методиками (додаток Б) для оцінки взаємин бакалаврів у групі, перевірки знань принципів комунікації, норм, правил, умов життя суспільства, інформованість про функціонування шкільних та соціальних служб у напрямі взаємодії із правоохоронними органами.

За результатами виконання методики виявилось, що 48,5% КГ, 49,0% ЕГ респондентів характеризується незнанням конкретних організацій, дат, графіків роботи, принципів комунікації; 19,3% КГ, 19,7% ЕГ – їх мінімально достатнім набором; 8,2% КГ, 7,6% ЕГ – її слабкими знаннями; 24,0% КГ, 23,7% ЕГ характеризуються наявністю системи знань про середню школу, служби, установи, організації мікрорайону, школи, принципи комунікації.

Визначення сформованості соціальної спрямованості бакалаврів проводилося з використанням «Карти самооцінки компонентів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії співробітника поліції» (додаток Б). Результати оцінювання показали сформованість у них самооцінки на рівні 70,8% КГ, 71,1% ЕГ, що може бути пояснене завищеною самооцінкою респондентів. Допомогли знайти пояснення цьому факту результати вирішення 10 ситуативних завдань. Наприклад, для перевірки володіння інформацією про світоглядні соціально та особистісно значущі проблеми пропонувалася така ситуація: «Культура сучасної України має тисячолітню історію та свої культурно-історичні особливості, як і Європейська культура. Виділіть культурно зумовлені відмінності традиційного способу життя мешканців сучасної України та жителів Європи». Вирішити кейс-ситуацію змогли 24,6% КГ, 28,3% ЕГ.

Соціальній спрямованості мислення респондентів відповідає поєднання різних стилів мислення. Серед респондентів оптимальне поєднання переваг аналітичного та синергетичного стилів мислення відзначено у 35,7% КГ, 36,4% ЕГ; у 56,7% КГ, 55,6% ЕГ переважають прагматичний і реалістичний стилі мислення і у 7,6% КГ, 8,1% ЕГ фіксується перевага якого-небудь одного з виділених стилів мислення, що

відповідає спрямованості при стійкому ігноруванні інших.

Серед основних характеристик мислення бакалаврів правоохоронної діяльності у соціальному сприйнятті фіксується послідовність та логічність розумових дій (39,8% КГ, 40,9% ЕГ), а також індивідуальні особливості мислення: жвавість та гнучкість розуму, дотепність (28,7% КГ, 31,3% ЕГ), нестандартність, критичність розуму (від 3% до 7% у КГ та ЕГ). Дослідження дозволило виявити важливість комунікативного аспекту мислення, що характеризує здатність бакалавра до сприйняття відмінностей та подібності позицій, поведінкових реакцій інших людей. Здатність і схильність до діалогу та співробітництва, як показники стилю діяльності, проявилися у 53,2% КГ, 53,0% ЕГ респондентів.

Проведене дослідження виявило відсутність чітко вираженої соціальної спрямованості мислення бакалаврів. В основному це проявляється в тому, що у значної кількості бакалаврів аналіз та інтерпретація інформації та поведінки учасників в умовах, що моделюються, викликали труднощі, і стратегія їх дій ґрунтувалася швидше на інтуїтивних уявленнях, а не на детальному аналізі ситуації.

Проведені дослідження показали, що більшість бакалаврів мають необхідні для вирішення конкретних професійних завдань знання і здібності і при колективному обговоренні можуть виробити конструктивні ідеї, за допомогою яких можна вирішити ситуацію. Проте у ситуаціях з готовим предметом мислення у бакалаврів виявився недостатній розвиток здатності до когнітивної оцінки ситуації та відсутність чітко вираженої соціальної спрямованості їх мислення.

Для визначення готовності до соціальної взаємодії з підлітками було застосовано методику сприйняття групи. Запропонована методика дозволила виявити чотири можливі типи сприйняття групи: індивідуалістичний – 49,7% КГ, 51,0% ЕГ, прагматичний – 28,7% КГ, 27,8% ЕГ, колективістський – 14,0% КГ, 14,6% ЕГ, перфекціоністський – 7,6% КГ, 6,6% ЕГ. При домінуванні у бакалавра індивідуалістичного типу роботи у групі були очевидні труднощі з готовністю до комунікації, що доводило низьку поінформованість, низькі знання про принципи, норми, правила соціальної взаємодії.

Ефективність протидії соціальним відхиленням у молодіжному середовищі

залежить від сформованості у бакалаврів правоохоронної діяльності знань про форми і причини девіантної поведінки підлітків. Так, бакалаврам запропоновано назвати найбільш руйнівні прояви асоціальної поведінки підлітків. Розподіл рангових місць показано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

**Рангові місця найбільш деструктивних проявів
соціальних відхилень у молодіжному середовищі**

Форма прояву асоціальної поведінки підлітків	Рангове місце	
	КГ	ЕГ
Злочинність	1	1
Пияцтво	2	4
Наркоманія	7	8
Тютюнопаління	3	3
Жорстокість	4	2
Самогубство	5	5
Проституція	8	9
Прагнення до пустого життя	6	6
Здатність до булінгу	9	7
Бродяжництво	10	10

Результати відповідей бакалаврів підтверджують наявність у них знань про соціальні відхилення у молодіжному середовищі. Найбільш деструктивними для суспільства та молодіжного середовища, за опитуванням бакалаврів, є такі форми як злочинність, пияцтво, наркоманія, жорстокість, тютюнопаління. Результати опитування щодо виявлення рейтингу основних причин соціальних відхилень у поведінці підлітків представлені у додатку Ж.

Аналіз таблиці показав, що причинами виникнення девіантної поведінки підлітків бакалаври вважають економічні – бідність, майнову та соціальну диференціацію. Проте кризу ціннісних орієнтацій молоді, породжену економічними трансформаціями та дестабілізацією суспільного життя, не назвав жоден респондент.

Рівень сформованості когнітивно-змістового критерію готовності до соціальної взаємодії з підлітками визначався з урахуванням індивідуальних особливостей бакалаврів, які найбільш чутливі до соціальних і правових ситуацій, з якими вони стикаються в реальному житті і вимагають від них особистісної участі та прояву правової свідомості у процесі їх вирішення.

Застосовано власну методику визначення рівнів володіння знаннями за розробленими питаннями. Запропоновано деякі з них: Чи могли б Ви визначити поняття «довірчі взаємини»? Чи знайомі Вам якості особистості поліцейського, які дозволяють встановлювати довірчі взаємини з громадянами різних категорій? Чи розумієте Ви сенс психолого-педагогічних дисциплін? Чи змогли б Ви визначити термін «комунікація» і чим він відрізняється від терміну «спілкування»? Чи знайомі Вам психологічні особливості взаємодії громадян та поліцейських? Чи змогли б Ви визначити вікові особливості підліткової молоді? Чи знаєте Ви відсоток скоєних правопорушень підлітками? Чи знаєте Ви найчастіші правопорушення підлітків? Чи можете назвати основні проблеми підліткового віку?

Результати дослідження показали, що найкраще впоралися бакалаври з питаннями, які стосувалися поняття «довірчі взаємини», «комунікація». Щодо психолого-педагогічних дисциплін бакалаври ЕГ і КГ не змогли відповісти на питання, що стосуються особливостей підлітків, підліткової злочинності, спілкування з ними, правопорушення, які найбільше відображені у зведенні кримінальних новин.

Гнучкість і системність знань виявилися у бакалаврів на рівні, недостатньому для ефективного виконання професійної діяльності. 71,9% КГ, 72,2% ЕГ респондентів не впоралася із завданнями, що вимагають комплексного та творчого підходу до їх вирішення та глибоких знань з різних галузей наук.

Проведене дослідження показало недостатню глибину фахових знань особливостей профілактики девіантної поведінки підлітків. Так, із завданнями, пов'язаними зі знаннями сутності, змісту та специфіки профілактичної роботи з різними категоріями підлітків та їх сім'ями, успішно впоралися 35,1% КГ, 37,4% ЕГ респондентів, 40,9% КГ, 43,4% ЕГ продемонстрували поверхневі знання, 24,0% КГ, 19,2% ЕГ не впоралися з запропонованими завданнями.

У процесі експерименту визначався рівень сформованості професійно-компетентнісного критерію готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Проведене опитування бакалаврів щодо сформованості знань з організаційно-правових, соціально-педагогічних питань діяльності

фахівців правоохоронних органів, результати якого відображено у додатку Ж.

Аналіз таблиці показав, що знання бакалаврів проблем підлітків, їх життєдіяльності та девіантної поведінки у теоретичному, практичному та психологічному аспектах відповідають 14,0% – 42,7% КГ, 16,2% – 42,9% ЕГ респондентів, що свідчить про їх слабку теоретичну підготовку, їх психолого-педагогічну неготовність до відповідної роботи.

Готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками оцінювалася за видами їх підготовки до означеної діяльності. Результати відображено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

**Результати оцінки основних показників готовності бакалаврів
до соціальної взаємодії з підлітками за різними видами підготовки, %**

Критерії оцінки	КГ	ЕГ
Практична підготовка	35,7	36,4
Теоретична підготовка	42,7	42,4
Правова підготовка	30,4	33,8
Психолого-педагогічна підготовка	27,5	27,3
Фахова підготовка	37,4	36,9
Комунікативна підготовка	40,9	39,9
Самовдосконалення	54,4	51,5

Результати дослідження показали, що у респондентів виявлено прагнення до подальшого вдосконалення теоретичних знань та практичних навичок у 54,4% КГ, 51,5% ЕГ, рівень психолого-педагогічної готовності виявився найнижчим у 27,5% КГ, 27,3% ЕГ.

Для визначення наявності знань бакалаврів про сутність, структуру та зміст їх соціальної взаємодії з підлітками застосовано розроблений тест з перевірки рівня знань про здійснення соціальної взаємодії у професійній діяльності. До тесту увійшли питання, що дозволяють оцінити знання бакалаврів за трьома напрямками: знання нормативно-правових актів у сфері здійснення профілактичної та соціально-педагогічної діяльності, знання бакалаврів про методи соціально-педагогічної діяльності, знання бакалаврів про особливості психічного розвитку підлітків, причини протиправного способу життя та характер вчинених злочинів різних категорій

девіантних громадян. Оскільки вся діяльність поліцейських регламентована та регулюється законом, бакалаври повинні знати нормативно-правову базу, що дозволяє їм здійснювати соціально-педагогічну діяльність з підлітками. Результати опитування занесено до таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

**Сформованість знань бакалаврів
про сутність соціальної взаємодії з підлітками**

Групи	Знання			
	Нормативно-правові	Методологічні	Психолого-педагогічні	Фахові
КГ	14,0	17,0	22,2	31,6
ЕГ	13,1	16,6	18,2	30,8

За результатами тестування сформованість знань нормативно-правових документів виявлено у 14,0% КГ, 13,1% ЕГ респондентів, а це означає, що вони не мають достатніх знань наказів і законів у сфері здійснення соціальної взаємодії з підлітками, основних понять: закон, право, конституція, злочин, покарання, держава, особистість, влада, процес, суб'єкт-суб'єктна взаємодія тощо. Знання методологічного блоку також виявилися низькими у галузі правоохоронної діяльності у 17,0% КГ, 16,6% ЕГ респондентів. Дещо більшу кількість правильних відповідей бакалаври надали на питання психолого-педагогічного блоку: поінформованість про особливості психічного розвитку підлітків, причини протиправного способу життя та характер вчинених злочинів, психологічний стан особистості, схильної до протиправної та злочинної поведінки, а також причини такої поведінки (22,2% КГ, 18,2% ЕГ).

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для когнітивно-компетентнісного компоненту, зокрема його інформаційно-пізнавального, професійно-компетентнісного, когнітивно-змістового критеріїв. Результати відображені у таблиці 2.13.

Для визначення достовірності отриманих результатів застосовано критерій Стюдента (H_x), який обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1). Отримані результати дослідження готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємо-

дії з підлітками за когнітивно-компетентнісним компонентом в КГ свідчать про те, що у них середньоарифметичне складо за $H_k = 2,46$ (49,2%), ЕГ – $H_e = 2,39$ (47,8%). Різниця є несуттєвою і склала 1,4%.

Таблиця 2.13

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за когнітивно-компетентнісним компонентом (констатувальний експеримент)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	7	4,1	5	2,5
4	13	7,6	14	7,1
3	31	18,1	34	17,2
2	120	70,2	145	73,2
Всього	171	100	198	100

Визначення рівня сформованості організаційно-діяльнісного компоненту здійснювалося за критеріями: комунікативно-довірчим, соціально-рефлексивним, організаційно-партнерським. Для дослідження сформованості комунікативно-довірчого критерію застосовано діагностичну методику «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна [190]. Опитувальник має 25 основних суджень закритого типу – прямих і непрямих. Результати опитування показано у додатку Ж.

Методика дозволила відстежити і виявити загальні емпатичні тенденції бакалаврів, такі параметри як уміння привертати до себе людей різних статусів, різних категорій, вміти їх чути та слухати, розуміти проблему населення та реагувати на неї оперативно (21,1%–42,1% КГ, 22,2%–41,4% ЕГ); повинен вміти вчасно сказати потрібне слово чи промовчати, можливо відволікти чи, навпаки, загострити увагу на чомусь (22,8%–48,0% КГ, 24,7%–44,9% ЕГ); бажання допомогти, попередити несприятливі вчинки, намагатися переконати, в жодному разі не приховувати основні деталі події (11,1%–26,3% КГ, 14,1%–24,7%); прояв занепокоєння за близьких людей, встановлення добрих, відкритих взаємин (23,4%–43,3% КГ, 21,2%–43,9% ЕГ).

З метою отримання бакалаврами професійного досвіду поведінки у різних типах ділових комунікацій використано активні форми проведення занять. На

кожному занятті вирішувалися ситуативні завдання з метою аналізу різних помилок у діяльності правоохоронців. Дослідженням встановлено, що бакалаври у КГ та ЕГ до 80% свого часу витрачають на комунікації. У процесі навчально-професійної діяльності вони використовують кілька типів комунікацій: міжособистісну, що характеризується безпосереднім контактом між суб'єктами спілкування та безліччю використовуваних засобів – вербальних та невербальних (31,0% КГ, 31,3% ЕГ), функціонально-рольову, яка передбачає контакти між людьми в таких комунікаціях відповідно до тих посадових позицій (25,7% КГ, 29,8% ЕГ), групову, що характеризується спілкуванням між двома або більшою кількістю людей певної соціальної групи для вирішення спільних завдань (33,3% КГ, 30,8% ЕГ), міжгрупову, яка характеризує потоки інформації між двома чи більшою кількістю соціальних груп для координації та здійснення спільної діяльності чи протидії одна одній (9,9% КГ, 8,1% ЕГ).

Для з'ясування ролей, які відіграють бакалаври в груповій роботі, нами проведено тестування. Результати тестування подано у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Розподіл бакалаврами ролей у груповій роботі

№ п/п	Ролі	Рейтинг	
		КГ	ЕГ
1.	Наставник	6	6
2.	Виконавець	7	8
3.	Експерт	2	2
4.	Фахівець	8	7
5.	Голова	1	1
6.	Колективіст	5	5
7.	Дослідник ресурсів (новатор)	9	9
8.	Ініціатор роботи команди	3	4
9.	Генератор ідей	4	3

Аналіз таблиці показав, що респонденти охоче виконують роль лідера, ініціюють роботу у команді і організують її. Проте ролі виконавців, наставників, дослідників практично не виконуються. Учасники експерименту із задоволенням, прийняли нові правила проведення практичних занять. Проте були труднощі в освоєнні другорядних ролей, особливо лідерами. Бакалаври не завжди комфортно почувалися в постійно оновлюваному складі навчальної підгрупи, були скуті у

висловлюваннях і судженнях, іноді намагалися опинитися в одній групі з «друзями».

Бакалаврам запропоновано визначити комунікативні чинники, що впливають на ефективність професійної діяльності, а також ступінь прояву у них. На їхню думку, на ефективність професійної діяльності впливає: загальний рівень професійної підготовленості (59,1% КГ, 57,6% ЕГ); якість окремих елементів цієї підготовленості, зокрема психолого-педагогічної (44,4% КГ, 41,9% ЕГ); ступінь прояву особистісних якостей, значущих у професійному спілкуванні (морально-етичні, емоційно-вольові, власне комунікативні, інтелектуальні) (53,2% КГ, 54,0% ЕГ); ступінь розвиненості психологічних умінь у сфері професійного спілкування (50,3% КГ, 48,0% ЕГ); словниковий запас (24,6% КГ, 30,3% ЕГ); ступінь прояву особливостей мовної поведінки: фонетичних, семантичних, логічних (19,3% КГ, 22,7% ЕГ); ступінь прояву особливостей невербальної поведінки (28,1% КГ, 28,8% ЕГ); наявність у свідомості фахівця позитивних та негативних установок щодо оточуючих людей (22,8% КГ, 24,7% ЕГ).

Отримані результати свідчать про недостатню сформованість комунікативно-довірчого критерію готовності бакалавра правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Оцінювання рівня сформованості соціально-рефлексивного критерію проводилося за методикою діагностики рівня розвитку рефлексивності [177], опитувальника сформованості комунікації та рефлексії (додаток А), розв'язання рефлексивно-ситуативних завдань (додаток Е).

Для визначення рівнів сформованості соціально-рефлексивного критерію запропоновано бакалаврам заповнити анкету про значення рефлексії в житті сучасної людини. Якісна оцінка тестів виявила сформованість у бакалаврів рефлексії на рівні (39,8% КГ, 39,4% ЕГ). Ці респонденти здатні до аналізу діяльності, мали позитивний настрій, були задоволені своєю діяльністю. Для бакалаврів (50,9% КГ, 49,5% ЕГ) професійно успішним правоохоронцем вважається, перш за все, фахівець, що перебуває в курсі подій, проблем, а також здатний швидко і ефективно вплинути на їх хід (попередити злочин, вирішити конфлікт, перевиховати тощо).

Оцінка методів взаємодії бакалаврів діагностувалася за методикою К. Томаса

[191], за допомогою якої визначаються методи подолання конфліктів у соціально значимій діяльності. За підсумками діагностики результатів виявлено таке співвідношення стратегій поведінки при подоланні конфліктів: суперництво (43,3% КГ, 41,9% ЕГ), пристосування (30,4% КГ, 30,3% ЕГ), співпраця (21,6% КГ, 22,2% ЕГ), компроміс (4,7% КГ, 5,6% ЕГ).

В межах дослідження організаційно-партнерського критерію обрано тест «Визначення організаторських здібностей особистості» (додаток Б). Результати дослідження сформованості організаційно-партнерського критерію показали такі особливості професійної діяльності правоохоронних органів (у порядку спадання): контроль над правопорядком у всіх сферах життя (56,1% КГ, 54,5% ЕГ); розкриття «дрібних» адміністративних правопорушень (48,5% КГ, 47,5% ЕГ); контроль над поведінкою, а також виховання осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя (особи, які перебувають під адміністративним наглядом, особи, які страждають на алкоголізм, наркоманію; неповнолітні правопорушники тощо) (45,0% КГ, 41,9% ЕГ). Практично всі респонденти згодні з тим, що в основі діяльності фахівців правоохоронних органів має бути інтенсивне професійне спілкування, у процесі якого і реалізуються основні завдання службової діяльності.

У процесі визначення характеристики індивідуального стилю та способів діяльності, які можна віднести до комунікативних технологічних здібностей, у бакалаврів виявлено такі вміння: грамотно вступати у спілкування, забезпечити психологічний контакт на основі діалогу та співробітництва (55,6% КГ, 52,5% ЕГ); сприймати та аналізувати реакцію співрозмовника, відчувати його настрій, емоційне підґрунтя спілкування (47,4% КГ, 48,5% ЕГ); чітко і переконливо висловлювати свої думки доступною для розуміння мовою, виявляти конструктивність і конкретність у розмові (35,3% КГ, 35,9% ЕГ).

Отже, у процесі аналізу різних складових діяльності правоохоронних органів, які утворюють її структуру, виділяється комунікативний аспект: здатність встановлювати емоційні контакти з учасниками спілкування, здатність розуміти мотиви поведінки, психічний стан людей, уміння слухати, емпатійність, вільне володіння вербальними, невербальними засобами спілкування, досягнення

компромісів. Досліджувалася сформованість комунікативних умінь бакалавра у професійному спілкуванні, результати якого відображено у додатку Ж.

Сформованість комунікативно-довірчого критерію визначалася на основі володіння мистецтвом спілкування, що дозволяє вирішувати професійні завдання та професійні проблеми, оскільки комунікація та рефлексія – важливі атрибути у професійній діяльності фахівця правоохоронних органів у процесі спілкування з різними категоріями громадян, зокрема підлітками: вміння докласти максимум зусиль, щоб під час розмови встановити взаєморозуміння, демонстрацію відкритості, щирості, доступності у спілкуванні; вміння слухати і чути свого співрозмовника; вміння рефлексувати до та після взаємодії з підлітками тощо.

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для організаційно-діяльнісного компоненту, зокрема його соціально-рефлексивного, комунікативно-довірчого, організаційно-партнерського критеріїв. Результати відображені у таблиця 2.15.

Таблиця 2.15

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за організаційно-діяльнісним компонентом (констатувальний експеримент)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	4	2,3	6	3,0
4	10	5,7	12	6,1
3	27	15,8	31	15,6
2	130	76,0	149	75,3
Всього	171	100	198	100

Для визначення достовірності отриманих результатів застосовано критерій Стюдента (H_e), який обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1). Отримані результати дослідження готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за організаційно-діяльнісним компонентом в КГ свідчать про те, що у них середньоарифметичне склало за $H_k = 2,35$ (47,0%), ЕГ – $H_e = 2,379$ (47,4%). Різниця є несуттєвою і склала 0,4%.

За результатами проведеного дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за трьома компонентами: мотиваційно-особистісним (МО), когнітивно-компетентнісним (КК), організаційно-діяльнісним (ОД). Результати відображено у таблиця 2.16.

Таблиця 2.16

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним, когнітивно-компетентнісним, організаційно-діяльнісним компонентами (констатувальний етап експерименту)

Групи	Компонент					
	МО		КК		ОД	
	бали	%	бали	%	бали	%
КГ	2,45	49,0	2,46	49,2	2,35	47,0
ЕГ	2,4	48,0	2,39	47,8	2,37	47,4

Аналіз даних таблиці доводить, що середньоарифметичне $МО_e$ готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ становить 2,4 бали, що відповідає 48,0%, $КК_e$ – 2,39 (47,8%), $ОД_e$ – 2,37 (47,4 %) – це показники низького рівня, у КГ $МО_k$ – 2,45 (49,0 %), $КК_k$ – 2,46 (49,2 %), $ОД_k$ – 2,35 (47,0%) – це показники низького рівня.

Отримані результати статистично не відрізняються один від одного за значенням критерію Стюдента. Це свідчить про те, що бакалаври, які увійшли до складу обох груп: експериментальної та контрольної, на момент початку експерименту мали приблизно однаковий рівень готовності до соціальної взаємодії з підлітками.

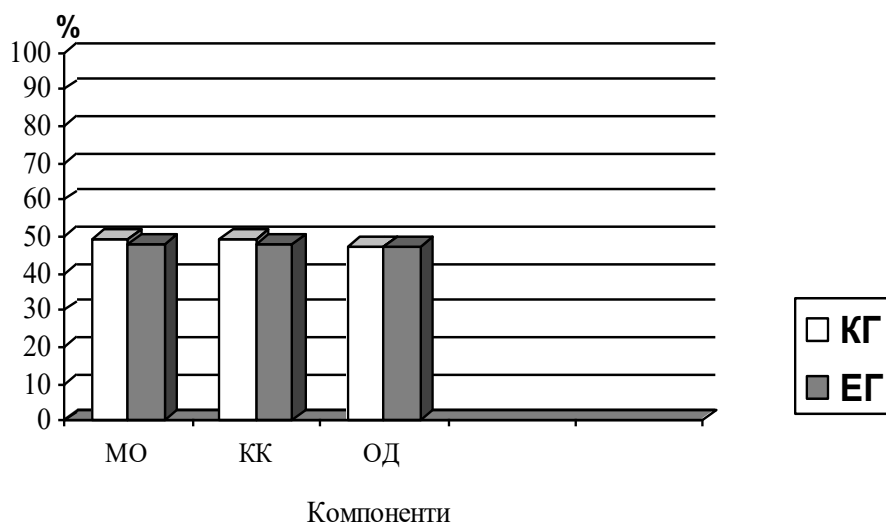
Статистичне підтвердження висновків отримано за допомогою критерію Пірсона (χ^2), сутність якого полягає у визначенні статистичної суттєвості відмінностей між двома наборами даних. Для цього як нульова гіпотеза (H_0) обрано припущення, що розподіл бакалаврів за рівнями готовності до соціальної взаємодії в групах КГ та ЕГ однаковий.

За результатами підрахунку критерію Пірсона (χ^2) встановлено, що за мотиваційно-особистісним компонентом він становить 0,24, когнітивно-

компетентнісним – 3,63, організаційно-діяльнісним – 1,98. Оскільки всі значення критерію К. Пірсона менше як 9,49, то нульова гіпотеза H_0 приймається.

Результати використання критерію Пірсона (χ^2), показали, що між групами немає істотних відмінностей, вибрані для експерименту групи за ступенем готовності до соціальної взаємодії з підлітками є статистично нерозрізненими, що уможливило організувати педагогічний експеримент і адекватно інтерпретувати його результати.

Результати готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками на констатувальному етапі експерименту унаочнено на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Показники готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками на констатувальному етапі експерименту

Аналіз рисунку підтвердив низький рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ та КГ за компонентами. Різниця в ЕГ між МО та КК компонентами у бакалаврів правоохоронної діяльності незначна і становить 0,2%, за ОД – 0,4%, у КГ відповідно – 0,2%, 20,0%.

Отримані дані дали змогу здійснити розподіл бакалаврів ЕГ і КГ за рівнями готовності до соціальної взаємодії з підлітками (високий, середній, низький), що відображено у таблиці 2.17.

Рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками (констатувальний етап експерименту)

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група	Різниця, %
Високий	8 (4,7%)	13 (6,5%)	1,8
Середній	79 (46,2%)	90 (45,5%)	-0,7
Низький	84 (49,1%)	95 (48,0%)	-1,1

Аналіз таблиці показав, що бакалаври правоохоронної діяльності з високим рівнем готовності до соціальної взаємодії з підлітками складають нечисленну групу – 4,7% КГ та 5,6% ЕГ. Для них усвідомлення важливості соціальної взаємодії з підлітками, як їхнього майбутнього професійного обов’язку, виявилось нестійким, проте спостерігалася переважно позитивна мотивація професійного вибору. Бакалаври цієї групи давали найповніші відповіді на питання сутності соціальної взаємодії з підлітками, зокрема з правового виховання.

Кількість бакалаврів із середнім рівнем готовності до соціальної взаємодії з підлітками – склала 46,2% КГ та 46,5% ЕГ. Відмінними ознаками бакалаврів цієї групи були: ставлення до соціальної взаємодії як соціально-педагогічної функції, реалізація якої лише незначною мірою є функціональним обов’язком фахівця правоохоронних органів. Проте, поняття «право», «правове виховання», «взаємодія» були для них практично не знайомі.

Кількість бакалаврів з низьким вихідним рівнем готовності до соціальної взаємодії з підлітками виявилася багаточисельною 49,1% КГ та 48,0% ЕГ. Характерною ознакою бакалаврів цієї групи стала зовнішня мотивація професійного вибору (переважно матеріальні стимули). У своїх відповідях на питання про значущість соціальної взаємодії з підлітками бакалаври відзначали, що вона не входить до професійних обов’язків фахівця правоохоронних органів, а є функцією системи освіти. Початкові уявлення та знання про соціальну взаємодію з підлітками у них обмежені.

Проведена оцінка ефективності діяльності сучасної системи підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками свідчить

про низький її рівень, який не відповідає ні соціальним цілям, ні загальнодержавним потребам кадрового забезпечення правоохоронної служби кваліфікованими фахівцями.

Отже, отримані в процесі констатувального етапу експерименту дані підтвердили недостатній рівень сформованості бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, що не дає їм змоги ефективно здійснювати цю діяльність.

Аналіз отриманих даних за результатами констатувального етапу експерименту дозволив зробити такі висновки. По-перше, загальний рівень готовності бакалавра до соціальної взаємодії з підлітками слід розглядати як недостатній, оскільки більша частина бакалаврів не готова до соціальної взаємодії у майбутній професійній діяльності. По-друге, домінування об'єктної позиції бакалаврів в освітньому процесі проєктується на всі елементи його готовності до соціальної взаємодії з підлітками і знижує активність і продуктивність процесу її освоєння. Виявлення статистично значущих змін у результаті аналізу даних КГ та ЕГ є свідченням того, що наявна традиційна система підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності не повною мірою сприяє формуванню та розвитку у них необхідної підготовленості до соціальної взаємодії з підлітками та підтвердженням того, що в цій системі підготовки наявні прогалини у зв'язку з вимогами та запитами практики.

Висновки до другого розділу

Дослідно-експериментальна робота включала такі етапи: пілотажний, констатувальний, формувальний, порівняльний та їх теоретичне узагальнення. На основі аналізу освітньої програми, навчальних планів та програм, опитування різних категорій респондентів встановлено, що підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками потребує накопичення особистісного досвіду соціальної взаємодії з підлітками через загальнопрофесійні, соціально-гуманітарні знання, які перетворюються на потребу в самоосвіті та самовдосконаленні; пошук оптимальних способів соціальної взаємодії та передачі накопиченого

досвіду та цінної інформації на основі міжособистісної взаємодії.

Аналіз теоретичних джерел дозволив структурно подати компоненти та критерії готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, до яких відносимо: мотиваційно-особистісний (критерії: мотиваційно-ціннісний, потребово-орієнтаційний, особистісний), когнітивно-компетентнісний (критерії: інформаційно-пізнавальний, професійно-компетентнісний, когнітивно-змістовий), організаційно-діяльнісний (критерії: соціально-рефлексивний, комунікативно-довірчий, організаційно-партнерський). Виокремлено рівні готовності: низький, середній, високий.

За результатами констатувального етапу експерименту виявлено низький рівень готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ та КГ за компонентами.

У підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками виявлені недоліки: у ній відсутні системність, цілісність; ослаблена увага до формування мотивації професійного вибору, розвитку правової культури бакалаврів; у них не сформована комунікативна культура, відсутня система знань про зміст, методи, форми та засоби соціальної взаємодії з підлітками.

Наведені факти свідчать про необхідність наукової розробки проблеми підготовки бакалаврів закладів освіти МВС до соціальної взаємодії з підлітками.

Результати дослідження другого розділу висвітлено в публікаціях автора [138; 140; 142; 144; 146; 147; 149; 259].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

3.1. Модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Необхідність здійснення моделювання підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками викликана потребою розкриття сутнісних характеристик досліджуваного явища та відображення їх у педагогічній моделі, проілюстрованій наочно у вигляді схеми.

У процесі використання методу моделювання будемо виходити з того, що загальною властивістю всіх моделей є їх здатність наблизити умови професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до умов майбутньої професійної діяльності. Ця позиція знаходить відображення у трактуваннях терміну «модель».

Науковці під моделлю розуміють: уявну або матеріально-реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна в певному відношенні заміщати його так, що її вивчення дає інформацію про цей об'єкт; узагальнене відображення процесу, результат абстрактного відтворення, що охоплює сукупність взаємозалежних компонентів – складових педагогічної системи формування цієї професійно важливої властивості (О. Борисюк [35], С. Калаур [103], А. Квітка [107], І. Кульчицький [156], Н. Розіна [244], С. Циганій [286]).

У дослідженні розглядаємо модель як засіб досягнення мети – підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Побудова моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками дозволяє: створити уявлення про її структуру, взаємозв'язок елементів; об'єднати інформацію про окремі напрями професійно спрямованої психолого-педагогічної підготовки, наявну в різних навчальних

дисциплінах, що дозволяє проводити систематизацію, включення до робочих програм недостатнього матеріалу та виключити його повторення.

Моделювання процесу підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками пов'язане із вибором певного виду чи типу моделі. У нашому дослідженні, розробляючи проблему підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, обрано структурно-функціональну модель. Така модель поєднує дві взаємопов'язані моделі – структурну і функціональну. Структурна модель імітує внутрішню будову оригіналу, функціональна – спосіб поведінки окремих компонентів оригіналу.

Отже, модель є структурно-функціональною з доцільною єдністю компонентів (блоків), кожен з яких відображає певні властивості та характеристики процесу підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Структура моделі містить складові частини, взаємопов'язані, взаємообумовлені між собою та спрямовані на досягнення прогнозованого результату.

У наукових дослідженнях запропоновано різну структуру моделі. Так, модель С. Калаур має блочну будову і містить: цільовий, змістовий, практичний, результативний блоки [103, с. 411].

Складовими концептуальної моделі формування культури професійно-правового спілкування С. Циганій визначає такі: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний, діагностично-результативний блоки [286, с. 109].

Проектовану модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників Н. Розіна розглядає за такими взаємопов'язаними блоками: цільовим, організаційно-змістовим, операційно-діяльнісним, результативним [244, с. 168].

Складовими структурно-функціональної моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби А. Квітка визначає: концептуально-цільовий, змістово-методичний, технологічний та результативний блоки [107, с. 156].

На основі зазначеного вище розглядаємо модель підготовки бакалаврів

правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в єдності: мети, підходів, принципів, етапів, змісту, форм, методів, технологій, компонентів, їх критеріїв, показників та рівнів, результату.

Модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками характеризується функціями: соціалізуючою (активізація в освоєнні норм, правил та умов поведінки в суспільстві для переходу від навчання до освоєння та застосування значущого для них соціального досвіду у соціальній взаємодії з підлітками), превентивною (систематичне попередження відхилень), регулятивно-комунікативною (взаємодія суб'єктів на основі адекватних принципів та норм), що визначають зміст та напрями підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, дозволяють прогнозувати зміни у здійсненні цієї взаємодії при освоєнні норм та правил, мінімізуючи негативні впливи середовища.

Виконанню перерахованих вище функцій сприяла розроблена модель, яка включає логіко-методологічний, змістово-організаційний, діагностично-результативний блоки, що відображають взаємозв'язок мети, етапів, змісту, форм, методів, технологій, умов, критеріїв та показників, результату (рис. 3.1).

Логіко-методологічний блок (провідний цільовий орієнтир дослідження) відображає загальну, оперативну, стратегічну, педагогічну мету підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності, вихідні теоретичні передумови та чинники, що впливають на цей процес. Містить основні методологічні підходи та принципи. Змістово-організаційний блок відображає сутність організації освітнього процесу, єдність теорії та практики, критерії відбору змісту навчального матеріалу, а також передбачає вибір форм, методів та технологій навчання. Діагностично-результативний відображає кількісні та якісні критерії, методичний інструментарій діагностики сформованості компонентів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

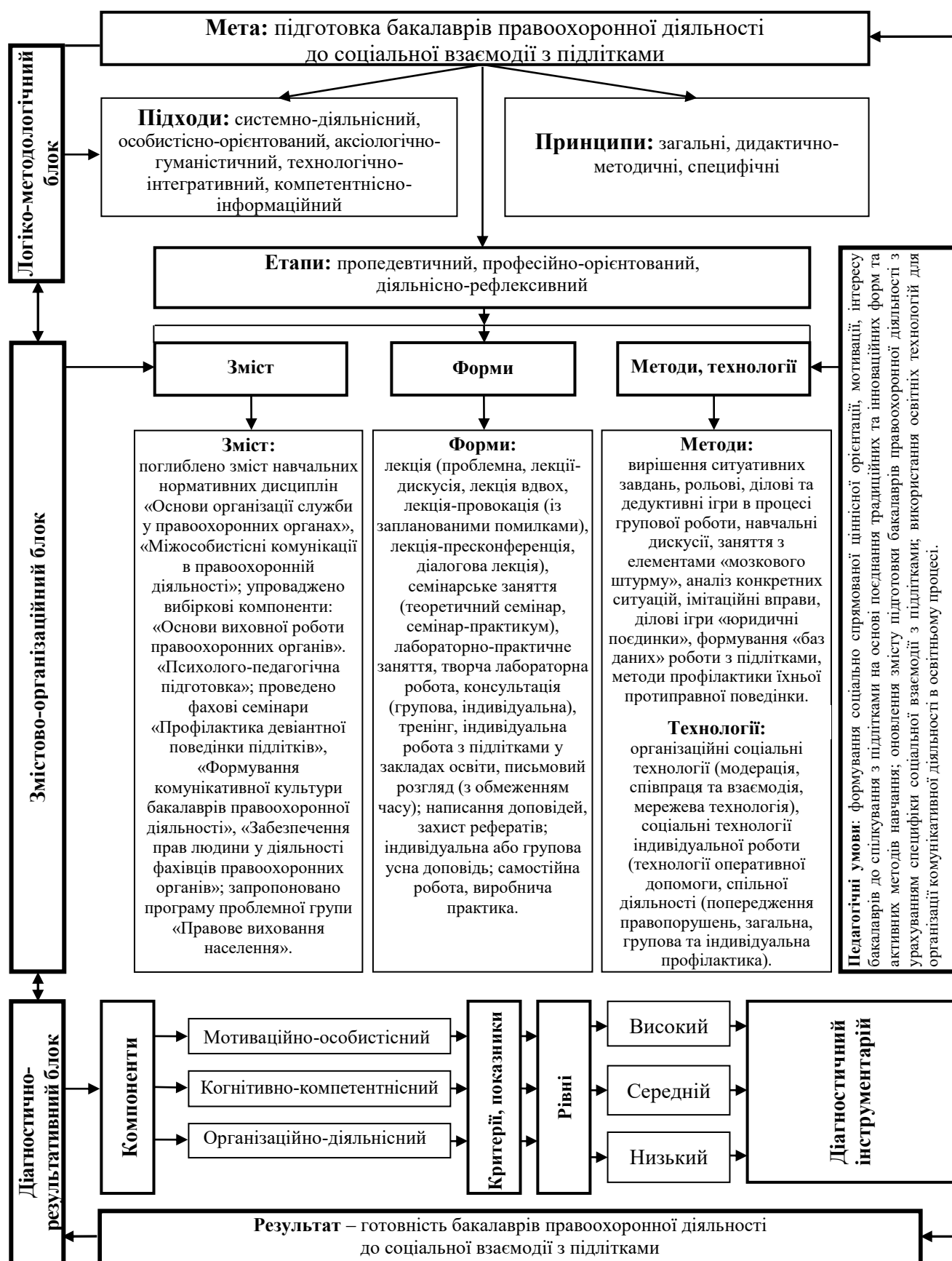

Рис. 3.1 Модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

У цьому контексті сутність мети диктує необхідність розглядати її, по-перше, у контексті соціального замовлення суспільства та держави до компонентів, критеріїв та рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, по-друге, з урахуванням кваліфікаційних характеристик бакалавра та нормативно-правової бази, що визначає зміст їх професійної підготовки.

Мета моделі включає оперативні, стратегічні та педагогічні цілі. Оперативні цілі співвідносяться із завданнями формування у бакалаврів компонентів готовності до соціальної взаємодії з підлітками, забезпечення продуктивних змін у мотиваційних, когнітивних, діяльнісних структурах особистості, що зумовлюють її формування. Стратегічна мета передбачає забезпечення умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками у напрямі формування соціально-позитивної спрямованості особистості бакалавра для профілактики девіантної поведінки підлітків та зменшення кількості правопорушень, скоєних підлітками – учнями ЗЗСО. Педагогічні цілі орієнтовані на гуманістичні цінності, у яких фіксується зміна особистісних якостей, які впливають на результат професійної підготовки та майбутньої діяльності.

Основна мета моделі – підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками – детермінувала постановку низки завдань щодо її досягнення: формування позитивного ставлення до правоохоронної діяльності у напрямі соціальної взаємодії з підлітками; формування професійно-гуманістичної спрямованості особистості, формування оптимального комплексу професійної мотивації; формування системи загальнонаукових, психолого-педагогічних, правових та фахових знань про зміст, специфіку, методи правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками; розвиток професійно важливих умінь і навичок, розвиток соціального мислення, активності та творчого потенціалу особистості; корекція особистісної та професійної самооцінки, формування умінь та навичок ефективної емоційно-вольової саморегуляції.

Логіко-методологічний блок моделі містить методологічні підходи. При розробці моделі професійної підготовки майбутніх фахівців у наукових дослідженнях застосовано такі підходи: системний, особистісно-орієнтований,

компетентнісний, культурологічний, діяльнісний, технологічний тощо (Н. Бардин [18], Н. Гребінь-Крушельницька [64], С. Калаур [103], А. Квітка [107], С. Циганій [286], С. Сиротенко [255], Д. Швець [292]).

Узагальнюючи запропоновані науковцями підходи, у методологічному блокові моделі подано системно-діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічно-гуманістичний, технологічно-інтегративний, компетентнісно-інформаційний підходи.

Системно-діяльнісний підхід забезпечує єдність положень системного та діяльнісного підходів, дозволяє розглядати процес підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками комплексно, з урахуванням особливостей спільної діяльності всіх його суб'єктів. У контексті системно-діяльнісного підходу результат підготовки визначається організацією цілеспрямованих системних впливів на процес професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності та забезпеченням її діяльнісного характеру (Н. Бакаянова [13], Т. Бугаєць [5], О. Євдокімова [82], С. Калаур [103], Х. Деканоїдзе [71], О. Пасько [197], В. Юсупов [297]).

Системний підхід дозволяє розглядати процес підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками як систему з властивими їй характеристиками, особливостями та закономірностями.

У нашому дослідженні під системою розуміємо освітній процес в закладі освіти системи МВС, а процес підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками розглядаємо як його підсистему. Структура системи проявляється в упорядкованості, встановленні зв'язку між усіма її елементами. Наявність зв'язку між елементами означає взаємозалежність та взаємозумовленість кожного її елемента. З цього слідує, що система професійної підготовки правоохоронної діяльності оптимізує сукупність взаємодій, якими її компоненти пов'язані для досягнення спільної мети.

Друга складова системно-діяльнісного підходу – діяльнісний підхід, у науковій літературі трактується як методологічний напрям, основою якого є рушійні сили спільної діяльності людей. Ця позиція знаходить відображення у роботах науковців (К. Бахчев [1], С. Вітвіцький [206], В. Дудченко [78], Г. Запорожцева [91],

Д. Кисленко [110]).

Спираючись на позиції діяльнісного підходу у підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, ми орієнтували їх на включення до практико-орієнтованої навчально-професійної діяльності.

Особистісно-орієнтований підхід базується на ідеї гуманізації освіти, що передбачає розвиток особистості через забезпечення взаємин між людьми. Цей підхід визначає зміст, форми, методи, засоби навчання з урахуванням потреб та особливостей бакалаврів.

Особистісно-орієнтований підхід (А. Черкашин [290], В. Євтушенко [84]) дозволяє забезпечити процеси самоорганізації, самоактуалізації та самостійності особистості. Опора на особистісно-орієнтований підхід у дослідженні підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками дозволила розглянути цей процес комплексно. З одного боку, в процесі навчання, акцентується увага на формуванні готовності, врахуванні потребово-потенційної складової особистості бакалавра. З іншого боку, це передбачає усвідомлення необхідності орієнтуватися насамперед на підлітка.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає врахування у процесі підготовки індивідуальних особливостей бакалаврів: їх психофізіологічних, пізнавальних можливостей, загальних та спеціальних задатків та здібностей, інтересів, потреб, мотивації. Цей підхід потребує у процесі організації навчання бакалаврів вибирати форми та методи навчання, враховувати їх у процесі подальшої соціальної взаємодії з підлітками.

Аксіологічно-гуманістичний підхід об'єднує два підходи: аксіологічний та гуманістичний. Аксіологічний підхід орієнтує підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками на формування у них системи загальнолюдських і професійних цінностей (М. Голуб [61], М. Гуцман [70], З. Кісіль [114], Г. Петрова [201], М. Уолцер [271]).

Реалізація аксіологічного підходу знаходить відображення в ціннісних характеристиках готовності майбутніх фахівців правоохоронних органів до професійної діяльності. Це збагачує зміст їхньої підготовки і проявляється у

професійно-ціннісних орієнтаціях, які визначають їхню спрямованість на пріоритетні цінності професійної діяльності (особистість, право, законність тощо).

Інший підхід у бінарному аксіологічно-гуманістичному підході у підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, обумовлений терміном «гуманізм», який у перекладі з латинського означає «людяність». Виходячи з цього положення, майбутній фахівець правоохоронної діяльності повинен вибудовувати толерантне ставлення до всіх категорій громадян, зокрема підлітків. Такі взаємини будуються на гуманних і гуманістичних принципах, принципах толерантності та взаємоповаги (Т. Гарасимів [53], В. Кобринський [118], С. Медведенко [171], Л. Наливайко [185]).

Технологічно-інтегративний підхід, як сукупність технологічного та інтегративного підходів, передбачає використання інноваційних технологій. Важливою умовою впровадження інноваційних технік та технологій є технологічний підхід (О. Федоренко [277], О. Хитра [281], О. Ярема [300]). Суть терміну «технологія» полягає в тому, що це наукова (теоретична) або практична певна система діяльності, яку застосовує дослідник з метою якісної зміни навколишньої дійсності, а також зміни характеристики та якостей майбутнього фахівця правоохоронної діяльності (В. Зуєв [98], І. Муратова [183]).

З урахуванням вищевикладеного, виділяємо такі тенденції реалізації технологічного підходу до підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: подальше застосування інноваційних технологій навчання; масове впровадження в практику особистісно-орієнтованих та професійно-орієнтованих технологій; упровадження технології творчого стилю діяльності, що дозволяє майбутньому фахівцю вирішувати професійні проблеми, що сприяє формуванню спрямованості на творчу професійну діяльність.

Діяльність фахівців правоохоронних органів пов'язана з вирішенням нестандартних завдань, з необхідністю постійної взаємодії з підлітками в різних ситуаціях, у яких потрібно підбирати індивідуальний підхід. Тому одним із важливих аспектів навчання бакалаврів правоохоронної діяльності є об'єднання у навчальному процесі міждисциплінарних знань, ерудованості, навчально-

професійного та життєвого досвіду. Інтеграція знань із різних галузей передбачає впровадження у навчальний процес різноманітних форм та методів навчання, насамперед активних, що дозволить також активізувати науковий та творчий пошук бакалаврів правоохоронної діяльності (Я. Костенко [134], Б. Логвиненко [162]).

Звернення до компетентнісно-інформаційного підходу пов'язане з бажанням виявити необхідні зміни в підготовці майбутніх фахівців правоохоронної діяльності. Цей підхід інтегрує компетентнісний та інформаційний підходи.

Компетентнісний підхід сьогодні є домінуючим у світовій освітній практиці та підкріплюється вітчизняною педагогічною наукою (І. Андрощук [7], А. Білоусов [24], М. Задорожна [90], А. Квітка [107], О. Цільмак [289], Д. Швець [292]).

Компетентнісний підхід передбачає розробку та впровадження загальних принципів для визначення цілей навчання, ефективного відбору змісту освіти, грамотної організації процесу навчання та оцінки результативності та продуктивності отриманих даних.

Компетентнісний підхід пов'язаний із тим, що для виконання функціональних обов'язків майбутньому фахівцю необхідно засвоїти систему професійних та комунікативних знань, виробити уміння їх використовувати, сформулювати професійно важливі якості тощо [286, с. 118].

Компетентнісний підхід дозволив нам результати професійної підготовки бакалаврів наблизити до потреб суспільства, особистості, виробництва; виявити професійні компетентності, необхідні для соціальної взаємодії з підлітками, визначити компетентності, що дозволяють формувати необхідні знання для освоєння бакалаврами технології соціальної взаємодії з підлітками; інтерпретувати зміст професійної підготовки бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками; розробити критерії та показники оцінки готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками.

Другий складник бінарного підходу – інформаційний, полягає, з одного боку, у реалізації вимог оптимального використання інформатизації у сфері освіти, з іншого боку, у забезпеченні інформованості бакалаврів про проблеми підлітків.

Інформаційний підхід передбачає зміну змісту, форм та методів із застосуванням інформаційно-комунікаційних ресурсів [299].

Інформованість відіграє важливу роль у підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, у процесі якої вони вчаться використовувати свої потенційні можливості в інформаційному освітньому середовищі, що сприяє реалізації цієї взаємодії. Цей підхід ґрунтується на креативності в полі поінформованості та інтересів суб'єкта, його ідеальному перетворенні за допомогою творчої уяви, що вимагає від бакалаврів правоохоронної діяльності організації навчання відповідно до потенційних можливостей, захопленості соціально значущою діяльністю, що дозволяє йому здійснювати вибір соціальних дій з підлітками.

Отже, реалізація аксіологічно-гуманістичного та системно-діяльнісного підходів дає можливість визначити структурні, змістові та процесуальні особливості процесу підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності, що забезпечує вибір форм, методів, технологій соціальної взаємодії у процесі його організації і здійсненні; забезпечує розвиток готовності як цілісної системи взаємопов'язаних елементів. Компетентнісно-інформаційний та особистісно-орієнтований підходи дозволяють інтегрувати не тільки особистісний та діяльнісний аспекти в результаті підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності, але і зміст соціальної взаємодії; передбачає забезпечення умов для розвитку особистісних якостей, що сприяють у подальшому виконанню професійних завдань, а також професійному саморозвитку. Технологічно-інтегративний підхід дозволяє формувати особистість професіонала на основі інтеграції науково-теоретичних та практичних знань із різних наукових галузей.

У комплексі методологічні підходи засновані на відповідних принципах, що дозволяє орієнтувати підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками на формування професійних компетентностей для подальшого професійного самовизначення, формування професійної ідентичності та професійного досвіду.

До таких принципів у наукових дослідженнях віднесено: загальнонаукові, які С. Калаур вважає основними орієнтирами, що поєднують теоретичні знання студентів із практикою, та специфічні принципи, які є конкретними нормативними основами освітнього процесу [103, с. 410].

У процесі підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів у закладах

вищої освіти МВС України Є. Гаркавцев вирізняє низку принципів, дотримання яких оптимізує професійне самовдосконалення: свідомості навчання, систематичності й послідовності, активності в навчанні, зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя; забезпечення міждисциплінарних зв'язків [54, с. 44].

До принципів формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів С. Циганій відносить: загальнопедагогічні: цілеспрямованості педагогічного процесу, науковості, систематичності та послідовності, свідомості, творчої активності та самостійності, наочності, доступності навчання, зв'язку навчання з практикою, ґрунтовності, комплексного підходу до навчання й виховання; специфічні: інтеграції, дуальності, культуровідповідності, гуманізації та гуманітаризації, фундаменталізації, глобалізації [286, с. 118].

Взаємодію органів місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх В. Дудченко пропонує розглядати на таких принципах: верховенства права, законності, єдності цілей та завдань, науковості, гласності та інформованості, демократизму, рівноправності, плановості, системності, взаємної відповідальності, пріоритетності інтересів дітей, безперервності [78, с. 81].

На основі аналізу зазначеного вище методологічну основу формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками покладено такі групи принципів: загальні, дидактично-методичні, специфічні. До першої групи відносимо такі принципи: гуманізації, демократизації, фундаментальності, індивідуалізації та диференціації, варіативності, культуровідповідності.

Принцип гуманізації полягає у концентрації освітнього процесу на особистості та створення максимально сприятливих умов для оволодіння бакалаврами соціальним досвідом, прояву самостійності, творчої активності, індивідуальності, моральних, інтелектуальних якостей.

Принцип демократизації передбачає реалізацію педагогічного співробітництва, самоорганізації та самовизначення у виборі альтернативних варіантів виконання навчально-професійних завдань.

Фундаментальність визначається теоретичними концепціями, серед яких, з

позицій нашого дослідження, виділяємо концепцію особистісно-професійного розвитку, особистісного потенціалу та професійного самовизначення. Принцип заснований на усвідомленні бакалаврами сутності пізнавальної та практико-орієнтованої діяльності.

Принцип індивідуалізації та диференціації заснований на врахуванні мотивації кожного суб'єкта та потребує адаптації умов, засобів формування комунікативного потенціалу кожного бакалавра, що спрямовано на конкретизацію його цілей щодо підлітків, із якими здійснюється соціальна взаємодія. Крім того, принцип індивідуальності передбачає виявлення індивідуальних здібностей та підготовленості бакалаврів, що виявляються у процесі інтеграції психолого-педагогічних та фахових знань на основі виконання індивідуально-диференційованих завдань із зростаючою складністю.

Принцип варіативності містить варіативну частину освітньої програми, яка дає можливість бакалавру обрати той курс, який відповідає його інтересам та пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю. У цьому контексті варіативність означає динамічність та гнучкість усієї системи професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності.

Принцип культуровідповідності орієнтує на особливості взаємодії професійних та комунікативних якостей.

Дидактично-методичні принципи є теоретичною основою для визначення змісту, організаційних форм та методів навчального процесу відповідно до його загальної мети та характеризують способи розв'язування суперечностей у процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

До дидактично-методичних принципів віднесено такі: системності і послідовності, науковості, інтеграції, проблемності, наступності, активності, позитивної мотивації, практикоорієнтованості, раціональності, відповідності, прогностичності.

Принцип системності і послідовності дає можливість розглядати підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками як планомірний та послідовний процес, побудований від більш простої діяльності щодо

розвитку їх готовності до цієї діяльності до більш складної. Крім того, побудова моделі з урахуванням певного порядку розташування її структурних компонентів, зокрема з урахуванням підпорядкованості, також є відображенням цього принципу.

Принцип науковості потребує дотримання сучасних досягнень педагогічної, правової та інших наук, які мають безпосереднє відношення до виховання особистості та дослідження правової діяльності (соціологія, психологія тощо).

Принцип інтеграції ґрунтується на синтезі знань психолого-педагогічних, правових та фахових дисциплін, пов'язаних із професійною діяльністю майбутнього фахівця правоохоронних органів.

Принцип проблемності передбачає наявність навчальних та професійних комплексних ситуацій, завдань та відповідних проблем, пов'язаних та поставлених з певною освітньою метою.

Принцип наступності означає взаємозв'язок та інтеграцію в процесі навчання нормативних та варіативних курсів, наступність освітніх програм, форм та методів навчання; взаємозв'язок та взаємозалежність окремих компонентів у системі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності.

Принцип активності реалізується через діяльність бакалаврів правоохоронних органів. Форми активності різні – самоконтроль через рефлексію своєї діяльності, контроль за роботою інших, модифікація готових і розробка власних алгоритмів.

Принцип практикоорієнтованості означає необхідність пов'язувати правові питання із конкретними реальними фактами. Відповідно до цього принципу в процесі соціальної взаємодії з підлітками бажано враховувати стан законності та правопорядку в країні, регіоні, пов'язувати виховні завдання з життєвими реаліями, використовувати інноваційний досвід роботи у цьому напрямі.

Принцип раціональності передбачає відображення таких цілей та засобів, які необхідні та достатні для підготовки бакалавра до реальної правоохоронної діяльності в сучасних умовах. Цей принцип передбачає використання різноманітних форм організації навчання та різних способів взаємодії бакалаврів у навчально-професійній діяльності.

Принцип відповідності визначає узгодження кінцевих цілей підготовки

бакалаврів правоохоронної діяльності зі змістом, формами організації, методами і засобами їхнього навчання.

Принцип прогностичності відображається в цілях, запланованих засобах і умовах професійно спрямованої підготовки бакалаврів, що змінюються, в яких може реалізовуватися його психолого-педагогічна діяльність. Принцип передбачає знайомство бакалаврів із різними категоріями підлітків, зокрема девіантної поведінки (делінквентні, бездоглядні, безпритульні, кіберзалежні), з одного боку, з іншого – цей принцип пов'язаний з прогнозуванням розвитку самого фахівця.

До специфічних принципів відносимо такі: законності, соціальної спрямованості, превентивності, діалогічності, технологічної гнучкості, створення рефлексивного середовища.

Принцип законності означає, що підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності має відповідати діючому законодавству та нормам державної політики в галузі освіти та правоохоронної діяльності.

Принцип соціальної спрямованості визначає системотвірні орієнтири освіти: поєднання власних та суспільних інтересів, формування компетентної особистості, що характеризується саморозвитком, поєднанням власних і громадських інтересів, підвищенням соціокультурного рівня, збагаченням особистого досвіду в соціально значущій діяльності.

Принцип превентивності означає вивчення причин, чинників, ризиків, закономірностей девіантної поведінки підлітків, запобігання виникненню проблем, передбачення помилок у ситуаціях взаємодії.

Принцип діалогічності передбачає, що в основу освітнього процесу має бути покладено рівноправний діалог між усіма його суб'єктами. Діалог є дієвою формою продуктивної взаємодії лише у межах змісту, здатного ініціювати активність всіх суб'єктів освітнього процесу.

Діалогічну взаємодію ми розглядаємо як спосіб організації активного творчого спілкування кожного учасника розмови один з одним, у процесі якого створюється ефект багатостороннього обговорення будь-якої проблеми з метою набуття та засвоєння знань, пошуку нових ідей, спільного ухвалення рішення.

Принцип технологічної гнучкості для бакалавра правоохоронної діяльності характеризує соціальну взаємодію, яка здійснюється в динамічних ситуаціях, що зумовлюють володіння стратегіями, тактиками та прийомами психологічного впливу на підлітків.

Принцип створення рефлексивного середовища забезпечує сприятливий психологічний клімат, який дозволяє кожному бакалавру розкрити свій особистісний та професійний потенціал, організацію необхідних рефлексивних процесів шляхом актуалізації рефлексивних здібностей.

Формування такого складного за своєю природою особистісного утворення як готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками здійснюється поетапно. Вибір та кількість етапів визначається характером процесу підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками. Характер дослідження передбачає послідовну реалізацію трьох етапів: пропедевтичного, професійно-орієнтаційного, діяльнісно-рефлексивного.

Основною метою першого етапу є формування ціннісного ставлення бакалаврів до спілкування та його культурних норм. Завдання першого етапу: посилити особистісну включеність бакалаврів у процес самопізнання та саморозвитку; сприяти становленню суб'єкт-суб'єктних взаємин; сформувати ціннісне ставлення до соціальної взаємодії, інтерес та мотивацію до її розвитку; розкрити роль теоретичних знань та умінь у правоохоронній діяльності; активізувати професійно-пізнавальну роботу бакалаврів у позааудиторний час; залучити їх до колективних методів вирішення ситуаційних професійних завдань.

Результатом першого етапу є сформованість мотивації бакалаврів на оволодіння комунікативними знаннями та усвідомлення своїх комунікативних потреб; наявність узагальнених знань про способи спілкування; ознайомлення із зразками комунікативних технологій та їх репродукція.

На професійно-орієнтаційному етапі акцент ставився на таких завданнях, як: освоєння структурних ролей командної роботи; формування навичок ведення ділових бесід, дискусій та переговорів; вироблення навичок вирішення ситуативних завдань; розширення професійних знань бакалаврів; отримання практичного та

віртуального досвіду вирішення ситуативних завдань професійної спрямованості; закріплення навичок пошуку, підбору, систематизації та аналізу інформації, розвиток уміння формулювати проблеми; розширення досвіду саморефлексії, організація правового виховання підлітків.

Основною метою другого етапу є формування системи знань про спілкування, комунікативну діяльність. Це може бути досягнуто шляхом запровадження додатково окремих тем у нормативних дисциплінах, уведення варіативних дисциплін, проведення загальнопедагогічних семінарів.

Результатом другого етапу є достатня розвиненість комунікативних професійно-особистісних якостей, усвідомлення відповідальності у професійно-комунікативній взаємодії тощо.

Основною метою третього етапу є розвиток та закріплення навичок комунікації у спеціально організованому освітньому процесі. Третій етап передбачає виконання таких завдань: формування умінь вирішення ситуативних завдань, як колективними методами, так і самотійними; стимулювання самоконтролю (рефлексії) бакалаврів; розвиток аналітичних і творчих здібностей у вирішенні ситуацій професійної спрямованості; активізація прагнення бакалаврів до пошуку самотійного ефективного вирішення у професійних ситуаціях; формування умінь обґрунтовувати та оцінювати свої рішення.

Результатом третього етапу є творча гармонійно розвинена комунікативна особистість бакалавра з інтенціями до добра, справедливості, любові до людей та навколишнього світу; здатна самотійно і творчо здійснювати комунікативну діяльність зі створення гармонійних взаємин із суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, що творчо володіє комунікативними технологіями, системою операційних дій зі значеннями і сенсами, що виробляє індивідуальний стиль комунікативної взаємодії.

У свою чергу, змістово-організаційний блок моделі включає підбір навчально-методичного інструментарію, до якого віднесено зміст, комплекс традиційних та інноваційних форм, методів та технологій.

У процесі виділення змістової підструктури моделі ми керувалися Стандартом

вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 26 Цивільна безпека, спеціальності 262 Правоохоронна діяльність [265], кваліфікаційними характеристиками, що відображають вимоги до змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності для отримання певної кваліфікації; навчальними робочими програмами досліджуваних дисциплін.

Змістовий компонент моделі підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками характеризується послідовністю етапів засвоєння елементів змісту освітнього процесу для досягнення конкретних завдань, реалізованих у таких напрямках: теоретичному, соціально-психологічному, практичному.

Теоретичний напрям за логікою основної освітньої програми підготовки бакалаврів полягає в тому, щоб дати їм необхідні професійні та фахові знання з різних аспектів етики ділових та особистісних взаємин, зокрема з соціальної взаємодії з підлітками та етики службових взаємин, усного та письмового спілкування тощо. Цей напрям передбачає аналіз загальних, неспецифічних особливостей феномену спілкування та специфічних ознак соціального спілкування, засвоєння бакалаврами необхідних знань з психології спілкування з підлітками, аналіз найбільш поширених труднощів спілкування, каналів «невербального» спілкування.

Соціально-психологічний напрям зумовлений розумінням того, що процес формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками забезпечується взаємозв'язком внутрішньоособистісних чинників і педагогічних умов. У цьому напрямі освітній процес пов'язаний із формуванням професійно-особистісних якостей, світогляду особистості бакалаврів, їх самосвідомості, етичних норм соціально-педагогічної діяльності та відповідальності за її результати.

Практичний напрям передбачає озброєння бакалаврів комплексом комунікативних умінь, зумовлених основними професійними функціями. Реалізація цього напрямку пов'язана з використанням у навчальній, науковій, громадській діяльності бакалаврів, у їх повсякденному житті умінь міжособистісного спілкування, у зв'язку з чим вирішуються завдання формування професійно значущих психолого-педагогічних характеристик, необхідних для соціальної взаємодії з підлітками.

Змістовий складник моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками відображено у змісті їхньої підготовки у межах нормативних дисциплін: «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності», «Основи організації служби у правоохоронних органах», та вибіркових дисциплін: «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Професійно-психологічна підготовка». Ці дисципліни спрямовані на формування у бакалаврів необхідних професійних компетентностей, суттєвих для соціальної взаємодії з підлітками.

Зазначені позиції дозволили визначити навчально-методичне забезпечення, що застосовано у різних видах підготовки бакалавра для розвитку його готовності до соціальної взаємодії: аналітична робота, що дозволила сформулювати уявлення про цей напрям діяльності, обмінятися досвідом та знаннями про правоохоронну діяльність, набутим у період проходження практики; навчально-професійна діяльність, що передбачала груповий та самостійний пошук різноманітних інструментів вирішення соціально-педагогічних ситуацій; соціально-педагогічний супровід (виконання професійних обов'язків у забезпеченні безпеки освітнього середовища, здійснення шефської роботи з підлітками із соціально-реабілітаційного центру), який дозволив застосувати на практиці отримані комунікативні знання та вміння; науково-практична діяльність, завдяки якій бакалаври здійснювали самостійний пошук інформації, генерували ідеї для вирішення різних проблем у роботі з підлітками.

Основними формами навчання обрано: лекцію (проблемна, лекції-дискусія, лекція вдвох, лекція-провокація, лекція-пресконференція, лекція з навмисними помилками, діалогова лекція), семінарське заняття (теоретичний семінар, семінар-практикум), лабораторно-практичне заняття, творчу лабораторну роботу, консультацію (групова, індивідуальна), тренінг, індивідуальну роботу з підлітками у закладах освіти, письмовий розгляд (з обмеженням часу); написання доповідей, захист рефератів; індивідуальну або групову усну доповідь; самостійну роботу.

Якщо мета процесу навчання пов'язується з підготовкою бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, то основними формами навчальної роботи бакалаврів обрано: лекцію, семінарське заняття, консультацію. Якщо метою процесу навчання було формування практичної готовності до

соціальної взаємодії з підлітками (формування професійно важливих якостей), форми організації навчання реалізовані у фахових семінарах, у практичних заняттях, у репродуктивних лабораторних роботах, у творчих лабораторних роботах, в індивідуальних консультаціях. Якщо метою навчання обрано формування спрямованості бакалаврів на соціальну взаємодію з підлітками, то провідними формами навчальної роботи визначено: індивідуальну роботу у поєднанні з індивідуальними консультаціями викладачів; самоаналіз мотивів і потреб з майбутньої професійної діяльності; розробку програми професійного зростання та виконання її тощо.

Основними методами навчання у процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками обрано: вирішення ситуативних завдань професійної спрямованості, рольові, ділові та дедуктивні ігри в процесі групової роботи, проблемні лекції, навчальні дискусії, заняття з елементами «мозкового штурму», аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, тренінги, ділові ігри, «юридичні поєдинки», формування «баз даних» роботи з підлітками.

Серед методів роботи бакалаврів з групою підлітків виокремлено методи профілактики їхньої протиправної поведінки. Ці методи пов'язані з такою змістовою складовою профілактичної діяльності ЗЗСО, як корекція соціальної позиції підлітків у групі. Йдеться насамперед про групи асоціальної спрямованості та про офіційні колективи, у яких знаходиться підліток, який відрізняється протиправною поведінкою або схильний до неї.

Серед методів соціально-профілактичної роботи бакалаврів з групами підлітків використано: метод «тимчасових поступок» та метод «перемикання» негативної діяльності групи на соціально значиму. Реалізація першого передбачала задоволення групових домагань за певних умов. Наприклад, у ЗЗСО надається підліткам можливість збиратися для задоволення естетичних та розважальних потреб, але вимагається у відповідь дотримання правил порядку та чистоти. Другий метод застосовано для оздоровлення моральної атмосфери неформальних підліткових груп. У межах цього методу групі підлітків із протиправною поведінкою бакалаври довірили підтримку та наведення порядку під час шкільних заходів. В межах застосування цього методу ми прагнули поступового зближення офіційного

та неофіційного спілкування підлітків, ставили для них такі завдання, які могли б захопити всіх, і одночасно зажадали від них моральної поведінки.

Серед методів взаємодії бакалаврів із підлітками використано шефську роботу з ними у соціально-реабілітаційному центрі. Здійснення шефської роботи дозволило бакалаврам набути свого першого досвіду взаємодії з неповнолітніми, які мають сформовані стійкі асоціальні норми поведінки.

Важливим компонентом моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності є обґрунтування, відбір, апробація освітніх технологій, які розділено (умовно) на групи: організаційні соціальні технології і соціальні технології індивідуальної роботи. Перша група технологій, на нашу думку, покликана підготувати бакалаврів до виявлення підлітків, схильних до правопорушень, діагностувати їхні проблеми та тип соціальних відхилень, розробляти програми індивідуально-групової роботи та умови їх реалізації. До неї віднесено модерацію, співпрацю та взаємодію, мережеву технологію. Друга група покликана підготувати бакалаврів до безпосереднього впливу на підлітка чи групу підлітків з профілактичною чи корекційною метою і навіть (як наслідок) сприяти стабілізації становища підлітка та його поведінки. До неї віднесено технології оперативної допомоги, спільної діяльності (попередження правопорушень, загальну, групову та індивідуальну профілактику).

У цьому контексті діагностично-результативний блок моделі представлений компонентами готовності бакалаврів до соціальної взаємодії, критеріями, що розкривають ці компоненти, а також показниками та рівнями їх сформованості: низьким, середнім та високим.

Результатом підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками є їх готовність до цієї взаємодії, що передбачає – новоутворення у характеристиках особистості бакалавра: набуття системних знань про сутність, зміст, методи та технології профілактики злочинності неповнолітніх; організаторські, конструктивні, когнітивні, соціальні, рефлексивні, комунікативні, творчі вміння; оптимальний комплекс мотивації; розвинене професійне мислення та соціальний інтелект; активна позиція у професійній діяльності; розвинений рівень

творчого потенціалу особистості; когнітивні здібності; адекватна та стійка самооцінка; здатність до ефективної емоційно-вольової саморегуляції; розвинені вольові якості та специфічні характеристики емоційної сфери особистості, що забезпечують ефективність соціальної взаємодії з підлітками.

Загалом розроблена модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками передбачає реалізацію компонентів на основі здійснення таких типів взаємодій: між підготовкою бакалаврів до попередження протиправної поведінки підлітка та соціальною роботою закладу освіти й фахівців правоохоронних органів, що забезпечують безпечне освітнє середовище в ЗЗСО; між соціальною роботою закладу освіти та соціальною допомогою інспектора ювенальної поліції, інспектора безпеки освітнього середовища з питань забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, здійснення превентивних та профілактичних заходів з підлітками у ЗЗСО.

Отже, розроблена модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками включає логіко-методологічний, змістово-організаційний, діагностично-результативний блоки, що відображають взаємозв'язок мети, підходів, принципів, етапів, змісту, форм, методів, технологій, компонентів, їх критеріїв, показників, рівнів та результату.

3.2. Обґрунтування та реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками

Виявлення можливих шляхів адаптації традиційної системи підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками передбачає виділення сукупності педагогічних умов.

Під умовою в науково-педагогічній літературі розуміється: сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що визначають психологічний розвиток людини; сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання та навчання, формування особистості; середовище, в якому виникають,

існують та розвиваються педагогічні процеси та системи (І. Голубовська [11], Д. Гринчишин [258], І. Зверєва [80], С. Калаур [103], Д. Кисленко [110], Ю. Шемчушенко [45]).

Науковий інтерес мають ті умови, які відображають зовнішні обставини стосовно предмета дослідження та включають зовнішні характеристики його об'єкта.

Узагальнення результатів наукових досліджень показує, що серед умов виділено організаційно-педагогічні (С. Калаур [103]), психолого-педагогічні (А. Квітка [107]), дидактичні (Н. Розіна [244]), педагогічні (С. Циганій [286]).

На основі аналізу зазначеного вище розглядаємо педагогічні умови як сукупність необхідних і достатніх заходів, можливостей педагогічного впливу, які створюють найбільш сприятливу обстановку (середовище) для ефективної реалізації моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Для визначення педагогічних умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками проаналізовано дотичні дослідження, які подано у додатку В.

Аналіз умов, запропонованих у наукових дослідженнях, дав можливість виокремити такі педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками:

- формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання;
- оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками;
- використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

Перша педагогічна умова – формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання.

Оскільки комплексне застосування різних методів навчання дозволяє

ефективно використати їх вагомі ознаки та нейтралізувати недоліки кожного методу, то в дослідженні формування готовності до соціальної взаємодії з підлітками ми використовували поєднання традиційних форм та методів навчання з інноваційними.

Традиційні форми навчання передбачають лекційні, семінарські та практичні заняття, самостійну роботу. Під час традиційних форм проведення занять застосовано ситуативні завдання: обговорення у групах; самостійний аналіз; письмовий розгляд (з обмеженням часу); індивідуальну або групову доповідь; дискусію між різними групами; рольову гру з основних аспектів ситуативної задачі; комбінацію запропонованих вище форм.

Основними інноваційними формами навчання обрано: проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції вдвох, лекції-провокації, лекції-пресконференції, діалогові лекції, на яких набувалися вміння рефлексивної діяльності, гуманних взаємин; семінарські заняття – дискусії; тренінги, ігрові методи (ділова, сюжетно-рольова гра), неігрові методи (аналіз конкретних ситуацій, вирішення професійних завдань тощо), написання доповідей, захист рефератів; індивідуальна робота з підлітками у закладах освіти.

Як традиційні застосовано семінарські та практичні заняття, проте у їх проведенні використано дискусії та аналіз конкретних ситуацій. Так, під час проведення семінарського заняття у формі дискусії на тему «Професійно-моральна деформація фахівців правоохоронних органів» (дисципліна «Основи організації служби у правоохоронних органах») позначено проблему: «Чи можна фахівцю правоохоронних органів уникнути професійної деформації у своїй діяльності?» Бакалаври поділялися на дві підгрупи – прихильники та противники цього твердження. Після кожного виступу бакалаври доповнювали доповідача повідомленням нових відомостей, уточнювали позиції критичними аргументами.

Під час занять застосовано проблемний метод. Бакалаврам пропонувалося завдання: підготувати виступи на теми: «Проблеми нашого життя», «Портрет фахівця правоохоронних органів» тощо. Обговорення кожного виступу супроводжувалося дискусією, аналізувалися позитивні та негативні напрями запропонованих способів вирішення обговорюваних проблем, оцінювали виступи як самих

розробників проблем, так і їх опонентів. На практичних заняттях бакалаври здійснювали підготовку міні-виступів про роль фахівців правоохоронних органів у житті суспільства, про їх професійні якості.

Нами застосовано різні методи, проте найбільш результативними виявилися: метод ситуативних завдань та метод ділової гри. Ефективність роботи фахівців правоохоронних органів представлена їх ситуативними рішеннями (вчинками), зокрема у процесі групової роботи. Використовували спеціально організовані юридичні поєдинки між бакалаврами.

Групову форму організації діяльності бакалаврів реалізували за різними техніками спілкування між групами. Під час виконання техніки «Диференційована групова робота» бакалаври ділилися на диференційовані за навчальними можливостями групи (група «сильних», група «середніх» і «слабких») і виконували завдання, передбачене для конкретної групи. Групова робота змінювалася колективною (фронтальною) роботою, у якій бакалаври від кожної групи доводили виконане завдання (презентація рішення). Наприклад, щодо соціально-педагогічного діагностичного інструментарію, який буде необхідний для роботи з підлітками з сімей групи соціального ризику. «Сильним» групам була запропонована складна для сприйняття методика «Ціннісні орієнтації», у межах виявлення ціннісних установок і орієнтацій членів сім'ї. «Середнім» надано більш простий тест для виявлення внутрішньосімейних, міжособистісних взаємин між членами сім'ї «Біополе сім'ї». «Слабким» групам пропонувався опитувальник виявлення суїцидального ризику.

У процесі вибору техніки «Відрядження» бакалаври були поділені на малі групи, кожна з яких виконувала завдання щодо змісту, що стосується однієї з проблем підлітків, зокрема девіантної поведінки. Група розробляла алгоритм вирішення виділеної в завданні проблеми, вибирала одного представника і «відряджала» його до сусідньої групи (відрядження по колу), де він представляв проблему та її вирішення. Ця техніка реалізовувалася на семінарських заняттях для поглиблення та розширення теоретичних знань з проблем підлітків девіантної поведінки і на практичних – для відпрацювання професійних дій у взаємодії із підлітками.

Техніка «Єдина групова робота» передбачала, що малі групи бакалаврів

виконували однакове завдання, пов'язане із проблемами підлітків. Так, у процесі розгляду питання про допомогу підлітку, який перебуває в сім'ї категорії ризику і має відхилення у мовленні, кожна група пропонувала варіанти допомоги (підбір фахівців, методи та форми роботи з підлітками, сім'єю тощо).

Техніка «Акваріум» застосована для вирішення завдань малими групами. Учасники обговорювали проблему підлітків під наглядом інших груп – спостерігачів. Так, доречний розгляд питання про пропозицію комплексу корекційно-педагогічних заходів, спрямованих на допомогу підлітку з девіантною поведінкою, що перебував у сім'ї категорії соціального ризику. На семінарському занятті розглядалися теми: «Організація діяльності та завдання підрозділів ювенальної поліції», «Організація взаємодії інспектора служби безпеки освітнього середовища з іншими службами правоохоронних органів», «Організація взаємодії інспектора безпеки освітнього середовища із управлінням соціального захисту населення» тощо.

Використовувалися практичні заняття для вдосконалення знань та навичок бакалавра правоохоронної діяльності, у процесі яких вони оформляли протоколи про адміністративні правопорушення підлітків у вигляді тренінгів, засвоювали вербальне та невербальне спілкування; використовували психологічні прийоми та методи для встановлення контактів та довірчих взаємин, брали участь у корекції поведінки підлітків із психічними аномаліями; проводили бесіди.

Одним із найбільш оптимальних, відповідно до цілей дослідження, нами визнано тренінг у вигляді ділової гри, що дозволило відтворити в аудиторних умовах предметний та соціально-психологічний контекст майбутньої професійної діяльності.

У дослідженні на семінарських заняттях реалізували метод відеодемонстрації. Для здійснення відеодемонстрації зафільмовано 14 сюжетів із передбачуваних ситуацій професійного спілкування, в яких може перебувати фахівець правоохоронних органів: бесіда зі свідками події; зустріч із підлітками на вулиці, профілактична бесіда тощо. Крім того, зафільмовано кілька сюжетів у кабінеті слідчого, у якому один із бакалаврів виступав у ролі підлітка. Кожна сцена займала близько 5–10 хвилин, і після перегляду кожної сцени ми намагалися розвинути дискусію про дії фахівця правоохоронних органів, виявляти помилки в його діяльності.

У процесі використання ігрових технологій застосовано гру у формі участі у засіданні суду. Бакалаврам запропоновано взяти участь у рольовій грі, пов'язаній з проведенням судового розгляду у взаєминах групи підлітків, які вчинили злочин (крадіжку). Гра проходила у два етапи. Кожен бакалавр отримав роль: судді, прокурора, інспектора служби безпеки освітнього середовища, інспектора ювенальної поліції, захисників, свідків, потерпілих, підсудних підлітків, законних представників підсудних та потерпілих (батьків, опікунів, заступника директора дитячого будинку, директора школи тощо). Мета гри: визначити рівень девіацій підлітка і можливі шляхи впливу на них із залученням суб'єктів системи профілактики, з можливістю не допустити застосування покарання як відбуття реального терміну. Після закінчення гри здійснено аналіз отриманої інформації, визначено ступінь поінформованості бакалаврів про девіації підлітків, причини та умови, що сприяють девіантній поведінці, проаналізовано роботу державних і громадських структур, що забезпечують і реалізують профілактичні заходи тощо.

Другий етап гри передбачав відвідування реального судового розгляду для закріплення набутих знань та умінь, отриманих бакалаврами під час навчальних занять. Крім того, бакалаври мали змогу зустрітися з умовно засудженими підлітками. Запропоновано такі рольові ігри: «П'ять добрих слів», «Порадуй мене», «Діалог культур», «Агент» (додаток Е).

У практиці навчання майбутніх фахівців правоохоронних органів використовувалися імітаційно-моделюючі ігри, які полягають у тому, що група учасників імітує деяку ситуацію професійної діяльності, пропонує та обговорює ряд різних її рішень. Ігри будувалися на засадах саморегуляції та самоконтролю. Запропоновано структурну схему гри «Планування правового виховання підлітків», яка проходила в чотири етапи:

1. Інформаційно-теоретичний етап передбачав вступну лекцію з вихідною інформацією про хід та правила гри.
2. Організаційний етап складався із розподілу на підгрупи, вибору експертної групи, ознайомлення з ролями 3-го етапу.
3. Складання підгрупами плану виховної роботи, їх подання та оцінку.

4. Заключна дискусія з обговоренням у підгрупах.

Для підготовки бакалаврів до правового виховання підлітків робота була організована так: бакалаври виконували індивідуально творчі завдання на вирішення педагогічної проблеми (наприклад, розробити план роботи інспектора служби безпеки освітнього середовища з правового виховання підлітків, вивчити його діяльність з правового виховання та використовувані ним прийоми та методи, проаналізувати стан розробленості в педагогічній літературі проблеми правового виховання підлітків). Результати виконання завдань доповідалися на лабораторних заняттях.

У практиці підготовки бакалаврів використовувалися комунікативні завдання та вправи. Як приклад, одна із ситуацій професійного спілкування серії стереотипних комунікативних завдань: «Ви працюєте інспектором в одному із районів міста. Класний керівник, що працює в одному із старших класів, звернулася до Вас із проханням поговорити з одним із учнів девіантної поведінки. Характеризуючи учня, класний керівник зазначила, що часто пропускає уроки і не виконує домашнє завдання, у спілкуванні проявляє грубість. Яким способом Ви запропонуєте вихід із ситуації?»

А. Вивчу особисту справу учня, поспілкуюся про поведінку учня з педагогами, буду намагатися знайти причину девіантної поведінки підлітка та за можливості її нівелювати.

Б. Якщо учень не втратив зв'язку із однокласниками, спробую залучити громадськість та педагогів для залучення учня до суспільно корисної діяльності і діятиму «колективними» заходами.

В. Дуже часто причини девіантної поведінки учня криються в його сім'ї, тому насамперед здійсню огляд житлово-побутових умов проживання підлітка, поспілкуюся з його батьками і діятиму через них, щоб не створювати у підлітка в шкільному середовищі репутацію «бешкетника».

У процесі занять аналізувалися проблемні ситуації. Наприклад, сім'я (один батько, один з батьків не рідний, один з батьків іншої національності, багатодітна сім'я тощо), чотирнадцятирічний Павло виявляє ознаки девіантної поведінки (палить, періодично тікає з дому, погано вчиться, прогулює заняття в школі,

грубіянить, лихословить, був помічений у вживанні спиртних напоїв). Сім'я у цій ситуації виконує елементарні функції (забезпечення місцем проживання, їжею, одягом). Виховна функція є слабкою чи відсутня взагалі. Запропоновано розв'язати цю проблемну ситуацію: «Як і за допомогою яких посадових осіб, інститутів можливий вплив на підлітка, щоб досягти його правомірної поведінки?»

Розв'язання компетентнісних завдань здійснювалося за компетентностями: превентивною, правозахисною та соціально-педагогічною. Згідно з цими компетентностями нами розроблені завдання на трьох рівнях освоєння навчального матеріалу: репродуктивний рівень – передбачено вибір правильної відповіді з тих, що запропоновані у завданні; частково-пошуковий рівень, згідно з яким поряд із запропонованими відповідями бакалавр може внести та аргументувати додаткову відповідь; творчий рівень визначається тим, що компетентні завдання пропонують бакалаври, виходячи зі свого досвіду або прикладів, з якими вони зустрічаються на практиці.

Завдання перших двох рівнів бакалаври вирішують на молодших курсах (першому та другому), на третьому курсі поряд із цими завданнями бакалаври пропонують свої та вирішують їх на семінарських заняттях.

На репродуктивному рівні бакалаврам запропоновано завдання із різними способами вирішення, які далі спільно обговорювалися. Як приклад компетентнісного завдання: «Ви спостерігаєте ситуацію, як жінка вичитує дівчинку підліткового віку, а та у відповідь починає ображати її нецензурною лайкою. Чи втрутитесь у цю розмову?»

На частково-пошуковому рівні бакалаврам пропонується умова завдання, але крім традиційних, відомих відповідей, вони повинні запропонувати і оригінальний спосіб її вирішення. Як приклад: «Проходячи повз будинок, Ви бачите, що підліток на даху дев'ятиповерхового будинку стоїть на його краю. Що в цьому випадку треба зробити?»

Бакалаврам запропоновано ситуативне завдання на основі опису реальної ситуації – задачі або завдання-події. Так, наприклад, з дисципліни «Основи виховної роботи правоохоронних органів» у практичне заняття включено таке: «Візуальне спостереження показало, що 13-річний Василь та 12-річна Ганна приходять до

школи неохайні, одягнені не за погодою, у них немає достатньої кількості шкільного обладнання. Соціальний педагог, інспектор служби безпеки освітнього середовища та класний керівник відвідали родину підлітків. З'ясувалося, що батько шість місяців не працює, мати поїхала на заробітки. У квартирі, де мешкає сім'я, дуже брудно, майже відсутні продукти харчування». Запитання до завдання: «Які функції сім'ї не виконуються?»

Подібні ситуації запропоновано розв'язувати через завдання-роздум, яке застосовано в навчальній дисципліні «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» у практичному занятті на тему «Норми, відхилення та аномалії у розвитку особистості підлітка».

Застосовано завдання-загадку із соціально-педагогічним змістом з навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна підготовка» у процесі семінарського заняття на тему «Соціально-педагогічна діяльність в закладах освіти».

Як приклад комплексного завдання з дисципліни «Основи організації служби у правоохоронних органах» на тему «Професійна етика»: «Соціальний педагог повідомив інспектора служби безпеки освітнього середовища про те, що чотирнадцятирічний Павло, учень 9-го класу, має погану успішність та пропускає заняття. Він погано поводить на уроках, не виконує завдання вчителя, не реагує на зауваження, кривдить однокласників. За твердженням шкільного психолога, Павло не має затримки психічного розвитку, але є педагогічна занедбаність. У процесі перевірок соціальним педагогом встановлено, що хлопчик має все необхідне для навчання: підручники, одяг, робоче місце в кімнаті, але в квартирі є порушення санітарно-гігієнічних норм. Відомо, що Павло єдина дитина, яка виховується в неповній сім'ї. Мати хлопчика розлучена, не працює, випиває, на батьківські збори та на запрошення класного керівника, соціального педагога до школи не приходить. Батько хлопчика має іншу сім'ю, регулярно платить аліменти, але з колишньою дружиною та сином не спілкується».

Питання до завдання: Які ознаки девіантної поведінки виявляються у Павла? На які причини його девіантної поведінки слід звернути увагу? Які причини соціального неблагополуччя сім'ї? Який план індивідуальної профілактичної роботи

щодо учня у запобіганні бездоглядності, токсикоманії можна запропонувати? Що необхідно врахувати у плані роботи із Павлом для формування у нього законослухняної поведінки?

Серед методів активного навчання бакалаврів нами обрано дискусію та дебати. Як приклад, дискусія на семінарі на тему «Злочинність неповнолітніх – як бути?» (дисципліна «Основи виховної роботи правоохоронних органів»). Під час підготовки до семінару бакалаврам пропонується відповісти на низку запитань: Чому відбувається омолодження злочинності? Які законодавчі норми порушуються неповнолітніми правопорушниками? Як Ви ставитеся до ізоляції неповнолітніх правопорушників? Чому багато неповнолітніх правопорушників потрапляють до виправних колоній? Що потрібно змінити стосовно неповнолітніх правопорушників у суспільстві?

Дебати застосовано на заключних заняттях. Як приклад, дебати, які проводилися із бакалаврами третього курсу на тему «Наркоман – злочинець чи жертва?» (дисципліна «Основи виховної роботи правоохоронних органів»). Група поділялася на дві підгрупи, одна відстоювала першу думку, інша – другу. Щоб дебати проходили успішно, запропоновано питання, які обговорюватимуться на семінарі: «Неповнолітній наркоман – явище соціальне чи моральне? Чи змінюється соціальний статус неповнолітнього наркомана? Чи потрібні нові закони щодо запобігання наркоманії серед молоді?»

При проєктуванні деонтологічних ситуативних завдань нами сконструйовано кейс-стаді, наближене до реальних ситуацій професійної діяльності правоохоронних органів. Так, кейс «соціально орієнтована позиція» орієнтував на вирішення завдання становлення позиції бакалавра, що включає ініціативність, поінформованість та самоактуалізацію. У змісті кейсу були важливі тренінги: «Хто я?», «Я живу для...», ділові ігри «Я – лідер», «Я – професіонал», знайомство з категоріями «соціально орієнтована позиція», «закон», «правопорушення» тощо.

Технологія включала роботу з відеокейсами – завданнями, що дозволяють усвідомити реальну життєву проблему, ситуацію, фрагмент якої представлений у відеоролику, який актуалізує пошукові знання щодо вирішення проблеми. Нав-

чальний матеріал подавався у вигляді кейсів (актуальних тем сьогодення з новин).

Кейс «Взаємодія» націлював на вирішення проблеми взаємодії членів групи, встановлення відносин співробітництва, довіри, вміння працювати у парі, групі, науковому суспільстві, спільно досягати результатів проєкту. Кейс містив тренінги «Переправа», ігри на взаємодію: «Нові дорожні знаки», «Сіамські близнюки».

Значна увага приділялася тренінговій роботі, зокрема професійно-психологічним тренінгам, що проводилися у позааудиторний час. Наприклад, тренінг професійного спілкування реалізовував дві освітні цілі: розвиток комунікативних навичок бакалаврів та розвиток їх готовності до соціальної взаємодії. Тренінг складався з п'яти тем: «Спілкування як міжособистісна взаємодія групи. Поняття групової динаміки», «Аналіз індивідуальних проявів комунікативних здібностей», «Вербальні та невербальні засоби спілкування», «Спілкування як сприйняття та пізнання людьми один одного», «Навички ефективного спілкування».

За допомогою кейс-стаді бакалаври у межах першої теми здійснювали активну міжособистісну взаємодію, навчалися спільній роботі в малій групі, знаходили, обґрунтовували навчальну мету та досягали її. Були використані такі методи, як аналіз проблемних ситуацій та мозковий штурм. За другою темою бакалаврам запропоновано самостійно розглянути заздалегідь задані кейс-стаді. Бакалаври виявляли комунікативні вміння, демонстрували знання в галузі соціальної взаємодії, а також особисту ораторську майстерність. У межах третьої теми «Вербальні та невербальні засоби спілкування» бакалаврам запропоновано заздалегідь опрацювати задані кейс-стаді. Для активізації діяльності бакалаврів застосовано дискусію. Під час опрацювання четвертої теми бакалаври були поділені на малі групи і в процесі вирішення кейс-стаді розглядали роль спілкування в роботі з девіантними підлітками, у налагодженні взаємодії з іншими службами.

У зв'язку з переведенням закладів освіти на дистанційне навчання через поширення коронавірусної інфекції та воєнних дій вивчення п'ятої теми «Навички ефективного спілкування» здійснювалося дистанційно із застосуванням цифрових технологій, а саме електронного інформаційного освітнього середовища та організації відеоконференцзв'язку. Бакалаврам запропоновано завдання самостійно

розглянути кейс-стаді та підготувати відповіді на запитання.

Вважаємо, що використання методів вирішення завдань, ситуацій на семінарських та практичних заняттях принципово відрізняється. Відмінною особливістю практичного заняття від семінару є те, що на заключному етапі практичного заняття організовується індивідуальна робота з розв'язання завдань. За результатами індивідуальної роботи відстежувався сформований рівень умінь, професійних компетентностей, необхідних для взаємодії з підлітками.

Друга педагогічна умова – оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронних органів з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками.

Розгляд діяльності правоохоронних органів із соціальної взаємодії з підлітками, як специфічної професійної діяльності, дозволив згрупувати зміст дисциплін загальнопрофесійної та фахової підготовки навколо вирішення поставлених завдань дослідження. Це передбачало поглиблення змісту навчальних нормативних дисциплін «Основи організації служби у правоохоронних органах», яку доповнено темою «Професійна етика», та введення в лекційні та семінарські заняття матеріалу з девіацій підлітків, дисципліну «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» оновлено темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності»; упровадження вибірових компонентів: «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Психолого-педагогічна підготовка».

Нормативну дисципліну «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» доповнено темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності». Метою її вивчення було формування комунікативної культури, психологічної стійкості в різних ситуаціях, професійних якостей, які забезпечують конструктивну взаємодію майбутніх фахівців правоохоронних органів. Основні завдання вивчення теми: розкриття сутності та соціальної ролі конфліктів як у суспільстві в цілому, так і у професійній діяльності; формування ціннісного ставлення до толерантності як запобігання чи вирішення конфліктів; освоєння основ управління конфліктами та способами їх використання у професійній діяльності; розвиток умінь та навичок попередження, стримування та регулювання конфліктів у професійній діяльності фахівця правоохоронних органів (додаток Д).

Нормативну дисципліну «Основи організації служби у правоохоронних органах» доповнено темою «Професійна етика». Метою теми є організація служби у правоохоронних органах на основі ідей толерантної поведінки, формування у них етичних знань та навичок, необхідних для ефективної соціальної взаємодії з підлітками. Досягнення поставленої мети забезпечувалося вирішенням таких завдань: формуванням систематизованих знань та уявлень про морально-ціннісні засади професійної діяльності фахівця правоохоронних органів; виробленням у бакалаврів переконаності в необхідності глибокого морального обґрунтування правових норм і санкцій; формування здатності до наукового прогнозування моральних процесів, а також до попередження негативних явищ у правоохоронній практиці, моральних відхилень у діяльності фахівців органів внутрішніх справ (додаток Д).

Під час проведення семінарських занять передбачалося обговорення основних та додаткових питань, стимулювання обговорення дискусійних питань, які забезпечують зв'язок теоретичних питань із реальною практикою у професійній діяльності. Під час проведення практичних занять забезпечувалося поглиблене вивчення та обговорення нормативно-правових засад професійної етики та службового етикету фахівців правоохоронних органів, конкретних проблем професійної діяльності правоохоронців у їх взаємодії з підлітками тощо.

Для набуття знань та умінь із соціальної взаємодії бакалаврів з підлітками запропоновано вибірккову дисципліну «Основи виховної роботи правоохоронних органів». До дисципліни увійшли модулі: «Цінності, цілі та зміст виховної роботи в органах внутрішніх справ», «Соціально-педагогічне пізнання у виховній роботі», «Структура та зміст педагогічної взаємодії у виховному процесі», «Рефлексивний аналіз результатів виховної роботи», «Розробка індивідуальної програми саморозвитку фахівця правоохоронних органів» (додаток Д).

У процесі вивчення нормативних основ, цілей, завдань та принципів виховної роботи фахівця правоохоронних органів здійснювалося освоєння основних педагогічних та соціально-психологічних категорій: «педагогіка», «освіта», «виховання», «навчання», «виховний ідеал», «цінність», «ціль», «сенс», «мотив», «потреба» тощо. Так, цілі та сутність виховної роботи в правоохоронних органах

розглядалися на першому семінарі на прикладі виховної системи в закладах освіти. Розв'язувалися проблемні питання під час дискусії. Дискусію викликали такі питання: «Яка мета виховного процесу у закладі освіти?», «Який результат виховної роботи з підлітками?».

Ефективним засобом стимулювання розумових операцій були питання дослідницького характеру: «Як?», «Навіщо?», «Чому?» на противагу споглядальним питанням: «Що?», «Де?», «Коли?». Цей прийом у дискусійному обговоренні проблемних питань, як показали заняття, сприяє формуванню системного мислення, усвідомленню сутності понять «система», «структура», «функції», «мета», «зміст».

Особливу увагу приділено інтеграції знань з особистісною системою цінностей та ціннісних орієнтацій. Запропоновано методику «Колесо життєвого балансу», що є одночасно інструментальним способом самовизначення особистості в життєвих цінностях та планування способів досягнення поставлених цілей.

У практичній частині семінарського заняття з модуля 1 «Цінності, цілі та зміст виховної роботи в правоохоронних органах» бакалаврам пропонувалося виділити найбільш узагальнені способи життя, характерні різним культурно-історичним спільнотам.

Формування у бакалаврів усвідомленого, системного уявлення про свій досвід соціально-пізнавальної діяльності, досвід системного аналізу соціальних явищ, процесів, ситуацій, розвиток елементів цього досвіду здійснювалося у процесі освоєння модуля 2 «Соціально-педагогічне пізнання у виховній роботі». Завданнями трьох етапів його засвоєння були: актуалізація наявних знань, умінь, системного аналізу та здатність до системного гнучкого аналітичного мислення.

Формування у бакалаврів усвідомленого, системного уявлення про свій досвід самоврядування та взаємоуправління спільною діяльністю здійснювалося у процесі освоєння модуля 3 «Структура та зміст педагогічної взаємодії у виховному процесі». Опорними поняттями модуля педагогічної взаємодії були: «взаємодія», «педагогічна взаємодія», «виховний процес», «суб'єкт», «об'єкт», «суб'єктні функції», «структура діяльності», «самоорганізація», «спільна діяльність».

Базовими поняттями модуля 4 «Рефлексивний аналіз результатів виховної

роботи» є «рефлексія», «рефлексивне мислення», «рефлексивне регулювання», «механізм запуску рефлексії», «рефлексивна ситуація».

Методичні особливості освоєння курсантами модуля 5 «Розробка індивідуальної програми саморозвитку фахівця правоохоронних органів». У технологічній карті освоєння цього модуля представлені етапність цього процесу, зміст навчального матеріалу, основні методи, технології навчання та диференційований освітній результат на метапредметному рівні та на рівні навчальної дисципліни.

Розробка індивідуальної програми розвитку майбутніх фахівців правоохоронних органів виступала одним із педагогічних засобів інтеграції предметних та процесуальних їх знань, умінь та здатностей для виховної роботи та соціальної взаємодії.

Для здійснення правовиховної роботи з підлітками для бакалаврів запропоновано вибірккову дисципліну «Психолого-педагогічна підготовка». Основна мета її вивчення – вироблення у бакалаврів правоохоронної діяльності психолого-педагогічних знань, умінь та готовності до успішного подолання психологічних труднощів, що виникають у процесі службової діяльності, зокрема у роботі з підлітками, на користь підвищення ефективності виконання своїх обов'язків у штатних та екстремальних умовах. Цей курс передбачав об'єднання теоретичних та практичних пізнавальних елементів, які регулюють поведінку бакалавра у складних умовах його майбутньої професійної діяльності.

Вивчення першої теми «Педагогіка в діяльності фахівців правоохоронних органів» дала можливість розглянути педагогічні завдання професійної діяльності, усвідомити різні методи впливу на особистість, яка потребує профілактичної діяльності шляхом переконання, зміни поведінки, перенаправлення на соціально схвальний життєвий шлях, надання допомоги. У процесі вивчення цієї теми проведено тренінгові вправи з використанням мультимедіа-засобів навчання, а також надання рекомендацій для поведінки та прийняття рішень фахівців правоохоронних органів у типових проблемних ситуаціях (додаток Д, Е).

Проведено тренінгову вправу «Профілактична дія». Розіграна ситуація: група підлітків порушує норми поведінки в суспільстві. Завдання полягало у розкритті

способів педагогічного спілкування з підлітками, зокрема з профілактичною метою.

Під час вивчення другої теми «Педагогічне спілкування» розкривався зміст особливостей спілкування з різними категоріями громадян, зокрема підлітками. Проведено тренінгові вправу «Переконання», яка дозволила розкрити особливості побудови спілкування у конфліктних ситуаціях. Розіграно ситуацію: підліток, який скоїв крадіжку, ухиляється без поважних причин від розмови, необхідно було умовити признатися в цьому.

Під час третьої теми «Педагогічна культура фахівця правоохоронних органів» розкрито проблеми встановлення взаємин інспектора поліції з підлітками у межах виконання службових обов'язків. Під час проведення практичного заняття реалізовано тренінгову вправу «Встановлення взаємин з підлітками».

Важливу роль у формуванні адекватної та стійкої самооцінки та оптимального комплексу професійних мотивів відводилося четвертій темі «Психологія у діяльності фахівця правоохоронних органів».

Зміст теми представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Зміст теми «Психологія у діяльності фахівців правоохоронних органів»

Питання теми	Зміст
Психологічні засади формування особистості фахівця правоохоронних органів	Особистість як суб'єкт та об'єкт професійної діяльності правоохоронних органів. Роль особистості співробітника поліції у підвищенні ефективності професійної діяльності. Психологічна структура особи співробітника поліції. Професійно-важливі особисті якості співробітника правоохоронних органів та їх вплив на ефективність вирішення оперативно-службових завдань. Психологічна характеристика професійної спрямованості особи співробітника правоохоронних органів. Потреби та мотиви у структурі спрямованості, їх класифікація та характеристика. Роль емоційно-вольових якостей особистості співробітника у забезпеченні оперативно-службової діяльності.
Психологічна характеристика професійної діяльності фахівця правоохоронних органів	Загальна характеристика психологічних особливостей професійної діяльності співробітників правоохоронних органів: наявність навантажень у роботі, високий ступінь невизначеності, неочевидності, негативне емоційне забарвлення діяльності, висока екстремальність. Психологічна характеристика діяльності працівників правоохоронних органів. Вимоги до праці співробітників правоохоронних органів. Структура діяльності: пізнавальна, комунікативна, конструктивна організаційна, посвідчувальна, виховна. Професійні здібності та професійна майстерність. Толерантність як професійно значуща якість. Професіограми основних професій правоохоронців.

Стрес у професійній діяльності фахівця правоохоронних органів	Фізіологічні та психологічні показники стресу. Індивідуально-типологічні та соціально-психологічні детермінанти стресу. Професійний стрес. Класифікація професійних стресорів. Стресогенні чинники професійної діяльності в правоохоронних органах, їх вплив на якість виконання службових завдань. Типи реакцій та поведінкові стратегії усунення стресу. Адаптаційні можливості та особистісні властивості. Мотивація та стреси. Фрустрації та життєва стійкість особистості. Методи оцінки рівня стресу та стресостійкості особистості. Методи оцінки поведінкових стратегій виходу із стресу. Методи регуляції психічних станів та підвищення стресостійкості: психофізичні, психоенергетичні, медитативні, психотехнічні, сенсорно-репродуктивні, мотиваційно-вольові тощо.
---	--

На заняттях з дисципліни особлива увага приділялася ознайомленню бакалаврів з алгоритмом вирішення комунікативних завдань. Їм пропонувалася така схема розв'язання задач: проаналізувати мікросередовище, в якому відбувається правопорушення, подія, явище; перекласти факти, подані в задачі, на професійну мову; виявити протиріччя, джерело розвитку подій, явищ; визначити характер, форму та спрямованість цього розвитку; висунути гіпотезу у вигляді запропонованої відповіді чи шляхи її пошуку; встановити, на основі яких комунікативних впливів досягаються цілі та результати правоохоронної діяльності; виявити, чи досягли мети комунікативні впливи майбутнього фахівця правоохоронних органів або іншої особи; вказати помилки, допущені у цій ситуації професійного спілкування.

У процесі семінарських занять проведено тренінгові вправи, адаптовані під час підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, з аналізом службових ситуацій.

Тренінгова вправа «Агресивний підліток»: розглянуто дії фахівця правоохоронних органів під час бійки на вулиці між двома підлітками у стані алкогольного сп'яніння.

Тренінгова вправа «Публічне спілкування»: розглянуто ситуацію, коли у процесі розмови інспектора безпеки освітнього середовища з підлітком у процес спілкування втручаються інші підлітки.

На одному з практичних занять подано характеристику змісту профілактичної роботи. Виконання завдання передбачало залучення всіх членів групи (підгрупи), де кожен бакалавр на одному листі паперу за допомогою рисунків, схем, таблиць,

висловлював своє бачення отриманого завдання групи.

Для розкриття не вирішених питань у роботі з підлітками проведено фаховий семінар «Профілактика девіантної поведінки підлітків».

Перша тема «Девіантна поведінка підлітків». Завдання: розкрити сутність та структуру девіантної поведінки підлітків; виявити її причини та наслідки; визначити превентивні заходи щодо роботи з підлітками девіантної поведінки. Теми доповідей: Сутність поняття «девіантна поведінка підлітків». Причини та наслідки девіантної поведінки підлітків. Правові (законодавчі) норми, які забезпечують захист дітей. Соціально-педагогічні засоби профілактики девіантної поведінки підлітків. Превентивні заходи щодо роботи з підлітками девіантної поведінки.

Друга тема «Профілактика злочинності поведінки підлітків». Завдання: вивчити особливості кримінальної поведінки підлітків; освоїти правове (законодавче) забезпечення діяльності з підлітками, які вчинили злочини; опанувати соціально-педагогічними основами допомоги підліткам, які вчинили злочини; вивчити особливості підготовки фахівців правоохоронної діяльності до роботи з підлітками, які вчинили злочини. Теми доповідей: Особливості злочинної поведінки неповнолітніх. Роль органів державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів у роботі з підлітками, які вчинили злочини. Правове забезпечення діяльності фахівців правоохоронних органів з підлітками, які вчинили злочини. Соціально-педагогічна допомога підліткам, які вчинили злочини. Підготовка фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками кримінальної поведінки.

Третя тема «Кримінологія та попередження злочинності неповнолітніх». Завдання: набуття бакалаврами теоретичних та практичних знань про делінквентну поведінку підлітків, набуття відповідних компетентностей, необхідних для правоохоронної діяльності фахівців, та практичних умінь з попередження злочинності неповнолітніх; розвиток професійно значимих для цієї діяльності особистісних якостей. Теми доповідей: сутність, зміст та особливості системи попередження злочинності неповнолітніх; система заходів попередження злочинності неповнолітніх; шляхи профілактики групових злочинів неповнолітніх.

Четверта тема семінару охоплює питання психолого-педагогічної підготовки

як обов'язкової складової професійної діяльності: визначає завдання, зміст, умови, контроль, оцінку, вимоги, що висуваються до бакалаврів правоохоронної діяльності. Теми доповідей: методи вивчення особистості та середовища спілкування неповнолітніх правопорушників; соціально-психологічні аспекти у діяльності бакалавра правоохоронних органів з неповнолітніми правопорушниками, які мають відхилення у психічному розвитку.

Для висвітлення сучасних концепцій комунікативної культури та ознайомлення бакалаврів з особливостями її формування у закладах освіти МВС організовано фаховий семінар «Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності» (додаток Д). Завдання: актуалізувати проблему формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності; показати, що формування у них комунікативної культури – це невід'ємна частина навчального процесу. Структура семінару включала: інформування бакалавра з приводу важливості, актуальності та суті цієї чи іншої комунікативної якості – базової складової професійної комунікативної культури; інформування бакалаврів про засоби розвитку цієї якості.

Перша теоретична частина семінару проводилась на етапі самопізнання комунікативних можливостей, що передбачало формування ключових знань з професійної комунікації та етап отримання інформації про різноманіття комунікативних стратегій побудови контактів з різними категоріями громадян (процедурні аспекти побудови різних видів взаємодії); лінгвістичні, соціально-психологічні аспекти комунікації; основні закономірності, типові труднощі професійного спілкування.

Проводилися тренінгові вправи, спрямовані на засвоєння бакалаврами умінь здійснення окремих комунікативних дій, що сприяють посиленню ролі їх комунікації. Зокрема, відпрацьовувалися соціально-перцептивні, логіко-композиційні (психолінгвістичні, риторичні), інтерактивні вміння. Особливе значення на цьому етапі надавалося прийомам невербальної комунікації, тренінгу сензитивності, відпрацюванню навичок оптимального спілкування.

У процесі практичної частини семінару проводилися тренінгові заняття,

націлені на формування комунікативних умінь ефективного спілкування в типових ситуаціях професійної діяльності. У цій частині основний акцент зроблено на закріплення не тільки нових способів поведінки в комунікативних ситуаціях, відпрацювання умінь самоаналізу в цілісних ситуаціях професійної діяльності, а також на способи застосування свого комунікативного потенціалу в екстремальних умовах взаємодії.

Проведено фаховий семінар «Забезпечення прав людини у діяльності фахівців правоохоронних органів». Завдання семінару – оволодіння майбутніми фахівцями знаннями про права людини, усвідомлення потреби у діалогові, способі досягнення взаємного розуміння без насильства. Теми семінару орієнтовані на формування толерантної поведінки бакалаврів: Людина та її права в сучасному світі. Ідеї толерантності як системи цінностей і норм, необхідних для виживання суспільства. Права та свободи людини. Гарантії прав людини та громадянина. Міжнародні документи, які містять ідеї толерантності. Органи внутрішніх справ та інші правоохоронні органи, які гарантують права особи.

Третя педагогічна умова – використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

У процесі обґрунтування третьої умови ми виходили з того, що ефективність позааудиторної роботи та виробничої практики, ступінь їх впливу на комунікативну культуру бакалаврів визначаються застосуванням різноманітного арсеналу форм та методів соціально-педагогічної спрямованості; своєчасним урахуванням інтересів, здібностей та можливостей кожного бакалавра, його комунікативного досвіду.

Ми апробували ефективність таких форм позааудиторних занять, а саме: виступи з актуальних проблем комунікативної діяльності фахівців правоохоронних органів; бесіди за «круглим столом» з питань професійного спілкування; оформлення виставок; екскурсії до різних типів соціально-державних та громадських установ тощо.

Навчання бакалаврів правоохоронної діяльності було організовано на основі особистісно-орієнтованого підходу, що передбачало визнання їх суб'єктами пізнання та опору на особливості їх суб'єктивного досвіду; навчання бакалаврів

усвідомленню своїх завдань у різних професійних ситуаціях, спонукання їх у пошуку самостійних шляхів вирішення професійних питань.

Для досягнення цієї мети у процесі проведення занять проблемної групи на тему «Правове виховання населення» вирішувалися такі завдання: розвиток адекватної особистісної Я-концепції; розвиток умінь здійснювати правовиховну діяльність з погляду її орієнтовної основи, структурної та функціональної повноти; забезпечення умов для перенесення набутих умінь з навчального контексту в практичну правовиховну діяльність.

Програма проблемної групи передбачала проведення практичних занять. Бакалаври знайомилися із соціально-психологічними, правовими та педагогічними механізмами правового виховання, роллю правової культури в житті людини, з методами та прийомами, орієнтовною основою правовиховної діяльності тощо.

Практичні заняття проблемної групи включали застосування отриманих знань та відпрацювання практичних умінь здійснення правового виховання населення. До занять відбирався матеріал для розуміння сутності правового виховання, формування досвіду вирішення професійних завдань.

Колективними формами організації занять були проблемні семінари, які передбачали дискусії для усвідомлення провідних ідей теорії правового виховання. Групова робота бакалаврів здійснювалася на заняттях у формі навчальних ділових ігор. Була також організована самостійна робота бакалаврів, спрямована на виконання ними індивідуальних творчих завдань.

Під час організації занять використовувалися такі прийоми: змагальності: група ділилася на дві або більше підгрупи для організації змагання між ними; наочності: були підготовлені наочні матеріали, плакати, дидактичні матеріали на тему; об'єктивності: усі бакалаври повинні були мати рівні можливості для викладу своєї думки, вияву творчого потенціалу; зв'язок з практикою.

Значні можливості у вдосконаленні практичної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності мала навчальна практика. Мета навчальної практики полягала у поглибленні теоретичних знань, отриманих у процесі навчання, в ознайомленні бакалаврів з особливостями роботи правоохоронців. Цінність

забезпечення практики полягала в тому, що створювалися можливості та необхідні умови для ефективної підготовки бакалаврів у процесі активного включення до реальних взаємин з підлітками.

У експериментальному дослідженні практика бакалаврів організовувалась за розробленою нами програмою. Як основні цілі і завдання розробленої програми практики виступали: формування професійних умінь, підкріплення теоретичних знань конкретними практичними діями, розвиток професійно важливих якостей, розвиток дослідницьких умінь. Відповідно до програми складалася система завдань, що забезпечувала раціональний розподіл діяльності бакалавра в період проходження практики.

Перший етап розвитку готовності до соціальної взаємодії з підлітками розпочався з обговорення результатів навчальної практики. Оскільки передбачалося, що групи проходили практику в підрозділах служби безпеки освітнього середовища та ювенальної поліції, то у кожного з них мало сформуватися уявлення про цей напрям діяльності. На даному етапі здійснювався аналіз щоденників та звітів про пройдену практику, а також аналіз нормативно-правових документів, що регламентують обов'язок та особливості реалізації профілактичної діяльності.

У межах виробничої практики бакалаври знайомилися з основними напрямками діяльності інспектора служби безпеки освітнього середовища, а також взяли участь у їх реалізації. До таких напрямів діяльності належить і профілактична діяльність.

Робота була організована в такий спосіб. Перший тиждень практики присвячувався входженню у діяльність органів внутрішніх справ. Бакалаври отримували схему спостереження за діяльністю фахівців правоохоронних органів та інших посадових осіб правоохоронних органів. У цих схемах вони наголошували на особливості своєї майбутньої професійної діяльності, у тому числі і правовиховної, визначали методи діяльності фахівців правоохоронних органів. Увага бакалаврів зверталася на структуру правовиховної діяльності фахівців правоохоронних органів та аналіз реалізації ними таких функцій, як діагностична, цілепокладання та планування.

Бакалаври виконували операції, пов'язані з прогнозуючим пошуком: з'ясування мети діяльності у конкретних ситуаціях правового виховання; здійснення прогнозуючого пошуку найбільш доцільного зразка, визначаючи та аналізуючи зони труднощів, плануючи свої дії.

У період практики бакалаври вивчали: загальні положення щодо організації роботи інспектора безпеки освітнього середовища, оперативну обстановку на території адміністративної ділянки; планування роботи та організацію взаємодії його з іншими службами правоохоронних органів. Ознайомились з організацією роботи інспектора безпеки освітнього середовища, ювенальної поліції, з організацією роботи з боротьби з пияцтвом, наркоманією, токсикоманією підлітків, з їх правопорушеннями. Брили участь у масовій пропаганді правових знань серед населення, культурно-масових та виховних заходах тощо.

Крім того, кожен бакалавр зобов'язаний був виконати програму стажування, скласти індивідуальні плани роботи та виконувати передбачувані заходи у встановлені терміни. Вони складали плани роботи на весь період практики. Бакалаври з першого дня стажування планували свою роботу і щоденно відзначали у щоденнику виконані дії. План складався на весь період проходження практики з урахуванням заходів, передбачених програмою та конкретною обстановкою. У програму практики включено дослідницьку роботу бакалаврів, одним із видів якої була розробка ними ситуації здійснення правового виховання підлітків. Зміст дослідницької роботи подано у таблиці 3.2.

В закладах освіти, розташованих на території обслуговування відділу поліції, проводилися лекції та бесіди, спрямовані на попередження групових правопорушень і злочинів підлітків.

У процесі проходження практики ми зіткнулися з труднощами організації постійної взаємодії фахівців правоохоронних органів та керівництва і педагогічних працівників ЗЗСО: перевантаженість педагогів, іноді низькою персональною мотивацією, недостатній рівень психолого-педагогічної та методичної підготовки до профілактичної діяльності як в інспекторів, так і у освітян школи.

Зміст дослідницької роботи бакалаврів правоохоронної діяльності

Ціль виховної роботи	Завдання виховної роботи	Зміст та форми роботи
Засвоєння соціальних та професійних ролей майбутньої службової діяльності	З'ясування сутності соціальних та професійних ролей майбутньої службової діяльності	Роз'яснення бакалаврам змісту нових законодавчих актів та нормативних документів, що регламентують діяльність правоохоронних органів; проведення конференцій, семінарів; закріплення за бакалаврами наставників із числа співробітників правоохоронних органів за місцем майбутньої служби у період проходження практики; зустрічі випускників із практичними працівниками правоохоронних органів
	Формування психолого-педагогічної підготовленості до виконання службових обов'язків	Закріплення навичок психолого-педагогічного вивчення особистості та соціальної групи; розвиток у бакалаврів навичок психологічного впливу на особистість
	Вивчення та оцінка рівня сформованих професійно значущих якостей бакалаврів відповідно до їх кваліфікаційних характеристик та кваліфікаційних вимог до фахівця	Виявлення та оцінка рівня сформованості у бакалаврів особистісних та професійно значущих якостей, складання психологічного портрета бакалавра; перевірка професійних знань та навичок

У процесі проходження практики бакалаврам запропоновано соціально-педагогічну технологію, яка включає: загальну, групову та індивідуальну профілактику. Перша передбачає роботу з підготовки друкованого матеріалу у засоби інформації, виступу по радіо, інтерв'ю на телебаченні; друга орієнтує на участь у батьківських зборах у закладах освіти, виступі на правові теми у класах та групах; третя визначає конкретну діяльність щодо підлітків.

Профілактична діяльність бакалавра правоохоронної діяльності під час практики включала систему паритетних дій, орієнтованих на: уникнення підлітками конфліктів; підтримку соціально спрямованої мотивації до навчання та науково-дослідної діяльності; збереження, підтримання, захист нормального рівня життєдіяльності та здоров'я підлітків.

Разом з тим застосовано мережеву технологію, яка є технологією соціально-педагогічної роботи з підлітками та мережею його соціальних контактів (з сім'єю, знайомими, друзями, вчителями, посадовими особами), що спирається на використання ресурсів сім'ї, зв'язків та стосунків між ними. Ця технологія використо-

увалася, якщо підліток, а отже і його сім'я, виявляється у важкій життєвій ситуації.

Мета мережевої технології: згуртування та мобілізація соціального оточення підлітка для його підтримки; активізація внутрішніх ресурсів підлітка та членів його сім'ї для самостійного виходу із важкої життєвої ситуації.

Запропоновано мережеву карту, що зображує мережу соціальних контактів підлітка, у вигляді структури стандартизованого бланка мережевої зустрічі.

Підготовка мережевої зустрічі: Вказується період – число, місяць, рік (дати початку та закінчення підготовки до мережевої зустрічі). Вивчення мережі соціальних контактів підлітка та його сім'ї. Складання мережевої картки за стандартизованою формою. Запрошення учасників, які допоможуть вирішити проблему підлітка та його сім'ї.

Проведення мережевої зустрічі: Час мережевої зустрічі (вказується час, число, місяць, рік мережевої зустрічі). Місце мережевої зустрічі (вказується конкретне місце зустрічі учасників).

Учасники мережевої зустрічі: Учасники мережевої зустрічі (перераховуються всі учасники мережевої зустрічі, зацікавлені у вирішенні проблеми підлітка та його сім'ї). Пропозиції учасників мережевої зустрічі (учасники мережевої зустрічі зазначають конкретні пропозиції). Винесення рішень щодо проблеми мережевої зустрічі (інспектор озвучує конкретні рішення).

Контроль мережевої зустрічі: Контрольна зустріч з підлітком та його сім'єю (вказується число, місяць, рік першої та за необхідності другої мережевої зустрічі).

Мережева технологія включає чотири алгоритмічні етапи.

Перший етап (підготовка) – соціальне розслідування. На цьому етапі складається мережева карта – карта соціальних зв'язків підлітка. На карті символами відображають всі взаємини, значимі для підлітка: члени сім'ї, родичі, близькі друзі, вчителі, сусіди, знайомі професіонали, зацікавлені у долі дитини. На карті виділяються позитивні та негативні зв'язки, наближення та віддалення у взаєминах, контакти та розриви зв'язків. Символи означених людей, яких неповнолітній хотів би запросити на зустріч, заштриховуються. На додатковому бланку фахівець правоохоронних органів фіксує імена людей, зазначених на карті, їх контактну

інформацію. За підсумками соціального розслідування складається пояснювальна записка, до якої заносять такі відомості: короткий опис сім'ї та її контактів; опис історії життя та сьогодення підлітка; ставлення до підлітка соціального педагога та психолога, класного керівника; інспектора поліції, вироблені ним рекомендації нормалізації сімейного неблагополуччя.

Другий етап (реалізація) – організація мережевої зустрічі, яка організовується в момент кризової ситуації підлітка та його сім'ї, залучення зацікавлених осіб до професійної (формальної) мережі та приватної (неформальної) мережі, зазначених на карті людей, мобілізація їх сил та засобів для покращення ситуації на користь підлітка.

Учасники зустрічі: команда (ведучий – фахівець правоохоронних органів; два координатори, які спостерігають за організацією зустрічі, координують її, група рефлексії (підліток, його родина та оточення), група експертів (посадові особи, люди, зацікавлені в долі дитини).

Приблизний зміст мережевої зустрічі включає такі пункти:

- 1) ведучий вітає присутніх, знайомиться з учасниками мережевої зустрічі, оголошує приблизний час проходження зустрічі (1,5–2 години), актуалізує проблему та мету зустрічі;
- 2) учасники зустрічі по черзі висловлюються про очікування, з якими вони прийшли на зустріч. Першими висловлюються члени сім'ї, потім посадові особи;
- 3) підліток описує ідеальне бачення свого подальшого життя та роль у цьому своєї сім'ї;
- 4) обговорення кризової ситуації, у процесі якого присутні висловлюють свою думку щодо шляхів виходу із стану;
- 5) обговорення оптимального шляху виходу із кризової ситуації. За потреби заповнюється програма та оформляється список зобов'язань;
- 6) повторні висловлювання присутніх щодо розроблених шляхів та їх реалізації.

Третій етап (контроль) – контроль за виконанням програми та зобов'язань сторін.

Четвертий етап (коригування) – корекція дій, за необхідності повернення до першого етапу алгоритму, якщо прогнозований результат виявився негативним.

Приклади проведення ІК технології подано у додатку Е.

У процесі практики забезпечено взаємодію майбутніх поліцейських як із підлітковими групами ризику, так і зі співробітниками організацій соціально-реабілітаційної спрямованості. До таких організацій належать соціально-реабілітаційні центри, інтернати тимчасового перебування, дитячі будинки, центри надання допомоги сім'ї та дітям, а також центри тимчасового утримання неповнолітніх правопорушників. Співробітники цих центрів, як правило, мають педагогічну освіту, накопичений досвід роботи із важкими підлітками.

З вихованцями реабілітаційного центру бакалаврами правоохоронної діяльності були підготовлені та проведені такі заходи: пізнавальна вікторина «Етикет довкола нас»; квест «Юні детективи». Під час проведення цих заходів вихованці реабілітаційного центру ділилися на малі групи. Бакалаври надавали їм допомогу у виконанні завдань, а також відповідали на питання вихованців, що стосуються тематики заходу.

Бакалаври під час спільної роботи з вихованцями реабілітаційного центру зіткнулися з такими труднощами, як несформованість довільної уваги, прагнення перешкодити іншим вихованцям виконувати завдання; бідність мови (зокрема нецензурні висловлювання). Учні вчилися ситуативно долати труднощі, що виникають на основі вже сформованих комунікативних і соціально-педагогічних реабілітаційних знань і умінь.

Для застосування бакалаврами на практиці нами розроблено соціально-педагогічну технологію, яка включала комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків. До комплексу методик входять вправи, власні розробки, ігри, тренінги для розвитку професійно важливих якостей, тести. У таблиці 3.3 нами наведено методики, які входять у комплекс розвитку особистісних якостей учнів.

Комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків

Якість	Назва методики
Методики для розвитку спостережливості підлітків	
Спостережливість	Вправи: Таблиця, Миттєве фотографування, Влови рух імпульсу, Відповісти на запитання, Розглянь предмет. Тест для виявлення спостережливості.
Увага	Вправа: Визначте стійкість своєї уваги, Визначте обсяг своєї уваги, Визначте особливість розподілу своєї уваги, Визначте концентрацію своєї уваги.
Чутливість	Вправа: Що чуєш, Визнач за шумом марку транспорту.
Методики для розвитку пізнавальних якостей підлітків	
Пам'ять	Вправи: Запам'ятовування знаків дорожнього руху, Зміни, пов'язані з предметами, що лежать на столі. Тест-завдання «Особливості вашої пам'яті».
Мислення	Вправи на розвиток вміння встановлювати взаємозв'язки; на розвиток швидкості мислення; на подолання шаблонності мислення; на розвиток вміння аналізувати, узагальнювати, на розвиток уяви. Ігри: «Піктограма», «Що таке?»
Інтуїція	Вправи: Подання, Голос по телефону. Гра: «Опиши портрет».
Уява	Вправи: Проаналізуйте свою відтворюючу уяву, Встановіть рівень розвитку творчої уяви. Ігри: «Гра зі словами», «Гра в оповідача», «Гра у фантастичні гіпотези».
Інтелект	Тест «Коефіцієнт інтелекту».
Методики для розвитку особистісних якостей підлітків	
Акуратність, пунктуальність	Вправи: Прогулянка, Зарядка.
Письмова мова	Ігри-вправи: «Діалог по колу», «Діалог по телефону», «Опиши дії».

З метою профілактики протиправної поведінки для підлітків цієї категорії були організовані поїздки до слідчого ізолятора та виховного закладу області. Щорічно перед літніми канікулами проводилися збори з підлітками та іншими неповнолітніми групами ризику та їхніми батьками. У заході брали участь представники всіх суб'єктів системи профілактики правопорушень неповнолітніх. Метою заходів була організація літнього відпочинку та оздоровлення підлітків, сприяння їхній трудовій зайнятості. З підлітками проводилися профілактичні бесіди з роз'ясненням правових категорій, правил поведінки у громадських місцях, відповідальності за скоєння правопорушень та злочинів. У цій роботі особлива увага приділялася взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з психологами, соціальними педагогами та медичними працівниками в закладах освіти.

У процесі спільної діяльності у ЗЗСО проводилися виступи бакалаврів правоохоронної діяльності на правові теми перед учнями та батьками. Спільно з

вчителями встановлювали зв'язок з батьками і тих, хто адекватно реагував на ситуацію, залучали до виховної роботи зі своєю дитиною. Здійснювали контрольне обстеження соціально-побутових умов підлітків, які перебувають під опікою, індивідуальні бесіди, педагогічне консультування, спрямовані на пропаганду правових знань.

Для реалізації технології спільної діяльності розроблено план комплексних додаткових заходів щодо запобігання ускладненню криміногенної ситуації, пов'язаної з підлітковою злочинністю в період літніх канікул, припинення злочинів, правопорушень, скоєних підлітками, попередження дитячої бездоглядності та безпритульності, притягнення до відповідальності осіб, які залучають неповнолітніх у протиправну діяльність, у місцях масового відпочинку молоді в період літніх канікул.

З метою соціально-профілактичної та педагогічної підтримки підлітків нами на період практики було розроблено програму «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник», метою якої була орієнтованість на соціально значиму діяльність (соціально значиму акцію, волонтерство, рух, флешмоби).

За структурою програма є комплексною, включає систему заходів щодо надання регулярної та профілактичної допомоги підліткам, що забезпечує послідовне і результативне освоєння соціально значущих позицій, соціальних ролей у процесі організації проєктної діяльності. Програма містила сукупність завдань: формування образу успішного дослідника; надання допомоги в усвідомленні підлітком дослідницьких потреб; залучення до профілактичної взаємодії.

Отже, нами обґрунтовано та реалізовано такі педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, підвищення інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

3.3. Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи

Результати констатувального етапу експерименту показали, що у більшості бакалаврів правоохоронної діяльності не сформована готовність до соціальної взаємодії з підлітками за компонентами, що підтверджує наше припущення про недостатній рівень їх сформованості у бакалаврів, які навчаються за традиційними програмами, та необхідність розробки і впровадження у процес їх професійної підготовки комплексу педагогічних умов у контексті розробленої моделі.

Для проведення формувального етапу дослідження розроблено спеціальну систему тестів, практичних (комунікативних, ситуативних тощо) завдань, валідність і надійність яких визначалася за відповідністю до вимог діагностики. Кожне завдання складалося з кількох вправ, представлених практичними правоохоронними ситуаціями, які вимагали відтворення теоретичного матеріалу та його безпосереднього застосування, підбору відповідних понять і методів, необхідних для обґрунтування виконуваних дій, що дозволило відстежити усвідомленість засвоєння знань бакалаврами, а також доцільність їх використання при проєктуванні (професійних) рішень, опис виробничої (професійної) ситуації, для вирішення якої необхідно було здійснити ряд етапів моделювання освоєних професійних умінь. У процесі виконання комунікативних ситуацій потрібно було сформулювати нову дію як нове рішення будь-якого професійного завдання (додаток Е).

Завдання виконувалися письмово, у вигляді самостійної роботи, за індивідуальними картками, складеними за ступенем складності, у вигляді індивідуальних співбесід, у мікрогрупах, сформованих або випадковим чином, або за бажанням бакалаврів.

У процесі формувального етапу експерименту діагностика здійснювалася за тією ж методикою, що і на констатувальному етапі експериментальної роботи.

Змістом роботи була апробація в освітньому процесі моделі підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками; організація взаємодії всіх учасників освітнього процесу (семінарсько-практичні заняття, тренінги, кейси, етичні бесіди, соціокультурні вікторини, соціальні акції, проєкти,

флешмоби, консультації тощо); експериментальна перевірка педагогічних умов, критичне осмислення дослідно-експериментального дослідження за допомогою порівняльного аналізу результатів сформованої готовності.

Експеримент здійснювався на заняттях з нормативних дисциплін: «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» (уведено тему «Конфліктний характер правоохоронної діяльності»), «Основи організації служби у правоохоронних органах» (доповнено темою «Професійна етика»); вибіркових дисциплін: «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Професійно-психологічна підготовка».

У контрольних групах процес підготовки бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками здійснювався в межах традиційного навчання.

Для виявлення та аналізу динаміки готовності бакалаврів правоохоронних органів до соціальної взаємодії з підлітками та загального її рівня прояву виділено такі критерії оцінки ефективності експериментальної програми: підвищення ступеня повноти, гнучкості та системності професійних знань (правових, методологічних, психолого-педагогічних, фахових); ступінь оволодіння організаторськими, конструктивними, когнітивними, рефлексивними, соціальними, комунікативними вміннями; ступінь активізації мотиваційної сфери бакалавра, яка проявляється у підвищенні ступеня сформованості професійно-гуманістичної спрямованості особистості та наближенні комплексу мотивів професійної діяльності до оптимального; розвитку професійного мислення та соціального інтелекту; сформованості адекватної та стійкої самооцінки; підвищення соціальної активності у процесі оволодіння знаннями; розвиненості творчого потенціалу особистості, здібностей до емоційно-вольової саморегуляції, професійно-значимих вольових якостей та специфічних характеристик емоційної сфери особистості.

Експериментальна програма формувального етапу експерименту передбачала такі напрями та форми роботи:

1) цілеспрямовану психолого-педагогічну та комунікативну підготовку бакалаврів експериментальних груп, проходження виробничої практики (стажування) у підрозділах органів внутрішніх справ (ювенальна поліція), закладах

загальної середньої освіти;

2) застосування активних форм та методів навчання: круглих столів з проблеми правового регулювання взаємин у підрозділах органів внутрішніх справ та закладах освіти, тренінгів з розвитку навичок самоконтролю, вироблення стилю поведінки у конфліктних та кризових ситуаціях, рольових ігор, проблемних ситуацій, тематичних диспутів з питань професійної етики та культури професійного спілкування тощо;

3) залучення бакалаврів до участі у правовому вихованні учнів середніх шкіл, до роботи з підлітками; надання практичної допомоги інспекції ювенальної поліції.

Сформованість готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом визначалася за кожним критерієм: мотиваційно-ціннісним, потребово-орієнтаційним, особистісним. Початковий рівень готовності бакалаврів за мотиваційно-ціннісним критерієм не мав відмінностей у ЕК та КГ.

З метою вивчення змін, що відбуваються в професійній мотивації бакалаврів, використовувалися методики діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач (Т. Елерса) та мотивації професійної діяльності. Результати готовності бакалаврів за мотиваційно-ціннісним критерієм у визначенні сформованості основних мотивів на формуальному етапі подано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Сформованість основних мотивів
у бакалаврів правоохоронної діяльності, %**

Групи	Мотиви						
	Внутрішні				Зовнішні		
	науково-пізнавальні	самовдосконалення	професійні	утилітарні	соціальні	досягнення успіху у професійній діяльності з підлітками	страх неуспіху у професійній діяльності з підлітками
До експерименту							
КГ	43,9	35,1	17,5	49,7	31,0	15,8	34,5
ЕГ	43,4	35,9	15,7	46,0	26,3	18,2	35,8
Після експерименту							
КГ	49,1	45,6	36,8	48,5	44,4	35,7	22,2
ЕГ	87,9	72,2	76,8	26,3	84,8	82,3	16,7

Аналіз таблиці засвідчив суттєві позитивні зміни у мотивації досягнення успіху, що відіграє значну роль у забезпеченні оптимальності адаптаційних процесів у професійному середовищі. Так, в експериментальній групі кількість бакалаврів, які мають чітко виражену мотивацію на досягнення успіху, майже вдвічі більша, ніж у контрольній, що свідчить про переваги експериментального навчання в аспекті формування оптимального комплексу професійної мотивації.

Найбільш значущими у бакалаврів виявилися науково-пізнавальні мотиви (пов'язані з підготовкою до майбутньої професії, виробленням якостей, необхідних для майбутніх фахівців правоохоронної діяльності) (49,1% КГ, 87,9% ЕГ) та соціальні мотиви (хочу бути корисним суспільству та підліткам, сім'ї яких потрапили до групи соціального ризику) (44,4% КГ, 84,8% ЕГ). КГ зберегли позицію утилітарних мотивів (хочу здобути диплом соціального педагога, зробити кар'єру по службі, мати матеріальну винагороду за професійну діяльність).

У ЕГ мотив досягнення успіху виявився вищим за КГ (35,7% КГ, 82,3% ЕГ). Побожування неспіху у соціальній взаємодії з підлітками виявилось вищим у КГ (22,2% КГ, 16,7% ЕГ). В результаті практично всі мотиви бакалаврів експериментальних груп зазнали змін у бік підвищення значущості щодо їх готовності до соціальної взаємодії з підлітками, утилітарні – зменшення.

Конфліктність бакалаврів вимірювалася для визначення її рівня після впровадження експериментальної програми. Результати виявилися такими: 30,4% КГ (проти 43,3% у констатувальному експерименті), 22,2% ЕГ (проти 41,9% у констатувальному експерименті) бакалаврів обирали позицію суперництва; 21,1% КГ (проти 4,7% у констатувальному експерименті), 54,5% ЕГ (проти 5,6% у констатувальному експерименті) обирали компроміс, 30,4% КГ (проти 21,6% у констатувальному експерименті), 54,5% ЕГ (проти 22,2% у констатувальному експерименті) – позицію співпраці.

Визначалася орієнтованість бакалаврів на професійну діяльність. Використано тест Люшера [123]. Якісна оцінка тесту виявила, що 39,3% КГ, 60,5% ЕГ бакалаврів чітко орієнтовані на діяльність; 36,8% КГ, 22,8% ЕГ – мінливі у настрої; 14,0% КГ, 11,6% ЕГ виявляли байдужість; у 9,9% КГ, 5,1% ЕГ спостерігалися різкі зміни

настрою, конфліктність, дратівливість; їх не цікавив ні процес, ні результат діяльності.

У типологічних особливостях мотиваційно-ціннісної сфери респондентів ЕГ і КГ за пріоритетністю для них життєвих цінностей зафіксовано статистично значимі відмінності. На відміну від констатувального етапу пріоритетною цінністю виявлено не матеріальне становище (23,1% КГ, 30,4% ЕГ), а саморозвиток (65,2% КГ, 71,9% ЕГ). Для них менш значущі: особистий престиж (16,4% КГ, 35,7% ЕГ) та збереження індивідуальності (13,6% КГ, 31,3% ЕГ), проте виявилася узгодженою відмінність у значущості для респондентів морального задоволення в освітній сфері (30,4% КГ, 68,7% ЕГ), креативності (30,4% КГ, 69,0% ЕГ) та досягненнях (42,1% КГ, 73,8% ЕГ). Порівняльний аналіз даних, отриманих на етапі констатувального і формуального експериментів, дозволив пов'язати зниження значимості цінностей моральної сфери, саморозвитку та креативності з тривалістю навчання, що зажадало додаткової експериментальної перевірки та теоретичного пояснення. Ця тенденція розглядалася нами як додаткова гіпотеза експериментальної частини дослідження.

Для вивчення ціннісних орієнтацій бакалаврів ми скористалися методикою М. Рокіча. Приведено першу десятку найбільш значимих, з погляду респондентів, цінностей, оскільки весь перелік є досить великим і не зовсім зручним для порівняння. Десять перших відібраних характеристик, на наш погляд, дають досить повну і переконливу характеристику змін, що відбулися в процесі дослідно-експериментальної роботи з формування гуманістичних цінностей бакалаврів.

Для наочної демонстрації результатів роботи здійснили порівняння ціннісних орієнтацій бакалаврів правоохоронної діяльності до і після експерименту (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Ціннісні орієнтації бакалаврів правоохоронної діяльності

До експерименту			Після експерименту		
Показники	КГ	ЕГ	Показники	КГ	ЕГ
Забезпечене життя	1	1	Щасливе сімейне життя	6	1
Свобода	5	4	Здоров'я	4	2
Дружба	4	5	Дружба	1	7
Здоров'я	6	6	Впевненість у собі	2	4

Продовження таблиці 3.5

Розваги	2	3	Громадське визнання	7	8
Цікава робота	7	8	Активне діяльне життя	8	3
Щасливе сімейне життя	8	7	Самоконтроль	10	9
Незалежність	9	9	Цікава робота	9	5
Життєрадісність	3	2	Незалежність	3	6
Самоконтроль	10	10	Розваги	5	10

Аналіз таблиці показав, що в ЕГ на першому місці виявилось щасливе сімейне життя, здоров'я та активне діяльне життя. У КГ – дружба, впевненість у собі, незалежність.

У процесі визначення рівнів готовності за потребово-орієнтаційним критерієм застосовано методику діагностики оптимальності мотиваційного комплексу професійної діяльності (К. Замфір). На основі вивчення матеріалів тестування за цією методикою нами встановлено, що у бакалаврів експериментальної групи вдалося сформувати оптимальний мотиваційний комплекс (ВПМ 41,9%, ЗПМ 40,9%), у КГ перевагу отримав комплекс ЗПМ – 49,7%.

Для організації самооцінної діяльності бакалаврів як основного орієнтиру у навчанні їм пропонувалися не лише дані про специфічні вимоги професійної діяльності до особистісних якостей фахівців правоохоронних органів, що її здійснює, а й критерії адекватності (реальна самооцінка без змін, переоцінка та зайва критичність) та неадекватності самооцінки (самооцінка пов'язана з переоцінкою або недооцінкою себе).

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить не лише про підвищення адекватності самооцінки бакалаврів експериментальної групи, а й про значне зниження рівня у них низької самооцінки порівняно з контрольною групою. Результати показані у таблиці 3.6.

Отримані результати дозволили зробити висновок щодо підвищення у бакалаврів рівня мотивації до вирішення різних завдань у навчальному процесі.

Сформованість особистісного критерію (особистісно-професійних якостей) готовності визначалася за допомогою набору питань, що дозволяють встановити ступінь їх розвитку.

Мотивація у сприйнятті навчального матеріалу

№	Мотив пізнавальної діяльності	До експерименту		Після експерименту	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1.	Усвідомлена необхідність оволодіння знаннями та вміннями для вирішення комунікативних завдань	28,1	29,6	35,7	82,3
2.	Опанування знань для вирішення професійних завдань	29,8	30,3	40,9	87,9
3.	Ситуативний інтерес до вирішення компетентнісних завдань	19,3	19,7	35,1	76,8
4.	Необхідність оволодіння знаннями та вміннями для вирішення ситуативних завдань	22,8	20,7	38,6	84,8

У більшості респондентів ЕГ чітко виражена орієнтація на толерантну взаємодію як світоглядний ідеал і усвідомлене визнання значимості толерантності як морального критерію професійної діяльності – 72,2% (60,5% КГ). Потреба у взаємодії також виражена чітко в ЕГ (76,8%), у КГ (40,9%), мотиви до пошуку оптимальних форм професійної взаємодії знаходять адекватне відображення у реальному процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії (83,2 % ЕГ, 46,2% КГ). Більшість бакалаврів демонструють чітко виражену професійну спрямованість особистості (82,3% ЕГ, 55,0% КГ).

Результати дослідження свідчать про визнання бакалаврами соціальної значущості обраної професії, сформованість у них таких елементів мотиваційно-ціннісного ставлення, як прагнення до самореалізації у професійній діяльності, прагнення професійного самовдосконалення.

Для оцінки готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками застосовано анкети (додаток А) та методики (додаток Б). На основі результатів аналізу підтверджено 5 біполярних критеріїв розвитку готовності до соціальної взаємодії з підлітками: ціннісне ставлення бакалаврів до соціально-педагогічної діяльності; залученість до освоєння інформації про соціальну взаємодію з підлітками; асертивність; впевненість у ефективності соціально-педагогічної діяльності, зокрема соціальної взаємодії з підлітками; мотиваційно-ціннісне ставлення бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками.

Порівняння результатів відповідей бакалаврів до і після формульовального етапу роботи показало, що відбулися суттєві зрушення за 13 показниками (додаток Ж).

Порівняння результатів контрольної та експериментальної груп показало, що позитивні зміни відбулися за такими показниками критеріїв мотиваційно-особистісного компонента, як впевненість у власних силах здійснювати соціально-педагогічну діяльність, зокрема соціальну взаємодію з підлітками. На наш погляд, це обумовлено тим, що у бакалаврів підвищився рівень професійного бачення службових ситуацій, що є цінним для формування їхнього професійного досвіду соціальної взаємодії з підлітками.

Отже, порівняння результатів відповідей бакалаврів контрольної та експериментальної груп показало, що відбулися позитивні зміни у характеристиках соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом.

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для мотиваційно-особистісного компоненту, зокрема мотиваційно-ціннісного, потребово-орієнтаційного, особистісного критеріїв. Результати відображені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом (формувальний етап експерименту)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	17	9,9	51	25,7
4	24	14,1	112	56,6
3	77	45,0	23	11,6
2	53	31,0	12	6,1
Всього	171	100	198	100

Для оцінки достовірності отриманих результатів дослідження застосовувався математико-статистичний метод, зокрема критерій Стюдента. Він дає можливість зробити висновок про достовірність відмінностей двох вибірок за шкалами, що вимірюються у бакалаврів за результатами констатувального та формувального експериментів. Критерій Стюдента (H_x) обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1).

Результати дослідження готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до

соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом в КГ свідчить про те, що у них середньоарифметичне склало за $H_k = 3,26$ (65,2%), $EГ - H_e = 4,02$ (80,4%) з різницею 15,2%. Аналіз результатів експериментального навчання, проведений за критерієм Стюдента, показав значні відмінності в середніх показниках при коефіцієнті значимості на рівні 0,05.

Сформованість когнітивно-компетентнісного компонента визначалася за критеріями: інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим. За результатами спостережень на заняттях за навчальною діяльністю бакалаврів визначено сформованість інформаційно-пізнавального критерію їх готовності до професійної діяльності. Результати відображені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

**Результати сформованості
інформаційно-пізнавального критерію готовності, %**

Інформація про	До експерименту			Після експерименту		
	Показники	КГ	ЕГ	Показники	КГ	ЕГ
Комунікативну діяльність	Непостійна активність	35,6	36,9	Висока активність усієї групи	65,5	84,8
Профілактичну діяльність	Переважає матеріал з навчальних дисциплін	28,7	32,8	Переважають елементи самоорганізації, самокорекції	60,1	80,3
Домінуючий мотив у комунікативній діяльності	Отримати хорошу оцінку	29,2	28,8	Поняття суті процесу формування комунікативної культури	60,6	81,8
Ставлення до різних видів комунікативної діяльності	Ставлення до різних видів робіт як до чергової потреби	30,4	30,3	Прагнення до самовдосконалення, викликане усвідомленням власних можливостей	59,1	82,3
Спілкування один з одним	Постійний вплив викладача	32,2	30,8	Виявляється активність та зацікавленість	65,5	80,3
Нетипові ситуації на занятті	Зустрічаються рідше, вимагають великої попередньої підготовки	27,5	27,8	Бакалаври з великим бажанням підходять до їх розгляду та вирішення	59,6	83,8
Зміст навчального матеріалу про комунікативну діяльність	Зміст навчального матеріалу обмежено програмою	31,0	31,3	Застосування різноманітного додаткового матеріалу, пов'язаного з формуванням комунікативних умінь	61,1	85,5

Аналіз таблиці показав, що до експерименту у бакалаврів спостерігалася непостійна активність на заняттях, оскільки ставлення до різних видів робіт спостерігалось як до чергової потреби, відчувався постійний вплив викладача,

оскільки зміст навчального матеріалу обмежувався програмою дисципліни. Після експерименту спостерігалася значна активність усієї групи, переважали елементи самоорганізації, самокорекції, прагнення до самовдосконалення, викликане усвідомленням власних можливостей, виявлялася активність та зацікавленість у вирішенні навчальних завдань.

На формуальному етапі експерименту у групах проводився аналіз підготовленості до профілактичної роботи з підлітками. Аналіз включав такі види підготовки: практична, теоретична, правова, психолого-педагогічна, комунікативна та самовдосконалення. Результати занесено до таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Результати оцінки основних показників підготовки за різними її видами

Критерії оцінки	До експерименту		Після експерименту	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Практична підготовка	35,7	36,4	65,5	83,6
Теоретична підготовка	42,7	42,4	71,9	83,4
Правова підготовка	30,4	33,8	64,3	81,8
Психолого-педагогічна підготовка	27,5	27,3	63,2	81,3
Фахова підготовка	37,4	36,9	67,3	85,4
Комунікативна підготовка	40,9	39,9	69,6	86,9
Самовдосконалення	54,4	51,5	75,3	88,4

Аналіз таблиці засвідчив, що у респондентів зросли показники готовності до професійної діяльності за видами підготовки.

З аналізу отриманих результатів очевидно, що бакалаври експериментальних груп набагато краще стали розуміти особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів і усвідомлювати значущість її профілактичної спрямованості. Це знайшло відображення у їхніх пропозиціях щодо вдосконалення їхньої підготовки (75,3% КГ, 88,4% ЕГ).

Аналіз відповідей на питання: «Які труднощі очікують на початку роботи після призначення на посаду інспектора ювенальної превенції та інспектора служби безпеки освітнього середовища?» показав, що у бакалаврів переваги набули «брак досвіду» (62,0% КГ, 71,2% ЕГ), «відсутність досвіду роботи з підлітками» (64,1% КГ, 80,8% ЕГ), «недовіра підлітків» (64,9% КГ, 79,8% ЕГ).

Відповіді на запитання та пропозиції бакалаврів контрольних груп, на відміну

від експериментальних, змінилися незначно. У їхніх пропозиціях щодо вдосконалення професійної підготовки в більшості було побажання «підсилити практичну підготовку».

Бакалаврам пропонувалося відповісти на низку питань, що стосуються впливу процесу навчання на їхню подальшу професійну діяльність («Які зміни відбулися з Вами після вивчення варіативних курсів?», «Чи відчуваєте Ви користь від цього навчання при здійсненні професійних функцій?»).

Аналіз самозвітів показав, що 82,3% бакалаврів ЕГ стали легше отримувати необхідну інформацію про девіантних підлітків (59,1% КГ), 80,3% відзначили суттєве поліпшення взаємин з оточуючими людьми, зокрема підлітками, стали краще орієнтуватися у ситуації спілкування з підлітками (57,9% КГ) і відповідно до цієї ситуації використовувати адекватні психотехніки спілкування (56,7% КГ, 80,8% ЕГ); 82,2% стали критично ставитися до себе і замислюватися над своїми діями, поведінкою (60,2% КГ); 84,3% позбулися комунікативних поведінкових стереотипів, стали більше експериментувати, виявляти елементи творчості (57,3% КГ).

Результати дослідження свідчать не тільки про суттєвий вплив експериментального навчання на повноту, гнучкість і системність знань бакалаврів ЕГ про різні аспекти діяльності з підлітками, профілактики їх девіантної поведінки, соціальної взаємодії з ними, а й підтверджують наше припущення про те, що вдосконалення змісту їх підготовки стимулює розвиток професійного мислення та когнітивних здібностей майбутніх фахівців правоохоронних органів.

Про розвиток цих показників можна стверджувати з якості виконання бакалаврами експериментальної та контрольної груп запропонованих контрольних завдань. Значна кількість бакалаврів експериментальної групи успішно впоралася із завданнями продуктивно-моделюючого (80,8% ЕГ) та власне творчого характеру (80,3%). Це стало можливим завдяки застосуванню на заняттях, що здійснюються в межах експериментального навчання, систем завдань різного типу та рівня труднощів, що послідовно відтворюють змістовий та соціальний контекст досліджуваної професійної діяльності.

Про позитивні зміни соціальної спрямованості мислення свідчать і результати

тестування за методикою «Індивідуальні стилі мислення». Соціально спрямоване мислення відповідає поєднанню таких стилів, як аналітичний і синергетичний. За результатами дослідження виділено три групи бакалаврів: з чітко вираженою соціальною спрямованістю мислення, яка характеризується сильною або помірною перевагою двох стилів (61,6% КГ, 37,4% ЕГ); з відсутністю чіткого прояву соціальної спрямованості мислення (31,8% КГ, 42,1% ЕГ); з відсутністю соціальної спрямованості мислення, яка характеризується стійким ігноруванням принаймні одного стилю мислення (6,6% КГ, 20,5% ЕГ).

Дослідження показало, що у бакалаврів ЕГ значно розширилося суб'єктивне поле понять світоглядної спрямованості, вони частіше та адекватно до ситуації та обговорюваних питань правовиховної роботи з підлітками стали використовувати поняття «мотиви», «потреби», «цінності», «сенси», «спосіб життя» тощо.

На підтвердження цього пояснення свідчить зростання самооцінки в ЕГ за володінням деякими способами ціннісної орієнтації в соціальній взаємодії: моделювання біполярних соціальних і особистісних координат, усвідомлення своїх цінностей, мотивів, цілей та сенсу.

Зростання предметних і процесуальних знань, умінь вирішення ситуативних завдань соціального змісту, включеність їх у особистий досвід, обговорення проблем у контексті правовиховної роботи та способу життя бакалаврів здійснювали відповідний вплив на систему їх ціннісних орієнтацій (морфологічний тест). У ЕГ спостерігалось підвищення значимості для них цінностей соціальних контактів (на 29,3% у ЕГ, 12,9% КГ), саморозвитку (на 28,3% у ЕГ, 9,0% КГ), досягнень (на 47,0% у ЕГ, 29,8% КГ), зниження частки у системі цінностей матеріальних благ (на 13,7% у ЕГ, 1,2% КГ).

Для визначення готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками застосовано методику взаємин у групі. Запропонована методика дозволила виявити чотири можливі типи сприйняття бакалавром групи.

За результатами дослідження, серед бакалаврів виділилося таке співвідношення типів: індивідуалістичний (39,2% КГ, 21,7% ЕГ), прагматичний (22,2% КГ, 32,8% ЕГ), колективістський (20,5% КГ, 30,8% ЕГ), перфекціоністський (18,1% КГ, 14,6% ЕГ).

Така характеристика соціальної відповідальності, як усвідомлення необхідності прийняття норм (вимог) соціуму, загалом відрізнялася вищим показником сформованості, ніж дві інші (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Результати виявлення значення соціальної відповідальності бакалаврів

Етапи експерименту	Характеристики соціальної відповідальності					
	Усвідомлення необхідності ухвалення норм (вимог) соціуму		Вибір варіантів поведінки		Готовність до відповідальності у ситуаціях соціальної взаємодії	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
До експерименту	21,6	20,7	25,1	25,3	21,1	21,2
Після експерименту	54,4	71,7	57,3	82,3	55,0	81,3

Аналіз таблиці засвідчив, що більшість бакалаврів усвідомлюють значущість соціально нормативної поведінки для формування власного соціального статусу і, паралельно з цим, здатні оцінювати свою поведінку чи окремі дії, вчинки, які не суперечать нормам.

Загалом бакалаври ЕГ після формувального експерименту продемонстрували значну поняттєву поінформованість з соціальної взаємодії та зростання вміння системно застосовувати ці знання у вирішенні проблемних ситуацій, що сприяє розвитку базової здібності бакалавра до пізнання та розуміння соціальної реальності, своєї поведінки та поведінки інших.

Діагностика сформованості професійно-компетентнісного критерію здійснювалася у два етапи, які включали діагностику знань та оцінку сформованості умінь. Діагностика знань здійснювалась із застосуванням розроблених анкет та методик, що дозволило оцінити знання бакалаврів за їх видами: нормативно-правові, методологічні, психолого-педагогічні, фахові (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

Результати діагностики професійних знань бакалаврів, %

Знання	Нормативно-правові знання		Методологічні знання		Психолого-педагогічні знання		Фахові знання	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
До експерименту	14,0	13,1	17,0	16,6	22,2	18,2	31,6	30,8
Після експерименту	60,8	76,3	57,3	79,3	55,0	80,8	64,9	88,9

Аналіз результатів тестування за підсумками формувального етапу експерименту дозволив нам дійти висновку, що знання бакалаврів ЕГ значно зросли. Частка бакалаврів ЕГ за нормативно-правовими знаннями суттєво збільшилась – з 13,1% до 76,3%, методологічних знань – з 16,6% до 79,3%, психолого-педагогічних – з 18,2% до 80,8%, фахових – з 30,8% до 88,9%. Стійкими та достатніми стали знання бакалаврами теорії правового виховання, сутності, форм, методів та прийомів його здійснення.

Для того, щоб зрозуміти наскільки бакалаври ЕГ та КГ опанували психолого-педагогічні знання, ми звернулися до авторської методики для визначення рівнів володіння ними знаннями вікової педагогіки та психології (додаток А). Запропоновані питання: Чи змогли б Ви визначити поняття «довірчі взаємини»? Чи знайомі Вам якості особистості поліцейського, які дозволяють встановлювати довірчі взаємини з підлітками? Чи змогли б Ви визначити термін «комунікація» і чим він відрізняється від терміну «спілкування» тощо. Результати дослідження показали, що у ЕГ рівень цих знань зріс на 47,5% порівняно з констатувальним етапом, у КГ – 19,6%. У відповідях бакалаври ЕГ і КГ найкраще впоралися з питаннями, які стосувалися поняття «довірчі взаємини», знань психологічних особливостей спілкування з підлітками. Бакалаври ЕГ надали повні відповіді на питання, що стосуються особливостей підлітків, підліткової девіантності.

Аналіз результатів практики (стажування) показав, що бакалаври ЕГ вміло застосовували у своїй практичній діяльності прийоми та методи правового виховання, спираючись на сформовану у них орієнтовну основу правовиховної діяльності.

Аналіз отриманих даних показав, що до кінця експерименту рівень готовності майбутніх фахівців правоохоронних органів до правового виховання підлітків значно зріс. Якщо на початку експерименту спостерігалася досить висока частка бакалаврів з недостатнім рівнем готовності до правовиховної діяльності (79,3% ЕГ, 71,9% КГ), то в кінці експерименту вона знизилася до 6,1% у ЕГ, 44,4% КГ, помітно зросла кількість бакалаврів з високим рівнем готовності (18,1% КГ проти 3,5% на початку експерименту, 40,4% ЕГ проти 3,5%).

Рівень розвитку умінь і навичок застосування знань на практиці оцінювався за звітами бакалаврів, кожен із яких вів спеціальний «Щоденник практиканта», а також за результатами аналізу характеристик, у яких наставники давали оцінку рівня їх професіоналізму та підготовленості.

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для когнітивно-компетентнісного компоненту, зокрема його інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим критеріями. Результати відображені у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за когнітивно-компетентнісним компонентом (формульальний етап експерименту)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	25	14,6	64	32,4
4	61	35,7	108	54,5
3	43	25,1	22	11,1
2	42	24,6	4	2,0
Всього	171	100	198	100

Для визначення достовірності отриманих результатів застосовано критерій Стюдента (H_x), який обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1). Результати дослідження готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за когнітивно-компетентнісним компонентом в КГ свідчить про те, що у них середньоарифметичне склало за $H_k = 3,4$ (68,0%), ЕГ – $H_e = 4,03$ (80,6%) з різницею 12,6%. Ця різниця є суттєвою.

Визначення рівня сформованості організаційно-діяльнісного компоненту здійснювалося за критеріями: комунікативно-довірчим, соціально-рефлексивним, організаційно-партнерським. Сформованість готовності бакалавра за комунікативно-довірчим критерієм визначалася після проходження практики. Відповіді бакалаврів, які пройшли навчальну та виробничу практики, пов'язані з позитивним настроєм на майбутню професію та демонструють їхню впевненість у ефективності та

результативності соціально-педагогічних заходів, в основу яких входить соціальна взаємодія з підлітками та правовиховна діяльність.

У процесі проходження навчальної та виробничої практик визначалося уміння бакалаврів будувати стосунки з колегами та наставниками, уміння конструктивно вирішувати дискусійні ситуації, позитивний настрій під час розв'язання професійних труднощів.

Значну питому вагу мають відповіді респондентів, які свідчать, що навчальна та виробнича практика в територіальних відділах поліції, зокрема ювенальній та в закладах освіти як інспекторів безпеки освітнього середовища, була для них досить цікавою, колектив був чуйним, а наставник, закріплений за ними на період практики, був справжнім професіоналом (56,1% КГ, 77,3% ЕГ).

Позитивне ставлення до роботи поліції та пройденої практики обумовлено якісною її організацією, коли колектив та наставник приділяли час практикантам, залучали їх до виконання різних завдань, у тому числі самостійно, ставилися до них як до членів свого колективу (61,4% КГ, 81,3% ЕГ).

Загалом можна стверджувати, що процес експериментальної роботи, поглибленого консультування, пропозицій щодо вирішення суперечок, конфліктних ситуацій, проведення тренінгів, рольових та організаторських ігор, моделювання професійно орієнтованих ситуацій профілактичної роботи інспектора поліції позитивно позначалися на взаєминах між бакалаврами, що проявлялось у взаєморозумінні між ними та підлітками.

Професійна підготовка майбутніх фахівців правоохоронних органів до профілактичної роботи з підлітками передбачала розвиток культури спілкування, конструктивне вирішення конфліктів, гнучку перебудову спілкування, що є важливим та необхідним у їх майбутній роботі. Для оцінки поведінки у конфліктній ситуації застосовано тест К. Томаса [191]. Ця методика дозволила виявити переважаючий тип реагування в конфліктній ситуації взаємодії між суб'єктами, показала переважання одного зі стилів поведінки під час вирішення ситуацій, у яких стикаються інтереси суб'єктів спілкування. Бакалаври експериментальної групи порівняно із контрольною набагато частіше демонстрували конструктивну позицію в

конфліктній ситуації. Це виявилось у значному зниженні виборів за стратегією: «суперництво», «пристосування» та збільшення за стратегією «компроміс», «уникнення» та «співпраця».

У процесі експерименту розроблялася програма формування комунікативних умінь та комунікативної культури бакалаврів (додаток Ж). Аналіз таблиці засвідчив, що бакалаври приділяли значну увагу зовнішньому вигляду, культурі спілкування, саморегуляції та культурі мови.

Для визначення сформованості комунікативних умінь їх було об'єднано у 7 психотехнік [425], отримані результати подано у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

**Ступінь розвиненості психотехнік
з розвитку комунікативних умінь у бакалаврів, %**

Групи	Психотехніка професійного спостереження за об'єктами і обстановкою комунікативної ситуації	Психотехніка встановлення комунікативного контакту	Психотехніка переконання та аргументації	Психотехніка логіко-композиційного оформлення мови	Психотехніка використання немовних засобів	Психотехніка активного слухання	Психотехніка емоційної саморегуляції
КГ	63,7	64,9	62,6	57,9	59,1	66,7	65,5
ЕГ	77,3	84,8	81,8	80,8	82,3	86,4	85,4

Аналіз таблиці засвідчив, що найбільший прогрес у розвитку групи умінь, об'єднаних у психотехніки за: професійним спостереженням за об'єктами та обстановкою комунікативної ситуації; встановленням комунікативного контакту; переконаннями та аргументацією; активним слуханням; емоційною саморегуляцією.

Порівняльний аналіз експертних оцінок засвідчив суттєвий прогрес у розвитку умінь, об'єднаних у психотехніки логіко-композиційного оформлення мови та психотехніки використання немовних засобів. На нашу думку, на цей прогрес вплинула низка чинників, найбільш значущими з яких є інтелектуальний потенціал бакалаврів, наявний словниковий запас.

Підвищений рівень у бакалаврів виявився з розвитку умінь, об'єднаних у групу тактико-психологічних, сформованість яких засвідчила, що бакалаври демонструють своєрідність комунікативних ситуацій у професійній діяльності.

Розвиненість саме цих умінь дозволила бакалавру почуватися компетентно у цілісних ситуаціях професійного спілкування, вибудовувати окремі комунікативні дії в межах певної комунікативної тактики (наприклад, тактики соціальної взаємодії з підлітком тощо).

Значний прогрес досягнуто у розвитку умінь: будувати соціально орієнтоване спілкування з дотриманням основних форм поведінки, будувати професійно-орієнтоване спілкування з підлітками, що мають суїцидальні нахили; керувати ініціативою у спілкуванні, використовувати мовленнєвий сленг для полегшення досягнення професійної комунікації.

Для вимірювання рівня сформованої здатності до спілкування у бакалаврів ЕГ та КГ застосовано методичку «Діагностика здатності до спілкування». За методикою пропонується відповісти на 20 тестових запитань. Нами відібрано два найбільш значущі: Якщо трапився службовий конфлікт, чи шукатимете Ви шляхи до примирення після чергового службового конфлікту? а) завжди; б) іноді; в) ніколи. Якщо Ви потрапили в складну ситуацію, спілкуючись з підлітками? а) гніваєтеся; б) зберігаєте спокій; в) втрачаєте терпіння.

Результати дослідження засвідчили, що бакалаври ЕГ набрали 67 балів (79,3%) і виявили високу комунікативну культуру, за якої їх супроводжує успіх у житті та професійній діяльності. Бакалаври КГ набрали 38 балів (55,0%), що характеризує їх як менш врівноважених, менш рефлексивних, які не завжди проявляють розуміння людей.

Для дослідження сформованості соціально-рефлексивного критерію, зокрема умінь встановлювати довірчі взаємини з різними категоріями громадян, зокрема підлітками, використано тест «Визначення організаторських здібностей особистості».

Як показали результати дослідження, в офіційному колективі особистість бакалавра оцінюється за його успіхами чи невдачами у навчанні. Залежно від своїх особистісних якостей бакалаври можуть займати в колективі або статус ізольованих членів груп, або статус неформальних лідерів, ватажків.

Вивчення соціальних статусів бакалаврів показало такі результати. В наявності представники всіх 4-х категорій (груп): групу «лідерів» склали (11,1% КГ,

21,7% ЕГ); групу «переважаючий» (31,0% КГ, 44,4% ЕГ); групу «пересічних», що нічим не виділяються (49,0% КГ, 32,4% ЕГ); групу «ізолюваних» (8,9% КГ, 1,5% ЕГ).

Результати дослідження показали, що основна маса бакалаврів знаходиться у групі КГ «пересічних» членів колективу (49,0%), що не сприяє розкриттю їх талантів та здібностей, ускладнює налагодження контактів за інтересами та гальмує розвиток активної соціальної позиції щодо підлітків загалом. Більша частина бакалаврів ЕГ займає положення «переважаючих» (44,4%). Це визначається однією чи кількома характеристиками особистості бакалавра або його найближчого оточення (фізична сила, матеріальне становище, гумор, зовнішня (фізична) привабливість, чарівність, гра на музичних інструментах тощо). До «лідерів» колективу віднесено неформальних лідерів, який підтримується членами групи, але заперечується дорослими (працівниками закладів освіти, батьками, тренерами тощо) (11,1% КГ, 21,7% ЕГ). До категорії «ізолювані» потрапили бакалаври (8,9% КГ, 1,5% ЕГ), які ні навчальними, ні особистісними, ні поведінковими якостями не приваблюють членів свого офіційного колективу.

Для визначення змісту роботи інспектора безпеки освітнього середовища з профілактики правопорушень підлітків ми обрали формування навичок рефлексії. Як критерії визначення рівня сформованості рефлексії обрано такі: регулювання довільних дій, релаксація, контроль та управління тривожністю, контроль емоцій (негативних) та емоційних розладів (агресія). Для вивчення зазначених критеріїв використовувалися такі методики, як: методика оцінки психічних станів: психічної активації, емоційного тону, напруги та комфортності.

Рівень регуляції довільних дій бакалавра, як показало наше дослідження, був таким: 15,3% КГ, 56,6% ЕГ респондентів мали установки цілепокладання, планування, оцінки та самоконтролю; 33,3% КГ, 21,7% ЕГ відчували лише незначні труднощі під час здійснення цих операцій. Якщо йшлося про регулювання соціально позитивних довільних дій, то у бакалаврів виникали різноманітні труднощі, які вимагали втручання фахівців-професіоналів (8,1% КГ, 12,2% ЕГ). Найбільші труднощі виникали у респондентів з оцінювання та саморегуляції своїх дій (39,2%

КГ, 13,6% ЕГ). Це вимагало спрямування особливих зусиль на поліпшення, насамперед, координації та взаємозв'язку між складовими процесу регулювання довільних дій.

Для вивчення впливу експериментальної програми на формування організаційно-партнерського критерію та розвиток умінь ефективної саморегуляції діяльності, поведінки, професійно важливих вольових якостей та специфічних характеристик емоційної сфери особистості бакалаврів використано комплекс методик, що застосовувався на констатувальному етапі дослідження, та доповнено авторськими методиками. Фактичний матеріал, отриманий за допомогою перерахованих вище методик, оброблений і зведений до додатку Ж.

У середньому за всіма методиками різниця, що відображає ступінь позитивних змін в експериментальній і контрольній групах, склала 20,6%. Такі результати свідчать про продуктивність змін в емоційно-вольовій сфері бакалаврів, які навчаються за експериментальною програмою.

Для виявлення рефлексивності використано методику сформованості комунікації та рефлексії (додаток А). Результати занесено до таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Динаміка рефлексивності бакалаврів, %

Шкали	До		Після	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Готовий до самопізнання	32,7	30,8	65,5	84,3
Готовий до самовдосконалення	25,7	25,3	61,4	81,3

У процесі діагностики рефлексивності виявлено, що на початку експерименту готовність до самопізнання у респондентів виражена слабо – (32,7% КГ, 30,8% ЕГ). Після експерименту спостерігається позитивна динаміка цієї якості, що свідчить про зростання у бакалаврів прагнення до самопізнання. Позитивна динаміка готовності до самопізнання поєднується у бакалаврів із зростаючою потребою у дієвому самовдосконаленні («шкала «готовий до самовдосконалення»), про що свідчать результати (61,4% КГ, 81,3% ЕГ).

Це пояснюється тим, що готовність до самопізнання відображає рефлексивність лише на рівні свідомості, а готовність до самовдосконалення відображає

рефлексію на рівні поведінки. Відповідно вирішити проблему на рівні самосвідомості простіше, ніж скоригувати її на рівні поведінки.

За результатами дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за методиками, запропонованими у п. 2.1 для організаційно-діяльнісного компоненту, зокрема його соціально-рефлексивного, комунікативно-довірчого, організаційно-партнерського критеріїв. Результати відображені у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за організаційно-діяльнісним компонентом (формульальний етап експерименту)

Бали	Виконані завдання			
	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
5	27	15,8	65	32,8
4	60	35,1	111	56,1
3	45	26,3	20	10,1
2	39	22,8	2	1,0
Всього	171	100	198	100

Для визначення достовірності отриманих результатів застосовано критерій Стюдента (H_x), який обраховано за формулою 2.2 (п. 2.1). Результати дослідження готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за організаційно-діяльнісним компонентом в КГ свідчить про те, що у них середньоарифметичне склало за $H_k = 3,44$ (68,8%), ЕГ – $H_e = 4,32$ (86,4%) з різницею 17,6%. Ця різниця є суттєвою.

За результатами проведеного дослідження з визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками узагальнено отримані дані за трьома компонентами: мотиваційно-особистісним (МО), когнітивно-компетентнісним (КК), організаційно-діяльнісним (ОД). Результати відображено у таблиці 3.16.

**Узагальнені результати готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним,
когнітивно-компетентнісним, організаційно-діяльнісним компонентами
(формульальний етап експерименту)**

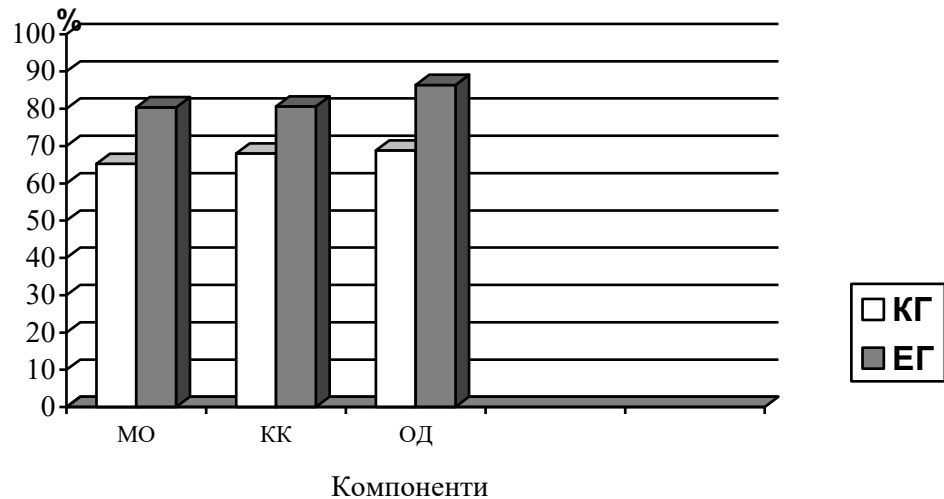
Групи	Компоненти					
	МО		КК		ОД	
	бали	%	бали	%	бали	%
КГ	3,26	65,2	3,4	68,0	3,44	68,8
ЕГ	4,02	80,4	4,03	80,6	4,32	86,4

Аналіз даних таблиці доводить, що середньоарифметичне $МО_e$ готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ становить 4,02 бали, що відповідає 80,4%, $КК_e$ – 4,03 (80,6%), $ОД_e$ – 4,32 (86,4 %) – це показники високого рівня, у КГ $МО_k$ – 3,26 (65,2 %), $КК_k$ – 3,4 (68,0 %), $ОП_k$ – 3,44 (68,8%) – це показники середнього рівня.

При порівнянні за критерієм Стюдента середніх значень встановлено, що отримані результати підтверджують припущення: рівень підготовленості бакалаврів експериментальної групи значно підвищився порівняно з контрольною групою до кінця навчання.

Оцінка статистичної значущості відмінностей у рівнях готовності бакалаврів ЕГ та КГ до соціальної взаємодії з підлітками проводилася шляхом підрахунку критерію Пірсона (χ^2) за формулою 2.3 (п. 2.1). Кількість ступенів свободи – 4. Відповідні ступеням свободи значення Пірсона (χ^2) на 95% рівня ймовірності – 9,49. Оскільки знайдене значення критерію Пірсона (χ^2) дорівнює за мотиваційно-особистісним компонентом 67,54, когнітивно-компетентнісним – 39,21, операційно-діяльнісним – 131,37, то ряди значно різняться. Отже, приймається альтернативна гіпотеза H_1 про вплив експериментального чинника на досліджуваний процес.

Це дозволяє стверджувати, що застосування в експериментальній групі незалежних змінних суттєво вплинуло на результати експерименту в порівнянні з результатами контрольної групи (на рівні значимості 0,05). Наочно результати дослідження відображено на рисунку 3.2.

Рис. 3.2. Показники готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним, когнітивно-компетентнісним, операційно-діяльнісним компонентами на формувальному етапі експерименту

Аналіз рисунку 3.2 підтвердив значні показники готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ порівняно з КГ за компонентами. Різниця в ЕГ між МО та КК компонентами незначна і становить 0,2%, за ОД – 6,0%, у КГ відповідно – 2,8%, 3,6%.

Отримані дані дали змогу здійснити розподіл бакалаврів ЕГ і КГ за рівнями готовності до соціальної взаємодії з підлітками (високий, середній, низький), що відображено у таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

**Рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками (формувальний етап експерименту)**

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група	Різниця, %
Високий	19 (11,1%)	87 (43,9%)	32,8
Середній	81 (47,4%)	86 (43,4%)	-4,0
Низький	71 (41,5%)	25 (12,6%)	-28,9

Аналіз даних таблиці засвідчив, що у бакалаврів правоохоронної діяльності за результатами експерименту переважає високий рівень готовності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ (43,9%) та середній у КГ (47,4%). Різниця за високим рівнем готовності бакалаврів у ЕГ і КГ за результатами формувального етапу

експерименту становила 32,8%, середнім – 4,0%, низьким – 28,9%. За результатами дослідження встановлено зміну рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками КГ із низького на середній, в ЕГ із низького на високий.

Динаміку рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками показано у таблиці 3.18.

Таблиця 3.18

**Динаміка рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками
(за результатами дослідно-експериментальної роботи)**

Рівні	Констату- вальний експеримент	Форму- вальний експеримент	Приріст	Констату- вальний експеримент	Форму- вальний експеримент	Приріст
	КГ			ЕГ		
Високий	8 (4,7%)	19 (11,1%)	6,4	11 (5,6%)	87 (43,9%)	38,3
Середній	79 (46,2%)	81 (47,4%)	1,2	92 (46,4%)	86 (43,5%)	-2,9
Низький	84 (49,1%)	71 (41,5%)	-7,6	95 (48,0%)	25 (12,6%)	-35,4

Аналіз даних таблиці засвідчив, що за результатами дослідження у бакалаврів ЕГ виявилися більш високі показники рівнів готовності до соціальної взаємодії з підлітками, ніж у КГ. Так, у бакалаврів ЕГ високий рівень готовності зріс порівняно з констатувальним на 38,3%; середній рівень зменшився на 2,9%; низький – на 35,4%. У КГ високий рівень зріс на 6,4%; середній – 1,2%; низький зменшився на 7,6%.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту виявив позитивну динаміку рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Формувальний етап експерименту підтвердив оптимальність розроблених педагогічних умов підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Кількісна статистична обробка результатів експерименту переконливо довела справедливість припущення про те, що підвищення рівня готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками буде успішним, якщо реалізувати відповідні педагогічні умови.

Таким чином, результати дослідно-експериментальної роботи показують, що реалізація педагогічних умов підготовки готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками забезпечила динамічне зростання показників готовності до соціальної взаємодії, що характеризують її перехід на більш високі якісні рівні, порівняно з контрольною групою. Це свідчить про досить високу ефективність розробленої експериментальної програми підготовки бакалаврів до соціальної взаємодії в умовах ЗВО системи МВС.

Оцінка мотиваційно-особистісного компоненту показала розвиток структури провідних мотивів бакалаврів та позитивну динаміку рівня їх мотивації щодо соціальної взаємодії із підлітками; когнітивно-комунікативного – виявила позитивну динаміку повноти уявлень бакалаврів про соціальну взаємодію з підлітками та роль у ній професійної підготовки; організаційно-діяльнісного – представила позитивну динаміку рівня сформованості професійних умінь, безпосередньо необхідних для роботи із підлітками.

В експериментальній групі, у якій навчальний процес здійснювався за спеціально розробленою програмою та у спеціально організованих умовах, відзначалася стійка динаміка зростання рівня професійної толерантності майбутніх співробітників правоохоронних органів у всій сукупності її складових, що, на наш погляд, є основою для підтвердження ефективності та результативності формульованого експерименту.

Отримані на формульованому етапі експерименту дані підтверджують основну гіпотезу нашого дослідження про те, що істотний вплив на формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками можуть надати спеціально обґрунтовані та реалізовані педагогічні умови.

Отже, гіпотеза, висунута на початку дослідження, яка визначила педагогічні умови ефективності підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, експериментально підтвердилася: рівень виконавчої готовності бакалаврів експериментальної групи зріс, і ми можемо стверджувати це, припускаючи похибку, що не перевищує 0,1%.

Висновки до третього розділу

Розроблена модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками включає логіко-методологічний, змістово-організаційний, діагностично-результативний блоки, що відображають взаємозв'язок мети (підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками), підходів (системно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічно-гуманістичного, технологічно-інтегративного, компетентісно-інформаційного), принципів (загальних, дидактично-методичних, специфічних), етапів (пропедевтичного, професійно-орієнтованого, діяльнісно-рефлексивного), змісту (сукупності нормативних, вибіркового та індивідуальних програм для бакалаврів в освітньому процесі), форм (аудиторних та позааудиторних), методів (традиційних та активного навчання), технологій (організаційні соціальні технології: модерація, співпраця та взаємодія, мережева технологія; соціальні технології індивідуальної роботи (технології оперативної допомоги, спільної діяльності: попередження правопорушень, загальна, групова та індивідуальна профілактика)), компонентів, їх критеріїв, показників та рівнів, результату.

Виокремлено такі педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм і активних методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту виявив позитивну динаміку рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що реалізація педагогічних умов підготовки готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками забезпечила динамічне зростання показників

готовності до соціальної взаємодії, що характеризують її перехід на більш високі якісні рівні, порівняно з контрольною групою.

Отримані на формувальному етапі експерименту дані підтверджують основну гіпотезу нашого дослідження про те, що істотний вплив на формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками можуть надати спеціально обґрунтовані та реалізовані педагогічні умови.

Результати дослідження третього розділу висвітлено в публікаціях автора [138; 142; 143; 146; 149].

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів теоретичного пошуку й експериментальної роботи з підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками дозволило обґрунтувати модель забезпечення цього процесу, визначити та перевірити педагогічні умови. Результати наукового пошуку послугували підставою для формулювання низки аргументованих висновків:

1. За результатами наукового пошуку здобутків із проблеми підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками зафіксовано низку розкритих питань, зокрема значна частина праць присвячена окремим напрямам організації цього процесу, які умовно поділено на три групи: перша група – це дослідження, у яких розкрито характеристику підліткового віку, підлітка як суб'єкта соціальних взаємин, психолого-педагогічних особливостей девіантної поведінки підлітків, системи взаємодії та впливу різних чинників на поведінку підлітків, ролі та значення соціального середовища у формуванні особистості підлітка; друга група – праці, пов'язані з дослідженням питання встановлення довірчих взаємин громадян, зокрема підлітків, із правоохоронними органами, створення ефективної форми взаємодії соціальних інститутів для досягнення загального добробуту держави та вирішення суспільно значущих цілей; третя – дослідницькі праці з розкриття специфіки підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, зокрема до соціальної взаємодії з підлітками, попередження їх девіантної поведінки, вдосконалення змісту їх підготовки, застосування інноваційних форм, активних методів навчання, інновацій, управління системою їх підготовки. Науковцями розкрито об'єктивні прогалини у підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: необхідність їх професійної, правової та комунікативної підготовки у напрямі встановлення залежності сфери спілкування підлітка від негативних явищ, що виникають у результаті його девіантної (злочинної) поведінки; відповідність поведінки підлітка соціальним нормам та зняття «ярлика» з підлітків з девіантною поведінкою, необхідність формування соціального статусу останніх, допомагаючи їм

адаптуватися до життя суспільства на різних рівнях та етапах їхнього розвитку.

Аналіз термінологічного апарату дослідження («поліція», «професійна діяльність», «професійна діяльність фахівця правоохоронних органів», «взаємодія», «соціальна взаємодія бакалавра правоохоронної діяльності», «комунікація», «спілкування», «девіантна поведінка підлітків», «соціальна взаємодія фахівців правоохоронних органів з підлітками», «попередження девіантної поведінки», «правове виховання», «правовиховна діяльність», «професійна підготовка», «підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності», «підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками», «готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками» тощо) дозволив уточнити сутність ключових понять.

Підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками визначено як цілеспрямовано організований процес оволодіння професійними знаннями, уміннями, якостями, психологічною стійкістю до дій, узгоджених за метою, місцем та часом, набуття соціальних норм регулювання соціальної взаємодії з підлітками у напрямі оперативної допомоги з попередження соціальних відхилень у їх поведінці для майбутньої професійної діяльності.

Готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками тлумачимо як особистісне утворення, що складається з позитивної професійної мотивації, властивостей характеру, знань, умінь, здібностей, психічних процесів, що дозволяють бакалавру успішно здійснювати соціальну взаємодію з підлітками для попередження, превентивної та правовиховної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення причин, що сприяють скоєнню правопорушень підлітками.

2. Визначено компоненти готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками та їх критерії з показниками: мотиваційно-особистісний з критеріями: мотиваційно-ціннісним, потребово-орієнтаційним, особистісним; когнітивно-компетентнісний з критеріями: інформаційно-пізнавальним, професійно-компетентнісним, когнітивно-змістовим; організаційно-діяльнісний з критеріями: соціально-рефлексивним, комунікативно-довірчим,

організаційно-партнерським.

Виділено три рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: низький, середній та високий.

Показниками мотиваційно-особистісного компонента обрано: позитивне ставлення до професії, уявлення про особливості та умови майбутньої професійної діяльності, почуття обов'язку, установки на соціальну взаємодію з підлітками, загальнолюдські цінності, необхідні для професійної діяльності, розуміння важливості правового виховання підлітків, стійку та позитивну мотивацію його здійснення, спрямованість на виконання професійних завдань, ставлення до професійної діяльності, до співпраці та спілкування, спрямованість на участь у соціально значущій діяльності, позитивна установка на успіх та вирішення конфліктів, зацікавлене ставлення до комунікативної діяльності, розвинені здібності до емоційно-вольової саморегуляції.

Показниками когнітивно-компетентнісного критерію обрано: сформованість професійних знань (психологічні, педагогічні, правові, соціальні, методологічні, практико орієнтовані), здатність оцінювати рівень таких знань у своїх колег; володіння досвідом інтелектуальної діяльності на основі соціального мислення, що дозволяє бакалавру розуміти соціальну реальність та приймати адекватні регулятивні рішення (прогнозувати, моделювати, планувати, вибирати стратегію, тактику, способи взаємодії); сформована адекватна, стійка самооцінка та розвинене професійне мислення та когнітивні здібності.

Показниками сформованості організаційно-діяльнісного компонента готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками обрано: вміння (організаторські, конструктивні, когнітивні, соціальні, рефлексивні, комунікативні, творчі); досвід суб'єктної організації та саморегуляції власної діяльності (на основі реалізації суб'єктних функцій), а також узгодженої організації та координації спільної предметної діяльності (взаємодія на рівні об'єкт-суб'єктних, суб'єкт-суб'єктних, полісуб'єктних взаємин); вміння організувати та використовувати на практиці форми, методи та прийоми правовиховної діяльності; активна участь у комунікативній діяльності, уміння культури спілкування.

Визначені компоненти, критерії та показники дозволили схарактеризувати рівні готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: високий, середній, низький, кожен з яких характеризується певним ступенем вияву зазначених вище показників.

3. Проведено діагностику готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, яка містила аналіз стану їх підготовки та дослідження ставлення різних категорій респондентів до проблеми соціальної взаємодії з підлітками, готовності до здійснення цього процесу. У підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками виявлені недоліки: відсутність системності та цілісності; ослаблену увагу до формування мотивації професійного вибору, розвитку правової свідомості та комунікативної культури; несформованість основ правовиховної діяльності, відсутність системи знань про зміст, методи, форми та засоби комунікації у процесі правового виховання підлітків.

На основі аналізу освітньої програми, навчальних планів та програм, опитування різних категорій респондентів встановлено, що підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками потребує накопичення особистісного досвіду соціальної взаємодії з підлітками через загальнопрофесійні, соціально-гуманітарні знання, які перетворюються на потребу в самоосвіті та самовдосконаленні; пошук оптимальних способів соціальної взаємодії та передачі накопиченого досвіду та цінної інформації на основі міжособистісної взаємодії.

Результати констатувального етапу експерименту підтвердили наявність проблем, описаних на етапі пілотажного дослідження, і дозволили зробити такі висновки: виявлення статистично значущих змін у результаті аналізу даних контрольної та експериментальної груп є свідченням того, що наявна традиційна система підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності не повною мірою сприяє формуванню та розвитку у них необхідної підготовленості до соціальної взаємодії з підлітками, та підтвердженням того, що в цій системі підготовки наявні прогалини у зв'язку з вимогами та запитами практики.

4. Розроблено та апробовано модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, яка включає логіко-методологічний, змістово-організаційний, діагностично-результативний блоки, що відображають взаємозв'язок мети (підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками), підходів (системно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічно-гуманістичного, технологічно-інтегративного, компетентісно-інформаційного), принципів (загальних, дидактично-методичних, специфічних), етапів (пропедевтичного, професійно-орієнтованого, діяльнісно-рефлексивного), змісту (сукупності нормативних, вибіркового та індивідуальних програм для бакалаврів в освітньому процесі), форм (аудиторних та позааудиторних), методів (традиційних та активного навчання), технологій (організаційні соціальні технології (модерація, співпраця та взаємодія, мережева технологія), соціальні технології індивідуальної роботи (технології оперативної допомоги, спільної діяльності (попередження правопорушень, загальна, групова та індивідуальна профілактика)), компонентів (мотиваційно-особистісного, когнітивно-компетентісного, організаційно-діяльнісного), їх критеріїв, показників та рівнів, результату (готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками).

5. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками: формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм та активних методів навчання; оновлення змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності в освітньому процесі.

У процесі реалізації першої педагогічної умови застосовано традиційні форми навчання (лекційні, семінарські та практичні заняття, самостійну роботу), під час яких впроваджено ситуативні завдання: обговорення у групах, самостійний аналіз, письмовий розгляд (з обмеженням часу), індивідуальну або групову доповідь, дискусію між різними групами, рольову гру. Використано інноваційні форми

навчання (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції вдвох, лекції-провокації, лекції-пресконференції, діалогові лекції; семінарські заняття-дискусії; тренінги, написання доповідей, захист рефератів; індивідуальну роботу з підлітками у закладах освіти).

На семінарських та практичних заняттях застосовано методи активного навчання: дискусії, дебати, аналіз конкретних ситуацій, проблемний метод, ситуативні завдання, комунікативні завдання та вправи зі створенням ситуацій професійного спілкування, компетентнісні завдання з розв'язанням реальної ситуації – задачі або завдання-події, деонтологічні ситуативні завдання, наближені до реальних ситуацій професійної діяльності правоохоронних органів, ділову гру, юридичні поєдинки, відеодемонстрацію. Групову форму діяльності бакалаврів реалізовано за різними техніками спілкування: «Диференційована групова робота», «Відрядження», «Єдина групова робота», «Акваріум».

Реалізація другої педагогічної умови передбачала оновлення змісту навчальних нормативних дисциплін: «Основи організації служби у правоохоронних органах» доповнено темою «Професійна етика» та введено в лекційні та семінарські заняття матеріал з девіацій підлітків; «Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності» оновлено темою «Конфліктний характер правоохоронної діяльності»; упроваджено вибіркові компоненти: «Основи виховної роботи правоохоронних органів», «Психолого-педагогічна підготовка». Проведення практичних занять забезпечувалося поглибленим вивченням та обговоренням нормативно-правових засад професійної етики та службового етикету фахівців правоохоронних органів, конкретних проблем професійної діяльності правоохоронців у їх взаємодії з підлітками тощо. Запропоновано питання дослідницького характеру: «Як?», «Навіщо?», «Чому?» та методику «Колесо життєвого балансу».

Застосовано методи активного навчання: вправу «Знаю я свого друга (подругу)?», ділові ігри: «Я як суб'єкт навчання очима викладача», «Прийняття адекватних заходів реагування на зміни оперативної обстановки», тренінг «Особливості спілкування фахівця правоохоронних органів з підлітками», тренінгові вправи: «Профілактична дія», «Переконання», «Агресивний підліток», «Публічне спілкування», комунікативні завдання, кейси: «Кодекс поведінки посадових

осіб щодо підтримання правопорядку», «Досвід взаємодії поліції та суспільства за кордоном».

Проведено фахові семінари: «Профілактика девіантної поведінки підлітків», «Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності», «Забезпечення прав людини у діяльності фахівців правоохоронних органів».

У процесі реалізації третьої умови застосовано різноманітний арсенал форм та методів соціально-педагогічної спрямованості. Апробовано такі форми позааудиторних занять: виступи з актуальних проблем комунікативної діяльності фахівців правоохоронних органів; бесіди за «круглим столом» з питань професійного спілкування (бесіда-дискусія, бесіда-оповідання); майстер-клас, оформлення виставок; екскурсії до різних типів соціально-державних та громадських установ тощо. Удосконалено програму проблемної групи «Правове виховання населення», колективними формами організації занять якої були проблемні семінари-дискусії, ділові ігри, індивідуальні творчі завдання. Використано прийоми: змагальності, зв'язку з практикою.

Для виробничої практики запропоновано систему завдань, ситуацій з правового виховання підлітків, дослідницьку роботу, комплекс методик для розвитку особистісних якостей підлітків (вправи, власні розробки, ігри, тренінги для розвитку та професійно важливих якостей, тести), розроблено програму «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник» для соціально-профілактичної та педагогічної підтримки підлітків (соціально значиму акцію, волонтерство, рух, флешмоби). Застосовано технології: соціально-педагогічну, яка включає: загальну, групову та індивідуальну профілактику, технологію оперативної допомоги, спільної діяльності (попередження правопорушень), проєктну (модерація, співпраця та взаємодія), мережеву технологію. Організовано взаємодію майбутніх поліцейських як із підлітковими групами ризику, так і зі співробітниками організацій соціально-реабілітаційної спрямованості. Проведені заходи: пізнавальна вікторина «Етикет довкола нас»; квест «Юні детективи». Організовано відвідування слідчого ізолятора та виховного закладу, збори з підлітками та іншими неповнолітніми групами ризику та їхніми батьками перед літніми канікулами, виступи на правові теми перед учнями

та батьками.

Ефективність педагогічних умов доведено результатами формувального експерименту, за яким переважає високий рівень готовності до соціальної взаємодії з підлітками в ЕГ та середній у КГ. За результатами дослідження встановлено зміну рівнів готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками КГ із низького на середній, в ЕГ із низького на високий.

Отримані на формувальному етапі експерименту дані підтверджують основну гіпотезу нашого дослідження про те, що істотний вплив на формування готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками можуть надати спеціально обґрунтовані та реалізовані педагогічні умови.

Проведена дослідно-експериментальна робота показала важливість застосування результатів нашого дослідження та справедливості висунутої гіпотези. У той же час у процесі дослідження з'явилися нові проблеми і питання, які потребують їх вирішення.

Ці проблеми пов'язані із забезпеченням наступності у формуванні у майбутніх фахівців правоохоронних органів готовності до правового виховання населення на різних рівнях освіти. Подальшого вивчення вимагають також проблеми розробки змісту правовиховної діяльності щодо різних груп населення та підготовки фахівців правоохоронних органів до інтеграції зусиль соціальних інститутів у правовому вихованні громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства / К. В. Бахчев, В. П. Кононець, Н. В. Павлова, В. В. Плетенець, В. В. Рогальська та ін. : метод. реком. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 136 с.
2. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія*. 2016. № 1(18). С. 129–139.
3. Александров Ю. В. Особливості деформації емоційної сфери працівників Національної поліції. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 3–7.
4. Александров Ю. В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2004. 174 с.
5. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні: звіт за результатами дослідження / Т. Бугаєць, Д. Кобзін, Б. Неткова та ін.; за заг. ред. О. Калашник. Київ, 2023. 107 с.
6. Андрашук Т. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки*: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (24 лютого 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 9–11.
7. Андросук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4(201–202). С. 34–38. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/259914/256300> (дата звернення: 23.12.2024).
8. Андрусишин Р. М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 226 с.
9. Андрушко Я. С., Соломон І. І. Психологія тривожності підлітка: емпіричний

- ракурс проблеми. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 14–18.
10. Бабкін В. Д. Проблеми державного управління та адміністративного права. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 19.
  11. Багатомовний юридичний словник-довідник / за ред. І. О. Голубовської, В. М. Шовкового, О. М. Лефтерова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. 543 с.
  12. Багрій В. В., Сушко А. І. Мовленнєва культура в умовах професійної діяльності працівників Національної поліції України. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 21–24.
  13. Бакаянова Н. М., Кубаєнко А. В., Свида О. Г. Організація діяльності Національної поліції України та оперативних підрозділів: навч.-метод. посіб. (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса: Фенікс, 2020. 251 с.
  14. Балашов Е. М., Каламаж В. О. Діагностика рефлексивних умінь студентів на метакогнітивному. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*, 2020. № 2. С. 94–103.
  15. Банах С. Інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів: історико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль, 2019. Вип. 2(18). С. 149–156.
  16. Бандурка О. М. Особливості психологічної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 73–74.
  17. Барановська Л. В., Саражинська І. А. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців правоохоронної сфери. *Мовні концептуальні*

- проблеми української лінгвістики*. Київ, 2008. Вип. 24, ч. 1. С. 45–50.
18. Бардин Н. Соціально-психологічний підхід у розвитку ефективної комунікації працівників ОВС України. *Інформація, комунікація, суспільство 2016*: матеріали 5-ої Міжнар. наук. конф. (Україна, Львів, Славське, 19–21 травня 2016 р.). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. 340 с.
  19. Баторі-Тарці З. І., Козубовська І. В. Взаємодія соціальних інститутів у захисті прав та інтересів неповнолітніх у Великій Британії. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2008. № 121. С. 29–32.
  20. Баско А. Запровадження проєкту «Офіцер служби освітньої безпеки» як форма взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією в період режиму воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1(128). С. 240–248. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-1-240-248>.
  21. Бережний Ю., Розсоха А. Освітнє середовище – провідний чинник професійного самовдосконалення майбутніх фахівців правоохоронних органів. *Humanitarium*. 2019. Т. 45, Вип. 2. С. 7–13.
  22. Берендєєва А. І. Профілактична діяльність Національної поліції в закладах освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 679–682. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/168>.
  23. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування: навч.-метод. посіб. для студ. II курсу всіх спец. гуманіт. профілю ден. та заоч. форм навчання / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.
  24. Білоусов А. В. Актуальні питання формування професійно-комунікативної компетентності у майбутніх дільничних офіцерів поліції у ЗВО МВС України. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 98–103.
  25. Бірюкович Л. О. Основи організації експерименту. Конспект лекцій: навч. посібн. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 147 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/508cf714-8fac-4cca-99af-98650fa93376/content> (дата звернення: 23.12.2024).

26. Бойко С. М. Щодо проблеми попередження насильства в сім'ї правоохоронцями України. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС*: матеріали наук.-практ. конф. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 30–33.
27. Большакова А. М. Розвиток антиципації як фактор успішності професійної підготовки працівників МВС. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС*: матеріали наук.-практ. конф. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 7–10.
28. Бондаренко В. В. Особливості програм первинної професійної підготовки працівників Національної поліції України. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт*. 2017. Вип. 25. С. 43–49.
29. Бондаренко О. С., Литвиненко Т. О. Історичний розвиток правоохоронних органів: досвід США, Великобританії та України. *Молодий вчений*. 2018. № 10(62). С. 216–222.
30. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. 88 с.
31. Бондзик Д. М. Психолого-педагогічні заходи, які вживають працівники ювенальної превенції з метою попередження злочинів у молодіжному середовищі. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 192–193.
32. Боняк В. О. Становлення та розвиток правоохоронних органів України: історико-правовий аспект. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові підходи дослідження*: матеріали міжкафедрального круглого столу (Харків, 23 жовтня 2012 р.). Харків: ХНУВСУ, 2012. С. 53–56.
33. Борець Ю., Кухар Т., Палагнюк О. Теоретичний аналіз проблеми психологічного благополуччя та смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців

- соціономічного профілю. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 2023. Вип. 51. С. 22–24.
34. Борисюк О. М., Лепех О. М. Особливості комунікативної компетентності працівників Національної поліції України. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 29–34.
  35. Борисюк О. Модель розвитку управлінської компетентності майбутніх офіцерів поліції. *Вісник Національного університету оборони України*, 2020. № 52(2), С. 16–26. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2019-52-2-16-26>
  36. Бородін І. Л. Функціональні обов'язки прокуратури у сфері забезпечення прав людини і громадянина (загальний нагляд, представництво інтересів громадян). *Право України*. 2000. № 7. С. 46–48.
  37. Бородін Ю. Ю. Ознаки правоохоронної діяльності. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки*: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (Львів, 24 лютого 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 19–21.
  38. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 22 с.
  39. Бубній С. М. Етапи організування експериментального дослідження: специфіка та рекомендації. *Академічні візії*, 2025. Вип. 39. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14723576>
  40. Бугайчук К. Л. Шеремет К. Ю. Правовий статус служби освітньої безпеки Національної поліції України. *Право і безпека – Law and Safety*. 2025. № 1(96). С. 78–89.
  41. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади». *Урядовий портал*. 28.05.2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi?fbclid=IwAR0upJzlzX6m4rjyeahbdE5XOOxWw4k06I9K6AYuXkLpij9U8akIMJEYpсМ> (дата звернення: 23.12.2024).
  42. Валєєв Р. Г. Роль поліції у забезпеченні безпечного освітнього середовища в

- умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 березня 2024 р.): у 2 ч. Дніпро: ДДУВС, 2024. Ч. 1. С. 400–403.
43. Валуйко О. М. Взаємодія Національної поліції України з населенням: теоретичний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 206–209.
  44. Великий В. М. Соціальна педагогічна підготовка майбутніх правоохоронців. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали II наук.-практ. конф. (Харків, 19 берез. 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 70–74.
  45. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. Шемчушенка. Київ: Юридична думка, 2012. 1020 с.
  46. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
  47. Венцик О. В. Складові оптимізації взаємодії поліції з населенням. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі*: матеріали круглого столу (Львів, 23 листопада 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 17–19.
  48. Вітвіцький С. С., Захарченко А. М., Бобкова А. Г., Алфьоров С. М. Правові форми взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку: монографія. Київ: Алерта, 2024. 206 с.
  49. Волошина І. Я. Особливості проведення тренінгу з медіа-комунікації із застосування інтерактивних технологій. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 10 грудня 2015 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 245.
  50. Галевич Р. Безпечне освітнє середовище: поняття, ознаки, порядок забезпечення. *Правнича освіта й наука в умовах воєнного стану*: матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобув. вищ. освіти та молодих

- вчених (Київ, 29 травня 2024 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 32–34.
51. Гарасимів Т. З. Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2014. 392 с.
  52. Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Шляхи формування професійно компетентного працівника ОВС у контексті розвитку громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 827. С. 128–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_22 (дата звернення: 23.12.2024).
  53. Гаркавцев Є. І. Освітньо-виховне середовище вищого навчального закладу МВС України як умова формування професійної надійності майбутнього працівника органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України.* Київ, 2014. Вип. 2(39). С. 43–46.
  54. Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Правові засади взаємодії органів внутрішніх справ та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 825. С. 121–126.
  55. Гацелюк О. С. Мотивація досягнення успіху сучасних студентів ВНЗ. *Actual Problems of Psychology in Educational Institutions.* 2022. № 7. Р. 65–69. DOI: <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7260>
  56. Глушко Н., Супрун Д., Супрун М. Соціально-педагогічна робота із дезадаптованими старшими підлітками (зарубіжний досвід). URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/download/142/132> (дата звернення: 23.12.2024).
  57. Глушко Н., Супрун М. Актуальні питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності із дезадаптованими підлітками у навчальних закладах професійної освіти. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/download/144/133> (дата звернення: 23.12.2024).
  58. Голенко Н. М. Моделювання в професійній підготовці працівників підрозділу поліції спеціального призначення. *Юридичний бюлетень*, 2018. Вип. 7. Ч. 1. С. 302–308.
  59. Головіна О. В. Досвід використання мультимедійних презентацій у викладанні

- логіки під час підготовки майбутніх правоохоронців. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 10 грудня 2015 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 250.
60. Головка М. В. Планування та організація педагогічного експерименту. *Математика в школі*, 2006. № 3. С. 28–31.
  61. Голуб М. В. Ефективне використання Національною поліцією України можливостей громадських формувань у забезпеченні публічного порядку (на прикладі Харківської області). *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 84. С. 24–30.
  62. Гороховська Т. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх працівників ОВС. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 8. С. 454–459.
  63. Горська М. О. Особливості професійного навчання поліцейських у сучасних умовах. *Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України: зб. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНУВС, 2016. С. 116–120.*
  64. Гребінь-Крушельницька Н. Ю. Синтез методологічних підходів до проблеми професійної самореалізації майбутніх працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 55. С. 126–130.
  65. Гресько Т. Формування професійно-моральних якостей майбутніх працівників правоохоронних органів у вищих навчальних закладах МВС України. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (24 лютого 2012 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 260–263.
  66. Григоренко О. В. Місце Національної поліції України в системі органів публічної адміністрації щодо забезпечення правопорядку. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 1. С. 112–118.
  67. Грищук Ю. В. Підліткова субкультура: психологічні та соціально-групові

- особливості. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 3(7). С. 38–46.
68. Грушевенчук О. М., Богданович Л. М., Мулько О. Г., Сарай С. М. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану: метод. реком. Луцьк: Навч.-метод. центр цивіл. захисту та безпеки життєдіяльності Волин. обл., 2022. 49 с.
  69. Гурський В. Є. Професійна психологічна підготовка майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3(68). С. 167–173.
  70. Гуцман М. С. Толерантність як складова ефективної соціально-психологічної взаємодії. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 61–64.
  71. Деканоїдзе Х., Хелашвілі М. Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ. Київ, 2018. 164 с.
  72. Демський Н. В. Реалізація підрозділами превентивної діяльності національної поліції принципу взаємодії з населенням у сфері профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 359–362. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/87>
  73. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю. *Постанова Кабінету Міністрів України* від 3 жовтня 2018 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF#Text> \ (дата звернення: 23.12.2024).
  74. Джагупов Г. В. Професійна підготовка дільничного інспектора: питання сьогодення. *Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 грудня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 71–73.
  75. Докладніше про офіцерів безпеки в школах: де з'явилися перші, які обов'язки мають та за чий кошт їх фінансуватимуть. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/articles/dokladnishe-pro-ofitseriv-bezpeky-vshkolah-de-z->

- yavylysy-pershi-yaki-obov-yazky-mayut-ta-za-chyj-kosht-yih-finansuvatymut/ (дата звернення: 23.12.2024).
76. Долгополова М. М., Кравченко І. С. Окремі питання професійної підготовки поліцейських. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 березня 2016 р.). Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 178–180.
  77. Дрок І. С., Мороз В. П. Організація діяльності дільничних офіцерів поліції: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 240 с.
  78. Дудченко В. В. Адміністративно-правові засади взаємодії органів ювенальної превенції та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання правопорушенням у дитячому середовищі: дис. ... д-ра філософії: 081 Право, 08 – Право. Суми, 2022. 238 с.
  79. Дунець Л. М., Павліченко А. П. Особливості професійного спілкування майбутніх працівників поліції. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2019. Т. 1. Вип. 54. С. 3–8.
  80. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
  81. Етичні основи правоохоронної діяльності: навч.-метод. реком. для студ. юридич. ф-ту / Юрій Богданович Гофман. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 36 с.
  82. Євдокімова О. О. Професійна підготовка поліцейських як цілеспрямована система. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 березня 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 30–32.
  83. Євдокімова О. О. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. С. 63–66.
  84. Євтушенко В. І. Професійно важливі особистісні якості працівників

- Національної поліції України та їх вплив на формування індивідуального стилю діяльності. *Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи*: матеріали доповідей учасників II Всеукр. конгресу із соціальної психології. Київ, 2019. С. 131–133.
85. Європейський кодекс поліцейської етики: рекомендація Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 р. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf (дата звернення: 23.12.2024).
  86. Жидецький Ю. Ц., Пряхіна Н. О. Врахування у професійному спілкуванні працівниками поліції психолого-педагогічних особливостей вікового розвитку дітей. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 67–69.
  87. Журавель Т., Іванюк І., Лехолетова М. та ін. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ: Вид-во ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с.
  88. Журко Д. О. Професійна підготовка кадрів поліції в Україні з урахуванням досвіду європейських країн та інших розвинутих країн світу. *Актуальні проблеми роботи з неповнолітніми особами в діяльності підрозділів превентивної діяльності*: матеріали Всеукр. круглого столу (Дніпро, 12 грудня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 49–52.
  89. Завальний М. Сутність та завдання взаємодії Національної поліції з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки та порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 146–150.
  90. Задорожна М. В. Основні характеристики сформованості професійної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. № 22(3). С. 93–102.
  91. Запорожцева Г. Є. Психологічний аналіз професійної діяльності дільничного

- інспектора міліції та визначальні умови її удосконалення: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2002. 255 с.
92. Зарічанський О. А. Використання зарубіжного досвіду у процесі формування правової культури майбутніх правоохоронців. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/zarichanskij.pdf (дата звернення: 23.12.2024).
  93. Зарубіжний досвід організації взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування в контексті децентралізації державної влади: наук.-метод. реком. / К. Л. Бугайчук, В. А. Гузь, І. О. Святокум та ін. Харків: ХНУВС, 2015. 44 с.
  94. Землянська О. В. Психологічний портрет неповнолітнього правопорушника. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС: матеріали наук.-практ. конф.* Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 107–110.
  95. Зозуля І. В. Підготовка кадрів для МВС України: проблеми реформування відомчої освіти за Коаліційною угодою. *Форум права*. 2014. № 4. С. 147–154. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_4_28 (дата звернення: 23.12.2024).
  96. Зозуля Є. В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Херсон: Грін Д. С., 2017. 270 с.
  97. Зозуля Є. В. Принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності національної поліції України: генеза становлення та напрями реалізації. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2(2). С. 29–38.
  98. Зуєв В. М. Поняття технології у новітньому філософському дискурсі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 3. С. 29-35.
  99. Ізбаш К. С., Домброван Н. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням на засадах

- партнерства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Вип. 1–2. С. 241–246.
100. Ільченко О. В. Національна поліція в системі правоохоронних органів: правові принципи діяльності. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13(26). URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/71445/5/lchenko_National_%20police.pdf (дата звернення: 23.12.2024).
  101. Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: наказ МВС від 23.05.2017 № 440. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17> (дата звернення: 23.12.2024).
  102. Ісаєва І. Структурно-функціональна модель підготовки персоналу федеральної поліції Німеччини. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2021. № 23(4). С. 142–155. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.608>
  103. Калаур С. М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2018. 676 с.
  104. Калашник М. В. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю в дореволюційний період: уроки для сьогодення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 56–62.
  105. Карта інтересів Голомштока. URL: <https://testoteka.info/uk/test/career/i-map-holomshtok> (дата звернення: 23.12.2024).
  106. Катеринчук І. П. Правові засади інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 41 с.
  107. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України: дис. ... д-ра філософії: 011 – Освітні, педагогічні науки, 01 Освіта / Педагогіка. Хмельницький, 2022. 344 с.
  108. Кейдалюк В. О. Міжнародний досвід взаємодії поліції та громадськості. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 94–98.

109. Кива І. В. Історичні особливості формування та розвитку механізмів впливу громадянського суспільства на державне регулювання правоохоронної діяльності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31(70), № 5. С. 23–28.
110. Кисленко Д. П. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки фахівців з охоронної діяльності та безпеки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2019. 602 с.
111. Кікінчук В. Ю. До питання становлення підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 16 квітня 2025 р.)*. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 494–496.
112. Кісіль З. Р. До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах: міжнародний досвід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Психологічна*. 2017. Вип. 1. С. 12–24.
113. Кісіль З. Р. Професійна підготовка як різновид удосконалення службової діяльності співробітників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 142–152.
114. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Кісіль М. А. Правосвідомість і моральність – соціально-психологічні цінності в діяльності працівників правоохоронних органів. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 82–91.
115. Клименко І. В. Завдання психологічного забезпечення поліцейських на етапі професійної підготовки. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. № 2. С. 68–72.
116. Клішевич Н. А. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга половина XX – початок XXI століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2011. 22 с.

117. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.
118. Кобринський В. Ю., Камінський А. І. Проблеми реформи правоохоронної системи у контексті розбудови громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 171–175.
119. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
120. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
121. Козирєв М. П. Психологічні аспекти професійного саморозвитку працівників МВС. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 92–95.
122. Козубовська І., Козубовський Р., Сойма Н., Мигалина З. Соціально-педагогічна робота з дезадаптованими підлітками в США: монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2019. 225 с.
123. Колірний тест Люшера. *Енциклопедія практичної психології*. URL: http://psychologis.com.ua/cvetovoy_test_lyushera.htm (дата звернення: 23.12.2024).
124. Комірчий П. О. Публічна служба в правоохоронній сфері України: теорія та практика: монографія. Київ: Маслаков, 2020. 476 с.
125. Кондратова А. В. Психологічні особливості формування готовності курсантів ХНУВС до виконання професійних обов'язків. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали II наук.-практ. конф. (Харків, 19 березня 2010 р.)*. Харків: ХНУВС, 2010. С. 103–105.
126. Кононець В., Бойко В., Бойко В. Особливості реформування підрозділів в органах Національної поліції за проектом «Поліцейський офіцер громади». *Підприємство. Господарство. Право*. 2019. № 11. С. 230–233.
127. Кононець В. П., Кравченко І. С. Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції органів Національної поліції щодо захисту прав та законних інтересів

- дітей: навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 102 с.
128. Копча В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ. *Публічне право*. 2017. № 2(26). С. 211–218.
  129. Корнієнко М. В., Сухарева А. О. Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – реалізація експериментального проекту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 170–175. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.29>.
  130. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.
  131. Коробанова О. Л. Ситуативні трансформації групової взаємодії. *Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи*: матеріали доп. учасників II Всеукр. конгресу із соц. психол. Київ, 2019. С. 170–173.
  132. Коробка В. М. Правове виховання як чинник удосконалення правового світогляду працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2012. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravove-vihovannya-yak-chinnik-udoskonalennya-pravovogo-svitoglyadu-pratsivnikov-organiv-vnutrishnih-sprav> (дата звернення: 23.12.2024).
  133. Корсун Л. С. Характеристика адиктивних залежностей підлітка та їх подолання. *Соціальна педагогіка: виклики XXI століття*: матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Луганськ, 4 квітня 2014 р.): у 2-х ч. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2014. Ч. 2. С. 122–130.
  134. Костенко Я. В. Психологічні та правові особливості дитячої злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6(21). Т. 2. С. 130–134.
  135. Костенко Я. В. Ювенальна превенція як форма діяльності органів поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 31. С. 75–77.
  136. Кочеров М. В. Сучасна доктрина реформ в органах Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(26). Т. 2. С. 74–78.
  137. Кравчук С. Л. Розвиток рефлексивної культури здобувачів вищої педагогічної

- освіти як умова ефективного впровадження освітніх реформ. Габітус, 2021. Вип. 25. С. 191–195.
138. Кравчук О. В. Зміст соціально-профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів з правопорушень підлітків. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 215. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-191-196>
  139. Кравчук О. В. Педагогічні можливості профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів із підлітками. *Наукові записки*. 2024. № 6. С. 104–109. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.104
  140. Кравчук О. В. Сутність, зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 3(49). С. 626–637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-626-637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637)
  141. Кравчук О. Теоретичні передумови посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 213. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177>
  142. Кравчук О. Аналіз готовності майбутніх правоохоронців до комунікації з неповнолітніми у соціально небезпечних ситуаціях. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 10(18). С. 186–200. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10\(18\)-186-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10(18)-186-199)
  143. Кравчук О. В. Регіональна система соціального контролю та попередження девіантної поведінки підлітків. *Modern Trends in the Development of Scientific Space: X International scientific and practical conference (Dresden, February 14–16, 2024)*. Dresden, Germany: International Scientific Unity, 2024. P. 194–196. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/02/Modern_trends_in_the_development_of_scientific_space_Feb_14_16_2024.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
  144. Кравчук О. В. Компетентність соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти,*

- технологій і суспільства*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 29 листопада 2023 р.): у 3-х ч. Кропивницький, 2023. Ч. 1. С. 44–46. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11501/document.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
145. Кравчук О. В. Принципи підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика*: зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Умань, 23 листопада 2023 р.). Умань, 2023. С. 136–140. URL: <https://lnk.ua/x4LXPzn4n> (дата звернення: 15.10.2025).
146. Кравчук О. В. Здатності майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками як умова успішної професійної діяльності. Theoretical and practical perspectives of modern science: VII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, February 13–14, 2024). Stockholm, Sweden, 2024. Pp. 57–60. URL: <https://zenodo.org/records/10689118> (дата звернення: 15.10.2025).
147. Кравчук О. Сутнісні характеристики професійної компетентності як критеріальний показник готовності фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців (Умань, 15 квіт. 2025 р.). Умань, 2025. С. 144–146. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2025/1/49.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
148. Кравчук О. В. Порівняльний аналіз стану професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками у різних країнах. Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference (Valencia, September 15–17, 2025). Valencia, Spain, 2025. P. 160–163. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Valencia_Spain_15.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
149. Кравчук О. В. Аналіз ефективності соціальної взаємодії поліцейських з підлітками. Modern Problems of Science and Technology: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical

- Conference (Tallinn, September 22–24, 2025). Tallinn, Estonia: European Open Science Space, 2025. Pp. 122–124. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Tallinn_Estonia_22.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
150. Крашеннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.
  151. Крижановська О. В. Форми реалізації взаємодії національної поліції з органами публічної влади у сфері забезпечення правопорядку. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 77–84.
  152. Крижановський А. С. Правоохоронна діяльність: соціальна природа. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (Львів, 24 лютого 2012 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 116–119.
  153. Криштанович М. Ф. Модернізація механізмів державного управління в системі органів внутрішніх справ сучасної України: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Миколаїв, 2016. 474 с.
  154. Кубасенко А., Ульянов О., Крижановська О. Превентивна діяльність підрозділів національної поліції України: навч.-метод. посібн. для підгот. здобув. вищої освіти освітн. ступ. магістра у Національному університеті «Одеська юридична академія», Галузь знань 26 «Цивільна безпека», спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» Одеса «Юридична література» 2024. 65 с.
  155. Кудрявцева Г. І. Особливості підготовки працівників Національної поліції України до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 6. С. 166–170.
  156. Кульчицький І. М. Концептуалізація понять «модель» та «моделювання» у наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Інформаційні системи та мережі. 2015. № 829. С. 273–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2015_829_21 (дата звернення: 23.12.2024).
  157. Куниця Т. Ю. Соціальна взаємодія підлітків як педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015.

- Вип. 19(1). С. 310–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19%281%29__31 (дата звернення: 23.12.2024).
158. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. В. В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
  159. Ламаш І. В. Феномен поліцейської культури (police culture) у сучасних зарубіжних дослідженнях. *Право і безпека*. 2016. № 2(61). С. 11–17.
  160. Левенець Ю. Формування готовності курсантів ВНЗ МВС України до виконання професійних обов'язків працівника органів внутрішніх справ. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки*: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (Львів, 24 лютого 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 283–285.
  161. Литвин В. В. Професійне спілкування патрульних поліцейських із різними категоріями громадян. *Юридична психологія*. 2016. № 1(18). С. 84–92.
  162. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності: метод. реком. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
  163. Лоза А. С. Професійно-психологічна підготовка працівників ОВС. *Актуальні аспекти підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки*: тези звітної наук. конф. ф-ту громадської безпеки (Львів, 24 лютого 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 292–294.
  164. Лящук О. С., Супрун М. О. Сутність і зміст шкідливих звичок: фактори та умови їх формування у молодших підлітків. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 71–78.
  165. Майоров В. В. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 2. С. 185–190.
  166. Майстренко М. М. Імплементация концепції Community policing: від філософської доктрини до дієвого стратегічного напрямку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2(44). С. 39–46.

167. Малишев К. В., Хробуст О. О. Освітній механізм державного управління в сфері реформування правоохоронної діяльності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 190–196.
168. Малишев К. В., Хробуст О. О. Особливості правоохоронної діяльності в зарубіжних країнах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31(70). № 5. С. 143–147.
169. Марков М. Удосконалення професійної підготовки поліцейських в Україні через призму зарубіжного досвіду. *Професійна підготовка суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів: національний і зарубіжний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19 вересня 2019 р.)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 85–88.
170. Матієнко Т. Особливості мотивації професійної діяльності правоохоронців. *National law journal: theory and practice*. 2019. С. 109–112.
171. Медведенко С. В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності: дис. ... д-ра філософії: 08 Право, 081 Право. Одеса, 2020. 283 с.
172. Медведенко С. В., Рудой К. М., Волокітенко І. О. Взаємодія поліції та населення – основний принцип підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. *Key issues of education and sciences: development prospects for Ukraine and Poland: International multidisciplinary conference (Stalowa Wola, Republic of Poland 20–21.07.2018)*. Stalowa Wola, 2018. С. 10–13.
173. Мельник К. Ю. Проблеми законодавчого закріплення поняття «правоохоронні органи». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 139–146.
174. Мельник О. Г. Критерії професійної успішності працівника міліції. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС: матеріали наук.-практ. конф.* Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 42–46.
175. Методика дослідження локусу контролю [Дж. Роттер]. URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_rotter/ (дата звернення: 23.12.2024).
176. Методика діагностики професійної спрямованості особистості (автор Б. Басс).

Методичні рекомендації з психологічної практики / уклад.: Л. М. Коробка. Суми: СОІППО, 2013. 110 с. URL: <https://studfile.net/preview/12293780/page:28/> (дата звернення: 23.12.2024).

177. Методика діагностики оцінки індивідуальної заходи вираженості властивості рефлексивності (А. В. Карпов). *Конфліктологія і соціальній роботі*. URL: https://stud.com.ua/112596/pedagogika/metodika_diagnostics_otsinki_individualnoyi_zahodi_virazhenosti_vlastivosti_refleksivnosti_karpov (дата звернення: 23.12.2024).
178. Миронюк Р. В. Завдання підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та можливості їх реалізації. *Актуальні проблеми роботи з неповнолітніми особами в діяльності підрозділів превентивної діяльності: матеріали Всеукр. круглого столу* (Дніпро, 12 грудня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 107–109.
179. Михайлишин У. Б. Мотивація як фактор професійного росту працівників органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків: ХНУВС, 2014. С. 60–64.
180. Мілорадова Н. Е. Особливості професійної підготовки правоохоронців до попередження злочинності неповнолітніх. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС: матеріали наук.-практ. конф.* Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 125–129.
181. Моргунов О. А. Молодіжна субкультура як середовище формування девіантної поведінки підлітків. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 184–186.
182. Моргунов О. А., Юнін О. С. Запровадження та реалізація проекту «офіцер служби освітньої безпеки» як форми захисту освітнього середовища та дітей у період правового режиму воєнного стану: *Захист прав дитини в умовах воєнного стану: кол. монограф.* Львів –Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 68–82. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-420-0-6>.

183. Муратова І. А. Технологія: універсалізація та уніфікація соціального буття: монографія. Київ: Міленіум, 2019. 352 с.
184. Мухіна Л. М. Особливості мотивації досягнення успіху та уникнення невдач у студентському колективі. *Габітус*, 2024. Вип. 58. С. 93–97.
185. Наливайко Л., Орешкова А. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та Національної поліції України: теоретико-правовий аспект. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Vol. 3, issue 6. С. 81–86.
186. Новікова О. О., Пономаренко К. В. Особливості комунікативної компетентності працівників поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3(64). С. 164–168.
187. Носенко О., Кравець В. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1(29). С. 77–84.
188. Огар Н. В. Формування безпечного освітнього середовища закладів загальної середньої освіти: публічно-управлінський аспект. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*. Вип. 31(60). С. 279–303.
189. Олексієнко С. Б., Герман Л. В. Значущість комунікативної складової в професійно-психологічній підготовці правоохоронців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2015. № 1. С. 117–126.
190. Опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна. *Енциклопедія практичної психології*. URL: http://psychologis.com.ua/oprosnik_metodiki_shkala_emocionalnogo_otklika_a._megrabyana_i_n._epshteyna.htm (дата звернення: 23.12.2024).
191. Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті [Томас, Кілманн]. URL: https://www.eztests.xyz/tests/social_thomas/ (дата звернення: 23.12.2024).
192. Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції: навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Безпалової; [О. І. Безпалова, Г. В. Джагунов, В. С. Макаренко та ін.; передм. О. І. Безпалової]. Харків: ХНУВС, 2022. 204 с.
193. Основні етапи проведення експериментального дослідження. *Українська*

педагогіка.

URL:

<https://ukped.com/statti/skarbnichka/464-osnovni-etapy-provedenniaeksperymentalnoho-doslidzhennia.html> (дата звернення: 10.10.2025).

194. Оцінка соціальної уразливості та поведінкових ризиків щодо інфікування ВІЛ серед підлітків, які живуть або працюють на вулиці / за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої; представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, ГО «УІСД ім. О. Яременка». Київ, 2018. 82 с.
195. Пам'ятка працівника Національної поліції України: інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.
196. Параска Г. Б., Прибега Д. В., Майдан П. С. Методи та засоби експериментальних досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 138 с.
197. Пасько О. Система підготовки майбутніх працівників для Національної поліції. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 5. С. 191–194.
198. Перегорода А. Р. Психолого-педагогічні аспекти попередження злочинності неповнолітніх. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 198–199.
199. Перепелиця М. М., Володько А. Г. Порядок формування інформаційних пошукових систем у системі МВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 75–85.
200. Петрова Г. Деонтологічні засади службової діяльності: службовий етикет правоохоронця (поліцейського): пам'ятка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 100 с.
201. Петрова Г. М. Основні цінності й принципи професійної етики поліцейського. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1(19). С. 32–43.
202. Петков С. В., Іванов І. Є. Формування та розвиток інформаційно-правового

- забезпечення діяльності Національної поліції України. *Юридична наука*. 2020. № 8(110). С. 140–149.
203. Пилипів Р. Новий формат діяльності правоохоронного органу – поліції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 125–129.
  204. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Т. І. Бугаєць та ін.; за заг. ред. Т. В. Журавель, Л. В. Зуб, О. В. Ковальнової, Ю. В. Пилипас. Київ: ФОП Буря О. Д., 2019. Ч. 1. 515 с.
  205. Погорілець О. Реалізація адміністративно-правового статусу підрозділів Національної поліції України щодо гарантування безпеки в освітньому середовищі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 2(62). С. 114–120.
  206. Поліцейська діяльність: підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ: ВД Дакор, 2021. 372 с.
  207. Посохова Я. С. Превентивна діяльність поліцейських: психологічні особливості здійснення. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. № 2. С. 106–109.
  208. Про впровадження експерименту «Шкільний офіцер поліції»: наказ Національної поліції України від 19.08.2016 № 729. URL: <https://hro.org.ua/files/docs/1483525568.pdf> (дата звернення: 23.12.2024).
  209. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 29, ст. 233. URL: https://zakononline.ua/documents/show/374286___710736 (дата звернення: 23.12.2024).
  210. Проєкт МВС «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі». Київ. 2023. URL: <https://mvs.gov.ua/bezpecneditinstvo/specialist-iz-bezpeki-v-osvitnyomu-seredovishhi-1> (дата звернення: 23.12.2024).
  211. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінет Міністрів України від 1 червня 2020 р.

- № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
212. Про забезпечення реалізації експерименту «Шкільний офіцер поліції»: наказ Департаменту патрульної поліції від 22.08.2016 № 2450. URL: <https://hro.org.ua/files/docs/1483525568.pdf> (дата звернення: 23.12.2024).
213. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17/conv#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
214. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
215. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-18 (зі змінами). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.12.2024).
216. Про затвердження Порядку добору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України: наказ МВС України від 15.04.2016 № 315. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0668-16> (дата звернення: 23.12.2024).
217. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19> (дата звернення: 23.12.2024).
218. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти: наказ МОН України та МВС України від 18.08.2023 № 685/1013. *Офіційний вісник України офіційне видання* від 02.11.2023, № 87. Ст. 5099. Стор. 643.

219. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2004#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
220. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
221. Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 05.07.2022 № 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-22#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
222. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ МВС України від 20.05.2020 № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
223. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
224. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: наказ МВС України від 01.10.2024 № 663 від 22 жовтня 2024 року за № 1590/42935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
225. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
226. Про Національну Поліцію: Закон України від 01.01.2019 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 23.12.2024).

227. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: указ Президента України від 25.04.2020 № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
228. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.12.2024).
229. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsiibezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301> (дата звернення: 23.12.2024).
230. Прокопенко О. Ю., Булатін Д. О. До питання щодо взаємодії з громадою під час здійснення превентивної діяльності поліцією в окремих країнах ЄС. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листопада 2020 р.). Харків: ХНУВС, 2020. С. 420–423.
231. Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.
232. Проневич О. С. Поняття «поліція» («міліція») в адміністративному (поліцейському) праві сучасних держав. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2011. Вип. 3(54). С. 249–257.
233. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС / ред.: Ф. К. Думко; уклад.: Ф. К. Думко, Г. Є. Запорожцева; Одес. ін-т внутр. справ. Одеса, 2000. 45 с.
234. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції): наук. довідник. Київ: ДНДІ МВС України, 2018. Ч. 1. 108 с.
235. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями / уклад. Апетик Н. М. та ін.; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута,

2002. 48 с.

236. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія / Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова та ін.; за ред. Н. В. Пророк. Київ: Слово, 2020. 131 с.
237. Психологія слідчої діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. Л. І. Казміренка. Київ: Правова єдність, 2009. 199 с.
238. Психотехніки комунікативної поведінки в умовах конфлікту. *Психологія ділового спілкування*. URL: https://stud.com.ua/152810/menedzhment/psihotehniki_komunikativnoyi_povedinki_umovah_konfliktu (дата звернення: 23.12.2024).
239. Пугач В. О. Кваліфікація та компетентності в системі підготовки кадрів для Національної поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. № 2. С. 29–32.
240. Ратинська О. М. Соціальна профілактика адиктивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. № 1(38). С. 233–237.
241. Резвих Є., Булах І. Мотивація професійної діяльності дорослих. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2022. Вип. 17(62). С. 96–108.
242. Рог П. О. Девіантна поведінка підлітків: причини та профілактика. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 березня 2023 р.)*. Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 203–204.
243. Родомський І. П. Особливості комунікативної підготовки у підрозділах МВС. *Честь і закон*. 2005. № 4. С. 44–48.
244. Розіна Н. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 286 с.
245. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству: посібник / С. В. Альошкін, К. Л. Бойчук, О. В. Даценко, О. В. Ковальова / за заг. ред. А. Б. Благої. Київ, 2023. 221 с.

246. Романенко О. В. Психологічна складова в діяльності працівника ювенальної превенції. *Юридична психологія*. 2022. № 1(30). С. 29–36.
247. Сайко Н. О. Соціальна реабілітація молодших підлітків у роботі соціального педагога загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / Н. О. Сайко; ПНПУ імені В. Г. Короленка; [за заг. ред. Гриньової М. В.]. Полтава: Астроя, 2017. 336 с.
248. Свідовська В. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2020. Вип. 6. С. 108–114. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.9>
249. Сербин Р. А., Шевченко С. І. Поліцейська діяльність дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 508–510.
250. Сергєєва Н. В. Особливості взаємодії молодших підлітків в малих групах школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Кіровоград, 2010. Вип. 14, кн. I. С. 469–477.
251. Середа В. В., Благута Р. І., Балинська О. М. ін. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 600 с.
252. Сибірня Р. І., Гап'як С. С. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення безпеки та громадського порядку. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі*: матеріали круглого столу (Львів, 23 листопада 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 40–43.
253. Сибірня Р. І., Луцький Т. М. Соціально-психологічна взаємодія поліції та населення. *Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі*: зб. тез доповідей учасників круглого столу (Львів, 22 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 137–141.
254. Синявська О. Ю. Партнерство поліції і населення – засади взаємодії. *Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph / University Maria Curie-Sklodowska*. Lublin: Baltija Publishing, 2017. Vol. 3. P. 351–369.

255. Сиротенко С. Б. Педагогічна самоорганізація у підготовці майбутніх військових фахівців: синергетичний підхід. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали II наук.-практ. конф. (Харків, 19 березня 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 116–119.
256. Ситник Н. В., Бугайчук К. Л., Федосова О. В., Чишко К. О. Діяльність інспекторів служби освітньої безпеки щодо попередження та реагування на випадки булінгу в закладах загальної середньої освіти: наук.-метод. рек. Харків: ХНУВС, 2024. 73 с.
257. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2002. 680 с.
258. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 367 с.
259. Совгіра С., Кравчук О. Компонентний склад здатностей правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з населенням різних категорій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2024. Вип. 2. С. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2024.306330>
260. Совгіра С. Методика проведення педагогічного експерименту. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 2. С. 38–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2010_2_8 (дата звернення: 23.12.2024).
261. Сокурєнко В. В. Пріоритет розвитку Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 10–13.
262. Сокурєнко В. В. Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців. *Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 грудня 2015 р.). Харків, 2015. С. 9–11.
263. Солнцева Х. В. Деякі питання організації поліцейської діяльності. *Право та інновації*. 2017. № 1(17). С. 111–115.
264. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. / Н. І. Головка. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.

265. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 26 Цивільна безпека, спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. *Наказ Міністерства освіти і науки України* від 28.05.2024 № 769. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/28.05.2024/262-Pra vookhor.Diyaln-bak.769.V%C3%ADd.28.05.24.pdf> (дата звернення: 23.12.2024).
266. Тверезовська Н. Т. Організація і проведення навчальної соціально-педагогічної практики студентів: навч. посіб. / Н. Т. Тверезовська, Л. В. Вікторова. Київ: КОМПРИНТ, 2017. 302 с.
267. Терещук О. Д. Адміністративно-правові засади громадського контролю за правоохоронною діяльністю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 460 с.
268. Тодорова І. С. Безпечність освітнього середовища для психічного здоров'я здобувачів вищої освіти: рекомендації щодо забезпечення. Полтава: ПУЕТ, 2023. 53 с.
269. Туринська О. Є., Самохвалов О. Б. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності. *Збірник наукових праць. Серія: педагогічні та психологічні науки*. Хмельницький, 2011. № 60. С. 200–203.
270. Тюріна В. О., Данченко І. О. Формування критичного мислення як професійної якості особистості майбутніх офіцерів поліції у сучасних умовах. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 41–43.
271. Уолцер М. Про толерантність / пер. з англ. М. Лупішко. Харків: РА-Каравела, 2003. 148 с.
272. Участь Національної поліції України у забезпеченні безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: метод. реком. / В. Г. Сюрачик, С. Г. Братель, І. А. Горбач-Кудря та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. 55 с.
273. Федоренко О. Сутність і складові професійної культури працівників

- правоохоронних органів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/download/251/252/> (дата звернення: 23.12.2024).
274. Федоренко О. І. До сутності поняття «професіоналізм правоохоронця». *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали II наук.-практ. конф. (Харків, 19 березня 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 46–50.
  275. Федоренко О. І. Зміст професійної компетентності фахівців юридичної галузі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2019. Вип. 68. С. 223–227.
  276. Федоренко О. І. Профілактична діяльність поліцейських зарубіжних країн у роботі з дітьми. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 березня 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 188–190.
  277. Федоренко О. І. Формування знань, умінь та навичок курсантів у процесі підготовки до соціальної та виховної роботи з підлітками. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС*: матеріали наук.-практ. конф. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. С. 74–78.
  278. Фролова О. Г. Проблеми правового регулювання інформаційно-методичного управління в органах внутрішніх справ. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 1. С. 53–62.
  279. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. *Виче*. 2015. № 4. С. 28–31.
  280. Хатнюк Ю. А., Гурковська К. А. Зміст та перспективи взаємодії поліції і населення. *Часопис цивілістики*. 2021. № 43. С. 89–93.
  281. Хитра О. Л. Кейс заняття на тему «Взаємодія дільничного офіцера поліції з громадськими формуваннями та підрозділами Національної поліції: підвищення кваліфікації поліцейських – дільничні офіцери поліції. Львів, 2021. 26 с.

282. Хоронжук В. І. Соціально-педагогічна підтримка особистості як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 16, кн. 3. С. 301–302.
283. Хорт І. В. Модель поліцейської діяльності, орієнтованої на безпеку громади (community policing): International scientific conference (Wloclawek, Republic of Poland, December 28–29, 2021). Wloclawek, 2021. С. 82–86.
284. Царьов О. Д. Підготовка до професійної адаптації майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2016. 231 с.
285. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право, 2014. № 4(23). 360 с.
286. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2017. 239 с.
287. Циганчук Т. В. Мотиви навчальної діяльності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 11(42). С. 37–41.
288. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів, 2012. Вип. 2(1). С. 330–338.
289. Цільмак О. М. Формування психологічної компетентності у курсантів закладів вищої освіти МВС України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. № 2. С. 124–127.
290. Черкашин А. І. Індивідуально-психологічні особливості особистості як фактор готовності до професійної діяльності в ОВС. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали II наук.-практ. конф.* (Харків, 19 березня 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 11–15.
291. Чернова О. Є. Комунікативна компетентність працівника ОВС та проблема її

- формування. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали II наук.-практ. конф. (Харків, 19 березня 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 122–128.
292. Швець Д. В. Компетентнісний підхід у фаховій підготовці майбутніх офіцерів МВС України до охорони й забезпечення громадського порядку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2014. Вип. 41. С. 300–304.
  293. Швець Д. В. Особливості професійної підготовки поліцейських в Україні. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 березня 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 43–45.
  294. Шевченко С. Особливості взаємодії Національної поліції з громадськістю у процесі забезпечення публічного порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 162–166.
  295. Юнін О. С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних (поліцейських) підрозділів і можливості його застосування в Україні: монограф. Харків: Ніка Нова, 2014. 456 с.
  296. Юридична психологія: підручник / кол. авт.: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.
  297. Юсупов В. Удосконалення системи професійної підготовки персоналу правоохоронних органів. *Публічне право*. 2013. № 1(9). С. 173–178.
  298. Яковенко С. І., Максимова Н. Ю., Мороз Л. І., Мороз Л. А. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 260 с.
  299. Янковська О. Г. До питання ефективності системи інформаційного забезпечення у розкритті та розслідуванні злочинів. *Правова інформатика*. 2010. № 2(26). С. 78–81.
  300. Ярема О. Г. Форми взаємодії суспільства та Національної поліції, спрямовані на

- підвищення довіри до поліції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 311–314.
301. Яровець Д. А. Повноваження підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України щодо забезпечення прав дітей. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 194–196. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/yarovets (дата звернення: 23.12.2024).
  302. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ: Академія, 2010. 312 с.
  303. Aiello E., Puigvert L., Schubert T. Preventing violent radicalization of youth through dialogic evidence-based policies. *International sociology*. 2018. Vol. 33. № 4. P. 435–453.
  304. Aly A. Taylor E., Karnovsky S. Moral disengagement and building resilience to violent extremism: n education intervention. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2014. Vol. 37. № 4. P. 369–385.
  305. Angelov P., Krastev K. Integral components analysis of the professional readiness for acting in extreme social environment. *Scientific Bulletin*. 2016. № 2(42). P. 97–101.
  306. Counts J., Randall K. N., Ryan J. B., Katsiyannis A. School Resource Officers in Public Schools: A National Review. *Education and Treatment of Children*. 2018. No. 41(4). P. 405–430.
  307. Devlin D. N., Gottfredson D. C. The roles of police officers in schools: Effects on the recording and reporting of crime. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2018. Vol. 16, Iss. 2. Pp. 208–223. DOI: <https://doi.org/10.1177/1541204016680405>.
  308. Dobrin A., Wolf R. What we know and what we don't know about volunteer policing in the United States. *International Journal of Police Science and Management*. 2016. Vol. 18(3). P. 220–227.
  309. Erofeeva M. A., Grinenko A. V., Stanovova L. A. Motivation and motives of juvenile delinquents. *EurAsian Journal of BioSciences*. 2019. V. 13. № 13. P. 135–140.
  310. Farren D. Hough M., Murray K, McVie S. Trust in the police and police legitimacy through the eyes of teenagers. *Minority Youth and Social Integration: The ISRD-3*

- Study in Europe and the US. Cham, Switzerland: Springer, 2018. P. 167–192.
311. Hudson D. Building trust between communities and local police. The WHITE HOUSE. 01.12.2014. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2014/12/01/building-trust-between-communities-and-local-police> (дата звернення: 23.12.2024).
  312. Janković B., Cvetković V., Ivanović Z., Ivanov A., Jovanović S., Otašević B. Sustainable Development of Trust and Presence of Police in Schools: Implications for School Safety Policy. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2023. Vol. 9, No. 3. P. 22–52. DOI: <https://doi.org/10.47305/JLIA2393022j>.
  313. Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 552 p.
  314. Kennelly J. Policing young people as citizens-in-waiting. *British Journal of Criminology*. 2011. № 51. P. 336–354.
  315. Kravchuk O., Kochubei M., Chovriy S., Koycheva T., Pishun, S. Formation of professional communication of non language specialists in higher education institutions. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Issue 73. P. 373–386. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.73.01.31>
  316. Kvach N. V. To the question of formation of professional readiness of students of institutions by means of motivation. *Modern problems of science and education*. 2014. № 1. P. 98. URL: <https://science-education.ru/en/article/view?id=12245> (дата звернення: 23.12.2024).
  317. Mattsson C., R. Sâljô Violent extremism, national security and prevention. Institutional discourses and their implications for schooling. *British Journal of Educational Studies*, 2018. Vol. 66. № 1. P. 109–125.
  318. McLaren P. *Life in schools: an introduction to critical pedagogy in the foundations of education*. 6 ed. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. 289 p.
  319. Paatova M. E., Arakelov A. V., Babayan A. V. [et al.]. Social and pedagogical rehabilitation of adolescents with deviant behavior. *European Proceedings of Social*

- and Behavioural Sciences. 2020. Vol. 92. P. 875–883.
320. Pressman D. E., Ivan C. Internet use and violent extremism: A cyber-VERA risk assessment protocol. *Violent Extremism: Breakthroughs in Research and Practice*. IGI Global, 2019. P. 43–61.
  321. Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options: Collective monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. 600 p.
  322. Rosiak J. School resource officers: benefits and challenges. *Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table*. 2014. Vol. 3. URL: <https://link.gale.com/apps/doc/A497796564/AONE?u=anon~89f28240&sid=sitemap&xid=8c5f3d78> (дата звернення: 03.01.2025).
  323. Ryan J. B., Katsiyannis A., Counts J. M., Shelnut J. C. The Growing Concerns Regarding School Resource Officers. *Intervention in School and Clinic*. 2018. Vol. 53, Iss. 3. P. 188–192. DOI: <https://doi.org/10.1177/1053451217702108>.
  324. Telysheva N. N., Erofeeva M. A., Ulyanova L. V. Socio-ecological determinants in the deviant behavior formation system. *Ekoloji. Cevre Korumave Arastirma Vakfi*. 2019. V. 28. № 107. P. 5077–5081.
  325. Thomas P. Youth, terrorism and education: Britain's Prevent programme. *International Journal of Lifelong Education*. 2016. Vol. 35. № 2. P. 171–187.
  326. Thornton L. C. [et al.]. Risky sex, drugs, sensation seeking, and callous unemotional traits in justice-involved male adolescents. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. 2019. Vol. 48. № 1. P. 68–79.
  327. Tyler K. A., Schmitzb R. M. Child abuse, mental health and sleeping arrangements among homeless youth: Links to physical and sexual street victimization. *Children and Youth Services Review*. 2018. Vol. 95. P. 327–333.
  328. Wright M., Wachs S. Adolescents' Cyber Victimization: The Influence of Technologies, Gender, and Gender Stereotype Traits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. No. 17(4). P. 1293. DOI: <https://doi:10.3390/ijerph17041293>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкети

Анкета з вивчення особливостей професійного спілкування інспектора поліції

1. Чи вважаєте Ви знання, вміння професійного спілкування чинником, що найбільш визначає успіх у вашій роботі?
  - а) так, високий рівень їхнього розвитку повністю визначає успіх професійної діяльності інспектора поліції;
  - б) визначає результат у багатьох ситуаціях професійної діяльності;
  - в) має важливе значення;
  - г) має другорядне значення;
  - д) немає особливого значення.
2. Чи відрізняється Ваше професійне спілкування від позаслужбового?
  - а) ні чим не відрізняється;
  - б) має незначні відмінності;
  - в) багато в чому відрізняється, має свої характерні особливості,
  - г) інше.
3. Які з нижче перерахованих синонімів спілкування найповніше висловлює сенс, суть Вашого позаслужбового та професійного спілкування (обведіть потрібні варіанти):

Неслужбове спілкування:	Професійне спілкування:
а) взаємодія;	а) взаємодія;
б) діалог;	б) діалог;
в) монолог;	в) монолог;
г) вплив;	г) вплив;
д) примус	д) примус
е) попередження	е) попередження
Інше:	Інше:

4. Незалежно від категорій громадян до найбільш характерних особливостей Вашого професійного спілкування належать (обведіть потрібний варіант):
- а) адміністративно-владний характер;
  - б) взаємодія з позицій «ми» та «вони» (дистантний характер);
  - в) законодавчо-формалізований характер (з дотриманням усіх передбачених законом інструкцій);
  - г) неформальний характер, лише на рівні особистих взаємин;
  - д) конфліктний характер (на рівні явного чи потайного протистояння);
  - е) екстремальний характер (екстремальність обумовлена лімітом часу, інформації та максимумом відповідальності);
  - ж) інше.
5. Професійне спілкування для Вас це:
- а) спонтанний процес, що саморозвивається;
  - б) процес, який потребує організації, планування, поетапного досягнення мети;
  - в) процес, структура якого наперед визначена законом, відомчими інструкціями;
  - г) інше.
6. Чи є для Вас ліміт часу чинником, який суттєво впливає на результат вашої професійної діяльності?
- а) так, брак часу змушує форсувати процес спілкування;
  - б) ні, робочий час дозволяє мати місце тривалим актам професійного спілкування з громадянами;
  - в) інше.
7. Виберіть у складі нижче перерахованих варіантів асоціацій терміна «професійне спілкування» ті, які найбільше відпоідають специфіці його діяльності: взаємодія, вплив, співпраця, примус, монолог, діалог, відкрите протистояння, приховане протистояння, правовий примус, підпорядкування чужому впливу, приниження.
8. Чи часто у професійному спілкуванні Вам доводиться впливати на підлітків, на їхню поведінку?
- а) завжди;

- б) часто;
  - в) іноді;
  - г) рідко;
  - д) ніколи.
9. Які, на вашу думку, цілі застосування психологічного впливу? (Пронумеруйте в порядку значущості для Вас).
- встановити істину;
  - привернути увагу до себе, досягти взаєморозуміння, завоювати довіру;
  - змінити позицію, лінію поведінки;
  - змінити психічний стан;
  - дезорієнтувати, ввести в оману щодо обізнаності;
  - обіграти супротивника, змусити діяти за Вашим бажанням;
  - підкорити собі, своїй волі;
  - інші (які?).
10. На які ознаки психіки краще впливати? (Пронумеруйте в порядку значущості)
- потреба у позитивній оцінці своєї особистості, повазі тощо;
  - потреба у схваленні, підтримці, співчутті, симпатії тощо;
  - потреба у вигоді особистої чи матеріальної;
  - емоції та почуття;
  - вольові процеси;
  - інтелект, уявлення про себе, співучасників, ситуації розслідування;
  - відомі обставини, докази тощо;
  - інші (які?).
11. Чи вважаєте можливим у процесі психологічного впливу демонструвати свої почуття, бути щирим?
- а) ні, це неприпустимо;
  - б) іноді це доцільно;
  - в) необхідно наскільки можна бути щирим;
  - г) інше (що?)
12. Як Ви ставитеся до акторських здібностей та вміння приховувати за

необхідності свої почуття?

- а) треба бути самим собою, не потрібно розігравати інших ролей;
- б) іноді доводиться лицедіяти, грати ролі;
- в) співробітник має бути природженим актором;
- г) інше.

13. В яких випадках виникає особлива необхідність психологічного впливу?

- а) у всіх випадках;
- б) коли недостатньо інформації для розкриття злочину;
- в) коли відмовляються давати свідчення;
- г) у разі надання неправдивих показань;
- д) у ситуаціях конфронтації та протидії;
- е) інше (що?)

14. Чи плануєте Ви психологічний вплив у необхідних випадках професійного спілкування?

- а) так, завжди;
- б) іноді, у виняткових випадках;
- в) заздалегідь не планую, імпровізую, сподіваючись на особистий досвід;
- г) ні, у мене є відпрацьовані способи впливу в ситуаціях, що часто зустрічаються;
- д) інше.

15. Чи використовуєте при дії крім мовних засобів, міміку, візуальний контакт, жести, інтонацію, дистанцію тощо?

- а) достатньо мовних засобів, інформації, що використовується;
- б) використовую природно як необхідний компонент спілкування, підкреслюючи зміст інформації;
- в) використовую широко, керуючи ситуацією та психічними станами опонентів по об'єкту за допомогою цих засобів;
- г) інше.

16. Які засоби впливу Ви використовуєте під час спілкування з співрозмовником? (Позначте використовуване):

- поінформованість про особу опонента зі спілкування;
- створення відповідної обстановки;
- демонстрацію зовнішнього вигляду;
- демонстрацію ситуативно-значимих якостей;
- рольову поведінку (сувору, впевнену, доброзичливу, недовірливу, авторитетну тощо);
- встановлення психологічного контакту;
- прояв емоцій і почуттів (позитивних, схвальних, негативних);
- розширення уявлень щодо ситуації, позиції, певних питань та проблем, роз'яснення та аргументування;
- створення спотвореного уявлення про ситуацію і можливості;
- постановка розумових завдань, створення високого рівня невизначеності в їх вирішенні, маневрування інформацією;
- підкреслення позитивних ознак належної поведінки та негативних при неналежному демонструванні перспектив та прикладів;
- залучення в діалог, спільну діяльність, аналіз обставин, доказів, фактів;
- навіювання впевненості у правильності поведінки та нейтралізація сумнівів у її правильності;
- дезорганізація волі демонстрацією безуспішності та неефективності обраної позиції, навіювання неможливості подолання труднощів;
- демонстрація впевненості, моральної переваги;
- вимоги, вказівки, вольовий наказ;
- інше (що?)

Соціологічна анкета для підлітків

1. Чи вважаєте Ви, що наркотики – це серйозна проблема для молоді ХХІ століття?
  1. Дуже серйозна.
  2. Досить серйозна.

3. Швидше серйозна, ніж ні.
  4. Важко відповісти.
  5. Швидше не серйозна, ніж серйозна.
  6. Не серйозна.
  7. Абсолютно не серйозна.
2. А зловживання спиртними напоями, алкоголізм?
    1. Дуже серйозна.
    2. Досить серйозна.
    3. Швидше серйозна, ніж ні. '
    4. Важко відповісти.
    5. Швидше не серйозна, ніж серйозна.
    6. Не серйозна.
    7. Абсолютно не серйозна.
3. Чому, на Вашу думку, молоді люди починають вживати наркотики (токсичні речовини)? (Позначте не більше 5 позицій)
    1. Під впливом інших людей, компаній.
    2. Через споживання спиртних напоїв.
    3. Від неробства, відсутності занять.
    4. Від незнання всіх наслідків вживання наркотиків.
    5. Через прагнення до насолоди.
    6. Бажання виглядати дорослим.
    7. Щоб забути погане.
    8. Відсутній контроль дорослих.
    9. Заради інтересу до «забороненого плоду».
    10. Від невміння контролювати себе.
    11. Примусово.
    12. Щоб стати «своїм».
    13. Важко відповісти.
4. Чи бачили Ви людину, яка перебуває у стані наркотичного сп'яніння?
    1. Так.

2. Ні.
3. Важко відповісти.
5. Чи Ви знайомі з людьми, які вживають наркотики, але не є для Вас близькими, не входять до Вашої компанії?
  1. Так.
  2. Ні.
  3. Важко відповісти.
6. Чи є серед близьких Вам людей (друзі, члени сім'ї, родичі) ті, хто вживає наркотики?
  1. Так.
  2. Ні.
  3. Важко відповісти.
7. Від кого і як часто Ви отримуєте інформацію про наркотики?

Інформація	Ніколи	Рідко	Часто	Регулярно
Від учителів, психологів (у школі), лікарів	01	02	03	04
Від друзів, у компанії.	01	02	03	04
Від знайомих, які вживають наркотики	01	02	03	04
З засобів масової інформації	01	02	03	04
Зі спеціальної літератури	01	02	03	04
Від батьків	01	02	03	04

8. Чи потрібні молодим людям бесіди, роз'яснення про шкоду наркотиків?
  1. Так
  2. Швидше так, ніж ні.
  3. Важко відповісти.
  4. Швидше ні, ніж так.
  5. Ні.
9. Чи проводять з Вами подібні розмови?

Інформація	Ніколи	1 раз в рік	Декілька раз в рік	Регулярно
Батьки	01	02	03	04
Вчителі	01	02	03	04
Шкільні психологи	01	02	03	04
Лікарі	01	02	03	04
Інспектори поліції	01	02	03	04

10. Існує багато назв наркотичних речовин. Які Вам відомі і що Ви про них знаєте?

Назви	Не знаю	Тільки чув	Бачив	Знаю дію наркотиків
Марихуана	1	2	3	4
Анаша	1	2	3	4
План	1	2	3	4
Драп	1	2	3	4
Мацанка	1	2	3	4
Гашиш	1	2	3	4
Витяжка макової соломки	1	2	3	4
Ханка	1	2	3	4
Морфін	1	2	3	4
Героїн	1	2	3	4
Метадон	1	2	3	4
Кодеїн	1	2	3	4
Транквілізатори	1	2	3	4
Ефедрон	1	2	3	4
Первитин	1	2	3	4
Барбітурати	1	2	3	4
Калипсол	1	2	3	4
Циклодол	1	2	3	4
ЛСД	1	2	3	4
Кокаїн	1	2	3	4
Екстазі	1	2	3	4
Амфетамін	1	2	3	4
Фенамін	1	2	3	4
Чифір	1	2	3	4
Крек	1	2	3	4

11. Як Ви згодні прийняти людей, які вживають наркотики?

1. Як членів сім'ї.
2. Як близьких друзів, сусідів.
3. Як членів трудового колективу (класу, групи).
4. Як мешканців мікрорайону, працівників підприємства (учнів школи).
5. Як мешканців міста (населеного пункту, в якому Ви живете).
6. Як громадян України.
7. Не хотів би, щоб наркомани були у країні.

12. Як Ви ставитеся до людей, які вживають наркотики?

1. Негативно.
2. Нормально.
3. Байдуже.

4. З жалем.
  5. Це їхня справа, вони самі зробили вибір.
13. Нижче наведено кілька висловлювань про наркоманів і людей, які вживають наркотики. Наскільки Ви згодні з кожним твердженням?

Твердження	Згоден	Швидше згоден	Не визначився	Швидше не згоден	Не згоден
Наркомани загалом безобідні	01	02	03	04	05
Наркомани зовні неприємні, неохайні і виглядають відразливо	01	02	03	04	05
Наркомани – люди, схильні до творчості	01	02	03	04	05
З наркоманами спілкуватися небезпечно	01	02	03	04	05
Наркомани роблять життя не таким сірим	01	02	03	04	05
Наркомани можуть замишляти щось погане	01	02	03	04	05
Наркомани схильні до злочинності	01	02	03	04	05
Наркомани беззахисні та викликають жалість	01	02	03	04	05

14. Чи є у Вас причини, мотиви в майбутньому вживати (чи принаймні спробувати) наркотики?
1. Так.
  2. Можливо.
  3. Нині ні, але таке виключати не можна.
  4. Ні й бути не може.
15. Яку поведінку людини стосовно спиртних напоїв Ви вважаєте нормальною?
1. Вживати завжди і будь-які спиртні напої, якщо є гроші та обставини.
  2. Іноді можна «міцно» напитися.
  3. Пити можна і часто, але слабкі напої (пиво, сухе вино, шампанське).
  4. Вживати рідко (у свята, «за столом») і в обмеженій кількості.
16. Яку поведінку людини стосовно наркотиків Ви вважаєте нормальною?
1. Наркотики можна вживати будь-які, якщо вони доступні.
  2. Іноді можна вживати міцніші наркотики (укол, «колеса» тощо).
  3. Палити «траву» можна досить часто.
  4. Іноді можна покурити траву.
  5. Ніколи і за жодних обставин не вживати.

17. Які закони та заходи Ви вважаєте справедливими по відношенню до наркоманів?
1. Наркоманів необхідно судити та утримувати у в'язницях.
  2. Наркоманів необхідно висилати з великих міст.
  3. Наркоманів необхідно штрафувати, їхні імена оприлюднювати.
  4. Наркоманів необхідно примусово лікувати.
  5. Наркоманам треба дати можливість добровільно лікуватися.
  6. Наркоманам необхідно дати спокій.
18. Як Ви ставитеся до тютюнопаління?
1. Негативно.
  2. Нормально, навіть позитивно, сам палю.
  3. Байдуже, залежно від кількості, місця вживання та віку люди самі роблять вибір, нехай живуть як хочуть.
  4. З жалем по відношенню до тих, хто палить.
19. Коли Ви почали палити?
1. З 11 років.
  2. З 12 років.
  3. З 13 років.
  4. З 14 років.
  5. З 15 років.
  6. З 16 років.
  7. інше (вказіть).
20. Вкажіть, скільки сигарет на день Ви випалюєте?
1. 5 штук.
  2. 10 штук.
  3. 15 штук.
  4. 20 штук.
  5. більше 1 пачки.
21. Згадайте, будь ласка, найвдаліше свято, яке Ви відзначали останнім часом. Чому Ви вважаєте його таким, чому запам'ятався саме він?

1. Хороша компанія.
  2. Кількість спиртного.
  3. Цікаві співрозмовники.
  4. З користю проведений час.
  5. Можливість забути, відволіктися від повсякденних проблем.
  6. Інше (вказіть).
22. Чи вживали Ви останнім часом (за 30 днів) такі спиртні напої і як часто?
Позначте у відповідній колонці.

Напої	1 раз	регулярно
Будь-які алкогольні напої		
Пиво		
Вино		
Міцні напої		

23. Як часто різні обставини спонукають Вас вживати спиртні напої?

Події	Постійно	Досить часто	Час від часу	Досить рідко	Ніколи	Не визначився
Запрошення друзів, «тиск» групи, інших людей	01	02	03	04	05	06
Звичай та традиції, пов'язані із застіллям, святами, весіллям, похороном тощо	01	02	03	04	05	06
Робоча обстановка, прагнення полегшити ділові контакти, обмити угоду тощо	01	02	03	04	05	06
Бажання отримати насолоду.	01	02	03	04	05	06
Бажання підвищити свою активність та інтерес до життя	01	02	03	04	05	06
Бажання відволіктися, забути, скинути стрес	01	02	03	04	05	06
Сильне бажання напиться, потяг до алкоголю	01	02	03	04	05	06
Бажання похмелитись, відновити сили	01	02	03	04	05	06
Бажання пити безперервно на зло собі та іншим, немає сил зупинитися	01	02	03	04	05	06

24. Які характеристики найбільше підходять для опису життя молоді у Вашому місті?
1. Цікава, насичена подіями.
  2. Має чіткі перспективи.

3. Марна, непотрібна іншим.
  4. Безперспективна.
  5. Безцільна.
  6. Нецікава.
  7. Одинока.
  8. Інше (вказіть).
25. Чи наявні у поведінці сучасної молоді такі моменти?
1. Заздрість.
  2. Агресивність.
  3. Жага гострих відчуттів.
  4. Конфлікти з батьками.
  5. Надлишок вільного часу та його погана організація.
  6. Насильство у наймолодшому середовищі.
  7. Інше (вказіть).
26. Який вплив зробила на Вас середня школа?

Показники	Вплинула	Не вплинула
На формування етичних ідеалів	01	02
На формування світогляду	01	02
На формування інтелекту	01	02
На майбутній професійний вибір	01	02

**Анкета для опитування професорсько-викладацького складу
з питань стану, визначення ефективності та напрямів удосконалення
професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності**

1. Чи влаштовує Вас рівень загальної підготовки курсантів?
  - 1) так, цілком влаштовує;
  - 2) швидше влаштовує, ніж не влаштовує;
  - 3) швидше не влаштовує, ніж влаштовує;
  - 4) ні, зовсім не влаштовує;
  - 5) не можу оцінити.
2. Забезпеченість бібліотечного фонду з дисциплін, що викладаються

(з розрахунку на кожного курсанта):

- 1) на 100%;
  - 2) на 75%;
  - 3) на 50%;
  - 4) на 25% і нижче;
  - 5) від відповіді ухилилися.
3. Задоволеність забезпеченістю навчального процесу з дисциплін, що викладаються, технічними, інформаційними та іншими засобами наочності, у тому числі відеоматеріалами, нормативно-правовими актами, науковими та періодичними виданнями:
- 1) так, цілком задоволені;
  - 2) швидше задоволені, ніж незадоволені;
  - 3) швидше незадоволені, ніж задоволені;
  - 4) зовсім не задоволені;
  - 5) від відповіді ухилилися.
4. Незадоволеність забезпеченістю навчального процесу з дисциплін, що викладаються, технічними, інформаційними та іншими засобами наочності, у тому числі відеоматеріалами, нормативно-правовими актами, науковими та періодичними виданнями:
- 1) їх недостатністю загалом;
  - 2) у зв'язку з несвоєчасністю ознайомлення із нормативно-правовими актами, необхідними щодо викладання дисципліни;
  - 3) обмеженим переліком періодичних видань, що виписуються закладом освіти;
  - 4) недостатньою кількістю наочних засобів навчання (зразків озброєння, спецтехніки тощо);
  - 5) серед інших причин незадоволеності забезпеченістю навчального процесу з дисциплін, що викладаються технічними, інформаційними та іншими засобами наочного навчання:
    - відсутність або недостатність відеоматеріалів;
    - вкрай мала кількість закритих матеріалів, необхідних для викладання

- оперативно-розшукової діяльності ОВС;
  - відсутність сучасних технічних засобів (комп'ютерів та програмного забезпечення);
  - відсутність належної підготовки самого професорсько-викладацького складу до використання інформаційних технологій.
5. Організація матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в закладах освіти системи підготовки кадрів ОВС:
- 1) добра;
  - 2) задовільна;
  - 3) погана;
  - 4) від відповіді ухилилися.
6. Серед причин негативної оцінки організації матеріально-технічного забезпечення навчального процесу такі:
- 1) недостатнє постачання освітнього процесу за нормами (папір, канцелярське приладдя, комп'ютерна техніка, боєприпасами тощо);
  - 2) недостатня забезпеченість аудиторним фондом;
  - 3) несвоєчасний ремонт та підтриманням у належному вигляді лекційних та спортивних залів, полігонів, навчальних аудиторій та службових приміщень;
  - 4) серед інших причин негативної оцінки матеріально-технічного забезпечення навчального процесу:
    - морально застаріла технічна база;
    - слабка видавнича діяльність;
    - відсутність сучасних комп'ютерів та програмного забезпечення;
    - відсутність ігрового спортивного залу;
    - відсутність навчального полігону;
    - нестача спортивного інвентарю.
7. Задоволеність організацією самостійної роботи:
- 1) задоволені повністю;
  - 2) задоволені частково;
  - 3) незадоволені зовсім;

- 4) від відповіді ухилилися.
8. Незадоволеність організацією самопідготовки курсантів:
  - 1) недостатністю відведеного для цього часу;
  - 2) внутрішнім розпорядком дня закладу освіти;
  - 3) низьким рівнем організації самопідготовки командним складом;
  - 4) серед інших причин незадоволеності організацією самопідготовки:
    - небажання або відсутність належної мотивації курсантів займатися самопідготовкою;
    - відсутність належного матеріально-технічного забезпечення, у тому числі комп'ютерних класів, аудиторій, недостатня кількість навчальної літератури;
    - постійні відволікання під час самопідготовки на інші господарські роботи;
    - не продумані форми проведення самопідготовки;
    - низька самодисципліна курсантів;
    - не відповідна організація цього виду занять викладачем.
9. Професійна підготовка курсантів на момент їх стажування:
  - 1) висока;
  - 2) середня;
  - 3) низька;
  - 4) дуже низька;
  - 5) не визначитися з оцінкою.
10. Труднощі, з якими стикаються курсанти під час проходження стажування:
  - 1) незнання особливостей роботи підрозділу (служби, відділу), до якого вони були розподілені на стажування;
  - 2) невідповідність між знаннями, отриманими в закладі освіти та потребами правоохоронної практики;
  - 3) відсутність уміння спілкуватися з людьми та керувати ними;
  - 4) невідповідність між діючими правовими нормами та типовими прийомами та методами у діяльності ОВС на практиці;

- 5) відсутність практичних навичок та умінь за посадою, в якій стажуються курсанти;
  - 6) серед інших труднощів:
    - неготовність (незацікавленість) роботодавців ОВС до стажування курсантів, які вважають даний вид роботи тягарем для них;
    - невідповідність посади, де стажуються курсанти, профілю їх професійної підготовки.
11. Рівень прагнення курсантів до вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок учасників цього дослідження:
- 1) на 100%;
  - 2) на 75%;
  - 3) на 50%;
  - 4) на 25% і нижче;
  - 5) від відповіді ухилилися.
12. Заходи, які сприяли б удосконаленню професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності:
- 1) перегляд Державних освітніх стандартів за спеціальностями;
  - 2) розширення спектра наявних спеціалізацій;
  - 3) збільшення частки практичного навчання;
  - 4) запозичення передового зарубіжного досвіду;
  - 5) інші заходи:
    - різноманітність методик та форм навчання;
    - тісніший зв'язок із співробітниками підрозділів ОВС;
    - підвищення професіоналізму командно-викладацького складу;
    - посилення конкурсного відбору абітурієнтів у заклади освіти МВС;
    - застосування інноваційних технологій;
    - підвищення мотивації курсантів та посилення контролю за станом освітнього процесу.

Анкета з визначення мотивів вибору професії

1. Ви обрали цю професію:
  1. За власним бажанням
  2. За порадою (вимогою) батьків, родичів
  3. За порадою друзів
  4. Під враженням фільмів, книг
  5. Через можливість проживати поза сім'єю, самотійно
  6. Через впевненість, що служба в поліції відповідає вашим уподобанням (характеру)
  7. З почуття солідарності (за компанію з товаришами)
  8. Для здобуття спеціальності взагалі
  9. Інше що?
2. Де Ви отримали інформацію про Вашу майбутню спеціальність?
  1. Працівників МВС за місцем проживання
  2. Офіцерів професорсько-викладацького складу системи МВС
  3. Батьків, родичів
  4. Друзів, знайомих
  5. З інших джерел, яких?
3. За час навчання, наскільки Ви дізналися характер майбутньої спеціальності?
  1. Знаю все докладно
  2. Знаю загалом
  3. Уявляю невиразно
  4. Не уявляю зовсім, але сподіваюся дізнатися
4. Як Ви оцінюєте роботу у поліції?

Ознаки	Згоден	Не згоден	Не визначився
1. Престижна	3	2	1
2. Шляхетна	3	2	1
3. Небезпечна	3	2	1
4. Жорстока, негуманна	3	2	1
5. Вимагає особливих інтелектуальних якостей	3	2	1
6. Вимагає позитивних моральних якостей	3	2	1

7. Важка, але необхідна	3	2	1
8. Невдячна	3	2	1
9. Така, де можна спитися	3	2	1
10. Така, де можна набути багатий життєвий досвід	3	2	1
11. Життя заради людей, часом, на шкоду власним інтересам	3	2	1

5. Які причини визначили ваш професійний вибір

Ознаки	В основному	Частково	Не має значення
1. Гарантія постійної роботи	3	2	1
2. Традиції та ритуали МВС, форма одягу	3	2	1
3. Можливість зайнятися цікавою та престижною справою	3	2	1
4. Отримання пільг та переваг	3	2	1
5. Участь у боротьбі зі злочинністю	3	2	1
6. Романтика офіцерської служби	3	2	1
7. Можливість матеріально забезпечити себе та свою сім'ю	3	2	1
8. Можливість фізичного самовдосконалення	3	2	1
9. Надія на вирішення житлової проблеми	3	2	1
10. Отримання безкоштовної освіти	3	2	1
11. Отримання спеціальності, яка стане в нагоді на у подальшому житті	3	2	1
12. Продовження сімейної династії	3	2	1
13. Особиста схильність до дисципліни	3	2	1
14. Право керувати людьми	3	2	1
15. Альтернатива військовій службі	3	2	1
16. Можливість успішної кар'єри	3	2	1

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку кількості збігів відповідей із ключем за шкалою «моральна нормативність». Оцінка: 9–10 балів – відповідає повністю, 5–8 балів – частково відповідає, нижче 5 балів – не відповідає.

Анкета для бакалаврів правоохоронної діяльності

«Моя професія»

Знання специфіки професійної діяльності, реальних умов праці та побуту фахівців, вимог до особистості, рівня та змісту професійної підготовки допоможе багатьом уникнути помилок у виборі професії, реально оцінити свої можливості, конкретизувати свою професійну підготовку.

1. Як Ви оцінюєте роль своєї професії у сучасних умовах?

1. Дуже важлива.
  2. Швидше важлива, ніж не важлива.
  3. Швидше не важлива, аніж важлива.
  4. Цілком не важлива.
2. Якщо Ви вважаєте роль своєї професії важливою, то як це проявляється? (Дайте не більше двох відповідей).
1. У значимості, потребах суспільства, результатах праці.
  2. У важливості діяльності економіки, господарства.
  3. У значимості діяльності на вирішення соціальних питань громадян.
  4. У значимості діяльності на формування культури праці.
  5. Інше (допишіть)
3. Якщо Ви вважаєте роль своєї професії не важливою, то чому? (Дайте не більше двох відповідей).
1. Внаслідок відсутності умов для повноцінної професійної діяльності фахівця.
  2. За нерозуміння керівниками ролі та значення професії.
  3. Через слабку професійну підготовку більшої частини фахівців цієї професії.
  4. За слабкої підготовки фахівців у суміжних сферах діяльності.
  5. За загальної низької культури більшості фахівців та їх низького авторитету у людей.
  6. З огляду на відсутність можливості вільного прийняття рішення.
  7. Інше (допишіть)
4. Наскільки Ваша професія дає можливість...

Питання	В повній мірі	Швидше так	Швидше ні	Не дає
1. Отримати задоволення від чітко та правильно виконаної роботи	1	2	3	4
2. Бути матеріально забезпеченим	1	2	3	4
3. Приносити користь суспільству	1	2	3	4
4. Виявляти самостійність, незалежність	1	2	3	4
5. Мати гарантоване майбутнє	1	2	3	4
6. Бути членом колективу, почуватися його частиною	1	2	3	4
7. Мати можливість професійного росту	1	2	3	4
8. Користуватися повагою інших	1	2	3	4
9. Творчо працювати	1	2	3	4

10. Підвищувати кваліфікацію, розширювати знання, уміння	1	2	3	4
11. Встановлювати ділові зв'язки	1	2	3	4
12. Підвищувати культурний рівень	1	2	3	4
13. Вирішувати побутові питання, займатися сім'єю	1	2	3	4

5. Які з наведених можливостей під пунктом 4 найбільш значущі для Вас особисто (обведіть варіант, що відповідає номеру питання, але не більше 3-х): 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13.
6. Якими є найбільш привабливі властивості Вашої професії? (перерахуйте не менше 3-х).
7. Якими є негативні характеристики Вашої професії? (перерахуйте не менше 3-х).
8. Які завдання доводиться вирішувати Вам у процесі роботи? (перерахуйте не менше 3–5 у порядку зменшення витрат часу).
9. Оцініть витрати часу на виконання робіт за такими укрупненими блоками:

Зміст роботи	Приблизна частота занять					
	Щоденно більшу частину	Щоденно не довго	2–3 рази в тиждень	2–3 рази в місяць	2–3 рази в квартал	2–3 рази в рік
1. Виконання суто професійних функцій	1	2	3	4	5	6
2. Виконання функцій керівника	1	2	3	4	5	6
3. Виконання функцій інших фахівців	1	2	3	4	5	6
4. Виконання неспецифічних функцій	1	2	3	4	5	6
5. Виконання громадських функцій	1	2	3	4	5	6

10. Які причини спонукали Вас до вступу на навчання у заклад освіти системи МВС:
  1. продовжити сімейну династію співробітників ОВС;
  2. зміцнити правопорядок у країні;
  3. забезпечити правову захищеність громадян;
  4. підняти авторитет та престиж професії;
  5. командно-адміністративний стиль взаємин;
  6. безкоштовна освіта;

7. усі мої друзі тут працюють;
8. інші (зазначте які).

11. Наскільки представнику Вашої професії необхідні такі якості?

Назва якості	Необхідна	Бажана	Не бажана	Протипоказана
1. Міцне здоров'я	1	2	3	4
2. Фізична сила	1	2	3	4
3. Фізична витривалість	1	2	3	4
4. Стійкість до стресів	1	2	3	4
5. Здатність розуміти людей	1	2	3	4
6. Здатність бути лідером	1	2	3	4
7. Здатність до теоретичного мислення	1	2	3	4
8. Розвинена пам'ять	1	2	3	4
9. Комунікабельність	1	2	3	4
10. Наглядовість	1	2	3	4
11. Рухливість, реактивність	1	2	3	4
12. Ініціативність	1	2	3	4
13. Виконавчість	1	2	3	4
14. Здатність до творчості, новаторства	1	2	3	4
15. Доброта	1	2	3	4
16. Наполегливість	1	2	3	4
17. Тактовність, ввічливість	1	2	3	4
18. Принциповість	1	2	3	4
19. Сміливість	1	2	3	4
20. Розум, інтелект	1	2	3	4
21. Поступливість, дипломатичність	1	2	3	4

12. Які якості Ви прагнете запозичити у найбільш авторитетних викладачів, командирів курсових підрозділів, інших співробітників ОВС?
13. Як би Ви розподілили за значущістю професійні якості фахівця правоохоронних органів: культура особистої праці співробітника ОВС, товариськість, стресостійкість, людяність, схильність до ризику, чесність.
14. Які вміння у Вас сформовані:
  1. комунікативні;
  2. організаторські;
  3. дослідницькі;
  4. пізнавальні;
  5. оцінні;
  6. прогностичні.
15. На Ваш погляд, які професійні здібності, особливі психологічні якості фахівця

правоохоронних органів, спрямовані на вирішення оперативно-службових завдань та професійне зростання, є особливо важливими:

1. професійне мислення (юридичне, тактичне, оперативне, криміналістичне, технічне, психолого-педагогічне тощо);
  2. професійна спостережливість;
  3. професійна пам'ять;
  4. здатність до перетворення та рольової поведінки;
  5. професійна пильність;
  6. швидкість реакції;
  7. професійно-психологічна стійкість;
  8. інші, вкажіть які.
16. Що має знати сучасний правоохоронець (відповідайте на запитання, не звертаючись до кваліфікованої характеристики)
- Обов'язково:
- Бажано:
17. Яке, на Вашу думку, місце має займати курс «Психолого-педагогічна підготовка» серед інших дисциплін, яке його значення у підготовці до подальшої правоохоронної діяльності?
18. Ваші знання з психології та педагогіки є:
1. повні, глибокі, достатні для роботи з підлітками;
  2. неповні, поверхневі, недостатні для професійної діяльності;
  3. не дають уявлення про професійну діяльність.
19. На які питання у підготовці фахівця Ви б звернули увагу?
20. Оцініть ступінь необхідності для представників Вашої професії таких знань:

Види знань	Знати так, щоб не звертатися до довідників	Знати, проте за необхідності звертатися до довідників	Мати уявлення	Знати не обов'язково
1. Постанови уряду з питань МВС	1	2	3	4
2. Накази, розпорядження міністерства	1	2	3	4
3. Діючі стандарти та норми	1	2	3	4
4. Чинні положення щодо оплати праці та її нормування	1	2	3	4
5. Правила охорони праці	1	2	3	4

21. Які недоліки організації навчальної роботи можете відзначити?
22. Що у організації виховної роботи Ви хотіли б змінити?
23. На Вашу думку, який стиль взаємин викладачів зі слухачами є актуальним і кращим сьогодні в МВС?
  1. адміністративно-командний (підпорядкування);
  2. демократичний (взаємодія);
  3. педагогічної співпраці;
  4. інший (вкажіть який).
24. Вашу підготовку курсанта до професійної діяльності можна вважати:
  1. дуже високою; високою;
  2. задовільною (достатньою);
  3. дуже низькою.

**Анкета вивчення самооцінки професійно важливих якостей
бакалаврів правоохоронної діяльності**

Якості	Добре розвинені	Швидше добре чим погано	Швидше погано чим добре	Не розвинені
1. Адаптивність	4	3	2	1
2. Професійна активність	4	3	2	1
3. Стійкість	4	3	2	1
4. Гнучкість	4	3	2	1
5. Самоконтроль	4	3	2	1
6. Самовладання	4	3	2	1
7. Врівноваженість	4	3	2	1
8. Стриманість	4	3	2	1
9. Дисциплінованість	4	3	2	1
10. Цілеспрямованість	4	3	2	1
11. Наполегливість	4	3	2	1
12. Послідовність	4	3	2	1
13. Професійне мислення	4	3	2	1
14. Спостережливість	4	3	2	1
15. Проникливість	4	3	2	1
16. Професійна інтуїція	4	3	2	1
17. Об'єктивність	4	3	2	1
18. Увага до індивідуальності	4	3	2	1
19. Повага до людей	4	3	2	1
20. Толерантність	4	3	2	1
21. Емпатійність	4	3	2	1

22. Комунікбельність	4	3	2	1
23. Доброзичливість	4	3	2	1
24. Ввічливість	4	3	2	1
25. Коректність	4	3	2	1
26. Делікатність	4	3	2	1
27. Моральна відповідальність	4	3	2	1
28. Моральність	4	3	2	1
29. Чесність	4	3	2	1
30. Самокритичність	4	3	2	1

**Анкета для вивчення стану підготовки бакалаврів
до профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки**

1. Чи проходили Ви початкову підготовку безпосередньо пов'язану з діяльністю правоохоронних органів?
 А) так.
 Б) ні.
2. Чи відповідає вимогам часу підготовка бакалаврів до профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки?
 А) так.
 Б) ні.
 В) важко відповісти.
3. Що, на Вашу думку, необхідно змінити у відборі, підготовці, навчанні, стажуванні кандидатів на посаду інспектора поліції?
4. Як Ви оцінюєте підготовку бакалаврів до профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки?
 А) чудово.
 Б) добре.
 В) задовільно.
 Г) незадовільно.
 Д) важко відповісти.
5. Які форми, методи необхідно впровадити для активізації діяльності фахівців правоохоронних органів, спрямованої на профілактику девіантної поведінки підлітків?

6. Скільки за часом, протягом місяця, фахівець правоохоронних органів виконує безпосередні обов'язки щодо профілактики девіантної поведінки неповнолітніх?
А) 30%. Б) 40%. В) 50%. Г) 60%. Д) 70%. Е) 80%. Ж 90%. З) 100%.
7. Чи вважаєте Ви посаду інспектора поліції престижною?
А) так.
Б) ні
В) важко відповісти.
8. Який із суб'єктів системи профілактики міг би координувати роботу організацій, установ, закладів освіти, діяльність яких пов'язана з профілактичною діяльністю?
А) суд
Б) прокуратура
В) управління освіти.
Г) комітет у справах молоді.
Д) уповноважений із захисту прав людини
Е) шкільний психолог.
Ж) особлива думка.
9. Оцініть свої комунікативні здібності щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).
10. Оцініть свої інтелектуальні якості щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).
11. Оцініть свої вольові якості щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).
12. Оцініть свої емоційні якості щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).
13. Оцініть свої мовні якості щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).
14. Оцініть свої мнемонічні якості щодо організації профілактичної діяльності з підлітками девіантної поведінки (у балах від 1 до 10).

**Анкета з проблем профілактики девіантної поведінки підлітків,
які є учасниками неформальних молодіжних об'єднань**

1. Як, на вашу думку, змінилася за останні 3 роки злочинність підлітків?
  1. Підвищилася
  2. Залишилась без змін
  3. Знизилася
  4. Важко відповісти
2. Як Ви думаєте, хто більш схильний чинити злочини (будь-які злочини, незалежно від їх тяжкості)?
  1. Неповнолітні (молоді люди віком 14–17 років)
  2. Повнолітні
  3. Однаково ті та інші
  4. Важко відповісти
3. Як Ви думаєте, злочини підлітками скоюються в основному юнаками, переважно дівчатами чи однаково тими та іншими?
  1. В основному юнаками
  2. В основному дівчатами
  3. Однаково тими та іншими
  4. Важко відповісти
4. Як Ви вважаєте, зі злочинів, скоєних підлітками, на тяжкі злочини припадає більша чи менша частина?
  1. Більшість
  2. Найменша частина
  3. Важко відповісти
5. Як Ви вважаєте, підлітки скоюють злочини найчастіше індивідуально чи групі?
  1. Індивідуально
  2. У групі
  3. Важко відповісти
6. Якби правопорушення вчинила доросла людина, а не підлітки, чи Ви оцінили б

її тяжкість так само чи суворіше?

1. Так само
  2. Суворіше
7. Якщо 15-річний підліток у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння відібрав у іншого підлітка мобільний телефон та гроші, як необхідно вчинити з таким правопорушенням?
1. Провести роз'яснювальну бесіду з підлітком та батьками
  2. Оштрафувати батьків, зобов'язати їх відшкодувати збитки
  3. Поставити на облік до поліції
  4. Покарати позбавленням волі умовно (до наступного правопорушення)
  5. Покарати позбавленням волі з відбуванням строку у колонії
  6. Інші заходи
  7. Важко відповісти
8. Чи доводилося Вам брати участь (Виберіть один або кілька варіантів відповідей):
1. У мітингах, демонстраціях, пікетах
  2. У страйках
  3. У діяльності громадських організацій
  4. Політичних партій, рухів, профспілкових організацій
  5. Підписання звернень, петицій
  6. У колективному благоустрої під'їздів, будинків, дитячих майданчиків
  7. У зборі коштів, речей для людей, які потрапили у скрутне становище
9. Чи знаєте ви про діяльність будь-яких молодіжних організацій?
1. Так знаю
  2. Нічого не знаю про такі організації
  3. Важко відповісти
10. Якщо так, то яких?
11. Що, на Вашу думку, більшою мірою може призвести до зниження підліткової злочинності: пом'якшення покарань або їх жорсткість?
1. Пом'якшення покарань

2. Посилення покарань
  3. Ні те, ні інше
  4. Важко відповісти
12. Чи чули ви про існування підліткових неформальних об'єднань чи клубів за інтересами?
1. Так, чув
  2. Ні, не чув
  3. Важко відповісти
13. Якщо чули, то звідки Ви дізналися про їхнє існування?
1. Зі ЗМІ
  2. Від близьких друзів та знайомих
  3. Точно не пам'ятаю
  4. Важко відповісти
14. Як Ви вважаєте, чи подібні підліткові об'єднання є соціально небезпечними для суспільства?
1. Так
  2. Ні
  3. Важко відповісти
15. Як Ви вважаєте, чим найчастіше зумовлені соціально відхилення сучасних підлітків?:
- 5 – повна згода з висловлюванням,
1 – абсолютна не згода з висловом.

1. Низьким матеріальним рівнем сім'ї	5	4	3	2	1
2. Помилками у сімейному вихованні	5	4	3	2	1
3. Недостатнім контролем за підлітками дорослими	5	4	3	2	1
4. Біологічною схильністю підлітків до протиправних вчинків	5	4	3	2	1
5. Відсутністю правового виховання у суспільстві	5	4	3	2	1
6. Їм нема чим зайнятися	5	4	3	2	1
7. Погане життя в сім'ї	5	4	3	2	1
8. Не усвідомлюють наслідків своїх вчинків	5	4	3	2	1
9. Просто випадковість	5	4	3	2	1
10. Хочуть виділитися	5	4	3	2	1
11. Друзі та оточення підлітків штовхають їх на такі вчинки	5	4	3	2	1

Продовження додатку А

12. Недостатній контроль правоохоронними органами	5	4	3	2	1
13. Це наслідок негативної соціально-економічної ситуації в країні	5	4	3	2	1
14. Їх штовхає почуття покинутості та непотрібності	5	4	3	2	1
15. Відсутність батьків	5	4	3	2	1
16. Залежність від шкідливих звичок	5	4	3	2	1

16. Наскільки зазначені нижче громадські установи та соціальні інститути можуть сприяти профілактиці соціально небезпечної поведінки підлітків?:

5 – найбільший рівень впливу,

1 – найменший рівень впливу

1. Сім'я	5	4	3	2	1
2. Система освіти (школа)	5	4	3	2	1
3. Система соціального захисту	5	4	3	2	1
4. Культура	5	4	3	2	1
5. Релігія	5	4	3	2	1
6. Поліція	5	4	3	2	1
7. Установи системи виконання покарань	5	4	3	2	1
8. Громадські організації	5	4	3	2	1
9. Неформальні молодіжні об'єднання	5	4	3	2	1
10. Спортивні організації та товариства	5	4	3	2	1

17. Як Ви думаєте, чи справляються нині правоохоронні органи та органи влади з функцією підтримки громадського порядку?

1. Так, повністю

2. Так, лише частково

3. Ні, не справляються

18. Як Ви вважаєте, коли підлітками відбувається основна кількість правопорушень?

1. Вранці

2. Під час навчання.

3. Увечері після школи

4. Вночі

5. Важко відповісти

19. Чи проводять владні структури, які працюють у галузі профілактики правопорушень підлітками, систематичні профілактичні заходи з неформаль-

ними підлітковими об'єднаннями?

1. Так, регулярно
  2. Так, іноді
  3. Дуже рідко
  4. Ні, не проводять.
20. Чи здійснюється нині виховний супровід учасників підліткових молодіжних угруповань різними органами влади?
1. Так, здійснюється
  2. Ні, не здійснюється
  3. Важко відповісти
21. Чи проводиться органами влади систематична робота зі збору інформації про молодіжні субкультури?
1. Так, проводиться
  2. Ні, не проводиться
  3. Важко відповісти '
22. Чи існують сьогодні у владних структур плани заходів щодо запобігання та протидії девіантної поведінки у шкільному середовищі?
1. Так, існують
  2. Ні, таких планів немає
  3. Важко відповісти
23. Як Ви вважаєте, хто, перш за все, повинен займатися профілактикою правопорушень у підлітковому середовищі
1. Сім'я
  2. Органи державної влади
  3. Релігійні організації
  4. Патріотичні організації
  5. Благодійні організації
  6. Найближче оточення (родичі, знайомі, сусіди тощо)
  7. Школа
  8. Установи соціального захисту населення

9. Хто ще (напишіть)
24. Як, на Вашу думку, можна вирішити проблеми підліткових правопорушень?
    1. Посилити адміністративну відповідальність батьків за виховання дітей
    2. Ввести кримінальну відповідальність батьків за безпритульність дітей
    3. Спростити процедуру позбавлення батьківських прав та процедуру усиновлення
    4. Збільшити бюджетне фінансування органів опіки, будинків дитини
    5. Відновити значення сімейних цінностей
    6. Посилити державну матеріальну та соціальну підтримку сімей з дітьми
    7. Збільшити кількість спеціальних програм боротьби з пияцтвом, алкоголізмом та наркоманією
    8. Розробити спеціальні програми з матеріальної та соціальної підтримки
    9. Інше (напишіть)
    10. Важко відповісти
  25. Звідки, насамперед, Ви отримуєте інформацію про підлітків з девіантною поведінкою?
    1. З новин
    2. З місцевих та регіональних газет
    3. З розмов із колегами, родичами
    4. Я часто з цим стикаюся у повсякденному житті
    5. Не отримую жодної інформації
    6. З Інтернету
    7. Важко відповісти
  26. Як Ви вважаєте, чи необхідне повсюдне використання в нашій країні системи ювенальної юстиції?
    1. Так, необхідно
    2. Ні, цього робити не потрібно
    3. Мені все одно
    4. Важко відповісти

27. Як Ви можете оцінити морально-психологічний стан сучасних підлітків?
1. Цілком задовільний
  2. Не цілком задовільний
  3. Чи не задовільний
28. Як можна оцінити фізичний стан сучасних підлітків?
1. Цілком задовільний
  2. Не цілком задовільний
  3. Чи не задовільний
29. Як Ви вважаєте, підлітки після здійснення суспільно небезпечних вчинків зазнають каяття?
1. Швидше так
  2. Швидше ні
  3. Залежно від обставин
30. Чи здатна нині сім'я успішно займатися перевиховання підлітка з девіантною поведінкою?
1. Безперечно так
  2. Залежно від ситуації
  3. Цим мають займатися лише професіонали
31. Чи змінюється поведінка підлітків з девіантною поведінкою, після проведення профілактичної роботи з ними?
1. Помітно змінюється
  2. Змінюється, але не значно
  3. Зовсім не змінюється.
  4. Важко відповісти
32. Перерахуйте заходи, які має застосовувати сім'я підлітка, середня школа та правоохоронні органи для того, щоб девіантний підліток став на шлях виправлення (напишіть).

Анкета з вивчення проблем спілкування як важливої складової професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності

(виберіть з кожного блоку не більше 5 чинників, які найбільше сприяють ефективному виконанню професійних завдань)

1. Загальні чинники:

1. Порозуміння в колі друзів та близьких, підтримка сім'ї;
2. Державна підтримка органів внутрішніх справ;
3. Ефективна та успішна співпраця з судом, прокуратурою, слідством;
4. Ліквідація правового безладдя у суспільстві, розбіжностей у тлумаченні законів;
5. Висока соціально-правова захищеність правоохоронних органів;
6. Задоволеність матеріальною оплатою та іншими формами матеріального стимулювання праці;
7. Інтенсивність спілкування, соціальних контактів працівників органів внутрішніх справ із населенням;
8. Формування високого соціального престижу правоохоронних органів;
9. Інше.

2. Чинники, що залежать від організації діяльності служби інспектора поліції:

1. Чітке визначення професійних завдань, правий та обов'язків;
2. Організація професійного навчання;
3. Нормальний морально-психологічний клімат на роботі;
4. Технічна оснащеність;
5. Перспектива професійного «зростання»;
6. Задоволеність умовами праці;
7. Розуміння з боку керівника. Надання ініціативи;
8. Формування керівником у своїх підлеглих установки на активні соціальні контакти;
9. Інше:

3. Особистісні чинники:

1. Професійна підготовка.
  2. Знання нормативної бази.
  3. Юридична підготовка.
  4. Соціально-психологічна підготовленість.
  5. Професійно розвинені комунікативні знання та вміння налагодження та підтримування спілкування з оточуючими людьми.
  6. Знання населення ділянки, що обслуговується, наявність довірчих відносин з громадянами.
  7. Наявність азарту, інтересу у вирішенні професійних проблем.
  8. Везіння, удача.
  9. Раціональне використання робочого дня.
  10. Інше:
4. Які із ситуацій професійного спілкування найбільше відображають специфіку Вашої майбутньої діяльності?
1. Звернення зі скаргою;
  2. Спілкування із злочинцями, особами, які перебувають у алкогольному, наркотичному сп'яніння;
  3. Спілкування з душевнохворими, особами із суїцидальними нахилами;
  4. Спілкування з потерпілими, свідками, особами, які перебувають під адміністративним наглядом;
  5. Спілкування із неповнолітніми правопорушниками;
  6. Профілактичні бесіди з піднаглядовими, правопорушниками;
  7. Вирішення конфліктних ситуацій;
  8. Спілкування з носіями оперативної інформації (інформації, що становить службовий інтерес);
  9. Контакти з представниками служб та підрозділів ОВС, інших правоохоронних органів (суд, прокуратура тощо);
  10. Контакти із представниками засобів масової інформації;
  11. Соціальні контакти із законослухняними громадянами;
  12. Контакти з працівниками освітніх та виховних закладів;

13. Контакти з керівництвом та працівниками виробничих та комерційних структур;
14. Інше:
5. Яку частину Вашого робочого часу займає спілкування з оточуючими людьми?
1. 100%
  2. 90%
  3. 80%
  4. 70%
  5. 60%
  6. 50%
  7. 40%
  8. 30%
  9. менше 30%.
6. З якими, з наведених нижче категорій співрозмовників, Вам доводиться спілкуватися, виконуючи свої функціональні обов'язки?

Категорія співрозмовників	Часто	Іноді	Зрідка	Ніколи
Законослухняні громадяни				
Довірені особи (джерела оперативної інформації).				
Потерпілі. Свідки				
Підлітки				
Батьки неповнолітніх правопорушників.				
Приватні підприємці				
Інше:				
Представники державних та правоохоронних органів				
Представники адміністрації				
Працівники прокуратури, суду.				
Податкова інспекція				
Представники засобів масової інформації.				
Військовослужбовці				
Працівники освітніх та виховних установ				
Працівники медичної служби				
Мисливська інспекція				
Пожежна служба				
Житлово-комунальні служби				
Керівництво служби				
Колеги				
Підлеглі.				
Інше:				
Правопорушники та особи з кримінальним минулим				
Затримані правопорушники.				
Судимі, звільнені з місць ув'язнення.				

Продовження додатку А

Особи, які зловживають спиртними напоями				
Наркомани, токсикомани				
Особи, які займаються незаконним виготовленням алкогольної продукції.				
Особи, які займають проституцію				
Особи, що містять притони, що займають звідництвом.				
Неповнолітні правопорушники.				
Порушники правил дорожнього руху				
Особи без певного місця проживання, які займаються бродяжництвом				
Інше:				
Інші категорії				
Психічно хворі				
Особи із суїцидальною поведінкою.				
Учасники сімейно-побутових конфліктів				
Інше:				

7. Які з особистісних якостей дільничного найбільше впливають на успішність професійної діяльності?

Моральні якості

1. Поступливість;
2. Скромність;
3. Безкорисливість;
4. Доброзичливість;
5. Делікатність;
6. Відповідальність;
7. Неупередженість;
8. Довірливість
9. Інше:

Емоційно-вольові якості

1. Врівноваженість;
2. Емоційна стійкість;
3. Терплячість;
4. Впевненість у собі;
5. Незалежність;

6. Наполегливість;
7. Твердість;
8. Вразливість;
9. Пристрасність;
10. Реактивність;
11. Чутливість до стану співрозмовника під час спілкування;
12. Пунктуальність;
13. Інше:

Комунікативні якості

1. Спрямованість на людей;
2. Дбайливість;
3. Відкритість;
4. Ініціативність;
5. Поважність;
6. Щирість;
7. Самокритичність;
8. Природність у спілкуванні;
9. Підтягнутість;
10. Акуратність;
11. Прямолінійність;
12. Конкретність;
13. Обережність;
14. Практичність, підприємливість;
15. Психологічна спостережливість;
16. Чуйність;
17. Привітність;
18. Чарівність;
19. Сумісність;
20. Терпимість;
21. Інше:

Інтелектуальні якості:

1. Чіткість розуму;
  2. Вдумливість;
  3. Проникливість;
  4. Критичність;
  5. Винахідливість;
  6. Далекоглядність;
  7. Логічність;
  8. Розважливість;
  9. Інформованість;
  10. Інше:
8. Які психологічні вміння інспектора поліції у сфері професійного спілкування найбільш значущі у взаємодії з підлітками?

Аналітико-перцептивні вміння у сфері спілкування

1. Вміння планувати професійне спілкування у різних ситуаціях.
2. Вміння здійснювати психологічний самоаналіз та оцінку власних станів та переживань під час спілкування.
3. Вміння розуміти головне та другорядне у розмові, відокремлювати словесне лушпиння від важливих висловлювань.
4. Вміння здійснювати психологічний аналіз висловлювань співрозмовника під час спілкування.
5. Вміння здійснювати психологічний аналіз станів та переживань співрозмовника під час спілкування.
6. Вміння оцінювати співрозмовника, передбачати його наміри, усвідомлювати зайняту співрозмовником, позицію в розмові та застосовувати прийоми.
7. Вміння гнучко будувати та перебудовувати спілкування залежно від ситуації.
8. Вміння аналізувати міміку, пози, жести, погляд партнера зі спілкування та зіставляти їх із висловлюваннями.
9. Інше:

Психологічні вміння здійснення окремих комунікативних дій

1. Вміння здійснювати самоподання у спілкуванні.
2. Вміння правильно підібрати слова, що відповідають меті спілкування, ситуації та співрозмовнику.
3. Вміння правильно, виразно та образно вибудовувати мовні висловлювання.
4. Вміння аргументовано захищати свою позицію та спростовувати, неприйнятні для розв'язання службових завдань, пропозиції.
5. Вміння вести дискусію, діалог, критикувати, радитись.
6. Вміння ставити запитання.
7. Вміння керувати темпом мовлення, паузами, інтонацією, гучністю.
8. Вміння контролювати наявність у висловлюваннях зітхань, кашлю, сміху, плачу, невідповідних ситуацій.
9. Вміння керувати мімікою, позою, жестами, поглядом.
10. Вміння слухати співрозмовника, проникати у сенс того, що часом неявно виражено у словах.
11. Інше:

Тактико-педагогічні вміння у сфері спілкування

1. Вміння створювати сприятливі ситуативні умови для професійного спілкування.
2. Вміння швидко, легко і по-діловому включатися у спілкування та перейти до суті розмови.
3. Вміння встановлювати психологічний контакт, довірчі відносини з різними категоріями партнерів зі спілкування.
4. Вміння будувати спілкування із злочинцями, особами, які перебувають у алкогольному, наркотичному сп'яніння
5. Вміння будувати спілкування з душевнохворими, особами із суїцидальними нахилами
6. Вміння будувати спілкування з потерпілими, свідками, особами, які перебувають під адміністративним наглядом
7. Вміння будувати спілкування з неповнолітніми правопорушниками
8. Вміння публічно виступати та будувати соціально-орієнтоване спілкування

9. Вміння психологічно достовірно здійснювати спілкування у різних ролях та позиціях, керувати ініціативою у спілкуванні.
  10. Вміння запобігати та долати конфлікти у взаєминах.
  11. Вміння керувати власними станами в кризових ситуаціях професійного спілкування.
  12. Вміння регулювати психологічні стани, емоції партнерів зі спілкування.
  13. Інше:
9. Виберіть як мінімум три джерела комунікативних навичок, знань і умінь, найважливіших у професійній діяльності

Джерела комунікативного досвіду

1. Сім'я.
2. Школа
3. Спілкування з учителями;
4. Спілкування зі шкільними друзями;
5. Інше:

Дворова компанія (вулиця)

1. Спілкування з однолітками;
2. Спілкування із сусідами;
3. Інше:

Заклад вищої освіти

1. Спілкування з викладачами;
2. Спілкування з однокурсниками;
3. Інше:

Засоби масової інформації

1. Газети та журнали;
2. Телебачення;
3. Радіо.

Інше

1. Література
2. Підрозділ органів внутрішніх справ:
3. Спілкування з керівництвом;

4. Спілкування із колегами;
  5. Спілкування із громадянами;
  6. Спілкування із затриманими;
  7. Професійно-психологічна підготовка, тренінг професійного спілкування.
  8. Інше:
10. Чи вважаєте Ви, що формування та розвиток комунікативних умінь, навичок, якостей – це керований процес, який потрібно здійснювати (потрібне підкреслити):
- під час початкової професійної підготовки (навчання)?
  - у ході початкової професійної підготовки закласти основи комунікативної компетентності та розвивати їх у процесі подальшої самостійної професійної діяльності?
  - освоювати індивідуально під час самостійної професійної діяльності?
  - інше:

**Анкета для визначення сформованості когнітивно-компетентнісного
компоненту готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками**

(максимальна кількість балів (10), мінімальна (1))

Бланк ранжування знань курсантів

№	Критерій оцінки когнітивної підготовленості	Бал
1.	володію знаннями щодо здійснення соціально-педагогічної, правової та психологічної підтримки сім'ї, підлітків, захисту їх прав та законних інтересів, соціального оздоровлення сім'ї, координації взаємодії у цій галузі різних установ, організацій та служб	
2.	знаю як взаємодіяти з різними категоріями виховуваних, у тому числі у складних соціально-педагогічних ситуаціях, як здійснювати контроль кризових ситуацій, попереджати та конструктивно вирішувати конфлікти, надавати допомогу у вирішенні міжособистісних конфліктів	
3.	знаю, як розробляти та використовувати засоби соціально-педагогічного та психологічного впливу на міжособистісні та міжгрупові взаємини та на взаємини суб'єкта з реальною ситуацією; знаю як здійснювати корекцію виховних впливів на підлітків соціальним середовищем, у тому числі і неформальним, як формувати мережі соціальної та психолого-педагогічної підтримки підлітків	

4.	знаю як виділяти осіб групи ризику, здійснювати психолого-педагогічну діагностику підлітків з девіантною поведінкою, у тому числі тих, хто відбуває покарання у пенітенціарних установах або які утримуються у спеціальних закладах для підлітків з девіантною поведінкою	
5.	знаю як встановлювати причини поведінки людини, що відхиляється, причини кризи, в якій опинилася дитина (підліток), причини соціального неблагополуччя сім'ї, як вивчати особистісні особливості та соціально-побутові умови життя дітей, сім'ї та соціального оточення, як виявляти позитивні та негативні впливи на дитину (підлітка), а також виявляти проблеми у розвитку особистості та міжособистісних взаємин	
6.	знаю як виявляти осіб, які вчиняють проти неповнолітніх протиправні діяння, а також батьків неповнолітніх або їх законних представників та посадових осіб, які не виконують або неналежно виконують свої обов'язки з виховання, навчання, утримання неповнолітніх; знаю, як в установленому порядку вносити пропозиції щодо застосування до них заходів, передбачених законодавством	
7.	знаю, як проводити індивідуальну профілактичну роботу щодо неповнолітніх, а також щодо батьків або законних представників неповнолітніх, які не виконують свої обов'язки щодо їх навчання, виховання, змісту, що негативно впливають на їх поведінку, або жорстоко поводяться з ними, як здійснювати заходи щодо запобігання бездоглядності, безнаглядності, токсикоманії серед неповнолітніх, знаю як взаємодіяти з органами та установами системи профілактики бездоглядності та правопорушень підлітками	
8.	знаю яким чином здійснювати підготовку матеріалів для огляду можливості тимчасової ізоляції неповнолітніх правопорушників, а також матеріалів, необхідних для внесення до суду пропозицій щодо застосування до неповнолітніх, їх батьків чи законних представників заходів впливу, передбачених законодавством	
9.	знаю як консультувати з проблем сім'ї та захисту прав та законних інтересів підлітків	
10.	знаю як консультувати дітей з відхиленнями у розвитку, їхніх батьків та педагогів з проблем навчання, розвитку, життєвого та професійного самовизначення	
11.	знаю як проводити правове виховання, формувати у підлітків правосвідомість, законослухняну поведінку та правову культуру	

Анкета для визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом

(максимальна кількість балів (10), мінімальна (1))

Бланк ранжування мотивів курсантів

№	Мотиви	Бал
Внутрішні мотиви		
1.	науково-пізнавальні – інтерес до соціально-педагогічної взаємодії з підлітками; професійної підготовленості до взаємодії із сім'єю підлітка, змісту, процесу та результату такої взаємодії	

2.	самовдосконалення – бажання вдосконалюватися в усьому, зокрема й у професійній підготовленості до взаємодії із підлітками, отримати знання підвищення свого рівня підготовленості, вміти взаємодіяти з різними типами сімей й у різних ситуаціях, оскільки ця підготовленість буде корисною у житті	
3.	професійні – пов'язані з підготовкою до майбутньої професії, вироблення якостей, необхідних для майбутніх фахівців правоохоронної діяльності	
Зовнішні мотиви		
1.	утилітарні – хочу отримати диплом, зробити службову кар'єру, мати матеріальну винагороду за професійну діяльність, тому буду професійно підготовлений до роботи із сім'єю підлітка	
2.	соціальні – хочу бути корисним суспільству та сім'ям підлітків, допомагати людям	
3.	досягнення успіху у професійній діяльності з підлітками	
4.	побоювання неуспіху у професійній діяльності з підлітками	

Анкета для визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками за організаційно-діяльнісним компонентом

(максимальна кількість балів (10), мінімальна (1))

Бланк ранжування умінь курсантів

№	Критерій оцінки дієво-практичної підготовленості	Бал
1.	здатний здійснювати практичну діяльність з соціально-педагогічної, правової та психологічної підтримки підлітків, захисту їх прав та законних інтересів, щодо координації взаємодії в цій галузі різних установ, організацій та служб	
2.	здатний взаємодіяти з різними категоріями виховуваних, у тому числі у складних соціально-педагогічних ситуаціях, здійснювати контроль кризових ситуацій, попередження та конструктивне вирішення конфліктів, надавати допомогу у вирішенні міжособистісних конфліктів	
3.	здатний розробляти та використовувати засоби соціально-педагогічного та психологічного впливу на міжособистісні та міжгрупові взаємини та на взаємини суб'єкта з реальним світом; здійснювати корекцію виховних впливів, що надаються на підлітків з боку сім'ї та соціального середовища, у тому числі і неформального, формувати мережі соціальної та психологічної педагогічної підтримки підлітків	
4.	здатний виділяти осіб групи ризику, здійснювати психолого-педагогічну діагностику підлітків з девіантною поведінкою, у тому числі тих, хто відбуває покарання у пенітенціарних установах або які утримуються у спеціальних закладах для підлітків з девіантною поведінкою	
5.	здатний встановлювати причини девіантної поведінки особистості, причини кризи, в якій виявилася дитина (підліток), причини соціального неблагополуччя сім'ї, вивчати особистісні особливості та соціально-побутові умови життя дітей, сім'ї та соціального оточення, виявляти позитивні та негативні впливи на дитину (підлітка), а також проблеми в розвитку	
6.	здатний виявляти осіб, які здійснюють щодо підлітків протиправні діяння, а також їх батьків або їх законних представників та посадових осіб, які не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки з виховання, навчання, утримання підлітків; в установленому порядку вносити пропозиції щодо застосування до них заходів, передбачених законодавством	

7.	здатний проводити індивідуальну профілактичну роботу щодо підлітків, а також щодо батьків або законних представників, які не виконують свої обов'язки щодо їх навчання, виховання, змісту, що негативно впливають на їх поведінку, або жорстоко поводяться з ними, здійснювати заходи щодо запобігання бездоглядності та безпритульності, токсикоманії серед них, взаємодіяти з органами та установами системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх	
8.	здатний здійснювати підготовку матеріалів для розгляду можливості тимчасової ізоляції неповнолітніх правопорушників, а також матеріалів, необхідних для внесення до суду пропозицій щодо застосування до неповнолітніх, їх батьків чи законних представників заходів впливу, передбачених законодавством	
9.	здатний консультувати з проблем сім'ї та захисту прав та законних інтересів підлітків	
10.	здатний консультувати дітей з відхиленнями у розвитку, їх батьків та педагогів з проблем навчання, розвитку, життєвого та професійного самовизначення	
11.	здатний проводити правове виховання, формувати у підлітків правосвідомість, законослухняну поведінку та правову культуру	

Тест для проведення контролю знань з дисципліни

«Психолого-педагогічна підготовка»

1. Психолого-педагогічна підготовка –
  - а) розвиток умінь враховувати психологічні та педагогічні аспекти при виконанні професійних дій;
  - б) процес цілеспрямованого формування у бакалаврів психологічної стійкості та педагогічної підготовки їх до успішних дій в екстремальних умовах.
2. Особистість –
  - а) людина;
  - б) свідомий індивід, що займає певне становище у суспільстві та виконує певну суспільну роль.
3. Пам'ять –
  - а) процес організації, збереження та відтворення у свідомості певної інформації як сукупності образів, знаків, символів;
  - б) процес пізнання (специфічна здатність, форма творчого мислення) як отримання кінцевого результату – нового знання, без усвідомлення шляхів та умов його отримання.
4. Увага –

- а) форма психічного відображення як безпосереднє переживання людиною свого ставлення до явищ навколишньої дійсності;
  - б) спрямованість психічної діяльності на певний предмет чи явища дійсності при відволіканні від решти.
5. Воля –
- а) індивідуально-типологічні особливості особистості, що визначають успішність тієї чи іншої продуктивної діяльності: уроджені, набуті;
  - б) психічний процес, що виявляється в усвідомлених діях, спрямованих на досягнення поставлених цілей, здійснення яких пов'язане з подоланням труднощів і перешкод.
6. Переконавання –
- а) система поглядів на навколишню дійсність та людське мислення;
  - б) усвідомлені спонукання як готовність до дії відповідно до ціннісних орієнтацій, що склалися.
7. Мнемотехніка –
- а) техніка для уяви;
  - б) техніка запам'ятовування.
8. Узагальнення –
- а) об'єднання різних предметів, думок чи явищ з урахуванням загальної ознаки;
  - б) виділення та детальний розгляд певних сторін предмета чи явища.
9. Позиція –
- а) це поняття, що означає офіційне становище людини у тій чи іншій системі взаємин;
  - б) це реальна соціально-психологічна характеристика її становища у системі взаємин групи.
10. Навіювання –
- а) некритичне сприйняття інформації, що надходить людині від різних людей;
  - б) механізм «уподібнення», в результаті якого людина набуває різних видів соціальної та статево-рольової поведінки.
11. Чинники, що впливають на соціально-психологічний клімат позитивно:

- а) тиск керівника на підлеглих;
  - б) доброзичливість та конструктивна критика;
  - в) матеріальна незабезпеченість.
12. Якість особистості, що характеризує імпульсивний (необережний) тип злочинця:
- а) інструментальна агресія;
  - б) готовність до самозбереження, стан афекту.
13. Зворотній зв'язок у спілкуванні –
- а) реакція людини, яка сприймає будь-яку інформацію на цю інформацію;
  - б) психологічна перешкода на шляху адекватного розуміння інформації.
14. Конфлікт –
- а) учасники конфлікту + причина;
  - б) несумісність цілей, інтересів, установок, що виникає між сторонами учасниками конфлікту.
15. Стрес –
- а) це виснаження захисних сил, порушення механізмів збудження, гальмування, саморегуляції;
  - б) сила та врівноваженість нервових процесів.
16. Мотив –
- а) спонукання, яке є безпосередньою внутрішньою причиною діяльності і виражає особистісне ставлення до того, на кого спрямована діяльність;
  - б) спонукання, що переходить у дієву думку про можливість чимось володіти або щось зробити.
17. Адаптація:
- а) вища форма психічного відображення об'єктивної діяльності людини, як суб'єкта діяльності та соціальних відносин;
  - б) пристосовані зміни організму або органу почуттів до подразника навколишнього середовища, що впливає.
18. Аналіз –
- а) відновлення розчленованого в ціле з урахуванням розкритих під час аналізу суттєвих зв'язків і відносин між предметами і явищами;
  - б) розкладанні цілого на складові, уявне виділення елементів, властивостей,

ознак даного предмета чи явища.

19. Лідерство –

- а) це суто психологічна характеристика поведінки певних членів групи, менш стабільна і виникає стихійно;
- б) соціальна характеристика відносин групи, передусім з погляду розподілу ролей управління і підпорядкування.

20. Колектив –

- а) це група з такими ознаками:
  - завжди безпосередньо контактують індивіди;
  - члени групи об'єднані спільними цілями та завданнями;
  - відносна простота її внутрішньої будови;
- б) стійка група людей, яка має такі відмінні властивості.

21. Делінквент –

- а) людина підліткового чи юнацького віку, яка здійснює аморальні вчинки або дрібні правопорушення;
- б) законослухняний громадянин.

22. Причини скоєння злочину –

- а) соціальні, психологічні, біологічні;
- б) винність жертви, обставини, що склалися.

23. Якість особистості, що характеризує насильницький тип злочинця:

- а) агресія;
- б) вміння співпереживати, доброта.

24. Професійне спілкування –

- а) процес формування, розвитку та прояви системи взаємовідносин, які складаються між групами людей та окремими індивідами;
- б) обумовлений правом, актами органів управління, службового етикету процес встановлення та підтримки службово-психологічного контакту, що дозволяє успішно вирішувати службові завдання.

25. Комунікативний бар'єр –

- а) психологічна перешкода по дорозі адекватного розуміння інформації;
- б) емоційне відчуття, співпереживання.

Методики
для визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками

Методики визначення готовності бакалаврів правоохоронної діяльності
до соціальної взаємодії з підлітками за мотиваційно-особистісним компонентом

Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху
(Т. Елерса)

Інструкція: Вам буде запропоновано 41 питання, на кожне з яких дайте відповідь «так» чи «ні».

Текст опитувальника:

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти певний час.
2. Я легко дратуюсь, коли помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним із останніх.
5. Коли два дні поспіль у мене немає справи, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижчі за середні.
7. По відношенню до себе я вимогливіший, ніж по відношенню до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, я потім засуджую себе, оскільки знаю, що в ньому я досяг успіху.
10. У процесі роботи я потребую невеликих пауз відпочинку.
11. Ретельність – це не основна моя властивість.
12. Мої досягнення у праці не завжди однакові.

13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.
14. Засудження стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене слухною людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш жорсткими.
17. У мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це помітно.
19. За виконання роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю те, що маю зробити зараз.
21. Потрібно покладатися лише на себе.
22. У житті мало речей, важливіших за гроші.
23. Завжди, коли мені належить виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. Наприкінці відпустки я радію, що скоро вийду на роботу.
26. Коли я схильний до роботи, я роблю її краще та кваліфікованіше, ніж інші.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть працювати.
28. Коли я не маю справ, я відчуваю, що мені не по собі.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якнайкраще.
31. Мої друзі іноді вважають мене лінивим.
32. Мої успіхи певною мірою залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не ладнається, я нетерплячий.
36. Я зазвичай звертаю мало уваги свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає вищі результати, ніж інші.
38. Багато чого, за що я беруся, я не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне влади і становища.
41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, я йду до крайніх заходів для доказу своєї правоти.

Обробка та інтерпретація результатів. Ключ: Ви отримали по 1 балу за відповіді «так» на запитання 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41. Ви також отримали по 1 балу за відповіді «ні» на запитання 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Підрахунок суми набраних балів.

Від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;

від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів: помірковано високий рівень мотивації;

понад 21 бал: надто високий рівень мотивації до успіху.

Опитувальник для оцінки професійної мотивації особистості

Інструкції. Пропонований опитувальник складається з низки тверджень, кожне з яких має три різні вибори. Необхідно вибрати найбільш вірний.

Текст опитувальника:

1. Мені подобається:
  - а) виконувати будь-яку роботу, якщо я знаю, що моя праця не пропаде даремно;
  - б) вчитися всьому новому, щоб досягти поставлених у житті цілей;
  - в) робити все якнайкраще, оскільки це допоможе мені в житті.
2. Я думаю, що:
  - а) треба робити все, що доручають, якнайкраще, оскільки це допоможе мені в житті;
  - б) своєю роботою треба приносити користь оточуючим, тоді і вони дадуть відповідь тим же;
  - в) можна займатися будь-чим, якщо це наближає до досягнення поставленої мети.
3. Я люблю:
  - а) дізнаватися про щось нове, якщо мені це знадобиться в майбутньому;
  - б) виконувати будь-яку роботу якнайкраще, якщо це буде кимось помічено;
  - в) робити будь-яку справу якнайкраще, оскільки це приносить радість

оточуючим.

4. Я вважаю, що:
  - а) головне у будь-якій роботі – це те, що вона приносить користь оточуючим;
  - б) у житті необхідно все випробувати, спробувати свої сили у всьому;
  - в) у житті головне – це постійно вчитися усьому новому.
5. Мені приємно:
  - а) коли я роблю будь-яку роботу так добре, як це можу;
  - б) коли моя робота приносить користь оточуючим, оскільки це головне у будь-якій роботі;
  - в) виконувати будь-яку роботу, оскільки працювати завжди приємно.
6. Мене приваблює:
  - а) процес набуття нових знань та навичок;
  - б) виконання будь-якої роботи на межі моїх можливостей;
  - в) процес роботи, що приносить користь оточуючим.
7. Я впевнений у тому, що:
  - а) будь-яка робота цікава тоді, коли вона важлива та відповідальна;
  - б) будь-яка робота цікава тоді, коли вона приносить мені користь;
  - в) будь-яка робота цікава тоді, коли я можу майстерно її виконати.
8. Мені подобається:
  - а) бути майстром своєї справи;
  - б) робити щось самому, без допомоги;
  - в) постійно вчитися новому.
9. Мені цікаво:
  - а) вчитися;
  - б) робити все те, що помітно оточуючим;
  - в) працювати.
10. Я думаю, що:
  - а) було б краще, якби результати моєї роботи завжди були очевидні оточуючим;
  - б) у будь-якій роботі важливий результат;
  - в) необхідно швидше опанувати потрібні знання і вміння, щоб можна було

самому робити все, що хочеться.

11. Мені хочеться:

- а) займатися лише тим, що мені приємно;
- б) будь-яку справу робити якнайкраще, оскільки тільки таким чином можна зробити дійсно добре;
- в) щоб моя робота приносила користь оточуючим, оскільки це допоможе мені у майбутньому.

12. Мені цікаво:

- а) коли я роблю справу так добре, як це можуть зробити не багато;
- б) коли я навчаюся робити те, чого не вмів раніше;
- в) робити ті речі, які привертають увагу.

13. Я люблю:

- а) робити те, що дуже цінується;
- б) робити будь-яку справу, якщо мені не заважають;
- в) коли я маю чим зайнятися.

14. Мені хочеться:

- а) виконувати будь-яку роботу, оскільки мені цікавий результат;
- б) виконувати ту роботу, яка приносить користь;
- в) виконувати ту роботу, яка мені подобається.

15. Я вважаю, що:

- а) у будь-якій роботі найцікавіше – це її процес;
- б) у будь-якій роботі найцікавіше – це її результат;
- в) у будь-якій роботі найцікавіше це те, наскільки вона важлива для людей.

16. Мені приємно:

- а) вчитися всьому, що мені потім знадобиться у житті;
- б) вчитися усьому новому, незалежно від того, наскільки це потрібно;
- в) вчитися, оскільки подобається процес учіння.

17. Мене приваблює:

- а) перспектива, яка відкриється після закінчення навчання;
- б) те, що після навчання я стану необхідною людиною;

- в) у навчанні те, що воно корисне для мене.
18. Я впевнений у тому, що:
- а) те, чого я навчуся, завжди мені знадобиться;
  - б) мені завжди подобатиметься вчитися;
  - в) після навчання стану потрібною людиною.
19. Мені подобається:
- а) коли результати моєї роботи очевидно оточуючим;
  - б) коли я виконую свою роботу майстерно;
  - в) коли я виконую будь-яку справу так добре, як це можуть зробити не багато.
20. Мені цікаво:
- а) коли я якісно виконую доручену мені справу;
  - б) робити все те, що помітно для оточуючих;
  - в) якщо всі знають, що я роблю на роботі.

Бланк для відповіді

- 1.1 1а, 2в, 13а
- 1.2 4б, 5в, 13б
- 1.3 9в, 13в, 15а
- 1.4 10б, 14а, 15б
- 1.5 7а, 14б, 15в
- 1.6 8б, 11а, 14в
- 2.1 1б, 3а, 16а
- 2.2 4в, 6а, 16б
- 2.3 9а, 16в, 18б
- 2.4 10в, 12б, 17а
- 2.5 7б, 17б, 18в
- 2.6 8в, 17в, 18а
- 3.1 1в, 2а, 3б
- 3.2 5а, 6б, 11б
- 3.3 7в, 12а, 19б
- 3.4 8а, 19в, 20а
- 4.1 2б, 3в, 1в
- 4.2 4а, 5б, 6в
- 4.3 9б, 12б, 20в
- 4.4 10а, 19а, 20б

Опрацювання результатів

Методика призначена для вивчення мотивів професійної діяльності. Серед них умовно виділено чотири основні групи: 1 – мотиви власної праці, 2 – мотиви соціальної значущості праці, 3 – мотиви самоствердження у праці, 4 – мотиви професійної майстерності.

Після заповнення бланка відповідей підраховується сума у кожному стовпчику. Спочатку знаходиться абсолютна сума балів за кожною із чотирьох груп мотивів. Для цього складається окремо сума всіх стовпчиків: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6; 2.1 ... 2.6 тощо. Проте у різних групах мотивів виділено неоднакову кількість. Для їх порівняння абсолютні суми балів першої та другої груп необхідно помножити на 2, а третьої та четвертої на 3. Отримані суми мають однакову «вагу» балів і можуть порівнюватись одна з одною.

Анкета для вивчення мотиваційно структурної особистості

Інструкція. Перед вами 14 тверджень, що стосуються ваших життєвих устремлінь та деяких сторін вашого способу життя. Просимо вас висловити ставлення до них по кожному з 8 варіантів відповідей (а, б, в, г, д, е, ж, з).

№	Твердження	Згоден	Іноді	Ні	Не знаю
1а	У своїй поведінці в житті потрібно дотримуватися таких принципів: «Час – це гроші». Потрібно прагнути їх більше заробляти				
1б	«Головне – здоров'я». Потрібно берегти себе та свої нерви				
1в	Вільний час потрібно проводити з друзями				
1г	Вільний час треба віддавати сім'ї				
1д	Потрібно робити добро, навіть якщо це дорого обходиться				
1е	Потрібно робити все можливе, щоб завоювати місце під сонцем				
1ж	Потрібно набувати більше знань, щоб зрозуміти причини та сутність того, що відбувається навколо				
1з	Потрібно прагнути відкрити щось нове, створити, винайти				
2а	У своїй поведінці на роботі потрібно слідувати таким принципам: робота – це вимушена життєва необхідність				

2б	Головне – не допускати конфліктів				
2в	Потрібно прагнути забезпечити себе спокійними, зручними умовами				
2г	Потрібно активно прагнути до службової кар'єри				
2д	Головне – завоювати авторитет та визнання				
2е	Потрібно постійно вдосконалюватись у своїй справі				
2ж	У своїй роботі завжди потрібно знайти цікаве, що може захопити.				
2з	Потрібно не тільки захопитися самому, а й захопити роботою інших				
3а	Серед моїх робочих справ багато місця займають: ділове спілкування (переговори, виступи, обговорення тощо)				
3б	Особисте спілкування (на теми, які не пов'язані з роботою)				
3в	Громадська робота				
3г	Навчання, отримання нової інформації, підвищення кваліфікації				
3д	Робота творчого характеру				
3е	Робота, що безпосередньо впливає на заробіток (відрядження, додаткова)				
3ж	Робота, пов'язана з відповідальністю перед іншими				
3з	Вільний час, перекури, відпочинок				
4а	Якби мені додали вихідний день, я швидше за все витратив би його на те, щоб займатися поточними домашніми справами				
4б	Відпочивати				
4в	Розважатися				
4г	Займатися громадською роботою				
4д	Займатися навчанням, здобуттям нових знань				
4е	Займатися творчою роботою				
4ж	Робити справу, в якій відчуваєш відповідальність перед іншими				
4з	Робити справу, яка дає можливість заробити				
5а	Якби у мене була можливість по-своєму планувати робочий день, я б став швидше всього займатися тим, що складає мої основні обов'язки				
5б	Спілкуванням із людьми у справах (переговори, обговорення)				
5в	Особистим спілкуванням (розмовами, які не пов'язані з роботою)				
5г	Громадською роботою				
5д	Роботою, в якій відчуваєш користь та відповідальність				
5е	Роботою, за яку можна більше отримати				
6а	Я часто розмовляю з друзями та знайомими на такі теми: де що можна купити, як добре провести час				
6б	Про спільних знайомих				
6в	Про те, що бачу і чую навколо				

6г	Як досягти успіху в житті				
6д	Про роботу				
6е	Про свої захоплення				
6ж	Про свої успіхи та плани				
6з	Про життя, книги, кінофільми, політик				
7а	Моя робота дає мені насамперед: Достатні матеріальні засоби для життя				
7б	Спілкування з людьми, дружні стосунки				
7в	Авторитет та повага оточуючих				
7г	Цікаві зустрічі та бесіди				
7д	Задоволення від роботи				
7е	Почуття своєї корисності				
7ж	Можливість підвищувати свій професійний рівень				
7з	Можливість службового просування				
8а	Найбільше мені хочеться бути у такому суспільстві де затишно, гарні розваги				
8б	Можна обговорити робочі теми, що хвилюють тебе				
8в	Тебе поважають, вважають авторитетом				
8г	Можна зустрітися із потрібними людьми, зав'язати корисні зв'язки				
8д	Можна придбати нових друзів				
8е	Бувають відомі заслужені люди				
8ж	Усі пов'язані спільною справою				
8з	Можна виявити та розвинути свої здібності				
9а	Я хотів би на роботі бути поряд із такими людьми, з якими можна поговорити різні теми.				
9б	Яким міг би передавати свій досвід та знання				
9в	З якими можна більше заробити				
9г	Які мають авторитет та вагу на роботі				
9д	Які можуть навчити чогось корисного				
9е	Які змушують тебе ставати активнішими на роботі				
9ж	Які мають багато знань та цікавих ідей				
9з	Які готові підтримати в різних ситуаціях				
10а	До теперішнього часу я маю в достатній мірі матеріальний добробут				
10б	Можливість цікаво розважатися				
10в	Хороші умови життя				
10г	Хорошу сім'ю				
10д	Достатньо можливостей цікаво проводити час у суспільстві				
10е	Повага, визнання та подяка інших				
10ж	Почуття корисності для інших				
10з	Створення чогось цінного, корисного				
11а	Найбільше мені подобається ся, коли не треба думати про нагальні турботи				
11б	Є комфортне, приємне оточення				
11в	Навколо позитивного, весела метушня				
11г	Має бути проведення час у веселому товаристві				
11д	Відчуваю почуття змагання, пошуку				

11е	Переживаю почуття активної напруги та відповідальності				
11ж	Занурений у свою роботу				
11з	Включений у спільну роботу з іншим				
12а	Коли мене досягає невдача, не виходить те, що я хочу я злюся на себе				
12б	Намагаюся перейти на щось приємне				
12в	Злюсь на те, що мені завадило				
12г	Намагаюся залишатися спокійним				
12д	Чекаю, коли пройде перша реакція, і спокійно аналізую, що сталося				
12е	Намагаюся зрозуміти, у чому я сам був винен				
12ж	Намагаюся зрозуміти причини невдачі та виправити становище				

Обробка та інтерпретація результатів

Відповіді переводяться в бали: «згодний з цим» – 2 бали, «коли як» – 1 бал «ні», «не згоден» або «не знаю» – 0 балів. Бали підсумовуються за такими шкалами: життєзабезпечення (Ж), комфорт (К), соціальний статус (СС), спілкування (С), загальна активність (ЗА), творча активність (ТА), соціальна корисність (СК). Якщо респондент набирає найвищі бали за шкалами ЗА, ТА і СК, то у нього виражений «робочий» мотиваційний профіль особистості. Якщо найбільш високі бали за шкалами Ж, К, СС, С (або однаково з іншими шкалами), то у нього виражений «загальноспоживацький» мотиваційний профіль особистості.

Ключ

Життєзабезпечення – відповіді: 1а, 1б; 2а, 3а, 4е, 5а, 6з, 8а, 10д, 11а, 12а.

Комфорт – відповіді: 1е, 2г, 7в, 7г; 8в, 8з; 9в, 9г, 9е; 1г, 1ж, 11д, 12д, 12е.

Спілкування-відповіді: 1в, 2д, 3д, 4б, 4в; 7б, 7з; 8б, 8г; 9д, 9з; 10а, 11г, 12в.

Сума всіх балів за цими шкалами характеризує загальноспоживацьку спрямованість особистості. Загальна активність (ЗА) – відповіді: 1г, 1з, 4а, 4г; 5з, 6а, 6б, 6г, 7д, 9а, 10в, 12з. Творча активність (ТА) – відповіді: 1ж, 1з, 2е, 2ж, 3ж, 4д, 5д, 5е, 6е, 7е, 7ж, 8д, 8ж, 10ж, 11з, 12г. Соціальна корисність (СК) – відповіді: 1д, 2з, 3г, 3д, 4в, 4ж, 5г, 5ж; 6ж, 8е, 9ж, 10б, 10е, 11е, 11ж; 12ж.

Тест щодо перевірки наявних у вас емпатійних тенденцій

Інструкція. Відповідаючи на кожне з 36 тверджень, приписуйте своїм відповідям такі числа: якщо відповіли «не знаю» – 0, «ні, ніколи» – 1, «іноді» – 2, «часто» – 3, «майже завжди» – 4 і відповіді «так, завжди» – 5.

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, ніж книги із серії «Життя чудових людей».
2. Дорослих дітей дратує турбота батьків.
3. Мені подобається розмірковувати про причини успіхів та невдач інших людей.
4. Серед усіх телевізійних передач віддаю перевагу музичним каналам.
5. Надмірну дратівливість і несправедливі закиди хворого треба терпіти, навіть якщо вони продовжуються роками.
6. Хворій людині можна допомогти навіть словом.
7. Стороннім людям не слід втручатися у конфлікт між двома особами.
8. Старі люди, як правило, уразливі не без причин.
9. Коли я в дитинстві слухав сумну історію, на мої очі самі по собі наворачалися сльози.
10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.
11. Я байдужий до критики на мою адресу.
12. Мені більше подобається розглядати портрети, ніж картини з краєвидами.
13. Я завжди все батькам прощав, навіть якщо вони були неправі.
14. Якщо кінь погано тягне, його треба хльостати.
15. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то відчуваю, ніби це відбувається зі мною.
16. Батьки ставляться до своїх дітей справедливо.
17. Бачачи підлітків або дорослих, що сваряться, я втручаюся.
18. Я не звертаю уваги на поганий настрій своїх батьків.
19. Я довго спостерігаю за поведінкою птахів і тварин, відкладаючи інші справи.
20. Фільми та книги можуть викликати сльози тільки у несерйозних людей.
21. Мені подобається спостерігати за поведінкою незнайомих людей.

22. У дитинстві я приводив додому бездомних кішок та собак.
23. Усі люди необгрунтовано озлоблені.
24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться її життя.
25. У дитинстві молодші за віком ходили за мною по п'ятах.
26. Побачивши покаліченої тварини я намагаюся їй чимось допомогти.
27. Людині стане легше, якщо уважно вислухати її скарги.
28. Побачивши вуличну подію, намагаюся не потрапляти до числа свідків.
29. Молодшим подобається, коли я пропоную їм свою ідею, справу або розвагу.
30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій свого господаря.
31. Із скрутної конфліктної ситуації людина повинна виходити самотійно.
32. Якщо дитина плаче, на те є свої причини.
33. Молодь повинна завжди задовольняти будь-які прохання та дивацтва старих людей.
34. Мені хотілося розібратися, чому деякі товариші іноді були задумливими.
35. Безпритульних домашніх тварин слід відловлювати та знищувати.
36. Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

Перш ніж порахувати отримані результати, перевірте, ступінь відвертості, з якою Ви відповідали. Чи не відповіли Ви «не знаю» на деякі із тверджень під номерами 3, 9, 11, 13, 28; 36, а також чи не помітили Ви пункти 11, 13, 15, 27 відповідями «так, завжди». Якщо це так, то Ви не побажали бути відвертими перед собою, а в деяких випадках прагнули виглядати в кращому світлі. Результатам можна довіряти, якщо Ви дали не більше трьох нещирих відповідей. Тепер підсумуйте всі бали, приписані відповідям на пункти: 2, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 5, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 32. Співвіднесіть результат зі шкалою розвиненості емпатійних тенденцій. Якщо Ви набрали від 82 до 90 балів – це дуже високий рівень емпатійності, від 63 до 81 бала – висока емпатійність, від 37 до 62 балів – нормальний рівень, 12-36 балів – низький рівень емпатійності, 11 балів і менш – дуже низький рівень.

Опитувальник для діагностики сформованості особистісних якостей

1. З учора я планую свої справи на наступний день.
2. Чорнову роботу (прибирання території, чищення зброї...) виконую з небажанням.
3. Прочитую до заняття не лише основну, а й частину додаткової літератури.
4. Життя моїх однолітків за межами ЗВО проходить повз мене.
5. Я люблю співати.
6. Я завжди радію успіхам інших.
7. Я люблю наводити порядок у себе вдома та навчальному місці.
8. Заперечую, коли мене обирають до активу групи.
9. У мене не вистачає часу стежити за книжковими новинками.
10. Знайомлячись із витвором мистецтва (фільмом, книгою, музикою...), можу розчулюватися до сліз.
11. Часто мені не вдається зробити те, що я намітив.
12. Свої обіцянки я завжди виконую.
13. Мені постійно доводиться комусь допомагати.
14. Я дуже чутливий до танцювальної музики.
15. З джерел інформації віддаю перевагу телебаченню та кіно.
16. Вважаю, що готуватися до всіх занять неможливо.
17. Можу кілька годин поспіль ефективно займатися фізичними вправами та роботою.
18. Ніколи не втрачаю нагоди побувати в театрі, музеї.
19. Буває, що під час театральної дії, я їм цукерки, морозиво.
20. Важке завдання волію списати у сусіда, а не самому вирішувати.
21. На моєму робочому столі зазвичай порядок.
22. Головне для мене – зробити роботу вчасно, а якість – як вийде.
23. Нестриманість і підвищений тон можна пробачити, якщо обстоюєш свою правоту.
24. Беру участь у мистецькій самодіяльності.

25. Іноді я розмовляю не про те, що думаю.
26. Як правило, я затягую відповідь на отриманий лист.
27. Доглядаю тварин.
28. У мене постійно виникають ідеї про те, що можна зробити у групі.
29. Кілька разів мені довелося збрехати.
30. Займаючись розумовою роботою, можу пожертвувати розвагами, відпочинком.
31. Повернувшись додому в брудному взутті, я відразу ж приводжу його до ладу.
32. У період вимушеної бездіяльності (очікування чогось, хвороба) знаходжу собі заняття.
33. Якщо людина зі зв'язками, я намагаюся зав'язати з нею дружбу.
34. Трапляється, що на семінарах висловлюю дискусійний погляд, який не збігається із спільною думкою.
35. Мене турбує гра акторів на сцені.
36. Іноді я вдаю, що розумію співрозмовника, щоб не здатися нерозумним.
37. Часто у мене не вистачає терпіння довести розпочату справу до кінця.
38. Рівень моїх розумових здібностей цілком достатній.
39. Виконання громадських обов'язків у групі приносить мені задоволення.
40. Під час танцю для мене найголовніше рухатись.
41. Не відкладаю на завтра те, що можу зробити сьогодні.
42. Правила поведінки у громадських місцях я завжди виконую.
43. Мої інтереси потребують терпіння, посидючості.
44. На зборах волію мовчати, хоча маю свою точку зору.
45. Є полотна живопису, перед якими я простояв не одну хвилину.
46. Зайнятість суспільною, домашньою роботою, спортом тощо несприятливо позначається на моєму навчанні.
47. Погано виконана робота не дає мені спокійно відпочивати.
48. Я завжди тішуся, отримуючи важкі завдання.
49. Я стежу за своєю зовнішністю.
50. Заради власного невеликого відкриття, годинами, тижнями, вирішую одну й ту саму проблему.

51. Ситуація, коли в один день випадає три контрольні роботи, не застає мене зненацька, оскільки підготовку до них заздалегідь планую.
52. Якщо на упорядкуванні території мене не забезпечили знаряддям праці, то я застосовую підручні засоби.
53. Якщо передають класичну музику я вимикаю її.
54. Якщо мій товариш відстає у навчанні, у роботі, знаходжу можливість, щоб допомогти йому.
55. Не пропускаю жодного нового заходу у культурному житті міста.
56. Часто я спішу на заняття, не встигши поснідати.
57. Домашня праця мене обтяжує.
58. Я завжди переходжу вулицю в належному місці.
59. Не виношу критики.
60. Підручника мені достатньо, щоб підготуватися до занять.
61. Можу пропустити заняття без вагомих причин.
62. Іноді я викидаю дрібне сміття з вікна.
63. Під час сварки не вибираю виразів, можу вжити брутальний сленг.
64. Я збираю записи з класичною музикою.
65. Коли товариші обмінюються цікавою науковою інформацією, я зазвичай тільки слухаю.
66. У моєму житті були ситуації, які мені не хочеться згадувати.
67. Можу кілька годин поспіль ефективно займатися розумовою працею.
68. Не знаючи відповіді на питання, сподіваюся на підказку.
69. Якщо той, хто відповідає, не може пов'язати кілька слів, мені смішно.
70. Мені подобається гучно увімкнена музика.
71. Якщо настала смуга невдачі у навчанні, то в мене зникає бажання займатися.
72. Я завжди погоджуюсь з тією оцінкою, яку мені поставив викладач.
73. Постійно маю громадські доручення.
74. Я люблю вчитися.
75. Збираю книги з мистецтва, репродукції.
76. Кожну річ кладу на місце.

77. Виконання чорнової роботи вважаю приниженням особистості.
78. Всім подарункам віддаю перевагу квітам.
79. Можу підтримати розмову на будь-яку тему.
80. На уроці мене так і тягне поставити запитання викладачеві не на тему.
81. Коли доводиться пропускати заняття, мені стає незручно.
82. Люблю возитися з рослинами.
83. За будь-яких обставин прагну до розваг.
84. Літні люди дратують мене своєю буркотливістю, повільністю.
85. Гарно зроблена річ допомагає мені створити щось подібне.
86. Мій стиль – ліквідувати прогалини у знаннях під час підготовки до іспитів.
87. Люблю відтягувати роботу з надією на те, що мені допоможуть.
88. Якщо мене критикують, то в боргу не залишусь.
89. Не встигаючи виконати те, що намітив, знаходжу собі виправдання.
90. Мені досить спільного знайомства з явищем, нехай інші пізнають їхню сутність.
91. Я приходжу за 10 хвилин до початку заняття.
92. Люблю тривалі перерви у заняттях, роботі.
93. Я погоджуся на безкоштовну додаткову роботу після виконання завдання.
94. Життя здається мені сірим і нудним.
95. Коли я присутній на концерті, у мене виникає бажання стати виконавцем.
96. Я роблю ранкову зарядку.
97. Мене обтяжує необхідність гаяти час на нецікаву, хоч і потрібну чорнову роботу.
98. Я часто захоплююсь новою справою, але швидко до неї пропадає інтерес.
99. Поважаю людей, які мають брендові речі.
100. У мене не вистачає терпіння додивитися фільм, знятий за твором класичної літератури.
101. Якщо я ґрунтовно готуюся до семінару з однієї дисципліни, то інші дисципліни залишаються непідготовленими.
102. Взявшись за роботу, роблю її якнайкраще.
103. Люблю пожартувати з відповідального товариша: підказати невпопад, скласти

гримасу тощо.

104. Іноді я їм щось на лекції, у кіно, у маршрутці.
105. Нову інформацію волію отримувати від інших людей, а не з книг.
106. Часом я спішу на заняття, не встигнувши прибрати постіль.
107. При виконанні господарських справ, наприклад під час походу, я невпевнено почуваюся.
108. Зберігаю витяги, вирізки з газет, журналів.
109. Якщо на упорядкуванні території не підготовлено фронту робіт, я беру це на себе.
110. Читаючи книгу, я зазвичай пропускаю опис природи.
111. Громадські доручення виконую без нагадування.
112. Під час сільгоспробіт думаю про відпочинок, намагаюся якнайшвидше виконати завдання.
113. Якщо я бачу в аудиторії безлад (брудна дошка, сміття, стільці не на місці тощо), то тут же усуваю його.
114. У вільний час малюю, вишиваю, займаюся виробами, граю на музичному інструменті.
115. Під час підготовки до занять товариші звертаються до мене з проханням пояснити незрозуміле.

Обробка даних

1. Ставляться плюси при збігу зі шкалою.
2. Підсумовується кількість плюсів за шкалою: якщо сума плюсів дорівнює 8 і більше, то анкета не обробляється, оскільки відповіді вважаються необ'єктивними.
3. Ставляться бали за збіг за шкалами властивостей особистості.
4. Підсумовується кількість балів за кожною шкалою.
5. Будується профіль за п'ятьма особистісними властивостями.

Обробка результатів опитувальника

Організованість	Працьовитість	Дисциплінованість	Громадянськість	Допитливість
1 – так	2 – ні	3 – ні	4 – так	5 – так
6 – так	7 – так	8 – ні	9 – ні	10 – так
11 – ні	12 – так	13 – так	14 – ні	15 – так
16 – ні	17 – так	18 – так	19 – ні	20 – ні
21 – так	22 – ні	23 – ні	24 – ні	25 – так
26 – ні	27 – так	28 – так	29 – так	30 – ні
31 – так	32 – так	33 – ні	34 – так	35 – так
36 – ні	37 – ні	38 – так	39 – ні	40 – ні
41 – да	42 – так	43 – ні	44 – так	45 – так
46 – ні	47 – так	48 – так	49 – так	50 – так
51 – так	52 – так	53 – так	54 – так	55 – ні
56 – ні	57 – ні	58 – ні	59 – ні	60 – так
61 – ні	62 – ні	63 – ні	64 – ні	65 – так
66 – ні	67 – так	68 – ні	69 – ні	70 – ні
71 – ні	72 – так	73 – так	74 – так	75 – так
76 – так	77 – ні	78 – так	79 – так	80 – так
81 – так	82 – так	83 – ні	84 – так	85 – так
86 – ні	87 – ні	88 – ні	89 – ні	90 – ні
91 – так	92 – ні	93 – так	94 – ні	95 – так
96 – так	97 – ні	98 – ні	99 – ні	100 – ні
101 – ні	102 – так	103 – ні	104 – ні	105 – ні
106 – ні	107 – ні	108 – так	109 – так	110 – ні
111 – так	112 – ні	113 – так	114 – так	115 – так

Тестова карта самооцінки рівня професійної толерантності

Інструкція. Якщо твердження повністю відповідає Вашій думці, у матриці відповідей поруч із відповідним номером твердження поставте бал «5». Чим менше твердження відповідає Вам, тим нижче Ваша оцінка (5-4-3-2-1-0). Оцінку «0» ставте, якщо твердження суперечить Вашим поглядам.

Матриця відповідей

1	7	13	19	25	31	37	43	49
2	8	14	20	26	32	38	44	50
3	9	15	21	27	33	39	45	51
4	10	16	22	28	34	40	46	52
5	11	17	23	29	35	41	47	53
6	12	18	24	30	36	42	48	54

1. Ви впевнені, що здобуття професійної освіти за обраною спеціальністю дозволить Вам вільно володіти ситуацією у майбутньому.
2. Немає бар'єрів, які для Вас непереборні на шляху професійного вдосконалення.
3. Вам легше організувати себе для діяльності, якщо у Вас є зовнішній обмежувач.
4. Ви важко входите до нового колективу.
5. Ваш професійний вибір викликаний переконанням у престижності обраної професії у суспільстві.
6. Вважаєте за краще не розмірковувати про сутність професійних цінностей.
7. Ви вірите у становлення громадянського суспільства в Україні.
8. У процесі навчання у Вас змінилися уявлення про свої професійні можливості.
9. Ви вважаєте, що кожен інститут громадянського суспільства має свої переваги.
10. Вас лякає перспектива підвищення на посаді через збільшення відповідальності.
11. Ваше рішення вибрати цю професію викликано можливими перспективами кар'єрного зростання.
12. Вважаєте, що має сенс слідувати груповим цінностям, якщо сама група впливова у корпоративному середовищі.
13. Вам важливо відчувати свою приналежність до певної професійної групи.
14. Вважаєте, що для досягнення успіхів у професійній діяльності необхідно в першу чергу вміти налагоджувати взаємини у трудовому колективі.
15. Ви віддаєте перевагу роботі під керівництвом «жорсткого» керівника.
16. У вирішенні важливих професійних питань Ви часто приймаєте ініціативу.
17. У процесі навчання найбільший інтерес у Вас викликає індивідуальна самостійна робота.
18. Порушення корпоративних «правил гри» не така страшна подія. Головне – не зраджувати собі.
19. Ви схильні постійно аналізувати та осмислювати свою професійну діяльність.
20. Вам не важко без роздумів дотримуватися правил, прийнятим «командою», у якій перебуваєте.
21. Вважаєте, що без тиску керівника жоден колектив не буде працювати з максимальною віддачею.

22. У разі труднощів Ви припиняєте розпочату справу, втрачаючи до неї інтерес.
23. Ви детально знаєте бібліотечний фонд університету у контексті задоволення власних професійних інтересів.
24. Ви переконані, що групові цінності є обов'язковою умовою ефективності групи, оскільки вони виражають її філософію та дух.
25. Ваші знайомі, друзі частіше за інших звертаються до Вас як арбітра у суперечці.
26. Вам важко імітувати згоду з рішенням групи, якщо вона для Вас є неприйнятною.
27. Вам не важливий стиль взаємовідносин у колективі.
28. Ви відчуваєте задоволення, коли в монотонну діяльність входить чинник, що її ускладнює.
29. При виборі професії першочерговими були матеріальні міркування.
30. Ви відчуваєте дискомфорт при незгоді з групою, але не висловлюєте його публічно.
31. Людина – творець свого успіху, зокрема і професійного.
32. Не відіграють вирішальної ролі сумніви оточуючих у вашій професійній компетентності. Головне – Ви впевнені в ній.
33. Вважаю, що основним принципом діяльності співробітника ОВС є повага до людської гідності.
34. Вам легко вдається переконувати оточуючих у своїй правоті.
35. Ви впевнені, що отримані професійні знання зроблять Ваше життя насичене, цікавіше.
36. При принциповому неприйнятті корпоративних цінностей віддайте перевагу розриву з групою.
37. Ви намагаєтеся прогнозувати зміни у професійній сфері і своє місце у ній.
38. Ви надаєте перевагу самостійному вибору оптимальних джерел професійного знання, оскільки добре орієнтуєтеся в них.
39. Вам шкода тих, кого принижують у колективі. З іншого боку, вони самі винні – не мають переваг. Захищати їх – безнадійно псувати стосунки.
40. Ви віддаєте перевагу зіпсувати особисті стосунки, але відстояти професійні

інтереси.

41. За відсутності власної потреби у навчанні Ви підкорилися обставинам, які сильніші за Вас, і прийшли вчитися.
42. Ви свідомо відчуваєте наближення конфлікту в колективі та заздалегідь дистанціюєтеся від «епіцентру».
43. Акцент у здобутті професійних знань Ви робите на самоосвітніх зусиллях.
44. Ви впевнені, що оточуючі частіше схильні не розкривати секрети своєї професійної успішності, і Ви їх не засуджуєте.
45. Умовою Вашої ефективної роботи є така сама робота оточуючих.
46. Ви готові у вільний час активно займатися самоосвітою.
47. Провідною причиною Вашого вступу до університету стало бажання своєю майбутньою діяльністю приносити користь суспільству.
48. Ви завжди намагаєтеся не допустити, щоб конфлікт не переріс у сварку.
49. Ви впевнені у своїй здатності конкурувати у сфері професійної діяльності.
50. Ви детально знаєте ту сферу, де має бути Ваша професійна реалізація.
51. Поділяєте думку про те, що людина з «команди» не повинна обстоювати судження, що йдуть у розріз з колективними.
52. У Вас немає бажання бути в числі тих, що відзначаються як кращий або найгірший працівник. Цілком влаштовує «золота середина».
53. Навчання в університеті дозволяє Вам набути необхідної професійної майстерності, Ви не хочете надалі відчувати професійну «неповноцінність».
54. У будь-якому конфлікті бачите позитив: назовні виходять глибинні протиріччя, які переборні шляхом узгодження інтересів.

Методика діагностики «емоційного інтелекту»

(за М. Холлом)

Інструкція: Перед вами 30 тверджень, які відображають різні аспекти вашого життя. Просимо Вас висловити ставлення до них. Намагайтеся відповідати швидко, не замислюючись довго над відповідями, відповідайте на запитання послідовно.

Бланк відповідей

№	Висловлювання	Повністю не згоден	В основному не згоден	Майже не згоден	Майже згоден	В основному згоден	Повністю згоден
1.	Для мене як від'ємні, так і позитивні емоції є джерелом знання про те, як чинити в житті						
2.	Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я маю змінити у своєму житті						
3.	Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку						
4.	Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів						
5.	Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя						
6.	Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор						
7.	Я стежу за тим, як я почуваюся						
8.	Після того як щось зачепило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями						
9.	Я здатний вислуховувати проблеми інших людей						
10.	Я не зациклююся на негативних емоціях						
11.	Я чутливий до емоційних потреб інших						
12.	Я можу діяти на інших людей заспокійливо						
13.	Я можу змусити себе знову і знову стати перед перешкодою						
14.	Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо						
15.	Я адекватно реагую на настрої, спонукання та бажання інших людей						
16.	Я можу легко входити в стан спокою, готовності та зосередженості						
17.	Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативних почуттів і розбираюсь, у чому проблема						
18.	Я здатний швидко заспокоїтись після несподіваного засмучення						

19.	Знання моїх істинних почуттів важливе для підтримки «хорошої форми»						
20.	Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито						
21.	Я можу добре розпізнавати емоції щодо виразу обличчя						
22.	Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти						
23.	Я добре вловлюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують						
24.	Люди вважають мене хорошим знавцем переживань інших людей						
25.	Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще керують своїм життям						
26.	Я здатний покращити настрій інших людей						
27.	Зі мною можна порадитися з питань взаємин між людьми						
28.	Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей						
29.	Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей						
30.	Я можу легко відключитися від переживання неприємностей						

Обробка результатів. Ключ

Шкала «Емоційна поінформованість» – пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала «Управління своїми емоціями» – пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала «Самотивація» – пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала «Емпатія» – пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» – пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29.

Рівні парціального емоційного інтелекту відповідно до знаку результатів: 14 і більше – високий; 8–13 – середній; 7 і менше – низький. Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака визначається за такими кількісними показниками: 70 і більше – високий; 40–69 – середній; 39 і менше – низький.

Методика діагностики вольового потенціалу особистості

Інструкція. Перед вами 15 тверджень, які відображають різні аспекти вашого життя. Просимо вас висловити ставлення до них. Намагайтеся відповідати швидко, не замислюючись довго над відповідями, відповідайте послідовно.

Бланк відповідей

№	Твердження	Так	Не знаю	Ні
1.	Чи спроможні Ви завершити розпочату роботу, яка Вам нецікава, незалежно від того, чи дозволяють час і обставини відірватися і потім знову повернутися до неї?			
2.	Чи подолаєте Ви без особливих зусиль внутрішній опір, коли потрібно зробити щось неприємне (наприклад, піти на чергування у вихідний день)?			
3.	Потрапляючи в конфліктну ситуацію (у навчанні або в побуті), чи можете Ви взяти себе в руки настільки, щоб поглянути на ситуацію з боку, з максимальною об'єктивністю?			
4.	Якщо Вам прописана дієта, чи зможете Ви подолати всі кулінарні спокуси?			
5.	Чи знайдете Ви сили стати ранком раніше звичайного, як було заплановано ввечері?			
6.	Чи залишитеся Ви на місці події, щоб дати свідчення?			
7.	Чи швидко Ви відповідаєте на листи?			
8.	Якщо у Вас викликає страх майбутнього польоту на літаку або відвідування стоматолога, чи зумієте Ви без особливих зусиль подолати це почуття і в останній момент не змінити свого наміру?			
9.	Чи прийматимете Ви дуже неприємні ліки, які вам наполегливо рекомендують лікарі?			
10.	Чи дотримаєте Ви обіцянку, навіть якщо її виконання принесе Вам чимало клопоту, інакше кажучи, чи є ви людиною слова?			
11.	Чи без вагань Ви вирушаєте в подорож (ділову поїздку) до незнайомого міста?			
12.	Чи суворо Ви дотримуетесь розпорядку дня занять, прибирання та інших справ?			
13.	Чи ставитеся Ви неохоче до бібліотечних боргів?			
14.	Чи відверне Вас дуже цікава телепередача від виконання термінової роботи?			
15.	Чи зможете Ви перервати сварку і замовкнути, якими б образливими не здавалися вам слова протилежного боку?			

Обробка результатів

Відповідь «так» оцінюється у 2 бали; «не знаю» – 1 бал; «ні» – 0; потім підсумовуються отримані бали. Якщо ви набрали:

1–12 балів – з силою волі справи у вас є проблеми. Ви просто робите те, що легше та цікавіше, навіть якщо це може зашкодити вам. До обов'язків нерідко ставитеся абияк, що буває причиною неприємностей. Ваша позиція виражається приблизно так: «Що мені, найбільше потрібно?». Будь-яке прохання, будь-який обов'язок ви сприймаєте мало не як фізичний біль. Справа тут не тільки в слабкій волі, а й в егоїзмі. Постарайтеся поглянути на себе з урахуванням цієї оцінки, можливо, вона допоможе вам змінити своє ставлення до оточуючих і дещо переробити у своєму характері.

13–21 бал – сила волі у вас середня. Якщо натрапите на перешкоду, то почнете діяти, щоб подолати її. Але якщо побачите обхідний шлях, скористаєтеся ним. Неприємну роботу намагаєтеся виконати, хоча й без задоволення. З доброї волі зайвих обов'язків на себе не візьмете. Іноді це негативно позначається на ставленні до вас керівників, що не з кращого боку характеризує і в очах оточуючих.

22–30 балів – із силою волі у вас все гаразд. На вас можна покластися – ви не підведете. Вас не лякають ні нові доручення, ні далекі поїздки, ні ті справи, які інших лякають, але іноді ваша тверда і непримиренна позиція з непринципових питань докучає оточуючим. Сила волі – це добре, але необхідно мати ще й такі якості, як гнучкість, поблажливість, доброта.

Методика для дослідження комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ)

Інструкція. Курсантам пропонується відповісти на 40 запитань. Якщо відповідь позитивна, то потрібно поставити знак «+», якщо негативна – знак «-».

1. Чи багато у Вас друзів, з якими постійно спілкуєтеся?
2. Чи вдається Вам схилити більшість своїх товаришів до ухвалення ними вашого рішення?

3. Чи довго Вас турбує почуття образи, заподіяної Вам чи комусь з ваших друзів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
5. Чи маєте Ви прагнення встановити нові знайомства з людьми?
6. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час із книгами чи за якимось заняттям, ніж із людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні ваших намірів, чи легко Ви відступаєте від них?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакт з людьми, які значно старші за вас за віком?
10. Чи любите Ви вигадувати чи організувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?
11. Чи важко Вам включитися в нові для вас компанії? Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які треба було б виконати сьогодні?
12. Чи легко встановлювати контакти з незнайомими людьми?
13. Чи прагнете Ви домогтися, щоб ваші товариші діяли з вашими планами, думкою?
14. Чи важко Ви освоюєтеся у новому колективі?
15. Чи правда, що у Вас немає конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
16. Чи прагнете Ви при нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?
17. Бланк для відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32
33	34	35	36	37	38	39	40

Ключ

Комунікативні здібності	Організаторські здібності
1+ 3- 5+ 7- 9+ 11- 13+ 15- 17- 19- 21+ 23- 25- 27- 29+ 31- 33+ 35- 37+ 39-	2+ 4- 6+ 8- 10+ 12- 14+ 16- 18+ 20- 22+ 24- 26- 28- 30+ 34+ 36-38+ 40-

Визначаємо оцінний коефіцієнт (К) за формулою $K = m/20$, де m – кількість відповідей, що збігаються з ключем, 20 – максимально можливе число збігів.

Оцінна шкала

Здібності	Рівні				
	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
Комунікативні	0,1–0,43	0,44–0,53	0,34–0,63	0,66–0,75	0,76–1
Організаторські	0,2–0,35	0,56–0,65	0,64–0,7	0,71–0,8	0,81–1,0

Методика для діагностики комунікативної установки

Інструкція. Вам треба відповісти «так» чи «ні», на твердження.

1. Мій принцип у стосунках із людьми: довіряй, але перевіряй.
2. Краще думати про людину погано і помилятися, ніж навпаки (думати добре та помилитися).
3. Високопосадовці, як правило, спритники та хитруни.
4. Сучасна молодь розучилася відчувати глибоке почуття любові.
5. З роками я став більш потайливим, оскільки часто доводилося розплачуватись за свою довірливість.
6. Практично в будь-якому колективі є заздрість або підсиджування.
7. Більшість людей позбавлені співчуття до інших.
8. Більшість працівників на підприємствах та в установах намагається прибрати до рук усе, що погано лежить.
9. Підлітки здебільшого сьогодні виховані гірше, ніж будь-коли.
10. У моєму житті часто зустрічалися цинічні люди.
11. Буває так: робиш добро людям, а потім шкодуєш про це, оскільки вони платять невдячністю.
12. Добро має бути з кулаками.
13. З нашим народом можна побудувати щасливе суспільство в недалекому майбутньому.
14. Нерозумних довкола себе бачиш частіше, ніж розумних.
15. Більшість людей, з якими доводиться мати ділові стосунки, розігрують із себе порядних, але, по суті, вони інші.

16. Я дуже довірлива людина.
17. Мають рацію ті, хто вважає: треба більше боятися людей, а не звірів.
18. Милосердя в нашому суспільстві найближчим часом залишиться ілюзією.
19. Наша дійсність робить людину стандартною.
20. Вихованість у моєму оточенні, на роботі – рідкісна якість.
21. Практично я завжди зупиняюся, щоб відповісти на запитання перехожого.
22. Більшість людей піде на аморальні вчинки заради особистих інтересів.
23. Люди, зазвичай, безініціативні у роботі.
24. Літні люди здебільшого показують свою озлобленість кожному.
25. Більшість людей на роботі люблять попліткувати один про одного.

Обробки даних

Ознаки негативної установки

1. Завуальована жорстокість у взаєминах людей, у судженнях про них. Про завуальовану жорстокість у відношенні до людей свідчать такі варіанти відповідей (у дужках вказується кількість балів, що нараховуються за відповідний варіант): 1 – так (3), 6 – так (3), 11 – так (7), 16 – ні (3), 21 – ні (4). Максимально можна набрати 20 балів. Чим більше зароблених очок, тим чіткіше виражена завуальована жорстокість у ставленні до людей.
2. Відкрита жорстокість у відносинах людей. Про відкриту жорстокість Ви можете стверджувати з таких питань з вищенаведеного опитувальника: 2 – так (9), 7 (8), 12 (10), 17 (10), 22 (8).
3. Обґрунтований негативізм у судженнях людей. Обґрунтований негативізм виявляється у таких питаннях і варіантах відповідей: 3 – так (1), 8 – так (1), 13 – ні (1), 18 – так (1), 23 – так (1). Максимальна кількість балів – 5. Однак привертає увагу особливий тип опитуваних. Вони демонструють дуже виражену жорстокість.
4. Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів у сфері взаємин з партнерами та у спостереженні за соціальною дійсністю. Про

наявність такого компонента в негативній установці свідчать такі питання зі згаданого опитувальника: 4 – (2), 9 – так (2), 14 – так (2), 19 – так (2), 24 – так (2). Максимальна кількість балів – 10.

5. Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими. Про негативний особистий досвід контактів свідчать питання: 5 – так (5), 10 – так (5), 15 – так (5), 20 – так (4), 25 – так (1).

Негативна комунікативна установка

Показники	Максимум балів	Вами отримані бали	Відсоток від максимуму балів
Завуальована жорстокість	20		
Відкрита жорстокість	45		
Обґрунтований негативізм	5		
Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів	10		
Негативний досвід	20		
Всього:	100		

Про низький рівень загальної комунікативної толерантності свідчать такі особливості поведінки:

1. Ви не вмієте або не хочете розуміти чи приймати індивідуальність інших людей. Перевірте себе: наскільки Ви здатні приймати або не приймати індивідуальність людей, що зустрічаються Вам. Нижче наводяться судження. Скористайтесь оцінками від 0 до 3 балів, щоб висловити, наскільки вірні вони по відношенню особисто до Вас: 0 балів – зовсім невірно, 1 – вірно певною мірою, 2 – вірно значною мірою, 3 – вірно вищою мірою. Закінчивши оцінку суджень, підрахуйте кількість отриманих балів, але будьте щирими.

Судження	Бали
1. Повільні люди зазвичай діють мені на нерви	
2. Мене дратують метушливі, непосидючі люди	
3. Гучні дитячі ігри не переношу	
4. Оригінальні, нестандартні особистості найчастіше впливають на мене негативно	
5. Бездоганна у всіх відносинах людина, насторожила б мене	
Всього:	

2. Оцінюючи поведінку, спосіб думок чи негативні характеристики людей, Ви розглядаєте як зразок себе. Перевірте себе: чи немає у Вас тенденції оцінювати

людей, виходячи з власного «Я». Ступінь згоди з судженнями виражайте в балах – від 0 до 3:

Судження	Бали
1. Мене зазвичай виводить із рівноваги некмітливий співрозмовник 2. Мене дратують любителі поговорити 3. Я б обтяжувався розмовою з байдужим для мене попутником у поїзді, літаку, якщо він виявить ініціативу 4. Я б обтяжувався розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань та культури 5. Мені важко порозумітися з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене Всього:	

3. Ви не вмієте приховувати чи хоча б згладжувати неприємні почуття, що виникають при взаємодії з некоммунікбельними якостями у партнерів. Перевірте себе: якою мірою Ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некоммунікбельними якостями людей (ступінь згоди з судженнями оцінюйте від 0 до 3 балів):

Судження	Бали
1. Зазвичай сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться за заслугами 2. Мене часто дорікають за буркотливість 3. Я довго пам'ятаю завдані мені образи тими, кого я ціную чи поважаю 4. Не можна прощати товаришам по службі безтактні жарти 5. Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, я на нього тим не менш ображусь Всього:	

4. Ви прагнете переробити, перевиховати свого партнера. Перевірте себе: чи є у Вас схильність переробляти та перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3 балів)):

Судження	Бали
1. Я засуджую людей, які жаліються 2. Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при нагоді розповідають про свої хвороби 3. Я намагаюся уникати розмови, коли хтось починає скаржитися на своє сімейне життя 4. Зазвичай я без уваги вислуховую сповіді друзів (подруг) 5. Мені іноді подобається дозволити когось із рідних чи друзів Всього:	

5. Ви бажаєте підігнати партнера під себе, зробити його зручним. Перевірте себе: якою мірою Ви схильні підганяти партнерів під себе (оцінка суджень від 0 до 3 балів):

Судження	Бали
1. Як правило, мені важко йти на поступки партнеру 2. Мені важко ладнати з людьми, у яких поганий характер 3. Зазвичай я важко пристосовуюсь до нових партнерів по спільній роботі 4. Я утримуюсь підтримувати стосунки з дивними людьми 5. Найчастіше я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер має рацію Всього:	

6. Ви не вмієте прощати іншому його помилки, незручність, ненавмисно завдані вам неприємності. Перевірте себе: чи властива вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 0 до 3 балів):

Судження	Бали
1. Вважаю, що на грубість треба відповідати тим самим. 2. Мені важко приховати, якщо людина мені чимось неприємна. 3. Мене дратують люди, які прагнуть у суперечці наполягти на своєму. 4. Мені неприємні самовпевнені люди. 5. Зазвичай мені важко утриматися від зауваження озлобленої чи нервової людини, яка штовхається у транспорті. Всього:	

7. Ви нетерпимі до фізичного чи психічного дискомфорту, у якому опинився партнер. Перевірте себе: якою мірою ви терпимі до дискомфортного стану людей (оцінка суджень від 0 до 3 балів):

Судження	Бали
1. Я маю звичку повчати оточуючих 2. Невиховані люди обурюють мене 3. Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати будь-кого 4. Я за звичкою постійно роблю комусь зауваження 5. Я люблю керувати близькими Всього:	

8. Ви погано пристосовуєтеся до характерів, звичок, установок чи домагань інших. Перевірте себе: які Ваші адаптивні можливості у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів):

Судження	Бали
1. Мене дратують люди похилого віку, коли в годину пік вони опиняються в міському транспорті або в магазинах 2. Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто катування 3. Коли партнер не погоджується в чомусь з моєї правильної позиції, то зазвичай це дратує мене 4. Я виявляю нетерпіння, коли мені заперечують 5. Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені того хочеться Всього:	

Підрахуйте суму балів, отриманих вами за всіма 8 ознаками, і зробіть висновок: що більше балів, то нижчий рівень комунікативної толерантності. Максимальна кількість балів, яку можна заробити, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи властиве для комунікативної особистості. У середньому опитані набирають від 31 до 43 балів. Чим більше балів за конкретною ознакою, тим менше Ви терпимі до людей у цьому аспекті взаємин із ними. Навпаки, чим менше Ваші оцінки за тією чи іншою поведінковою ознакою, тим вищий рівень загальної комунікативної толерантності щодо цього аспекту взаємин.

Тест «Визначення організаторських здібностей особистості»

Інструкція. Запитань у тесті 60, що складно показати у дослідженні, тому покажемо деякі з них:

1. Чи є у Вас мотив і бажання встановити знайомство з людьми, яких Ви не знаєте?
2. Чи любите Ви організовувати свята серед друзів?
3. Чи довго Вас плануєте захід, доручений Вам начальством?
4. Чи важко Ви орієнтуєтесь у колективних іграх?
5. Чи любите Ви організовувати з друзями заходи?
6. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх друзів, колег до ухвалення ними Вашої думки?
7. Якщо виникли проблеми з організацією заходу, чи легко Ви відмовляєтесь від нього чи передоручаєте іншим?
8. Чи любите Ви вигадувати чи організовувати зі своїми друзями різні ігри та розваги?
9. Чи важко Вам включатися в нові компанії (колективи)?
10. Чи часто ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було виконати сьогодні?

Ключ до тесту:

2.+	12.-	22.+	32.+
4.-	14.+	24.-	34.-
6.+	16.-	26.+	36.+
8.-	18.+	28.-	38.-
10.+	20.-	30.+	40.+

Коефіцієнт (К) організаторських здібностей виражається відповідністю і кореляцією кількості відповідей, що збігаються, по кожному виду здібностей. що зручно розрахувати за формулою: $До = P/20$, або $K = 0.05 * P$ де К – величина коефіцієнта; Р – кількість збігається з «ключем» відповідей.

Опитувальник сформованості комунікаційних умінь та рефлексії

1. Якщо стався службовий конфлікт, чи шукатимете Ви шляхи примирення до примирення після чергового службового конфлікту?
а) завжди, б) іноді, в) ніколи
2. Якщо Ви потрапили у складну ситуацію, спілкуючись із населенням, із громадянами?
а) гнівається, б) зберігаєте спокій, в) втрачаєте терпіння
3. Ви щиро цікавитеся своїм співрозмовником?
а) з інтересом, б) спокійно, в) індиферентно
4. Чи виходить у Вас красиво, щиро і зрозуміло говорити в ході спілкування з громадянами?
а) зрозуміло, б) часто перепитують, в) кажуть що не розуміють
5. Як Ви поведете себе, якщо хтось із колег без дозволу взяв із вашого столу документ?
а) лятиметеся, б) змусите швидко повернути, в) запитайте, що ще потрібно йому для роботи
6. Чи часто Ви розмірковуєте прожитим днем?
а) часто, б) іноді, в) приходжу і ні про що не думаю
7. Чи аналізуєте свої вчинки, зустрічі?
а) часто, б) іноді, в) ніколи

8. Чи виходить Вам завоювати інтерес у співрозмовника?
а) завжди слухають із інтересом, б) іноді, в) ніколи
9. Чи вважаєте Ви, що маєте вміти спілкуватися з різними людьми, різних категорій?
а) повинен знати всіх, б) лише тих, з ким спілкуюсь, в) тільки товаришів по службі

Ключ тестових питань та відповідей

Варіанти	Вибір									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а	1	2	3	2	3	2	2	2	3	3
б	2	1	2	3	2	3	1	1	2	1
в	3	3	1	1	1	1	3	3	1	2
Варіанти	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
а	1	3	1	2	1	1	1	1	2	3
б	2	2	3	3	3	2	3	3	1	2
в	3	1	2	1	2	3	2	2	3	1

Інтерпретація одержаних результатів. Згідно з набраними балами, усі бакалаври були розподілені на 3 рівні. Якщо бакалавр набрав від 35 до 44 бали, то він характеризувався як людина, яка має високу комунікативну культуру, людина, якій супроводжує успіх у житті та професійній діяльності – високий рівень володіння комунікативною культурою. Якщо бакалавр набрав від 45 і більше балів, то він прирівнювався до середнього рівня, характеризувався як менш врівноважений, менш рефлексивний, не завжди проявляючи нерозуміння до людей. У випадку, якщо бакалавр набрав 34 бали і менше, то він характеризувався як людина невпевнена в собі, не здатна добре будувати свою мову в розмові з населенням, низькою рефлексією.

Методика для оцінки рівня самоактуалізації особистості

(Е. Шострома)

Інструкція. У кожному пункті тесту містяться два висловлювання (а та б). Уважно прочитайте кожне з двох і позначте в листі у відповідь те з них, яке відповідає вашій думці.

Текст опитувальника

1. а) Я вірю в себе тільки тоді, коли відчуваю, що можу впоратися з усіма завданнями, що стоять переді мною, б) Я вірю в себе тільки тоді, коли відчуваю, що не можу впоратися з усіма завданнями, що стоять переді мною.
2. а) Я часто внутрішньо соромлюся, коли мені кажуть компліменти, б) Я рідко соромлюся, коли мені кажуть компліменти.
3. а) Мені здається, що людина може прожити своє життя так, як хочеться, б) Мені здається, що людина має мало шансів прожити своє життя так, як хочеться.
4. а) Я завжди відчуваю у собі сили для подолання життєвих негараздів, б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негараздів.
5. а) Я відчуваю в собі докори совісті, коли серджуся на тих, кого люблю, б) Я не відчуваю докорів совісті, коли серджуся на тих, кого люблю.
6. а) У складних ситуаціях треба діяти вже відомими способами, оскільки це гарантує успіх, б) У складних ситуаціях завжди треба шукати принципово нові рішення.
7. а) Для мене важливо, чи інші люди поділяють мою точку зору, б) Для мене не надто важливо, чи інші люди поділяють мою точку зору.
8. а) Мені здається, що людина повинна спокійно ставитися до того неприємного, що може почути про себе від інших, б) Мені зрозуміло, коли люди ображаються, почувши щось неприємне про себе.
9. а) Я можу без жодних докорів совісті відкласти на завтра те, що я маю зробити сьогодні, б) Мене мучать докори совісті, якщо я відкладаю на завтра те, що я маю зробити сьогодні.
10. а) Я іноді буваю такий злий, що мені хочеться накидатися на людей, б) Я ніколи не буваю злий настільки, що мені хочеться накидатися на людей.
11. а) Мені здається, що в майбутньому на мене чекає багато хорошого, б) Мені здається, що моє майбутнє обіцяє мені мало хорошого.
12. а) Людина повинна завжди залишатися чесною, у всьому завжди, б) Бувають ситуації, коли людина має право бути нечесною.
13. а) Дорослі ніколи не повинні стримувати допитливість дитини, навіть якщо її

- задоволення може мати негативні наслідки, б) Не варто заохочувати зайву цікавість дитини, коли вона може призвести до поганих наслідків.
14. а) У мене часто виникає потреба знайти обґрунтування тим своїм діям, які я роблю тому, що мені цього хочеться, б) У мене ніколи не виникає потреби в обґрунтуванні своїх дій, які я вчиняю просто тому, що мені цього хочеться.
15. а) Я всіляко намагаюся уникати прикростей, б) Не вважаю за потрібне собі уникати прикростей.
16. а) Я часто відчуваю занепокоєння, думаючи про майбутнє, б) Я рідко відчуваю занепокоєння, думаючи про майбутнє.
17. а) Я не хотів би відступити від своїх принципів навіть заради того, щоб зробити щось корисне, за що люди були б вдячні мені, б) Я хотів би зробити щось корисне, за що люди були б вдячні мені, навіть якщо заради цього потрібно було б дещо відійти від своїх принципів.
18. а) Мені здається, що велику частину часу я не живу, а ніби готуюся до того, щоб по-справжньому почати жити в майбутньому, б) Мені здається, що більшість часу я не готуюся до майбутнього «справжнього життя», а живу по-справжньому вже зараз.
19. а) Зазвичай я висловлюю і роблю те, що вважаю за потрібне, навіть якщо це загрожує ускладненнями у відносинах з близькими, б) Я намагаюся не говорити і не робити того, що може загрожувати ускладненнями у стосунках із близькими.
20. а) Люди, які виявляють інтерес до всього на світі, іноді мене дратують; б) Люди, які виявляють інтерес до всього на світі, завжди викликають у мене симпатію.
21. а) Мені не подобається, коли люди проводять багато часу в безплідних мріях, б) Мені здається, що немає нічого поганого в тому, що люди витрачають багато часу на безплідні мрії.
22. а) Я часто замислююся про те, чи правильно я поведився в тих чи інших ситуаціях, б) Я рідко замислююся про те, чи правильно поведився в тій чи іншій ситуації.
23. а) Мені здається, що будь-яка людина за своєю природою здатна долати ті

- труднощі, які ставить перед нею життя, б) Я не думаю, що будь-яка людина за своєю природою здатна долати ті труднощі, які ставить перед нею життя.
24. а) Головне в нашому житті – творити, створювати щось нове; б) Головне в нашому житті – приносити користь.
25. а) Мені здається, що було б краще, якби більшість чоловіків переважали традиційно чоловічі властивості характеру, а й у жінок – традиційно жіночі, б) Мені здається, що було б краще, якби і чоловіки, і жінки поєднували в собі і традиційно чоловічі, і традиційно жіночі властивості характеру.
26. а) Дві людини краще ладнають між собою, коли кожна з них намагається насамперед принести задоволення іншому на противагу вільному виразу своїх почуттів, б) Дві людини краще ладнають між собою, якщо кожна з них намагається, перш за все, висловити свої почуття на противагу прагненню принести задоволення іншому.
27. а) Жорстокі та егоїстичні вчинки, які роблять люди, є природними проявами їхньої людської природи, б) Жорстокі та егоїстичні вчинки, які роблять люди, не є природними проявами їхньої людської природи.
28. а) Я впевнений у собі, б) Я не впевнений у собі.
29. а) Здійснення моїх планів у майбутньому залежить від того, чи будуть у мене близькі друзі, б) Здійснення моїх планів у майбутньому лише трохи залежить від того, чи будуть у мене близькі друзі.
30. а) Мені здається, що найціннішим для людини є улюблена робота; б) Мені здається, що найбільш цінним для людини є сімейне життя.
31. а) Я ніколи не пліткую, б) Іноді мені приємно попліткувати.
32. а) Я мирюся з протиріччями у собі, б) Не можу миритися з протиріччями у собі.
33. а) Якщо незнайома людина надасть мені послугу, то я почуваюся зобов'язаним їй, б) Якщо незнайома людина надасть мені послугу, то я не почуваюся зобов'язаним їй.
34. а) Іноді мені буває важко бути щирим, навіть тоді, коли мені цього хочеться; б) Мені завжди вдається бути щирим, коли мені цього хочеться.
35. а) Мене іноді (рідко) турбує почуття провини; б) Мене часто турбує почуття

провини.

36. а) Я відчуваю себе відповідальним за те, щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій, б) Я не відчуваю себе відповідальним за те, щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій.
37. а) Мені здається, що кожній людині необхідно мати уявлення про основні закони фізики, б) Мені здається, що багато людей можуть обійтися без знання законів фізики.
38. а) Я вважаю за необхідне дотримуватися правила «не марнувати час задарма», б) Я не вважаю за необхідне дотримуватися правила «не марнуй час задарма».
39. а) Критичні зауваження на мою адресу знижують мою самооцінку; б) Критичні зауваження на мою адресу не знижують мою самооцінку.
40. а) Я часто переживаю через те, що зараз не роблю нічого чудового, б) Я рідко переживаю через те, що зараз не роблю нічого чудового.
41. а) Я волію залишати приємне на потім; б) Я не залишаю приємне на потім.
42. а) Я часто приймаю спонтанні рішення; б) Я рідко приймаю спонтанні рішення.
43. а) Я намагаюся висловлювати відкрито свої почуття, навіть якщо це може призвести до неприємностей, б) Я намагаюся не висловлювати відкрито своїх почуттів у тих випадках, коли це може призвести до неприємностей.
44. а) Я не можу сказати, що я собі подобаюся; б) Я можу сказати, що я собі подобаюся.
45. а) Я часто згадую про неприємні для мене речі, б) Я рідко згадую про неприємні для мене речі.
46. а) Мені здається, що люди відкрито повинні виявляти у відносинах з іншими своє невдоволення ними, б) Мені здається, що у спілкуванні з іншими людьми треба приховувати невдоволення ними.
47. а) Мені здається, що я можу судити про те, як повинні поводитися інші люди, б) Мені здається, що я не можу судити про те, як повинні поводитися інші люди.
48. а) Мені здається, що поглиблення у вузьку спеціалізацію є необхідною для справжнього вченого, б) Мені здається, що заглиблення у вузьку спеціалізацію робить людину обмеженою.

49. а) При визначенні того, що добре, а що погано, для мене важлива думка інших людей, б) Я намагаюся сам визначити, що добре, що погано.
50. а) Мені буває важко відрізнити любов від простого сексуального потягу, б) Я легко відрізняю любов від простого сексуального потягу.
51. а) Я постійно прагну до самовдосконалення, б) Мене мало хвилює проблема самовдосконалення.
52. а) Досягнення щастя може бути метою людських відносин, б) Досягнення щастя – це головна мета людських відносин. ‘
53. а) Мені здається, що я можу цілком довіряти своїм власним оцінкам, б) Мені здається, що я не можу повністю довіряти своїм власним оцінкам.
54. а) За необхідності людина може легко звільнитися від своїх звичок, б) Людині дуже важко звільнитися від своїх звичок.
55. а) Мої почуття іноді дивують мене самого, б) Мої почуття не спантеличують мене.
56. а) У деяких випадках я вважаю себе вправі дати людині зрозуміти, що вона мені здається дурною і нецікавою, б) Я ніколи не вважаю себе вправі дати людині зрозуміти, що вона мені здається дурною і нецікавою.
57. а) Про те, наскільки щасливо складаються взаємини між людьми, можна судити, спостерігаючи з боку, б) Спостерігаючи із боку, не можна сказати, наскільки вдало складаються відносини для людей.
58. а) Я часто перечитую кілька книг, які мені сподобалися, б) Я думаю, що краще прочитати якусь нову книгу, ніж повертатися до прочитаного.
59. а) Я дуже захоплений своєю роботою, б) Я не можу сказати, що захоплений своєю роботою.
60. а) Я незадоволений своїм минулим; б) Я задоволений своїм минулим.
61. а) Я відчуваю себе зобов’язаним завжди говорити правду; б) Я не відчуваю себе зобов’язаним завжди говорити правду.
62. а) Існує дуже мало ситуацій, в яких я можу дозволити себе обманювати, б) Існує безліч ситуацій, в яких я можу дозволити себе обманювати.
63. а) Прагнучи розібратися в характері та почуттях оточуючих, люди часто

- бувають нетактовними, б) Прагнення розібратися в характері та почуттях оточуючих природно для людини і тому може виправдати нетактовність.
64. а) Зазвичай я засмучуюсь через втрату або поломку речі, що мені сподобалася, б) Зазвичай я не засмучуюсь через втрату або поломку речей, що мені подобається.
65. а) За можливістю я намагаюся робити те, що від мене чекають оточуючі, б) Зазвичай я не замислююся над тим, чи відповідає моя поведінка тому, що від мене чекають.
66. а) Інтерес до себе завжди необхідний людині, б) Зайве самокопання іноді має погані наслідки.
67. а) Іноді я боюся бути самим собою; б) Я ніколи не боюся бути самим собою.
68. а) Значна частина того, що я роблю, приносить мені задоволення, б) Лише небагато з того, що я роблю, приносить мені задоволення.
69. а) Лише марнославні люди думають про свої переваги і не думають про свої недоліки, б) Не тільки марнославні люди не думають про свої недоліки.
70. а) Я можу робити щось для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили; б) Я вправі очікувати від інших, щоб вони оцінили те, що я роблю для них.
71. а) Людина повинна каятися у своїх вчинках, б) Людина зовсім не обов'язково повинна каятися у своїх вчинках.
72. а) Мені потрібні обґрунтування для прийняття моїх почуттів, б) Зазвичай мені не потрібні обґрунтування для прийняття моїх почуттів.
73. а) У більшості ситуацій я передусім намагаюся зрозуміти, чого я хочу сам, б) У більшості ситуацій я передусім намагаюся зрозуміти, чого хочуть оточуючі.
74. а) Я намагаюся ніколи не бути «білою вороною»; б) Я дозволяю собі бути «білою вороною».
75. а) Коли я подобаюся сам собі, мені здається, що я подобаюся всім оточуючим, б) Навіть коли я подобаюся сам собі, я розумію, що є люди, яким я неприємний.
76. а) Моє минуле значною мірою визначає моє майбутнє; б) Моє минуле дуже слабо визначає моє майбутнє.
77. а) Часто буває так, що висловити свої почуття важливіше, ніж обмірковувати

- ситуацію, б) Досить рідко буває отже висловити свої почуття важливіше, ніж обмірковувати ситуацію.
78. а) Зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, варті того, оскільки вони приносять користь людям. б) Зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, варті того, оскільки вони приносять людині емоційне задоволення.
79. а) Мені завжди необхідно, щоб інші схвалили те, що я роблю; б) Мені не завжди необхідно, щоб інші схвалили те, що я роблю.
80. а) Я не довіряю тим рішенням, які я приймаю спонтанно; б) Я довіряю тим рішенням, які я приймаю спонтанно.
81. а) Мабуть, можу сказати, що живу з відчуттям щастя, б) Мабуть, не можу сказати, що з відчуттям щастя.
82. а) Досить часто мені буває нудно, б) Мені ніколи не буває нудно.
83. а) Я часто виявляю свою прихильність до людини, незалежно від того, чи вона взаємна, б) Я рідко виявляю своє прихильність до людини, не будучи впевненим, що вона взаємна.
84. а) Я легко приймаю ризиковані рішення, б) Зазвичай мені буває важко ухвалити ризиковані рішення.
85. а) Я намагаюся у всьому і завжди чинити чесно, б) Іноді я вважаю за можливе шахрайство.
86. а) Я готовий примиритися зі своїми помилками, б) Мені буває важко змиритися зі своїми помилками.
87. а) Якщо я роблю щось виключно у своїх інтересах, це зазвичай викликає в мене почуття провини, навіть якщо мої дії не шкодять нікому, б) Я ніколи не відчуваю провини, якщо роблю щось виключно для себе.
88. а) Діти повинні розуміти, що у них немає тих прав і привілеїв, що у дорослих; б) Дітям не обов'язково усвідомлювати, що у них немає прав та привілеїв дорослих.
89. а) Я добре розумію, які почуття я здатний відчувати, а які ні, б) Я ще не зрозумів до кінця, які почуття я здатний відчувати, а які – ні.
90. а) Я думаю, що більшості людей можна довіряти, б) Я думаю, що без нагальної

потреби людям довіряти не варто.

91. а) Минуле, сьогодення та майбутнє видаються мені єдиним цілим, б) Моє сьогодення видається мені слабко пов'язаним з минулим та майбутнім.
92. а) Я волію проводити відпустку подорожуючи, навіть якщо це пов'язано з великими витратами та незручностями, б) Я волію проводити відпустку спокійно, у комфортних умовах.
93. а) Буває, що мені подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю, б) Мені майже ніколи не подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю.
94. а) Людям від природи властиво розуміти одне одного, б) За своєю природою людині властиво піклуватися про свої власні інтереси.
95. а) Мені ніколи не подобаються сальні жарти, б) Мені іноді подобаються сальні жарти.
96. а) Мене люблять тому, що я сам здатен любити, б) Мене люблять тому, що моя поведінка викликає любов до мене.
97. а) Мені здається, що емоційне та раціональне в людині не суперечать один одному, б) Мені здається, що емоційне та раціональне в людині суперечать один одному.
98. а) Я почуваюся впевнено у стосунках з іншими людьми, б) Я почуваюся невпевнено у стосунках коїться з іншими людьми.
99. а) Захищаючи власні інтереси, люди часто ігнорують інтереси оточуючих, б) Захищаючи власні інтереси, часто не забувають інтереси оточуючих.
100. а) Я завжди можу покластися на свої здібності орієнтуватися в ситуації; б) Я далеко не завжди можу покластися на свої здібності орієнтуватися в ситуації.
101. а) Я вважаю, що здатність до творчості – природна властивість людини; б) Я вважаю, що далеко не всі люди обдаровані природною здатністю до творчості.
102. а) Зазвичай я не засмучуюся, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю, б) Я часто розшаровуюсь, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю.
103. а) Іноді я боюся здатися дуже ніжним, б) Я ніколи не боюся здатися надто ніжним.

104. а) Мені легко упокоритися зі своїми слабкостями, б) Мені важко змиритися зі своїми слабкостями.
105. а) Мені здається, що я повинен домагатися досконалості у всьому, що я роблю; б) Мені не здається, що я повинен добиватися досконалості у всьому, що я роблю.
106. а) Мені часто доводиться виправдовувати перед собою свої вчинки, б) Мені рідко доводиться виправдовувати перед собою свої вчинки.
107. а) Вибираючи для себе якесь заняття, людина повинна зважати на те, наскільки вона необхідна, б) Людина повинна намагатися займатися лише тим, що їй цікаво.
108. а) Я можу сказати, що мені подобається більшість людей, яких я знаю; б) Я не можу сказати, що мені подобається більшість людей, яких я знаю.
109. а) Іноді я не проти того, коли мною командують; б) Мені ніколи не подобається, коли мною командують.
110. а) Я не соромлюся виявляти свої слабкості перед друзями; б) Мені нелегко виявляти свої слабкості навіть перед друзями.
111. а) Я часто боюся зробити якусь помилку, б) Я не боюся зробити якусь помилку.
112. а) Найбільше задоволення людина отримує, домігшись бажаного результату в роботі, б) Найбільше задоволення людина отримує у процесі роботи.
113. а) Про людину ніколи з упевненістю не можна сказати, добра вона чи зла, б) Зазвичай про людину можна сказати, добра вона чи зла.
114. а) Я майже завжди відчуваю в собі сили вчинити так, як я вважаю за потрібне, незважаючи на наслідки, б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили вчинити так, як вважаю за потрібне, незважаючи на наслідки.
115. а) Люди іноді дратують мене; б) Люди рідко дратують мене.
116. а) Моє почуття самоповаги багато в чому залежить від того, чого я досяг, б) Моє почуття самоповаги невеликою мірою залежить від того, чого я досяг.
117. а) Зріла людина повинна завжди усвідомлювати причини кожного свого вчинку, б) Зріла людина зовсім не обов'язково має усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

118. а) Я сприймаю себе таким, яким мене бачать оточуючі; б) Я бачу себе зовсім не таким, яким бачать мене оточуючі.
119. а) Буває, що я соромлюся своїх почуттів; б) Я ніколи не соромлюся своїх почуттів.
120. а) Мені подобається брати участь у суперечках, б) Я ніколи не любив брати участь у суперечках.
121. а) У мене не вистачає часу, щоб стежити за новими подіями у світі мистецтва та літератури, б) Я постійно стежу за новими подіями у світі мистецтва та літератури.
122. а) Мені завжди вдається керуватися в житті власними почуттями та бажаннями, б) Мені не часто вдається керуватися в житті власними почуттями та бажаннями.
123. а) Я часто керуюся загальноприйнятими уявленнями у вирішенні моїх особистих проблем, б) Я рідко керуюся у вирішенні моїх особистих проблем загальноприйнятими уявленнями.
124. а) Мені здається, що для того, щоб займатися творчою діяльністю, людина повинна мати певні знання в цій галузі, б) Мені здається, що для того, щоб займатися творчою діяльністю, людині не обов'язково володіти певними знаннями в цій галузі.
125. а) Я боюсь невдач, б) Я не боюсь невдач.
126. а) Мене часто турбує питання про те, що станеться в майбутньому; б) Мене не турбує питання про те, що відбудеться в майбутньому.

Приблизний лист відповідей

1 аб	26 аб	51 аб	76 аб	101 аб
...	...	...	...	...
25 аб	50 аб	75 аб	100 аб	126 аб

Обробка результатів

Тест в адаптованому варіанті включає 14 шкал і 126 пунктів. Кожен пункт містить два альтернативні судження, одне з яких, має бути в обов'язковому порядку обрано респондентом яке найбільшою мірою відповідає його поглядам та

переконанням. Питання, що залишилися без відповіді, а також такі, де зазначені обидві альтернативи при обробці не враховуються. Якщо респондент не відповів на 10% запитань і більше дослідження вважається недійсним.

Ключ до опитувальника

Шкала «Підтримка»: 1б, 2б, 3а, 4а, 5б, 7б, 8а, 9а, 10а, 12б, 14б, 15б, 17а, 19а, 22а, 25б, 26б, 27б, 28а, 31б, 32а, 33б, 34а, 35б, 36б, 39б, 42а, 43а, 44б, 46а, 47б, 49б, 50б, 51б, 52а, 53а, 55а, 56а, 57а, 59а, 61б, 62б, 65б, 66а, 67б, 68а, 69б, 70а, 72б, 73а, 74б, 75б, 77а, 80а, 81а, 83а, 85б, 86а, 87б, 88б, 89б, 90а, 93а, 94а, 95б, 96а, 97а, 98а, 99б, 100а, 102а, 103б, 104а, 105б, 108б, 109а, 110а, 111б, 113а, 114а, 115а, 116б, 117б, 118а, 119б, 120а, 122а, 123б, 125б.

Шкала «Ціннісні орієнтації»: 17а, 28а, 42а, 49б, 50б, 53а, 56а, 59а, 67б, 68а, 69б, 80а, 81а, 90а, 93а, 97а, 99б, 113а, 114а, 122а.

Шкала «Гнучкість поведінки»: 3а, 9а, 12б, 33б, 36б, 38б, 40б, 47б, 50б, 51б, 61б, 62б, 65б, 68а, 70а, 74б, 82б, 85б, 95б, 97а, 99б, 102а, 105б, 123б.

Шкала «Сенситивність»: 2б, 5б, 10а, 43а, 46а, 55а, 73а, 77а, 83а, 89б, 103б, 119б, 122а.

Шкала «Спонтанність»: 5б, 14б, 15б, 26б, 42а, 62б, 67б, 74б, 77а, 80а, 81а, 83а, 95б, 114а.

Шкала «Самоповага: 2б, 3а, 7б, 23а, 28а, 44б, 53а, 66а, 69б, 98а, 100а, 102а, 106б, 114а, 122а.

Шкала «Самоприйняття»: 1б, 8а, 14б, 22б, 31б, 32а, 34а, 39б, 53а, 61б, 71б, 75б, 86а, 87б, 104а, 105б, 106б, 110а, 111б, 116б, 125б.

Шкала «Погляд на природу людини»: 23а, 25б, 27б, 50б, 66а, 90а, 94а, 97а, 99б, 113а.

Шкала «Синергічність»: 50б, 68а, 91б, 93а, 97а, 99б, 113а.

Шкала «Прийняття агресії»: 5б, 8а, 10а, 15б, 19а, 28а, 39б, 43а, 46а, 56а, 57а, 67б, 85б, 93а, 94а, 115а.

Шкала «Контактність»: 5б, 7б, 17а, 23а, 26б, 36б, 46а, 65б, 70а, 73а, 74б, 75б, 79б, 96а, 99б, 103б, 108б, 109а, 120а, 123б.

Шкала «Пізвальні потреби»: 13а, 20б, 37а, 48а, 63б, 66а, 78б, 62б, 92а, 107б, 121б.

Шкала «Креативність»: 6б, 24а, 30а, 42а, 54а, 58а, 59а, 68а, 84а, 101а, 105б, 112б, 123б, 124б.

За кожне судження, обране респондентом та відповідне самоактуалізації, нараховується 1 бал. Потім необхідно підрахувати бали: за всіма шкалами тесту.

Опитувальник «Спілкування у конфліктній ситуації» (К. Томаса)

Інструкція. Уміння спілкуватися яскраво проявляється у конфліктних ситуаціях, які також розкривають загальну спрямованість людини у спілкуванні. К. Томас виділяє такі типи поведінки у різних конфліктних ситуаціях:

1. Суперництво (конкуренція) як прагнення домогтися своїх інтересів на шкоду іншому.
2. Пристосування, на противагу суперництву, що означає жертву своїх інтересів заради іншого.
3. Компроміс.
4. Уникнення як відсутність прагнення кооперації, і відсутність тенденцій до досягнення своїх цілей.
5. Співпраця – коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси сторін.

К. Томас визначає кожен із п'яти перелічених варіантів 12 ситуаціями у поведінці індивіда. У різних ситуаціях вони згруповані на 30 пар. Пропонуємо вибрати найбільш типову для вас поведінку.

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення складного питання. Б. Чим обговорювати те, в чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми згодні.
2. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення. Б. Я намагаюся залагодити конфлікт з урахуванням усіх інтересів іншої людини.

3. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого. Б. Іноді я жертвую своїми інтересами заради інтересів іншої людини.
4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення. Б. Я намагаюся не зачепити почуттів іншої людини.
5. А. Залагоджуючи спірну ситуацію, я постійно намагаюся знайти підтримку в іншого. Б. Я намагаюся робити все, щоб уникнути марної напруженості.
6. А. Я намагаюся уникнути напруженості собі. Б. Я намагаюся досягти свого.
7. А. Я намагаюся відкласти вирішення спірного питання, щоб згодом вирішити його остаточно. Б. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб досягти свого.
8. А. Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого. Б. Я насамперед намагаюся ясно визначити те, в чому полягають усі порушені інтереси та спірні питання.
9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь наші розбіжності. Б. Я докладаю зусиль, щоб досягти свого.
10. А. Я твердо прагну домогтися свого. Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11. А. Насамперед я намагаюся чітко визначити, у чому полягають спірні порушені питання. Б. Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.
12. А. Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може спричинити суперечки. Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитись при своїй думці, якщо він навіть іде назустріч.
13. А. Я пропоную середню позицію. Б. Я наполягаю, щоб усе було зроблено на мою думку.
14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди. Б. Я намагаюся показати іншому логіку та перевагу моїх поглядів.
15. А. Я намагаюся заспокоїти іншого та зберегти стосунки. Б. Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.
16. А. Я намагаюся не зачепити почуття іншого. Б. Я зазвичай намагаюся переконати іншого у перевагах моєї позиції.

17. А. Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого. Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.
18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму. Б. Я дам іншому можливість залишитись при своїй думці, якщо він іде мені назустріч.
19. А. Я намагаюся визначити, у чому порушуються питання та інтереси. Б. Я намагаюся відкласти вирішення складної проблеми, щоб пізніше вирішити її остаточно.
20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності. Б. Я намагаюся знайти найкраще рішення вигод та втрат для нас обох.
21. А. Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до іншого. Б. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми.
22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією та точкою зору іншої людини. Б. Я відстоюю свою позицію.
23. А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас. Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення складного питання.
24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я намагатимусь йти йому назустріч. Б. Я намагаюся переконати іншого піти компроміс.
25. А. Я намагаюся переконати іншого в моїй правоті. Б. Ведучи переговори, намагаюся бути уважним до аргументів іншого.
26. А. Я зазвичай пропоную середню позицію. Б. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
27. А. Найчастіше я прагну уникати суперечок. Б. Якщо це зробить іншу людину щасливою, я дам їй можливість наполягти на своєму.
28. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтись свого. Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай прагну знайти підтримку в іншого.
29. А. Я пропоную середню позицію. Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватись через можливі розбіжності.
30. А. Я намагаюся не зачепити почуттів іншого. Б. Я завжди займаю таку позицію в суперечці, щоб ми спільно могли досягти успіху.

Обробка отриманих даних здійснюється відповідно до ключа

За вказаним ключем підраховуються бали по кожному з п'яти способів реагування на конфліктну ситуацію. Отримані кількісні оцінки порівнюються між собою про те, щоб виявити бажану форму соціальної поведінки особистості в ситуації конфлікту, визначити тенденції взаємин цієї особи у складних умовах людського спілкування.

Ключ до опитувальника

№	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1.				А	Б
2.		Б	А		
3.	А				Б
4.			Б		А
5.		А		Б	
6.	Б			А	
7.			Б	А	
8.	А	Б			
9.	Б			А	
10.	А		Б		
11.		А			Б
12.			Б	А	
13.	Б		А		
14.	Б	А			
15.				Б	А
16.	Б				А
17.	А			Б	
18.			Б		А
19.		А		Б	
20.		А	Б		
21.		Б		А	
22.	Б		А		
23.		А		Б	
24.			Б		Б
25.	А				Б
26.		Б	А		
27.				А	Б
28.	А	Б			
29.			А	Б	
30.		А			Б

Методика для визначення соціальної креативності особистості

Інструкція. У запропонованому нижче бланку необхідно за 9-бальною шкалою провести самооцінку особистісних якостей чи частоту їх прояву у заданих ситуаціях життєдіяльності.

№	Питання тесту	Шкала оцінок
1	Як часто почату справу вам вдається довести до логічного кінця?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
2	Якщо всіх людей подумки розділити на логіків і евристів, тобто генераторів ідей, то якою мірою Ви є генератором ідей?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
3	Якою мірою Ви відносите себе до людей рішучим?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
4	Наскільки Ваш кінцевий «продукт», ваш витвір найчастіше відрізняється від вихідного проєкту, задуму?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
5	Наскільки Ви здатні виявити вимогливість і наполегливість, щоб люди, які обіцяли вам щось, виконали обіцяне?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
6	Як часто Вам доводиться виступати з критичними звуженнями в чийсь адрес?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
7	Як часто вирішення проблем, що виникають у Вас, залежить від вашої енергії і наполегливості?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
8	Який відсоток людей у вашому колективі найчастіше підтримують вас, ваші ініціативи та пропозиції? (Один бал-близько 10%.)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
9	Як часто у вас буває оптимістичний і веселий настрій?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
10	Якщо всі проблеми, які Вам доводилося вирішувати за останній рік, умовно розділити на теоретичні та практичні, то яка серед них питома вага практичних?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
11	Як часто Вам доводилося обстоювати свої принципи, переконання?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
12	Наскільки Ваша товариськість, комунікабельність сприяє вирішенню життєво важливих для вас проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
13	Як часто у Вас виникають ситуації, коли головну відповідальність за рішення найскладніших проблем і справ у колективі вам доводиться брати на себе?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
14	Як часто і якою мірою ваші ідеї, проєкти вдавалося втілювати в життя?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
15	Як багато серед ваших друзів і близьких людей вважають вас людиною вихованою та інтелігентною?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
16	Як часто Вам у житті доводилося робити щось таке, що сприйняли навіть ваші друзі як несподіванка, принципово нова справа?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
17	Як часто Вам доводилося докорінно реформувати своє життя чи знаходити принципово нові підходи у вирішенні старих проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

На основі сумарного числа набраних балів визначте рівень вашого творчого потенціалу. 18–39 балів – дуже низький рівень; 40–54 – низький; 55–69 – нижче від середнього; 70–84 – дещо нижче середнього; 85–99 – середній; 100–114 – дещо вище середнього; 115–129 – вище за середній; 130–142 – високий рівень; 143–162 – дуже високий рівень.

**Карта самооцінки компонентів готовності бакалаврів
правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками**

Інструкція. Просимо Вас оцінити рівень вашої готовності до соціальній взаємодії щодо окремих її проявів. Для цього: а) у розділах таблиці «знання» вписати визначення понять, що містяться в їх початку, а потім оцінити в крайньому правому стовпці їх, на вашу думку, повноту і правильність в діапазоні оцінок від 1 до 10, де 1 – найнижча оцінка, 10 – найвища оцінка; б) у розділах таблиці «вміння» та «володіння способами» оцінити Ваш рівень володіння вказаними способами в тому ж діапазоні – від 1 до 10.

Мотиваційно-особистісний компонент		
№	Знання (понятійне поле світоглядної діяльності)	Оцінка
1.	Світогляд – це.	
2.	Самовизначення – це.	
3.	Світосприйняття – це.	
4.	Соціальні цінності – це.	
5.	Життєві сенси – це.	
6.	Життєві цінності – це.	
7.	Життєві цілі – це.	
8.	Спосіб життя – це.	
9.	Способи буття людини – це.	
10.	Способи поглядів на світ людини – це	
	Середній бал	

Світоглядні уміння		
1.	Вміння аналізувати світоглядні, соціально та особистісно значущі проблеми	
2.	Вміння аналізувати основні етапи та закономірності історичного розвитку суспільства, місце та роль людини в цьому процесі	
3.	Вміння визначати цінність соціального факту чи явища	
4.	Вміння застосовувати системний підхід при аналізі соціальних процесів у суспільстві та ситуацій соціальної взаємодії	
5.	Вміння виділяти традиційні цінності та національні інтереси у глобальних соціально-економічних та культурно-історичних процесах	
6.	Вміння виділяти, формулювати та логічно аргументувати власну світоглядну позицію у процесі соціальної взаємодії	
7.	Вміння поважати та враховувати світоглядну позицію інших людей	
8.	Вміння визначати та формулювати свої несвідомі цінності та мотиви поведінки	
9.	Вміння диференціювати та ранжувати свої життєві цінності та сенси	
10.	Вміння формувати свої життєві цілі з використанням різних способів мети (інтуїції, винаходу, обчислення, вибору та припису)	
	Середній бал	
Володіння способами ціннісної орієнтації у соціальній взаємодії		
1.	Способи об'єктивного оцінювання свого мотиваційно-ціннісного профілю	
2.	Способи ціннісного ставлення до світоглядної діяльності	
3.	Способи самомотивації до оволодіння системним досвідом світоглядної діяльності	
4.	Способи соціального орієнтування на основі власної світоглядної позиції та своїх переконань	
5.	Способи моделювання біполярних соціальних та особистісних координат	
6.	Способи (інструментальні) диференціації цінностей та сфер власного життя	
7.	Способи усвідомленого вибору пріоритетних способів життєдіяльності	
8.	Способи усвідомлення своїх цінностей, мотивів, цілей та смислів	
9.	Способи систематизації та ієрархізації цінностей, мотивів, цілей та смислів життєдіяльності та професійної діяльності	
10.	Способи переведення життєвих цінностей та смислів у конкретні цілі діяльності	
	Середній бал по компоненту	
Когнітивно-компетентнісний компонент		
1.	Соціальне пізнання – це.	
2.	Соціальні знання – це.	
3.	Соціальний інтелект – це.	
4.	Соціально-пізнавальні здібності – це.	

5.	Емоційний інтелект – це.	
6.	Саморегуляція – це.	
7	Емпатія – це.	
8	Схильність до взаємодії – це.	
9.	Самотивація у взаємодії – це.	
10	Інформативна взаємодія – це.	
	Середній бал	
Соціально-інтелектуальні уміння		
1.	Вміння освоювати та користуватися новими знаковими системами (наприклад, алгоритмізації соціальних процесів, моделювання функцій соціальних систем)	
2.	Вміння відбирати, використовувати та інтерпретувати інформацію про інших людей при винесенні суджень та ухваленні рішень	
3.	Вміння аналізувати дії та вчинки інших людей	
4.	Вміння аналізувати свої дії та вчинки	
5.	Вміння прогнозувати можливі варіанти розвитку соціальної ситуації	
6.	Вміння спостерігати за діями та поведінкою людей	
7.	Вміння розуміти цілі та смисли вчинків та поведінки інших людей	
8.	Вміння описувати та аналізувати спостерігаються соціальні явища та ситуації	
9.	Вміння диференціювати людей за власною системою критеріїв	
10.	Вміння будувати узагальнені пояснювальні закономірності соціальних процесів та взаємодії	
	Середній бал	
Володіння способами соціального пізнання і соціального розуміння		
1.	Способи структурного, функціонального та динамічного аналізу соціальних систем	
2.	Способи розуміння та пояснення як основних функцій інтелектуальної діяльності	
3.	Способи структурування та опису свого соціально-когнітивного досвіду	
4.	Способи переходу від конкретного до абстрактного мислення	
5.	Способи виділення та опису індивідуальних особливостей поведінки, характеру та вчинків людини	
6.	Способи розуміння мовних символів, виразів, значень	
7.	Способи диференційованого опису своїх емоційних станів, мотивів, потреб	

8.	Способи морально-етичного оцінювання соціальних ситуацій, дій та вчинків людей	
9.	Способи аргументації своєї позиції у дискусії, дебатах	
	Середній бал	
Організаційно-діяльнісний компонент		
1.	Самоврядування – це.	
2.	Самоорганізація – це.	
3.	Аналіз протиріч, чи орієнтування у ситуації – це.	
4.	Прогнозування – це.	
5.	Цілепокладання – це.	
6.	Планування – це.	
7.	Критерії оцінки якості результату – це.	
8.	Прийняття рішення – це.	
9.	Самоконтроль – це.	
10.	Корекція – це.	
	Середній бал	
Регуляторні вміння		
1.	Вміння відкрито обмінюватися знаннями, ідеями та досвідом	
2.	Вміння довіряти людям	
3.	Вміння усвідомлено формувати своє соціальне оточення у зоні досяжності	
4.	Вміння узгоджувати свої цілі та смисли з партнерами щодо спільної діяльності	
5.	Вміння забезпечити порозуміння при проєктуванні та координації спільної діяльності	
6.	Вміння забезпечувати повний цикл самоврядування та взаємного управління спільною діяльністю	
7.	Вміння включатися в подієву спільність і створювати її у своєму найближчому оточенні	

8.	Вміння включатися в подієву спільність і створювати її у своєму найближчому оточенні	
9.	Вміння вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини на всіх рівнях соціальної взаємодії	
10.	Вміння здійснювати полісуб'єктну взаємодію у командній роботі	
	Середній бал	
Володіння способами самоврядування і взаємоуправління спільною діяльністю		
1.	Способи самоврядування та взаємоуправління	
2.	Способи оцінювання вихідних ситуацій спільної діяльності	
3.	Способи розробки стратегії та цілей спільної діяльності	
4.	Способи прогнозування та планування спільної діяльності	
5.	Способи делегування повноважень прийняття рішень	
6.	Способи самоконтролю та взаємоконтролю	
7.	Способи переведення об'єкт-суб'єктних відносин у суб'єкт-суб'єктні	
8.	Способи встановлення довірчих відносин	
9.	Способи вирішення конфліктних ситуацій	
10.	Способи взаємодії із суб'єктами зовнішньої культурно-освітнього середовища	
	Середній бал:	
Рефлексивні знання		
1.	Рефлексія – це.	
2.	Рефлексивний підхід – це.	
3.	Рефлексивність свідомості – це.	
4.	Рефлексивне мислення – це.	
5.	Рефлексивне регулювання – це.	
6.	Рефлексивне управління – це.	
7.	Механізм запуску рефлексії – це.	
8.	Рефлексивна ситуація – це.	
9.	Інтраспекція – це.	

10.	Децентрація – це.	
	Середній бал	
Рефлексивні уміння		
1.	Вміння контролювати процес самоврядування своєю діяльністю	
2.	Вміння усвідомлювати свою функцію у спільній діяльності	
3.	Вміння визначати ступінь суб'єктності займаної позиції у соціальній взаємодії	
4.	Вміння контролювати повноту управлінського циклу, що реалізується у взаємному управлінні спільною діяльністю	
5.	Вміння вийти в рефлексивну позицію у разі виникнення труднощів взаємодії	
6.	Вміння оцінювати спільну діяльність за власними критеріями, з урахуванням інтересів та позицій партнерів	
7.	Вміння визначати помилки у власній поведінці у соціальному середовищі та коригувати його на основі морально-етичних норм	
8.	Вміння організувати контроль, самоконтроль, взаємоконтроль, взаємодопомогу у спільній діяльності	
9.	Вміння співвідносити запланований результат спільної діяльності з отриманим, виявляти ступінь неузгодженості та її причини, коригувати та запускати новий управлінський цикл	
10.	Вміння здійснювати самоконтроль та корекцію процесу рефлексії	
	Середній бал	
Володіння способами рефлексії в соціальній взаємодії		
1.	Способи побудови нових образів себе в результаті спільної діяльності	
2.	Способи довільного регулювання інтелектуальної діяльності	
3.	Способи виділення, аналізу та співвіднесення з предметною ситуацією своїх дій	
4.	Способи прогнозу та попередження дій у відповідь, ставлячи себе на місце іншого	
5.	Способи рефлексії взаємин	
6.	Способи особистісної рефлексії	
7.	Способи комунікативної рефлексії	
8.	Способи групової рефлексії	
9.	Способи рефлексивного аналізу професійних позицій та групових ролей суб'єктів та кооперації їх спільних дій	
10.	Способи рефлексивного аналізу цілісного процесу соціальної взаємодії	
	Середній бал	
	Середній балл по компоненту	

**Бланк експертної оцінки рівня сформованості організаторських
та комунікативних умінь бакалаврів правоохоронної діяльності**

1.	Здійснює повну та своєчасну діагностику особи підлітка та його найближчого оточення	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
2.	Аналізує проблеми підлітка у взаємозв'язку з мікро- та макросоціальним середовищем	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
3.	Застосовує на практиці свої професійні знання та розуміння проблем	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
4.	Проводить рефлексивний аналіз умов, процесу та результатів своєї діяльності.	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
5.	Аналізує стан злочинності в регіоні та в конкретних умовах здійснення професійної діяльності, причин та умов, що сприяють скоєнню правопорушень	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
6.	Вивчає та застосовує на практиці інноваційний досвід у процесі здійснення професійної діяльності	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
7.	Удосконалює свої професійні та особисті якості	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
8.	Створює та підтримує робочу обстановку та сприятливу емоційну атмосферу	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
9.	Виявляє та долає негативні почуття, які впливають на людей і на нього самого	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
10.	Виявляє та враховує в роботі відмінності особистісного, національного, соціального та культурно-історичного характеру	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
11.	Розпізнає та долає у відносинах з людьми агресію та ворожість з урахуванням ризику для себе та для інших	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
12.	За допомогою слова здійснює психотерапію, знімає стрес, адаптує правопорушника до відповідних умов, коригує його поведінку та оцінки	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
13.	Обговорює делікатні проблеми з увагою та підтримкою, викликаючи довіру у правопорушника	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
14.	Формує та підтримує професійні відносини в колективі та зі спеціалістами різних служб	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
15.	Прогнозує стан проблем правопорушника, можливі наслідки їх розвитку	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
16.	Визначає перспективи здійснення профілактичної роботи з людьми з урахуванням конкретних умов їхньої життєдіяльності	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
17.	Діє в алгоритмі вироблення стратегії вирішення проблеми	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
18.	Виробляє рішення, що передбачають співпрацю з іншими установами, відомствами, професіоналами	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
19.	Планує свою діяльність з оптимального алгоритму та технології	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
20.	Проводить політику служби щодо конфіденційності та належного підходу до справи	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
21.	Оцінює та творчо використовує ресурси установ та соціальних комунікацій	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3
22.	Чітко організовує, планує та контролює роботу	+3 +2 +1 0 -1 -2 -3

Характеристика педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності

Таблиця

Умови підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності

Автор	Умови
Д. Кисленко [110, с. 5]	розвиток мотивації майбутніх фахівців з охоронної діяльності та безпеки до професійної діяльності; структурування змісту професійної підготовки фахівців з охоронної діяльності та безпеки на засадах інтеграції вогневої, тактичної, психологічної та правової компоненти; використання інформаційних технологій в організації самостійної роботи майбутніх фахівців з охоронної діяльності та безпеки; удосконалення спеціальної фізичної підготовки майбутніх фахівців з охоронної діяльності та безпеки; моделювання квазіпрофесійних ситуацій, спрямованих на усвідомлення значущості особистої безпеки для провадження професійної діяльності
С. Калаур [103, с. 411]	формування мотиваційної основи готовності через упровадження особистісно орієнтованого навчання; систематизація теоретичних знань засобами інформаційно-комунікативних технологій; розвиток практичних умінь та навичок на основі проблемного навчання та розв'язування професійних ситуацій і задач конфліктологічного змісту; вдосконалення особистісних і професійних якостей за допомогою впровадження тренінгової технології. У процесі дослідження визначено практичні механізми впровадження організаційно-педагогічних умов на основі використання в освітньому процесі педагогічних технологій (особистісно орієнтована, інтерактивна, проєктна, мультимедійна, тренінгова, технологія проблемного навчання) під час вивчення дисциплін конфліктологічного спрямування («Основи конфліктології», «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна медіація») та дисциплін професійної та практичної підготовки («Вступ до спеціальності», «Основи самовиховання», «Етика професійної діяльності», «Соціальна терапія»), організації практики, самостійної й індивідуальної роботи та наукової діяльності студентів
С. Циганій [286, с. 106]	зорієнтованість викладацької діяльності та вмотивованість навчальної діяльності студентів на формування у майбутніх юристів культури професійно-правового спілкування; поєднання юридичної та психологічної складових у змісті культури професійно-правового спілкування; використання форм організації, методів і засобів навчання, спрямованих на ефективне формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; інтегрування новітніх інтерактивних інформаційних технологій у процес навчання майбутніх юристів для активізації їхньої комунікативно-правової діяльності.
Н. Розіна [244, с. 167]	підвищення мотивації до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок; використання інтерактивних і проєктних технологій навчання; проведення заходів із правової соціалізації учнів; застосування методики формування соціально-правової компетентності з відповідним навчально-методичним комплексом. Їх реалізація сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, удосконаленню соціально-правових знань і вмінь, виробленню конструктивних соціальних установок (цінності, відповідальність,

	комунікативність), набуттю професійно важливих якостей (дисциплінованість, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, неухильне дотримання моральних норм і законів у повсякденному житті, націленість на успіх) та соціально-правового досвіду (співпраця в команді, запобігання протиправним діям і конфліктним ситуаціям, захист власних прав відповідно
А. Квітка [107, с. 143]	1) доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; 2) розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання; 3) моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; 4) активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Навчально-методичне забезпечення

Таблиця Д 1

Зміст інноваційної теми

«Конфліктний характер правоохоронної діяльності»

освітнього компоненту

«Міжособистісні комунікації в правоохоронній діяльності»

Питання	Зміст
Теоретичні та методологічні проблеми дослідження конфліктів	Конфлікт як складна ситуація, що виникає в процесі життєдіяльності людини та соціальної групи. Етапи формування конфліктологічного знання. Сутність, структура та функції конфліктів. Об'єктивні та суб'єктивні чинники конфліктів. Динаміка соціального конфлікту. Типологія соціальних конфліктів. Гетерогенність та різноманіття суспільства як передумова виникнення конфліктних ситуацій.
Конфлікти у службових колективах ОВС	Конфліктний характер правоохоронної діяльності. Специфіка конфліктів працівників ОВС. Особливості конфліктогенних ситуацій у діяльності поліції безпеки освітнього середовища та ювенальної поліції. Моделі розвитку конфліктів у колективах: трудова суперечка, формалізація відносин, психологічний антогонізм. Система управління ОВС як конфліктогенний чинник. Види та форми конфліктних ситуацій у системі управління ОВС. Службово-трудова група як соціальна група, розподіл статусів та ролей у колективі, їх конфліктогенне значення. Проблема аутсайдерства у службовому колективі.
Міжособистісний конфлікт	Поняття міжособового конфлікту, найважливіші ознаки міжособистісного конфлікту. Відсутність сформованої толерантної свідомості та поведінки як чинник розвитку міжособистісних конфліктів. Залежність міжособистісних конфліктів від специфіки професійної діяльності. Форми прояву міжособистісних конфліктів, їхня характеристика. Типологія міжособистісних конфліктів. Система чинників формування та розвитку міжособистісних конфліктів. Чинники, що визначають характер перебігу міжособистісних конфліктів. Особливості міжособистісних конфліктів у системі правоохоронних органів. Толерантність як засіб запобігання конфліктам та основа технологій вирішення конфліктних ситуацій.
Внутрішньоособистісний конфлікт	Концепція внутрішньоособистісного конфлікту. Залежність внутрішньоособистісного конфлікту від типу особистості та типу темпераменту. Різновиди внутрішньоособистісних конфліктів. Види внутрішньоособистісних конфліктів, зумовлених специфікою професійної діяльності фахівця ОВС. Психологічні теорії внутрішньоособистісних конфліктів. Способи регулювання внутрішньоособового конфлікту. Толерантність як засіб регулювання внутрішньоособистісних конфліктів.

Культура спілкування та діяльності співробітника органу внутрішніх справ	Специфіка професійної культури спілкування працівника ОВС. Домінуюча культура спілкування, субкультура професійного спілкування працівників різних служб ОВС. Спілкування співробітника ОВС із представниками кримінального середовища як зіткнення двох культур. Стереотипи та забобони у діяльності співробітників ОВС. Бар'єри у спілкуванні співробітників ОВС. Джерела інтолерантності у професійній діяльності співробітника ОВС. Толерантність як установка на розуміння та прийняття. Механізми взаєморозуміння у спілкуванні. Форми та умови розуміння. Психологічні стереотипи розуміння особистості. Комунікативні бар'єри та їх подолання.
--	--

Таблиця Д 2

Зміст інноваційної теми «Професійна етика» освітнього компоненту

«Основи організації служби у правоохоронних органах»

Питання	Зміст
Етика як наука про мораль	Сутність поняття «етика» як мистецтва спільного проживання людей суспільстві. Функції етики: ціннісно-орієнтуюча, виховно-світоглядна, контрольна-оцінна. Мораль, моральність, духовність як регулятори людського спілкування. Місце моралі у житті сучасного суспільства. Мораль та право. Мораль та звичаї злочинного світу. Основні категорії етики, їх сутність та значення. Принципи моралі та його зв'язок із категоріями етики. Толерантність у системі етичних принципів сучасного світу.
Професійна мораль у діяльності співробітника ОВС	Поняття «професійна мораль» та її структура. Правові засади професійної моралі співробітників ОВС. Співвідношення загальної та професійної моралі. Професійний обов'язок, честь та совість – як основа професійної моралі співробітників ОВС. Співвідношення службового та професійного обов'язку. Основні засади професійної моралі співробітників ОВС. Моральний чинник у службовій діяльності працівників ОВС. Толерантність як умова провадження професійної діяльності співробітника ОВС.
Моральний вибір у діяльності співробітників ОВС	Моральний вибір, його структура та сутність. Моральні конфлікти у правоохоронній діяльності. Природа, особливості та складність прояву моральних конфліктів. Співвідношення цілей та засобів у правоохоронній діяльності. Особливості та результати вибору моральних, правових засобів досягнення професійних завдань, критерії цього вибору. Моральна допустимість правого примусу. Межі моральної виправданості. Критерії моральної допустимості. Принципи моральної відповідальності працівників поліції. Толерантність як критерій вибору моральних та правових засобів досягнення професійних завдань.
Моральна культура співробітників ОВС	Поняття «моральна культура», її сутність та місце у структурі культури особистості та професійної групи. Моральна субкультура працівників ОВС, її структура. Субкультурні особливості різних підрозділів та служб ОВС. Значення моральної культури співробітника ОВС у вирішенні професійних завдань. Правова культура співробітника ОВС. Роль правової культури у професійній діяльності співробітника ОВС. Механізм формування професійної субкультури працівників у колективах ОВС. Заходи підвищення професійної культури працівників ОВС. Толерантність як спосіб підвищення професійної культури співробітника ОВС.

Етичні аспекти діяльності служб та підрозділів ОВС	Морально-психологічні та інші особливості діяльності співробітників різних служб ОВС, їх вплив на формування професійної етики. Особливості формування професійних моральних цінностей. Толерантність у системі професійних моральних цінностей. Вплив індивідуальної культури формування системи цінностей співробітника ОВС. Моральні аспекти оперативно-слідчої діяльності правоохоронців. Моральні вимоги до працівника оперативно-розшукових служб. Толерантність як моральний критерій у професійній діяльності співробітника ОВС.
Проблеми професійно-моральної деформації співробітників ОВС	Поняття «професійно-моральна деформація», її критерії. Ознаки професійно-моральної деформації працівників ОВС. Причини та форми професійно-моральної деформації співробітників ОВС. Методи виявлення та подолання професійно-моральної деформації співробітників ОВС. Вплив мікросередовища на деформацію моралі співробітників ОВС. Толерантність як засіб попередження професійно-моральних деформацій співробітників ОВС. Нормативні документи МВС, що регламентують виховну роботу в ОВС. Вплив службових колективів формування морального клімату у колективах ОВС.
Службовий етикет працівників ОВС	Поняття «етикет», його суть. Основні правила етикету. Етикет взаємин у службовому колективі. Національні традиції та етикет. Проблема формування шанобливого ставлення до інших культур та норм. Культура поведінки працівників ОВС. Культура зовнішнього вигляду працівника ОВС. Специфіка службового етикету у колективі закладу освіти МВС. Толерантність як нормативна основа діяльності працівника ОВС. Нормативні основи поведінки працівників ОВС при стосунках начальника та підлеглого, між колегами, при взаєминах з потерпілими громадянами та громадянами, які підозрюються у скоєнні правопорушень чи злочинів.
Етика ділового спілкування та поведінки співробітників ОВС	Основні поняття та принципи ділового спілкування. Етика професійних, службових взаємин працівників ОВС. Спілкування співробітників ОВС у неробочий час. Культура дозвілля співробітників ОВС. Ділове спілкування співробітників ОВС із громадянами. Форми повсякденного службового спілкування. Етика взаємин у колективі закладу освіти МВС. Ідеї толерантності у створенні сприятливого клімату у колективі установ МВС.

Зміст вибіркового компонента

«Основи виховної роботи правоохоронних органів»

Таблиця Д 3

Технологічна карта освоєння курсантами модуля 1

«Цінності, цілі та смисли виховної роботи в органах внутрішніх справ»

№	Назва етапу	Цілі та завдання	Зміст навчального матеріалу етапу	Методи та технології навчання
1.	Актуалізація початкового стану мотиваційно-особистісного компонента готовності	<i>Мета:</i> сформувати у курсантів усвідомлене системне уявлення про свій досвід світоглядної діяльності та напрями її розвитку.	Нормативна основа виховної роботи; її система, цілі та завдання ВР; принципи; цінності та їх співвідношення з ціннісною	Методи діагностики: відкритий тест, тест життєвих цінностей, рефлексивного оцінювання, спостережень, кейс

Продовження таблиці Д 3

	бакалавра правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	<i>Завдання:</i> діагностувати мотиваційно-особистісну сферу бакалаврів як актуальну основу їхнього світогляду; розширити ціннісні межі індивідуальної картини світу курсанта; сформувати ціннісне ставлення до власної світоглядної позиції	сферою співробітника; місце людини у системі виховної роботи; її чинники	Методи навчання: групова вправа; робота у малих групах; саморефлексія; міжособова рефлексія; групова рефлексія; дискусія
2.	Диференційований розвиток елементів мотиваційно-особистісного компоненту	<i>Ціль:</i> сформувати здатність розуміти та оцінювати виникаючі світоглядні проблеми у соціальному житті, професії та ВР з позиції цінностей та смислів <i>Завдання:</i> сформувати систему світоглядних знань; сформувати готовність використовувати світоглядні знання у соціальному орієнтуванні (під час виборів мотивів, цілей, вчинків); опанувати інструментальні моделі та способи соціального орієнтування	Способи життєдіяльності людини, їх морально-етична та правова основа; способи діяльності та якості особистості як предмет виховного впливу; бінарна природа способів життєдіяльності та якостей особистості, їх взаємозв'язок	Індивідуальна самостійна робота із науковими джерелами; групова самостійна робота; презентація доповіді, реферату; проблемні повідомлення; метод Сократа; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; робота у малих групах, мозковий штурм; кейс-метод
3.	Інтеграція критеріїв мотиваційно-особистісного компонента	<i>Мета:</i> сформувати у курсанта здатність до усвідомленого, ціннісного цілепокладання в життєдіяльності та виховній роботі. <i>Завдання:</i> сформувати здатність диференціювати цінності, мотиви та мету суб'єктів виховної роботи; сформувати прагнення та здатність до визначення власної світоглядної позиції	Світогляд та індивідуальна картина світу співробітника; соціальний досвід особистості як об'єкт виховного впливу; способи самовизначення у соціумі та професії; функція ціннісного цілепокладання в професійній діяльності та виховній роботі	Індивідуальна самостійна робота із науковими джерелами; групова самостійна робота; презентація доповіді; проблемні повідомлення; метод Сократа; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; робота у малих групах, мозковий штурм; робота у команді

Технологічна карта освоєння курсантами модуля 2
«Соціально-педагогічне пізнання у виховній роботі»

№	Назва етапу	Цілі та завдання	Зміст навчального матеріалу етапу	Методи та технології навчання
1.	Актуалізація вихідного стану соціально-когнітивного компоненту готовності бакалавра до і соціальної взаємодії (досвід інтелектуальної діяльності)	<p><i>Мета:</i> сформувати у курсантів усвідомлене, системне уявлення про свій досвід соціально-пізнавальної діяльності та напрями його розвитку у виховній роботі.</p> <p><i>Завдання:</i> сформувати уявлення про соціальний та емоційний інтелект як актуальну основу їх пізнання себе та соціальної реальності; формувати ціннісне ставлення до соціально-інтелектуального досвіду</p>	<p>Виховання як цілеспрямована діяльність з розвитку, розширення та поглиблення соціальних регуляторів, якими керується людина у своєму житті та роботі.</p> <p>Виховання як процес формування людини під впливом соціально-регульованих чинників. Ставлення до себе та інших як основа виховання</p>	<p>Індивідуальна самостійна робота із науковими джерелами; групова самостійна робота; презентація доповіді, реферату; проблемні повідомлення; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; робота у малих групах, мозковий штурм; кейс-метод</p>
2.	Диференційований розвиток елементів когнітивного компоненту	<p><i>Мета:</i> розвивати здатність розуміти і вирішувати соціально-інтелектуальні та емоційно-інтелектуальні завдання у виховній роботі.</p> <p><i>Завдання:</i> розвивати здатність розуміти людину, її характер, вчинки, мовні вирази; розвивати здатність давати оцінні судження на основі морально-етичних норм; розвивати критичне мислення як інтелектуальну основу регулятивних рішень</p>	<p>Розвиток духовних потреб у пізнанні та самопізнанні. Роль морально-етичних норм у регуляції поведінки. Аналіз соціальної ситуації розвитку на вихованні.</p> <p>Розвиток інтелектуальної та емоційно-моральної сфери учня. Критичне мислення як основа толерантності</p>	<p>Індивідуальна самостійна робота із науковими джерелами; групова самостійна робота; презентація доповіді, реферату; проблемні повідомлення; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; робота у малих групах, мозковий штурм; кейс-метод.</p>

3.	Інтеграція критеріїв когнітивно-компетентнісного компоненту	<p><i>Мета:</i> сформувати у курсанта суб'єктивний досвід розуміння, емоційно-інтелектуальне оцінювання та вирішення завдань соціальної взаємодії у виховній роботі.</p> <p><i>Завдання:</i> сформувати соціально-інтелектуальну основу соціальної взаємодії у виховній роботі; розвивати прагнення та здатність до розуміння та вирішення проблемних ситуацій; розвивати суб'єктну здатність до прийняття суб'єктних регулятивних рішень</p>	<p>Виховуюча функція соціального середовища. Зовнішні та внутрішні регулятори поведінки. Розуміння як механізм освоєння соціального середовища. Роль соціального та емоційного інтелекту у регуляції поведінки. Емоційно-моральна основа прийнятих рішень</p>	<p>Групова самостійна робота; робота у малих групах, робота у команді; презентація; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм; кейс-метод; індивідуальна та групова рефлексія</p>
----	---	---	---	---

У процесі засвоєння матеріалу модуля вирішувалося завдання опанування бакалаврами трьох видів аналізу виховних систем: функціонального, структурного та динамічного.

1. Функціональний аналіз виховної системи в органах внутрішніх справ передбачав, що у процесі пошуку бакалаврами відповіді на питання «Яке значення виховної системи у суспільстві і професійному середовищі?» з опорою на нормативну базу, необхідно сформулювати визначення виховної системи як цілеспрямованої діяльності її суб'єктів, що забезпечує формування професійно важливих якостей фахівців правоохоронних органів, підвищення їхньої загальної та професійної культури, ефективного виконання оперативних та службових завдань. На основі цього визначення виділялися окремі її функції, їх прояв на рівні всього суспільства соціального інституту поліції, окремого підрозділу правоохоронних органів, зокрема служби безпеки освітнього середовища, та на рівні кожного фахівця.

2. Структурний аналіз системи виховної роботи як метод її дослідження здійснювався за допомогою її графічного модельного уявлення. Особливу увагу у

процесі навчання бакалаврів навичкам структурного аналізу соціальних систем приділено вибору підстави для виділення структурних рівнів системи. Як метод використовувався традиційний педагогічний прийом «заповни порожні осередки», що націлює бакалаврів на дослідницьку роботу та вироблення самостійного пошукового стилю.

3. Динамічний аналіз виховної системи передбачав опанування вміннями визначення динамічних станів систем у часі та просторі. Об'єктом відпрацювання елементів досвіду пізнання динамічних властивостей системи став колектив групи бакалаврів. Бакалаври розробили карту моніторингу становлення та розвитку колективу групи, використовуючи раніше отримані на заняттях знання та навички функціонального та структурного аналізу.

Таблиця Д 5

Технологічна карта освоєння курсантами модуля 3
«Структура та зміст педагогічної взаємодії у виховному процесі»

№	Назва етапу	Цілі та завдання	Зміст навчального матеріалу етапу	Методи та технології навчання
1.	Актуалізація вихідного стану організаційно-діяльнісного компонента готовності до соціальної взаємодії	<i>Мета:</i> сформувати у курсантів усвідомлене, системне уявлення про свій досвід самоорганізації та співорганізації спільної діяльності <i>Завдання:</i> сформувати уявлення про спільну діяльність як основу життя людини; сформувати орієнтовну основу спільної діяльності; формувати ціннісне ставлення до досвіду соціальної взаємодії	Поняття, сутність, функції, характеристики виховного процесу на ОВС. Закономірності виховання особистості. Принципи виховного процесу. Поняття педагогічної взаємодії. Закономірності виховання особистості та колективу в органах внутрішніх справ	Самостійна робота; робота у малих групах, презентація; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм; метод обміну досвідом; метод регресії
2.	Диференційований розвиток критеріїв організаційно-діяльнісного компонента	<i>Мета:</i> сформувати орієнтовну основу саморегуляції та співорганізації спільної діяльності у виховній роботі. <i>Завдання:</i> розвивати здатність до самоорганізації своєї	Види, функції та зміст педагогічної взаємодії у виховній роботі. Загальні цілі та завдання педагогічної взаємодії. Рольові позиції у педагогічній взаємодії. Спільність та	Робота у малих групах, презентація; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм; метод обміну досвідом; метод операціоналізації, рольова гра.

		діяльності; розвивати прагнення та здатність узгоджувати цінності, цілі, завдання, позиції, засоби та методи спільної діяльності; розвивати здатність та прагнення до встановлення та утримання взаємин співробітництва та відкрито діалогу	єдність завдань педагогічної взаємодії. Прагнення та інтерес до пізнання один одного. Розуміння мотивів одне одного. Емоційна готовність до взаємодії	
3.	Інтеграція критеріїв організаційно-діяльнісного компонента	<i>Мета:</i> формувати у курсанта суб'єктний досвід самоорганізації, саморегуляції власної діяльності та співорганізації спільної діяльності у виховній роботі. <i>Завдання:</i> оволодіння курсантами суб'єктними функціями самоорганізації навчальної діяльності; розвиток прагнення та здатності до встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин, розвиток у курсантів суб'єктність як якості особистості	Стилі педагогічної взаємодії. Рольові позиції у педагогічній взаємодії. Суб'єкт-об'єктна та суб'єкт-суб'єктна позиції у педагогічній взаємодії. Самоврядування та управління спільною діяльністю	Метод імітації; рольова гра; робота у команді; робота у групах; колективний проєкт; індивідуальне проектування; участь у зовнішньому соціальному проєкті

Важливим елементом педагогічної взаємодії було створення під час занять атмосфери відкритого, колективного обговорення, поглибленого психолого-педагогічного аналізу реальних виховних ситуацій. Прикладом довірчого діалогу було обговорення заданої бакалаврами проблемної ситуації. Суть проблеми полягала в тому, що двоє бакалаврів вчинили провину, за яку, не встановивши винних, начальник курсу покарав весь взвод, зобов'язавши їх усіх бути присутніми на самопідготовці у вихідні дні. Виникають питаннях: «Чи правий начальник курсу?», «Чи це педагогічно?», «Яку мету переслідує таке рішення?», «Чому винні не зізнаються самі?»

Робота в мікрогрупах показала також високу ефективність у розвитку навичок взаємного управління спільною діяльністю. Обов'язковою умовою її організації є

рефлексивний аналіз отриманого результату групової діяльності та процесу спільної організації. Ця умова нами обґрунтовувалася у процесі презентації та обговорення результатів діяльності у групах. Особлива увага в аналізі процесу спільної діяльності приділялася позиціям кожного в роботі (організатор, генератор ідей, аналітик, критик), ступеню самостійності у виборі засобів і методів вирішення проблеми, з'ясуванню характеру взаємин і комунікацій у мікрогрупі (роз'єднаність – згуртованість, розуміння – нерозуміння, узгодженість – неузгодженість дій).

Таблиця Д 6

Технологічна карта освоєння курсантами модуля 4

«Рефлексивний аналіз результатів виховної роботи»

№	Назва етапу	Цілі та завдання	Зміст навчального матеріалу етапу	Методи та технології навчання
1.	Актуалізація вихідного стану рефлексивного досвіду соціальної взаємодії та досвіду рефлексивної діяльності	<i>Мета:</i> сформувати у курсантів усвідомлене, системне уявлення про свій рефлексивний досвід у соціальній взаємодії <i>Завдання:</i> сформувати уявлення про рефлексивний процес у спільній діяльності; сформувати орієнтовну основу рефлексивної діяльності; сформувати прагнення розвитку своїх рефлексивних здібностей	Рефлексивна природа співвідношення цілей та результатів виховної роботи. Виховний процес як предмет рефлексії. Розробка власних критеріїв виховного впливу та самовиховання на основі рефлексії. Рефлексивний аналіз цілепокладання у виховній роботі. Рефлексивний аналіз вибору напрямів виховного впливу	Метод індивідуалістичної стратегії пошуку; метод колективістичної стратегії пошуку; метод групового вирішення проблем; метод організації спільної діяльності; самостійна робота; робота у малих групах, презентація; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм; метод обміну досвідом; метод побудови диспозиції; метод регресії
2.	Диференційований розвиток елементів рефлексивного аналізу	<i>Мета:</i> сформувати орієнтовну основу саморегуляції та взаємоуправління спільною діяльністю у виховній роботі. <i>Завдання:</i> розвивати здатність самоорганізації своєї діяльності; розвивати прагнення та здатність узгоджувати цінності, цілі, завдання, позиції, засоби та методи спільної діяльності; роз	Алгоритми рефлексивного аналізу виховної взаємодії у виховній роботі. Рефлексивний аналіз. рольових позицій у педагогічній взаємодії. Спільність та єдність завдань педагогічної взаємодії. Прагнення та інтерес до пізнання один одного. Розуміння мотивів одне одного.	Метод індивідуальної стратегії пошуку; метод колективної стратегії пошуку; метод групового вирішення проблем; метод організації спільної діяльності; самостійна робота; робота у малих групах, презентація, дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм;

		вивати здатність та прагнення до встановлення та утримання взаємин та відкритого діалогу	Емоційна готовність до взаємодії.	метод обміну досвідом; метод побудови диспозиції; метод регресії
3	Інтеграція елементів рефлексивного аналізу	<i>Мета:</i> формувати у курсанта суб'єктний досвід самоорганізації, саморегуляції співорганізації спільної діяльності у виховній роботі. <i>Завдання:</i> розвивати прагнення та здатність до рефлексії	Стилі педагогічної взаємодії. Рольові позиції у педагогічній взаємодії. Суб'єкт-об'єктна та суб'єкт-суб'єктна позиції у соціальній взаємодії	Метод організації спільної діяльності; дискусія; дебати; аналіз ситуацій; мозковий штурм; метод обміну досвідом; метод побудови диспозиції; метод регресії

У процесі освоєння бакалаврами змісту модуля вирішувалися завдання формування вміння бачити внутрішній світ інших людей, розуміти сенс вчинків та взаємин людей; формувати здатність бути суб'єктом свого життя. На цьому етапі формувалося ціннісне ставлення бакалаврів до рефлексії як чинника та засобу особистісного зростання.

Ефективним засобом включення бакалаврів у рефлексивну діяльність стала вправа «Знаю я свого друга (подругу)?». У процесі підготовки до заняття бакалаврам пропонувалося розділитися попарно, побудувати імовірний рефлексивний профіль один одного. Бакалаври здійснювали рефлексію іншої людини.

На другому практичному занятті модуля проведено ділову гру «Я як суб'єкт навчання очима викладача». Несподіваним для курсантів відкриттям у процесі гри став низький рівень їх знань про власні суб'єктні функції у навчально-професійній діяльності та інтелектуальні бар'єри. У процесі виступів за допомогою викладача було складено комплекс суб'єктних функцій в освітньому процесі, що виконуються бакалаврами самостійно та характеризують їх рівень суб'єктності у цьому виді діяльності (постановка цілей професійно-особистісного розвитку, декомпозиція цілей на завдання, самомотивація в організації самостійної роботи, вибір власної траєкторії розвитку).

Технологічна карта освоєння курсантами модуля 5
«Розробка індивідуальної програми саморозвитку фахівця
правоохоронних органів»

№	Назва етапу	Цілі та завдання	Зміст навчального матеріалу етапу	Методи та технології навчання
1.	Оцінювання рівня сформованості готовності бакалаврів до соціальної взаємодії співробітника поліції	<i>Мета:</i> визначити динаміку змін у компетентності соціальної взаємодії курсантів. <i>Завдання:</i> провести підсумкову діагностику рівня готовності; опрацювати статистичну інформацію; розробити графічну форму індивідуального профілю виховної роботи; провести порівняльний аналіз результатів вихідного та підсумкового стану готовності	Індивідуальний підхід у педагогіці. Технологія індивідуального підходу. Сутність індивідуальної виховної роботи. Форми індивідуальної виховної роботи. Самовиховання співробітника. Технології попередження негативних реакцій співробітника у спілкуванні та взаємодії. Моделювання узагальненого образу працівника поліції. Порівняльний аналіз індивідуального профілю готовності до соціальної взаємодії курсанта	Методи діагностики: відкритий тест, тест життєвих цінностей, рефлексивне оцінювання, спостереження, кейс; Методи навчання: саморефлексія; міжособова рефлексія; групова рефлексія; дискусія; самозвіт; метод проекту; педагогічне консультування
2.	Проектування напрямів саморозвитку готовності до соціальної взаємодії співробітника поліції	<i>Мета:</i> визначити основні напрями подальшого розвитку виховної роботи. <i>Завдання:</i> виділити компоненти готовності; визначити індивідуальний стиль	Методи прогнозування, проектування та планування індивідуального розвитку співробітника. Напрями та сфери саморозвитку особистості	Індивідуальна самостійна робота із даними діагностики; групова самостійна робота; презентація результатів діагностики; дискусія; дебати; робота в малих групах, мозковий штурм
3.	Розробка індивідуальної програми розвитку готовності до соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів	<i>Мета:</i> розробити індивідуальну програму вдосконалення стилю виховної роботи співробітника поліції <i>Завдання:</i> вивчити структуру програми та методи саморозвитку співробітника; розробити програму вдосконалення стилю виховної роботи поліції	Структура програми саморозвитку співробітника. Методи саморозвитку особистості. Етапи розробки програми саморозвитку. Прийоми самоконтролю над розвитком. Психолого-педагогічна підтримка та супровід саморозвитку особистості співробітника поліції	Індивідуальна самостійна робота із науковими джерелами; педагогічне консультування; дискусія; мозковий штурм; метод проекту; презентація індивідуальної програми; групова рефлексія «круглий стіл»

Зміст вибіркового компоненту «Психолого-педагогічна підготовка»

Зміст

Тема 1. Педагогіка в діяльності фахівців правоохоронних органів. Педагогічне партнерство у системі профілактики. Технологія формування педагогічного партнерства серед суб'єктів системи профілактики. Теорія та практика педагогічного партнерства. Педагогізація дозвілєвої сфери підлітків. Роль взаємодії фахівців правоохоронних органів із соціальними інститутами мікрорайону, округу, району, міста, регіону. Формування суб'єктивної позиції неповнолітніх під час їх соціалізації. Психолого-педагогічна підготовка фахівців правоохоронних органів в екстремальних умовах, службової діяльності. Психологічна характеристика екстремальних умов. Стилї поведінки працівників у екстремальних умовах. Психологічні прийоми впливу, необхідні успішного вирішення службових завдань у екстремальних ситуаціях. Психологія натовпу, види позаколективної поведінки, характерні для молоді та способи впливу на них. Професійна стійкість у діяльності фахівців правоохоронних органів. Характеристика професійної стійкості. Вплив стресу на організм людини. Самоврядування та його прийоми: самопізнання, саморегулювання. Методика саморегуляції.

Тема 2. Педагогічне спілкування. Поняття про пряму та непряму самопрезентацію. Стил ь та манера поведінки як презентаційний чинник комунікації. Передача іншим бажаного ставлення до себе. Вміння справляти сприятливе враження на людей. Залежність поведінки людини у спілкуванні від самооцінки. Прояв у міжособистісному взаємодії захисних механізмів. Мова спілкування як система сигналів. Типологія сигналів. Оптичні, акустичні та тактильні сигнали. Комунікативні ритуали із чітким інформаційним змістом. Мистецтво ефективного слухання. Зворотній зв'язок та правила її забезпечення. Інформація, що містить реакцію на поведінку партнерів. Основні способи передачі повідомлення про те, як сприймаються висловлювання та дії суб'єктів спілкування. Проксемічна побудова контакту. Різні способи розташування людей стосовно один одному в процесі

спілкування. Основні чинники, що зумовлюють дистанцію. Типи комунікативної дистанції. Семіотика зовнішнього вигляду тих, хто спілкується. Знакові властивості одягу та інших особистих речей. Зовнішній вигляд як джерело інформації про належність людини-до певної групи, про індивідуальні схильності, претензії, прагнення тощо. Методи вивчення особистості та середовища спілкування неповнолітніх з девіантною поведінкою. Людина як носій кримінологічно значущої інформації: сутність та поняття візуальної психодіагностики, зв'язок конституційних особливостей з проявами темпераменту та характерологічними особливостями особистості. Можливі прояви даного взаємозв'язку у поведінкових реакціях, міміці, жестах, пантоміміці. Метод спостереження та техніка його застосування. Розмова як один із домінуючих методів вивчення особистості та середовища спілкування неповнолітніх. Вивчення особистості та середовища спілкування неповнолітніх методом узагальнення незалежних характеристик. Анкетне опитування та особливості його застосування. Тестові методи вивчення особистості та середовища спілкування неповнолітніх.

Тема 3. Педагогічна культура фахівця правоохоронних органів. Етикет як компонент педагогічної культури особистості. Мораль та етикет – взаємопов'язані рівні приписів про норми міжособистісної взаємодії. Мораль як фундамент етикету. Сутність етикетного регулювання зовнішніх форм поведінки. Основні функції етикету. Основні правила етикету щодо форми привітань, звернень; побудови розмови, поведінки у громадських місцях, поведінки за столом, ставлення до старших, жінок тощо. Службовий етикет та етикет у сфері, дипломатії. Доброзичливість як основа ввічливості. Повага до іншої людини – провідний принцип етикетних розпоряджень. Поведінка людини відповідно до готових правил і включення у спілкування як творчий процес. Комунікативні якості особистості та їх розвиток. Природні передумови для ефективного спілкування. Типологічні особливості найвищої нервової системи. Товарииськість як потреба у спілкуванні та стійке прагнення до неї. Наполегливе прагнення бути у суспільстві інших людей. Природне включення в контакти, що відбуваються самі собою. Емоційно-позитивне самопочуття у процесі спілкування. Комунікативна активність. Здатність легко,

швидко та гнучко застосовувати свої знання та досвід у вирішенні завдань, що виникають у ході взаємодії з партнерами. Вміння заражати інших, впливати на них, передавати їм свій настрій та ставлення до справ, подій та людей. Емпатична здатність як здатність до проникнення в переживання іншої людини. Емоційна, когнітивна і предикативна форма прояву цієї здатності. Соціально-педагогічний такт. Загострене почуття міри у взаємодії з іншою людиною. Чітке бачення меж, вихід які деформує чи порушує контакт. Оперативна адаптація до особливостей партнера, уміння індивідуалізувати спілкування. Простота та природність, здатність завжди залишатися самим собою.

Фрагмент
технологічної карти вивчення вибіркової дисципліни
«Психолого-педагогічна підготовка»

Тема 4 «Психологія у діяльності фахівця правоохоронних органів»

У тему включені такі питання: психологічна готовність співробітників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах, психологічна саморегуляція у діяльності співробітника поліції, психологічні засади особистої (професійної) безпеки співробітників органів внутрішніх справ при виконанні оперативно-службової діяльності.

План проведення заняття:

1. Вступна частина. Привітання курсантів, перевірка наявності особового складу взводу, готовність до роботи, самопочуття.

2. Основна частина

1. Проведення тренінгу «Аутогенне тренування»: сім вправ.

2. Відпрацювання навичок саморегуляції на «Психологічній смузі перешкод».

2.1. Вступне слово викладача.

Вироблення психологічної стійкості фахівців правоохоронної діяльності до стресових ситуацій – важлива частина психологічної підготовки. Психологічна стійкість виробляється у відсутності неефективних дій і негативних емоцій в

екстремальних умовах, в умінні зберігати пильність, в натренованості, в невіддатливості до психологічного тиску тощо.

2.2. Демонстрація екстремальних умов: фрагмент документального фільму про ведення переговорів з терористом під час захоплення заручників, звертаючи увагу до екстремальності ситуації, у вмінні застосовувати силу, витримку, артистизм, волю, здатність приймати рішення у найскладніших, напружених умовах. Демонстрація курсантам фрагмента проходження смуги перешкоди, звертаючи увагу на подолання водної перешкоди.

2.3. Показ презентації про проходження всіх етапів смуги перешкоди, схеми проходження смуги, звертаючи увагу на складні моменти, знайомство з технікою безпеки.

2.4. Тренування на психологічній смузі перешкод

Вправа 1. Проходження смуги перешкоди поодиночі.

Вправа 2. Проходження смуги перешкоди попарно.

Вправа 3. Проходження смуги перешкоди попарно одним маршрутом, перший імітує втікаючого правопорушника, другий – співробітника, що його переслідує.

Вправа 4. Проходження смуги перешкод естафетною групою 3-6 чоловік із встановленням найменшої витрати часу групою на проходження маршруту. Одна група грає роль злочинців, друга – співробітників.

Вправа 5. Вправа ускладнена постановкою додаткових завдань: надати допомогу потерпілому на шляху руху, винести з вогню важкі ящики.

Вправа 6. При проходженні маршруту необхідно, поряд із переслідуванням злочинця, виявити та запам'ятати деталі обстановки за маршрутом руху, номери автомобілів, кількість предметів на місці події. Проходження маршруту закінчується стрільбиною у тирі.

3. Заключна частина: при підведенні підсумків заняття вислухати враження курсантів про проходження смуги перешкод, з'ясувати, які фрагменти смуги перешкоди були найбільш складними, відзначити кращих при проходженні смуги перешкод, приділити увагу і негативним моментам, особливо ненадання допомоги, байдуже ставлення до результатів своєї групи.

Програма фахового семінару

«Формування комунікативної культури бакалаврів правоохоронної діяльності»

Частина 1. Теоретична

Розглянуто теми: 1. Сутність та особливості спілкування. Спілкування як процес взаємозв'язку та взаємодії людей, в якому відбувається обмін інформацією, досвідом, вміннями, а також результатами діяльності. Поліфункціональна суть спілкування. Інформаційна функція міжособистісного взаємодії, мета якої – обмін повідомленнями, передача певних відомостей у відповідь на запит, обмін думками, задумами, рішеннями тощо. Ціннісно-орієнтаційна функція, що полягає в зміні особистісних структур партнера, включаючи сюди його погляди, установки, наміри, уявлення, потреби. Регулятивно-координаційна функція, сенс якої у тому, щоб узгодити дії під час здійснення спільних дій. Афективно-комунікативна функція, спрямовану зміну свого емоційного стану, чи збудження у партнері певних почуттів та емоцій. Спілкування та діяльність. Обумовленість спілкування потребами спільної діяльності. Спілкування та комунікація: подібне та особливе. Комунікація як події, свідомо орієнтовані смислове їх сприйняття іншими людьми. Спілкування як засіб передачі культури. Засвоєння духовних цінностей у вигляді літератури, мистецтва, засобів масової комунікації. Організація та консолідація за допомогою таких інтеракцій великих соціальних спільностей. Спілкування та формування особистості. Вплив спілкування на розвиток та зміну гносеологічного, аксіологічного, праксіологічного потенціалів людини. Обумовленість спілкування рівнем морального розвитку. Спілкування та золоте правило моральності.

Тема 2. Спілкування як інформаційний процес. Взаємодія та інформація. Інформація як знання, що передаються. Основні компоненти комунікативного процесу: джерело інформації, передавач інформації, приймач інформації, канал зв'язку. Найважливіші властивості інформації: кількість, цінність, істинність, повнота, оперативність. Семантична, синтаксична та прагматична характеристика інформаційної діяльності. Спілкування як суб'єкт-суб'єктний зв'язок. Типологія комунікації. Класифікація їх за типом відносин між учасниками (міжособистісна,

публічна, масова) та засобами спілкування (мовленнєва, паралінгвістична, знакова). Основні види повідомлень: інформативні, спонукальні, експресивні. Використання в комунікативних цілях засобів інформаційної технології. Поняття змісту спілкування. Можливості обміну, у процесі міжособистісних комунікацій відомостями, знаннями, оцінками; досвідом, переживаннями. Можливості педагогічного коригування змісту спілкування. Основні завдання коригування. Шляхи коригування: сублімація інтересів, постановка альтернатив, повідомлення неординарної інформації, висування проблем, які раніше не привертали увагу тощо.

Частина 2. Практична

Пропонуємо один із підходів до практичного оволодіння основами культури спілкування. Вправи, методичні прийоми, їх хід передбачають творче використання відповідно до місцевих умов, життєвого та педагогічного досвіду викладача.

Практикум присвячений основним прийомам спілкування для людей.

Тема 1. Вступ до спілкування

Завдання: практично закріпити елементи входження у спілкування, створення сприятливого враження під час знайомства.

Тема 2. Настрій у спілкуванні

Завдання 1: сприяти розвитку інтересу і уваги до оточуючих людей.

Будь ласка, хто б міг розповісти про настрій своїх одногрупників?

Хто міг би доповнити, уточнити спостереження свого товариша?

Що ви можете сказати про його настрій? Чи змінювалося воно протягом дня?

Будь ласка.

Завдання 2. Визначити, який настрій найбільше сприяє спілкуванню людей.

Зміст фахового семінару

«Профілактика девіантної поведінки підлітків»

Тема 1. Девіантна поведінка підлітків. Пубертатна криза та психофізіологічний розвиток підлітка. Соціальна ситуація у житті підлітка. Навчальна діяльність підлітка. Зміна ставлення до навчання протягом підліткового віку. Особливості

ідентифікації із власним «Я». Домагання визнання підлітка. Специфіка статевої ідентифікації у підлітковому віці. Підліткова суїцидальність. Особливості спілкування підлітків із батьками та іншими дорослими. Спілкування з учителями. Спілкування з однолітками як і значна діяльність. Особливості проведення часу. Відношення підлітка до прав та обов'язків. Індивідуальні відмінності в отроцтві. Девіантна поведінка підлітка: причини, концепції, наслідки. Сутність поняття «девіація». Передумови девіації у підлітковому віці. Різновиди девіантної поведінки підлітка: девіантна, делінквентна та кримінальна поведінка. Причини девіантної поведінки підлітків. Біологічні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-економічні та морально-етичні фактори девіантної поведінки. Особливості соціалізації дітей з девіантною поведінкою. Соціальна адаптація важких підлітків. Роль сім'ї у попередженні девіантної поведінки дітей.

Тема 2. Профілактика злочинності поведінки підлітків. Порядок розгляду працівниками підрозділу у справах неповнолітніх скарг, заяв та повідомлень про злочини. Порядок прийому, реєстрації, обліку та дозволу заяв, скарг та повідомлень про злочини. Особливості роботи із заявами про злочини. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасне стан та тенденції зміни. Характер впливу економічних, політичних та соціальних чинників на зростання злочинності серед неповнолітніх. Особливості злочинності неповнолітніх: високий динамізм і швидке зростання, високий рівень латентності, високий ступінь кримінальної активності та мобільності, груповий характер злочинів, емоційна насиченість атрибутами кримінальної субкультури, зростання соціальної нетерпимості, агресивності та жорстокості, взаємозв'язок. Тенденції у подальшому зміні характеру та структури злочинності неповнолітніх: посилення організованого характеру злочинності неповнолітніх, зміна соціально-демографічної структури, спрямованості та складу злочинності неповнолітніх. Система профілактики злочинності неповнолітніх: сутність, зміст, особливості. Поняття системи профілактики злочинності неповнолітніх. Нормативно-правові засади профілактики злочинності неповнолітніх. Основні завдання та принципи діяльності з профілактики правопорушень неповнолітніх. Зміст діяльності органів та установ системи профілактики

бездоглядності та злочинності неповнолітніх: комісії у справах неповнолітніх та захисту їх прав; органи управління соціальним захистом населення; органи управління освітою; органи опіки та піклування; органи у справах молоді; органи управління охороною здоров'я; органи служби зайнятості; органи внутрішніх справ. Проблеми та недоліки у діяльності суб'єктів профілактики. Специфіка профілактики злочинності серед неповнолітніх як особливої соціально-демографічної групи населення. Сутність та значення розкриття злочинів. Основні умови швидкого та повного розкриття злочинів. Характеристика злочинних дій неповнолітніх та особливості слідів, залишених ними на місці злочину. Тактика виявлення неповнолітніх, які вчинили злочини. Організація роботи співробітника у справах неповнолітніх, при явці неповнолітніх із повинною. Взаємодія ювенальної поліції з співробітниками слідчих підрозділів, карного розшуку, дільничних та інших служб ОВС у розкритті та розслідуванні злочинів, які вчиняються неповнолітніми.

Тема 3. «Кримінологія та попередження злочинності неповнолітніх». Кримінологічна характеристика залучення неповнолітніх у пияцтво, наркоманію, проституцію, бродяжництво та жебрацтво. Методи профілактики цих видів правопорушень. Тактика виявлення неповнолітніх, що вживають спиртні напої та наркотичні речовини, що занижуються токсикоманією, проституцією, а також дорослих осіб, які залучають неповнолітніх у пияцтво, наркоманію скоєння злочинів. Кримінальні, адміністративні та інші заходи боротьби з протиправною поведінкою неповнолітніх. Особливості та оформлення матеріалів щодо неповнолітніх, що вживають спиртні напої або наркотичні речовини, а також дорослих втягують неповнолітніх у пияцтво, наркоманію, проституцію; розпусні дії, бродяжництво та жебракування. Профілактика здирництва та рекету серед неповнолітніх. Особливості профілактики дитячої проституції. Роль органів внутрішніх справ у профілактиці дитячої проституції. Профілактика агресивної поведінки серед неповнолітніх. Організаційно-методичні засади профілактики злочинності неповнолітніх органів внутрішніх справ. Роль органів внутрішніх справ у системі профілактики злочинності неповнолітніх.

Тема 4. Психолого-педагогічна підготовка як обов'язкової складової

професійної діяльності. Психолого-педагогічні особливості профілактичної роботи серед неповнолітніх Особливості профілактичної роботи з неповнолітніми. Категорії неповнолітніх як об'єктів профілактичної роботи. Основні підходи до профілактики девіантної поведінки підлітків: інформаційний, соціально-профілактичний, соціально-педагогічний. Соціальна реабілітація підлітків девіантної поведінки. Обов'язки та права посадових осіб у підрозділах у справах неповнолітніх. Особливості діяльності органів внутрішніх справ з профілактики злочинності неповнолітніх. Система заходів профілактики злочинності неповнолітніх. Особливості індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх. Індивідуальна профілактична робота як один із найефективніших засобів профілактики злочинності та правопорушень серед неповнолітніх. Виховно-профілактична робота з різними категоріями неповнолітніх. Шляхи профілактики групових злочинів неповнолітніх

Програма проблемної групи

«Правове виховання населення»

Зміст

Розділ I. Вступ у теорію правового виховання

Тема 1. Цілі, завдання, зміст програми

Основні поняття теми: цілі та завдання програми, зв'язок з іншими предметами;

Мета та завдання: мотиваційні, когнітивні, технологічні.

Зміст, її основні блоки: вступний, теоретичний, технологічний.

Тема 2. Сутність права, його функції та роль у житті суспільства

Основні поняття теми: право, норми права, функції права, суб'єкт права, право як система загальнообов'язкових, не персоніфікованих встановлених та охоронюваних державою правил поведінки, що виражають волю політичних сил, що стоять при владі, спрямованих на врегулювання суспільних відносин.

Тема 3. Соціальні норми, мораль, звичай, релігія та право

Основні поняття теми: соціальні норми, звичай, мораль, релігія. Система нормативного регулювання. Співвідношення правових і норм моралі. Корпоративні норми, їх особливості та значення. Співвідношення норм права та звичаїв. Релігія і право. Форми права. Види нормативно-правових актів. Концепція правової норми. Класифікація норм права. Основні поняття теми: правове виховання як складова цілісної системи виховання. Поняття правового виховання населення, як організованої діяльності, спрямованої формування правових знань, переконань і установок на правомірне і соціально активне поведінка, закріплення навичок правомірного поведінки, в розвитку і стимулювання активної правової діяльності громадян.

Тема 5. Правова свідомість, правова культура, правомірна поведінка.

Основні поняття теми: правова культура, поняття правосвідомості як усвідомлення права, сукупність уявлень та почуттів, що виражають ставлення людей як до чинного, так і до бажаного права. Структура правосвідомості: правова, ідеологія та правова, психологія. Правова психологія як психічне ставлення до права, її елементи. Правова культура – комплекс уявлень тієї чи іншої спільності людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів, посадових осіб. Елементи правової культури. Функції та види правової культури.

Тема 6. Соціально-психологічні засади правового виховання

Основні поняття теми: взаємозв'язок та єдність раціонального, емоційного та вольового почав у внутрішньому світі людини як суб'єкта права. Правова свідомість та правова поведінка. Роль мотиваційно-потребової та вольової сфери особистості в здійсненні правової або протиправної поведінки. Правова орієнтація, у системі соціальних орієнтацій суб'єкта. Потреби, бажання, інтереси суб'єкта та проблема їхнього співвідношення з потребами та інтересами оточуючих. Правове виховання як взаємовплив особистостей.

Розділ 2. Технологія правового виховання

Тема 7. Організація правового виховання населення

Основні поняття: передумови правового виховання, населення: перебудова психології та правового життя суспільства. Система керівництва правовим

вихованням населення. Основні функції суб'єктів керівництва правовим вихованням. Закономірності та принципи організації правового виховання населення. Вимоги до суб'єктів правового виховання. Системно-функціональна модель організації правового виховання.

Тема 8. Підготовка педагога до здійснення правового виховання

Основні поняття теми: цільова, орієнтація як визначення цілей та завдань педагогічної діяльності з правового виховання. Побудова дерева цілей, ранжування завдань правовиховної діяльності. Діагностика правової вихованості об'єктів правового виховання. Аналіз результатів діагностики. Прогнозування, проектування та планування правовиховної діяльності.

Тема 9. Створення умов ефективного здійснення правового виховання

Основні поняття теми: мобілізаційно-спонукальна функція у структурі правовиховної діяльності. Реалізація комунікативної функції, спрямованої на встановлення сприятливих взаємин між суб'єктами та об'єктами правового виховання. Організація як створення умов для здійснення правового від харчування населення.

Тема 10. Реалізація змісту правового виховання

Основні поняття: правова освіта, пропаганда та агітація. Правове навчання. Формування правової культури, мотивів та звичок правомірної поведінки.

Тема 11. Контроль, аналіз, оцінка та вдосконалення правового виховання

Основні поняття теми: критерії правової вихованості. Вивчення стану правосвідомості та правової культури населення соціологічними та педагогічними методами. Вдосконалення правового виховання.

Експериментальна програма «Я – лідер», «Я – волонтер», «Я – дослідник»

Зміни у сфері освіти, що передбачають впровадження нових технологій та враховують запити суспільства на високому рівні соціальної орієнтованості, висувають на перший план проблему становлення соціальної орієнтованості підлітка. Співпраця та знання стають важливим ресурсом та справжньою рушійною силою соціальної орієнтованості освіти. Соціальна орієнтованість суттєво змінює

темпи духовно-культурного життя суспільства, наражає певну зміну на культурний світ людини.

Мета програми: сприяти формуванню соціально орієнтованої активної життєвої позиції підлітків.

Досягнення зазначеної мети вирішуються такі задачі: формування соціально-орієнтованої позиції підлітка, володіння принципами співробітництва, технікою створення проєкту; допомога у визначенні цілей, завдань, етапів проєкту; профілактична взаємодія на кожному етапі проєкту.

Механізм реалізації програми.

1. Підготовчий етап: підготовка курсантів до здійснення пошуково-дослідницької підтримки; супровід підлітка на кожному етапі проєкту; проєктування діяльності.

2. Організаційний етап: проведення діагностики з умінь створювати проєкт; методико-технологічне забезпечення проєктної діяльності.

3. Основний етап (реалізація основних положень програми): застосування різних видів підтримки підлітків: у соціально орієнтованому дослідженні, у профілактичній взаємодії, у всьому спектрі освітніх програм; підвищення дослідницької грамотності підлітків, пріоритету використання проєктів, робота у групах, що сприяє формуванню позитивної соціально орієнтованої позиції, забезпечення реалізації соціально орієнтованої діяльності підлітків у створенні проєктів у навчальній та позанавчальній діяльності.

Заходи, що проводилися під час реалізації програми

Заходи, що проводяться з підлітками під час урочної та позаурочної діяльності	Заходи, що проводяться з інспекторами під час урочної та позаурочної діяльності
Моніторинг: рівня дослідницької грамотності; мотивація успіху і страх невдач	Навчальні семінари, виступи та обговорення проблем застосування проєктних технологій, технологій соціально орієнтованої підтримки, профілактика виходу з проєктної діяльності, профілактичної взаємодії
Участь у соціально-освітніх проєктах: олімпіади, конкурси, соціально значущі акції, заходи, брифінги, дебати, соціально орієнтовані телепрограми, флешмоби, соціально орієнтовані акції	Надання систематичної допомоги підліткам у проведенні аналізу власної діяльності
Участь у позакласних заходах (створення презентацій, проєктів).	Участь у конференціях (очна та заочна) з метою обміну досвідом та підвищення кваліфікації;

Участь в організації та проведенні тематичних класних годин	Консультування очне та віртуальне, допомога у підборі, пошуку презентацій матеріалу, виборі відеофільмів, тем досліджень
Самостійна робота підлітків з підтвердження та вивчення етапу проєкту	Погодження графіка індивідуальних та мікрогрупових консультацій, мотивація діяльності підлітків: демонстрація переможців та учасників, матеріальні премії, втішні призи

4. Заключний етап: проведення аналізу якісних змін, що відбулися з підлітками; порівняльний аналіз самооцінки діяльності та оцінки товаришів; аналіз результатів навчальної та позанавчальної діяльності. рекомендації щодо застосування кейс-технологій.

Кейс «Взаємодія» орієнтований на вирішення проблеми взаємодії членів групи, встановлення взаємин співробітництва, довіри, уміння працювати в парі, групі, науковому суспільстві, спільно добиватися результатів проєкту. Цей кейс містить тренінг «Переправа», ігри на взаємодію: «Нові дорожні знаки».

Кейс «Соціально орієнтована позиція» покликаний вирішити завдання становлення позиції підлітка, що включає ініціативність, поінформованість, самоактуалізацію позиції підлітка. Кейс містить тренінг «Хто я?», знайомство з категоріями «соціально орієнтована позиція», «закон», «правопорушення», ділові ігри «Я – лідер», «Я – професіонал».

Кейс «Знайомство»: тренінг «Давайте познайомимось». Кейс «Інформація»: презентація «Життя – це твій вибір». Кейс «Реклама»: створення колажу «Новини сьогодні», тренінг «Новини одним рядком».

Кейси щодо вирішення проблем (ситуацій). Напрямок: Соціально-правовий: Закон чи злочин? Обґрунтуйте ваш вибір. Сім'я – основа виховання. Я – лідер, людина ..., який мій статус? Чи легко бути чесним?. Толерантність чи інтолерантність? Конфліктологія, проблема конфліктів у суспільстві. Чи конфліктний я? Взаємодопомога, взаємопідтримка, співпраця – основи колективу? Я чи ми?

Кейс для батьків: рекомендації та пам'ятки для батьків як допомогти школяреві організувати процес навчання, правила для батьків. Кейс для вчителя: рекомендації «Педагогічні технології», умови надання педагогічної підтримки, аналіз труднощів у навчанні та розвитку підлітків, причини та рекомендації щодо їх усунення.

Інноваційні технології

Комплекс технік для розвитку професійних якостей бакалаврів правоохоронної діяльності

Дидактичні задачі: формувати навички дослідження власного суб'єктивного життєвого досвіду та несвідомих психічних процесів; виявляти переконання, установки, неефективні звички поведінки і мислення, що обмежують особистісний розвиток; навчитися вносити позитивні зміни у своє життя з метою особистісного зростання; формувати професійно важливі особистісні якості, значущі для майбутньої роботи, розуміти унікальність власної особистості та засоби її розвитку.

Увага

Теоретичні заняття

1. Загальна характеристика уваги та її основні властивості.
2. Функції та види уваги.
3. Чинники, зумовлені специфікою правоохоронної діяльності, що впливають на якість уваги її учасників.
4. Розвиток уваги (практичні завдання).

Практичні заняття

Завдання 1.

Визначте стійкість вашої уваги (тривалість утримання уваги на чому-небудь, стійкість уваги до втоми і відволікання). Для цього заміряйте час, протягом якого ви зможете утримувати сприйняття рисунка тільки в одному положенні за допомогою вольового зусилля.

Завдання 2. Визначте обсяг вашої уваги.

Дивіться на рисунок протягом 1 секунди. Намагайтеся запам'ятати все, що бачите на ньому.

Перевірте свої записи та розрахуйте:

- а) скільки форм правильно запам'ятали;
- б) скільки цифр правильно сприйняли;
- в) скільки цифр правильно вписали в цифри.

Тривалість вашої уваги дорівнює сумі ваших відповідей на всі три пункти.

Норма: ± 2 .

Завдання 3. Визначте специфіку розподілу вашої уваги.

Зміряйте час, протягом якого ви викликаєте цифри від 1 до 20 по порядку, одночасно записуючи їх на аркуші паперу в зворотному порядку; вимовляти 1, писати 20, вимовляти 2, писати 19 тощо. Порахуйте час і кількість помилок. Чим менше часу і кількість помилок, тим краще розподіл вашої уваги.

Завдання 4. Визначте особливість вашої концентрації уваги.

Наводимо текст. Переглядаючи рядок за рядком зліва направо, протягом 2 хвилин закреслюйте букви «а» перед «л» і «о» після «м» якомога швидше і без помилок.

Рахувати:

- а) скільки знаків вам вдалося переглянути;
- б) скільки символів правильно перекреслено;
- в) скільки символів не вистачає.

Визначте концентрацію уваги за формулою $a - b/(b+c)$, де a , b , c – результати відповідних предметів.

Вправи.

1. Двоє людей, які виконують вправу, стоять один навпроти одного. Один

робить рух, інший повторює його одночасно, точно, в дзеркалі. Ведучий вправи перевіряє і вказує, що було зроблено неправильно.

2. Курсанту пропонується назвати дальні і найближчі предмети в його полі зору, перерахувати всі предмети певного кольору в кімнаті, починаючи з певної букви алфавіту.

3. Одного з членів групи просять порахувати до 30, замість чисел, які включають число 3 і числа, які діляться на 3. Він повинен сказати: «Я не зіб'юся зі шляху». Цю вправу можна виконувати всією групою. Потім члени групи по черзі називають номери. І замість слів «я не загублюся» вони плескають у долоні або виконують якусь іншу дію, помилки виходять з гри. Перемагає той, хто залишиться останнім.

Спостереження

Теоретичні заняття

1. Психологічна концепція спостереження.
2. Роль спостереження в професійній діяльності слідчого.
3. Розвиток спостережливості (практичні завдання)

Практичні заняття

Вправи

1. Чи добре Ви знаєте зовнішність своїх одногрупників? Придивіться до сусіда справа. Знайдіть в його зовнішності те, чого раніше Ви не помічали. Які у нього очі, якої форми? Якого кольору? Волосся? Подивіться на форму вуха і підборіддя. Порівняйте з лівим сусідом. У чому різниця? Які у нього руки? Довжина пальців, розмір і форма нігтів. Відвернись і, згадавши свого ближнього, опиши його нам. Кожен вибирає з членів групи індивідуальний об'єкт спостереження і уважно його вивчає. Тепер відверніться від свого об'єкта і опишіть його сусідові так докладно, щоб він розумів, про кого йде мова.

2. Група ділиться на пари. Кожен пам'ятає свого партнера, як він сидить, ходить, дивиться, слухає, розмовляє, його улюблені слова, його звички, особливості. Постарайтесь вловити оригінальність його «способу мислення», здогадатися про його самопочуття під час спілкування з вами, а не з кимось іншим, зрозуміти його

ставлення до вас.

3. На столі лежать кілька предметів: папір, ручка, гумка. Курсанту дається завдання: протягом 15 секунд (в подальшому 10 і 5 секунд відповідно) «сфотографувати» ці об'єкти. Потім відверніться і подумки постарайтеся описати, давши своє просторове розташування.

4. На столі лежать кілька предметів: годинник, ручка, пенал, гаманець, книга тощо. Курсант заходить в аудиторію, «вивчає» предмети протягом 10 секунд, а потім відвертається. Інструктор змінює розташування предметів і просить екзаменованого відновити їх початкове розташування на столі. Цій вправі можна надати характер змагання, якщо назвати не один, а три предмети.

5. Кілька людей вишиковуються в чергу. Курсант заходить в аудиторію і розглядає їх протягом 10–15 секунд. Потім він виходить з кімнати. У цей час ті, хто стоїть, міняються місцями, одягом, змінюють пози тощо. Час впливу від вправи до вправи слід скорочувати.

6. Із сірників роблять складні геометричні фігури, їх показують курсантам. Потім фігури знищуються. Завдання полягає у відновленні первісних геометричних форм.

7. Перед групою пропонується завдання: уважно оглянути аудиторію (столи, стелю, підлогу, вікна, меблі тощо). Далі, не дивлячись на ці об'єкти, перерахувати, що потребує ремонту. Практика показує, що спочатку, здебільшого, оцінки «будівельників» не відповідають реальній картині, і тільки після виконання ряду вправ вони починають правильно описувати побачене. Мета цих вправ – навчитися дивитися і бачити, слухати і чути.

8. Учасникам може бути запропоновано визначити їх внутрішній стан, професію, соціальний статус, обставини, що впливають на їх поведінку в даний момент, за зовнішніми ознаками поведінки людей на вулиці, в транспорті, в театрі, в кафе тощо (пропонується відеозапис). Особливий інтерес має спостереження за взаєминами людей за їх поведінкою.

9. Мета: розвиток спостережливості у сприйнятті обличчя натовпі перехожих.

Інструкція: ведучий заняття протягом декількох секунд показує групі фото

пішоходів на вулиці. Курсанти розглядають рисунок, після чого відповідають на питання: «Чи була в натовпі перехожих людина з певними ознаки (подаються ознаки одного з перехожих)? Як ця людина себе поводи́ла? Вправу можна повторити 8-10 разів на фотографіях великим планом з поступовим збільшенням кількості перехожих в кадрі з 5-7 до 12-15. При 5-10 повтореннях курсантам послідовно подаються дві, потім три фотографії, після чого задаються питання про групу фотографій. У міру повторення також є можливість зменшити час експозиції фотографії до 3 секунд.

Сприйняття

Теоретичні заняття

1. Поняття, нейрофізіологічна основа сприйняття.
2. Види і властивості сприйняття.
3. Роль сприйняття в діяльності співробітників органів внутрішніх справ та їх розвиток (практичні завдання).

Практичні заняття

Вправи

1. Для тренування і розвитку очей. На аркуші білого паперу накресліть горизонтальну лінію за допомогою лінійки довжиною 18 см. За допомогою лінійки визначте допуски в міліметрах. Повторіть цю вправу 3 рази, встановіть середню похибку. Якщо результат не дуже хороший, пропонується проводити по 10 серій таких вправ щодня протягом 5 днів.

2. Для підвищення зорової чутливості та сприйняття.

А) Закрийте очі руками так, щоб долоні лежали на очах, а пальці, що закривають один одного, зустрічалися на переніссі. Ваші очі повинні знаходитися в повній темряві, потримайте їх так 3 і більше хвилин. Після цього відкрийте очі, швидко моргніть 6 разів, а потім сфокусуйте їх на невеликому предметі в іншому кінці кімнати: цвяху, вимикачі. Порахуйте до шести, а потім переведіть фокус на найвіддаленіший об'єкт, який Ви можете побачити: дерево, пагорб, автомобіль тощо. Поверніть очними яблуками за годинниковою стрілкою – вгору, вправо, вниз, вліво, вгору – 3 рази і навпаки. Швидко моргніть. Закрийте очі долонями і утримуйте

долоні до рахунок 24. Виконайте весь комплекс вправ 3 рази і завершіть, закривши очі долонями на 5 хвилин.

Б) Подивіться на хорошу кольоропередачу старих майстрів, таких як Рембрандт, Клод Моне та ін. Подивіться на хорошу репродукцію сучасного художника. Складіть список кольорів різних відтінків, щільності і хроматичних діапазонів, які Ви зможете розрізнити в обох репродукціях. Потім подивіться на репродукції через збільшувальне скло. Скільки ще колірних нюансів можна знайти на картинах? Повертайтеся до цієї вправи кожні 3 дні, поки не зможете подвоїти кількість кольорів, які Ви назвали вперше. Виконайте ту ж вправу з полум'ям палаючої свічки, поставленої проти дзеркала в затемненій кімнаті.

В) Візьміть жменю садової землі і розсипте її на аркуші білого паперу. Винесіть папір на сонячне світло і перерахуйте все, що бачите. Повторюйте вправу кожні два дні, поки не подвоїте кількість об'єктів, які бачили вперше. Чим більше Ви подивитесь, тим більше зможете побачити: пісок розпадається на кварц, слюду, чорний граніт; в перегної можна знайти найдрібніші насіння, скелети комах, частинки листя, мурашині крила.

3. Для підвищення слухової чутливості та сприйняття

А) Інструкція: відверніться. По якому об'єкту постукувати олівцем? ... А тепер? Звуки різні – олівець постукує по книзі, далі по столу, по склу, по руці, по авторучці, по годиннику тощо.

Б) Інструктаж: курсантам пропонується прослухати шуми різних марок автомобілів, записані на магнітофон, з метою запам'ятовування і виділення їх відмінних ознак.

Контрольне завдання: учасникам пропонується прослухати шуми декількох марок автомобілів в різній послідовності або одночасно (по 20–30 секунд). Курсанти повинні визначати марки транспортних засобів за рівнем шуму. Вправу можна ускладнити збільшенням кількості шумів і поступовим скороченням часу на їх прослуховування до 2–5 секунд.

В) Інструктаж: курсантам послідовно показують фотографії 5 осіб, а голос кожного відтворюють за допомогою запису. Тривалість витримки – 10–15 секунд.

Далі всі фотографії демонструються одночасно і записи голосів відтворюються в зміненому порядку. Вправу повторюють до 15 разів, щоразу використовуючи нові фотографії та голоси людей. При 2–5 повтореннях умови виконання вправи залишаються незмінними. При 6–10 повтореннях завдання ускладнюється: «Постарайтеся вловити особливості голосу, щоб потім його розпізнати, навіть якщо він частково змінений». Час витримки не перевищує 10 секунд. На закінчення подаються всі фотографії відразу, але голоси відтворюються як в оригіналі, так і в зміненому вигляді (голос однієї і тієї ж людини або швидкий, або повільний, або збуджений, або млявий, гучний тощо). При 11–15 повтореннях кількість фото і голосів послідовно збільшується до 10–15.

4. Для визначення чутливості нюху.

А) Візьміть 6 предметів з різними, але не різкими запахами. Розкладіть їх на столі і понюхайте кожен предмет окремо, глибоко вдихаючи, щоб отримати чітке уявлення про аромат кожного. Коли ви переконаєтеся, що можете добре розрізняти кожен запах, зав'яжіть очі і намагайтеся визначити предмети по запаху, потім попросіть їх згрупувати предмети по двоє, понюхати їх і визначити складові кожної групи; Потім попросіть їх розділити всі предмети на дві групи і намагайтеся визначити їх складові. Якщо ви можете визначити 4 запахи, це відмінний результат.

Б) Дочекайтеся дощу і вийдіть на вулицю – як тільки за ним вийде сонце. Запишіть всі запахи, які ви зможете вловити. Робіть таку прогулянку якомога частіше.

5. Для підвищення тактильної чутливості (дотику).

А) Інструкція: зав'яжіть очі обстежуваному. Підведіть його до сидячого друга, щоб він міг визначити, хто перед ним, доторкнувшись до його зачіски.

Б) Інструкція: покладіть на стіл кілька предметів і накрийте їх непрозорою тканиною. Визначте кожен з цих предметів на дотик (через тканину).

В) Інструкція: покладіть в кишеню або гаманець кілька монет різного номіналу, щоб порахувати загальну суму на дотик.

Г) Інструкція: стоячи поруч з товаришем по групі, в кишеню якого по черзі кладуть різні предмети, визначте їх назву одним дотиком тильної сторони долоні.

Д) Інструкція: У кишенях одягу, в шкарпетках тощо лежать різні предмети (ключі, ручка, гребінець, гудзики, монети тощо). Курсанти повинні визначити місцезнаходження предметів на дотик протягом 10 секунд.

Уява

Теоретичні заняття

1. Поняття, нейрофізіологічна основа уяви.
2. Види уяви.
3. Роль уяви у професійній діяльності працівника органів внутрішніх справ та її розвиток (практичні завдання).

Практичні заняття

Завдання 1. Проаналізуйте свою відтворювальну уяву

А) Уявіть рівносторонній трикутник, кожна сторона якого дорівнює 6 м. Подумки продовжуйте основу трикутника вліво і паралельно йому через вершину трикутника проведіть такий же відрізок вліво 6 м

Б) Уявіть, що з пункту А ви пройшли 10 кроків на південь, потім знову зробили 10 кроків на південь, а потім повернули на захід, пройшли стільки ж і нарешті зробили 10 кроків на північ. Яку форму ви отримали з цих відрізків?

В) Уявіть коло. Помістіть крапку в центр кола, проведіть дві паралельні прямі на рівній відстані від неї (всередині кола), а потім проведіть дві перпендикулярні до цих прямі на однаковій відстані від центру.

Г) Уявіть квадрат. Намалюйте в ньому діагоналі. Розділіть квадрат на рівні частини двома горизонтальними лініями. Перевірте правильність вирішення кожної задачі за допомогою креслення. Потім підраховують кількість отриманих балів: умовно рішення першої задачі оцінюється на 4 бали, другої – на 5 балів; третя – 6; четверта – 15. Порахуйте, скільки балів ви в сумі отримали і скільки часу пішло на вирішення завдань. Відмінно – 30 балів.

Завдання 2. Встановіть рівень розвитку творчої уяви.

А) подумки уявіть, що у вас є дерев'яна куля діаметром 30 мм. Придумайте і позначте на папері (словами або рисунками) якомога більше предметів, які можна виготовити за допомогою цього предмета. Робота на 5 хвилин. Кожен

запропонований варіант оцінюється в 2 бали. За однотипні варіанти нараховується 1 бал, а за оригінальні – 4 бали.

Б) Протягом 5 хвилин придумайте (і запишіть) якомога більше варіантів використання звичайного олівця. Різними вважаються тільки ті варіанти, які істотно відрізняються один від одного.

За кожен новий варіант використання об'єкта – 1 бал, за оригінальний – 2.

Завдання 3. Проаналізуйте свою творчу уяву.

Протягом 20 хвилин складіть якомога більше пропозицій, щоб кожна обов'язково включала три слова:

А) Вітер, вода, велосипед

Б) Автомобіль, сир, кіно

В) Яблуко, вогонь, лють

Кожне речення оцінюється в 2 бали, оригінальне – 4.

Ігри для розвитку уяви

1. «Гра в слова» – початком гри може стати будь-яке слово, яке є ключовим. Для кожної його букви придумуються перші слова. Ці слова починаються з букви, що входить в ключове слово. З цих слів вигадують розповідь або рифмовані рядки (вірші).

2. «Гра оповідач» – всі учасники гри по черзі розповідають своїм друзям вигадану історію. Далі вони ілюструють свою розповідь рисунками.

3. «Гра в фантастичні гіпотези» – ставиться питання: а що було б, якщо? Гравець повинен швидко назвати будь-який предмет і присудок, створює гіпотезу, на основі якої починає працювати фантазія.

Пам'ять

Теоретичні заняття

1. Поняття та нейрофізіологічні основи пам'яті.
2. Види пам'яті.
3. Роль пам'яті в діяльності співробітників органів внутрішніх справ та її розвиток (практичні завдання).

Практичні заняття

Вправи

1. Запам'ятайте 5 предметів і їх взаємне розташування. Предмети лежать на столі. Час початкового сприйняття предметів – 20 секунд. Вправа виконується з різними предметами по 5–6 разів. Час поступово зменшують і доводять до 5 секунд.

2. Запам'ятайте 5 предметів і їх взаємне розташування. Дайте опис предметів, що лежать на столі.

Час початкового сприйняття предметів – 30 секунд. Вправа повторюється 6–8 разів. Час поступово зменшують і доводять до 10 секунд.

«Запам'ятовування дорожніх знаків». Порядок виконання: курсантам протягом 2 секунд демонструється слайд з 4 дорожніми знаками. Завдання: *«Запам'ятовування дорожніх знаків».*

Перевірка: назвіть дорожні знаки. Вправа повторюється 8–10 разів зі зміною поданих ознак, збільшенням їх кількості до 10 і зменшенням часу впливу до 0,2 секунди.

«Розпізнавання обличчя за фото на документі». Протягом 10 секунд подається фото ID, паспорта, перепустки. Опишіть всі відмінні риси особи і його особливі риси. Завдання повторюється 6–8 разів. Час поступово зменшують і доводять до 2 секунд.

Протягом 1 хвилини прослуховуються 3 адреси та прізвища осіб, які проживають за цими адресами. Запам'ятовуйте адреси та прізвища на слух. При запам'ятовуванні використовуйте методи асоціативних зв'язків. Завдання повторюється 5–6 разів. Час скорочується до 15 секунд.

Протягом однієї хвилини слухається словесний портрет розшукуваної особи. При запам'ятовуванні використовуйте метод асоціативних зв'язків. Завдання повторюється 3–4 рази, час скорочується до 15 секунд.

Курсантам показують фото обличчя людини протягом 3 секунд і називають його прізвище. Завдання: запам'ятати обличчя та прізвище. Послідовно показуються 5 фотографій.

Перевірка: показують по одній фотографії і запитують ім'я людини. Серед

фотографій може бути 2–3 з тих, які курсанти не бачили. Вправа повторюється 5–6 разів з послідовним збільшенням кількості фотографій до 10.

«Запам'ятовування групи людей перед магазином». Протягом 15–20 секунд курсанти фотографували кілька груп людей перед магазином. Завдання: уважно розглянути фото. Перевірте: скільки груп людей зображено на фото, скільки людей в кожній групі, особливості людей в одній з груп, чим вони займаються, як можуть вести себе далі. Вправа повторюється на аналогічних фото, поки не будуть досягнуті хороші результати. Час демонстрації фото поступово скорочується до 3–5 секунд.

Мислення

Теоретичні заняття

1. Поняття і нейрофізіологічні основи мислення.
2. Типи мислення.
3. Використання особливостей розумових процесів у правоохоронних органах.
4. Розвиток мислення (практичні завдання).

Практичні заняття

Вправи

1. *Вправа для розвитку вміння налагоджувати стосунки.* Один з учасників, «той, хто відгадує», виходить з кімнати. 2–3 рядки відомого вірша розподіляються між іншими, (можна почати з 1–2 рядків) за умови, що на кожного члена групи припадає по одному слову. До аудиторії заходить «відгадувач». За командою керівника вся група в унісон вимовляє свої слова вірша. Запитання: Які репліки були вимовлені? З якого вірша? Не розумієте? Послухайте ще раз».

2. *Вправи для розвитку швидкого мислення.*

А) За сигналом ведучого учасники повинні доторкнутися до 10 різних предметів на конкурсній основі. Далі перерахувати найбільшу кількість місць для певної літери тощо.

Б) на столі розкладають 15 сірників. Партнери по черзі беруть їх з цього набору. За один «хід» можна взяти один, два або три сірники. Програє той, хто бере останній. Знайдіть правило, яке гарантує виграш тому, хто починає гру.

3. Вправи для подолання стереотипного мислення.

А) У книжковій шафі знаходяться два томи зібрання творів одного автора, перший том має 300 сторінок, другий – 200 сторінок. У шафі завівся книжковий черв'як і перегриз нариси від першої сторінки першого тому до останньої сторінки другого тому. Запитання: Скільки сторінок зіпсував черв'як?

Б) 50 тисяч грн зникли, – сказала касир поліцейському.

– Кого ви підозрюєте у злочині?

– Не знаю, на кого й думати, – відповіла касирка.

– Розкажіть, що сталося? – запитав поліцейський.

– Сталося так. Я рахувала гроші. Раптом люмінесцентна лампа згасла, і в кімнаті стало темно. Я поставив на стіл стілець, залізла на нього і схопила лампу. Від сильного опіку я похитнулася і впала на підлогу. Якийсь час я була без свідомості, а коли прокинулася, то побачила весь цей бардак, а найголовніше – гроші зникли.

– Я звинувачую вас у крадіжці грошей! Все, що ви мені сказали – неправда, тому що...

Завдання: як поліцейський пояснив звинувачення?

4. Вправа для розвитку асоціативного мислення.

Учасники сідають у коло. Ведучий вимовляє будь-які два слова. Один з учасників описує образ, який пов'язує друге слово з першим. Далі учасник, який створив образ, пропонує своє слово тому, хто сидить ліворуч від нього. Останній пов'язує це третє слово з другим словом ведучого заняття, а своє слово – вже четверте в своєму ланцюжку – передає наступному гравцеві зліва. Гра йде по колу. В кінці кожного кола ведучий оголошує час, витрачений на його проходження. Спочатку у деяких будуть виникати труднощі в спробах «підключити несумісне». Але з часом фантазія учасників стає все сміливішою. Елемент змагання можна посилити, якщо учасників розділити на команди, які будуть змагатися в «гонці» протягом декількох кіл.

5. Вправи для розвитку логічного мислення

А) Студенти організували концерт. Микола грає на саксофоні. Піаніст навчається на фізичному факультеті. Барабанщика звуть не Вадим, а студента

географічного факультету звуть не Іван. Микола навчається на історичному факультеті. Рома не піаніст і не біолог. Вадим не вчиться на фізичному факультеті. Леонід не грає на контрабасі. На якому інструменті грає Вадим? А на якому факультеті він навчається?

Б) Під час підготовки до чемпіонату тренер прийняв рішення про проведення зустрічей між чотирма боксерами легкої ваги. Кожен боксер повинен був провести один бій з іншими трьома. Поєдинки проходили протягом трьох суботи, дві зустрічі в суботу. У першу суботу Петро зустрівся з Іваном і зазнав поразки у другому раунді. Наступного тижня Петро знову програв, цього разу Сашку. але в останній зустрічі здобув перемогу. Другим невдахою, який виграв лише одну зустріч із трьох, став Сашко. З величезним інтересом всі чекали зустрічі Івана і Миколою. Найперспективніші боксери з чотирьох. Хто переміг у цій зустрічі, і в яку з трьох субот вона відбулася?

Зв'язок

Теоретичні заняття

1. Поняття комунікації та її функції.
2. Види і форми спілкування.
3. Вербальні і невербальні засоби спілкування.
4. Врахування закономірностей комунікації в діяльності працівників органів внутрішніх справ.

Практичні заняття

Ігри-тренування

«Привітання». Обмін привітаннями – це обмін людським теплом. Коли ми зустрічаємо людину, ми в першу чергу зустрічаємося з її поглядом і висловлюємо в тій чи іншій формі, що ми раді, що ця людина є, ми раді, що вона є серед нас. Звичайно, це відбувається, якщо ми щирі у прояві своїх почуттів, якщо ми щирі у своїй поведінці. Давайте спробуємо різні форми привітання і визначимо найбільш ефективні для вас. Для цього пропонуємо учасникам розділитися на дві групи і стати

один навпроти одного на відстані декількох кроків в два ряди. Тепер за сигналом ведучого партнери підходять один до одного і обмінюються різноманітними привітаннями. Це можуть бути рукостискання, обійми, реверанси, поплескування, захоплені вигуки і тихі багатозначні погляди. Обмінявшись привітаннями, партнери змінюються – роблять крок вправо. Будь ласка, обмінюйтеся привітаннями. І тепер у кожному ряду змінюються партнери. Будь ласка. Продовжимо вітання з новими партнерами, в новій формі. Подумайте про те, як краще зустріти нового партнера, що є саме зараз, для цієї людини. Може бути, ведучий влаштовує конкурс на найоригінальніше привітання? Хто переможе? Акт! Підведемо підсумки і закінчимо гру.

«Знайомство». Сядьте в коло. Пропонуємо вам замислитися над тим, що є найважливішим і суттєвим у вас, у вашому характері. Спробуйте знайти для цього коротку форму прояву, можна у віршованій формі. Наприклад: «Лід і полум'я», «Іноді вона виє, як тварина, потім плаче, як дитина», «Тихо, сумно, тихо...» Продовжуйте, будь ласка. Тепер по колу по черзі, починаючи з учасника, що сидить праворуч від ведучого, починайте представлятися групі. Спочатку назвіть своє ім'я, а потім скажіть кілька слів про себе, про свою сутність. Краще, якщо вона буде вимовлена однією фразою, можна сказати це віршами або за допомогою метафори. Щось, що ви тільки що придумали. Ми зробили один крок назустріч один одному. Обговоріть, чиї виступи справили найбільше враження. Гра скінчилась.

«Винен». Хто не помиляється? За винятком того, хто нічого не робить. Всім нам так чи інакше доводилося помилятися, змінювати свою точку зору. Але як складно визнавати власні помилки, особливо коли доводиться робити це на людях. Потрібно вміти гідно визнати, що на якомусь етапі ви зазнали поразки, щоб у подальшому уникнути цих помилок. Потрібно вміти подавати приклад іншим. Будь ласка, подумайте хоча б на кілька секунд, самокритично згадайте, якими були найбільш значущі помилки у вашому житті. Уявіть, що ви повернулися в ті старі часи, а тепер перебуваєте на межі того, щоб зробити цю помилку. Звичайно, озирнувшись назад, все здається інакше. І те, що це була помилка, зрозуміло тільки зараз. Але все ж, що б ви зробили, якби повернулися в минуле з сьогоденним багажем досвіду? Що б ви сказали іншим? Уявіть ситуацію, в якій питання можна

було б поставити інакше. Отже, ваш виступ знаходиться в ситуації, в присутності тих осіб, коли вдалося уникнути помилки. Говоріть це протягом однієї хвилини подумки, із заплющеними очима. Потім кожен зможе підняти руку, взяти слово і виголосити промову. Тепер бажаючи піднімають руки і беруть слово. Наприкінці сьогоднішньої сесії модератор оцінить ті виступи, які найбільше сподобалися аудиторії.

Уміння розв'язувати конфліктні ситуації

Теоретичні заняття

1. Поняття конфлікту та його складові.
2. Причини виникнення конфліктів. Динаміка розвитку конфлікту.
3. Тактика вирішення конфліктів (Практичні завдання).

Практичні заняття

Ігри-тренування

«Відкритий конфлікт». У цій грі від її учасників потрібно по максимуму мобілізувати свої сили і характер, володіти активізованим темпераментом і незламною волею. Двоє учасників гри заходять у центр. Їм дається просте завдання. Необхідно словесно змусити опонента виконати фізичні дії, інструкція дається не в прихованій, а у відкритій формі. Виникає відкритий конфлікт. Суперники безпосередньо, під натиском своєї волі, змушують один одного до виконання певних дій. Слід запропонувати найпростіші дії: вийти з кімнати, зняти окуляри, застебнути піджак тощо. Той, хто програв, йде, його замінює інший, новий учасник гри, який вступає у відкритий конфлікт. Той, хто програв, знову вибуває, його замінює наступний.

«Знайомство на вулиці». Всі учасники гри діляться на пари. Завдання одного з учасників пари: познайомитися з абсолютно невідомою людиною на вулиці. Для цього він докладає максимум зусиль, всю свою чарівність, винахідливість. Мета вважається досягнутою, якщо йому вдасться дізнатися ім'я та номер телефону людини. Другий, навпаки, намагається уникати знайомства, але все одно

залишається в межах елементарної логіки і органічного характеру свого образу. Звичайно, необхідно заздалегідь обговорити місце дії образів, в яких будуть з'являтися учасники гри, а також, приблизно, мету, яка спонукала до знайомства. Після того, як пари демонструють сцени знайомства, учасники визначають найбільш вдалого, хто впорався із завданням, а також самого незговірливого незнайомця, який зумів зберегти правдоподібність свого образу.

«Драбинка». У цій грі конфліктні взаємодії будуються за певною схемою. Активне протистояння двох умовних сторін носить дозований характер і знаходиться на підйомі. Гра не має на меті домогтися будь-яких дій від однієї зі сторін. Просто необхідно вступити в конфліктний діалог. Перший кидає фразу своєму опоненту. Другий також відповідає йому фразою з кількох слів. Вони по черзі обмінюються фразами з неодмінною умовою, що кожна наступна фраза повинна бути на тон вище, емоційно сильніше, перевершувати попередню. Тільки не переходьте на крик, оскільки аудиторія побачить і оцінить не рівень шуму фрази, а її емоційну силу. Програє той, хто не зможе вдарити по чергових нотах, відповісти фразою, яка емоційно перевершує останню фразу опонента. Той, хто програв, вибуває. На зміну йому приходить новий учасник гри. Всі спостерігають за конфліктом, який наростає, піднімається по сходах.

Сюжетно-рольова гра «Імітаційний судовий процес»

Гра проходить два етапи. Етап 1: Пропонується розіграти рольову гру над групою неповнолітніх, які вчинили злочин. Кожному курсанту дістається роль: суддя, прокурор, інспектор, фахівець у справах захисту дітей, адвокати, свідки, потерпілі, обвинувачені неповнолітніх, законні представники (батьки, опікуни, заступник директора дитячого будинку, директор школи) в результаті залучається вся група.

Мета гри: визначити рівень відхилень у поведінці неповнолітніх та можливі способи впливу на них за участю суб'єктів системи профілактики.

Завдання: визначити причини та умови вчинення злочину неповнолітніми, які

є упушення у профілактичному впливі кожного суб'єкта в ситуації, які запобіжні заходи слід застосувати до правопорушників, якщо це можливо, не допускаючи застосування покарання у вигляді відбування реального строку в виправній колонії для неповнолітніх?

Ведучий (викладач, наставник) дає завдання гравцям, стежить за виконанням вимог, підраховує бали і стежить за часом.

«Судовий процес» починається з його відкриття головуючим суддею і оголошення того, яка кримінальна справа підлягає розгляду. Головуючий перевіряє явку сторін в судовому засіданні, «видаляє» свідків із зали судового засідання, встановлює особи неповнолітніх звинувачених, оголошує інших учасників кримінального процесу. Державний обвинувач зазначає суть обвинувачення для правопорушників. Потім головуючий суддя допитує обвинувачених, свідків, потерпілого, інших учасників процесу. Судове слідство закінчується судовими дебатами, останнім словом підсудних і винесенням вердикту.

В кінці гри викладач, наставники і психолог аналізують запропоновану інформацію, визначають ступінь обізнаності курсантів про відхилення неповнолітніх, причини і умови, що сприяють виникненню девіантної поведінки, аналізують діяльність державних і громадських структур, оцінюється кожен гравець.

Другий етап – відвідування реального судового засідання як елемент закріплення набутих знань, умінь, навичок під час навчальних занять за вихідними даними аналогічно умові задачі. Судовий процес є «центральною стадією», квінтесенцією кримінального процесу. Саме на цьому етапі вирішується кримінальна справа по суті, вирішується основне питання кримінального провадження – в процесі судового розгляду в умовах змагального провадження безпосередньо досліджувати докази і за дорученням держави вирішувати питання про кваліфікацію злочинів, вини або невинуватості, в даному випадку неповнолітніх, їх засудження або виправдання, призначення покарання, звільнення від покарання або накладення таких, встановлення причин і умов, сприяння вчиненню злочинів неповнолітніми, з'ясування виховної ролі суб'єктів профілактики, а також ряд інших важливих питань, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Гра «Бліц»

«Портрет ідеального співробітника правоохоронних органів»

Курсантам пропонується провести самоаналіз і взаємооцінку для визначення себе як інспектора правоохоронних органів, що володіє необхідними (на їхню думку) якостями.

Загальне завдання

У грі «Портрет ідеального співробітника правоохоронних органів» перераховані якості. Уважно прочитайте їх і поставте цифри поруч з кожним в порядку важливості (1, 2, 3 ...). Після цього подивіться на правильну відповідь. Порахуйте помилки.

Етапи гри: організаційно-підготовчий етап, ігровий етап (індивідуальна оцінка, групове оцінювання, виявлення індивідуальної помилки, виявлення помилки групи), завершальний етап (визначення переможців у групі, визначення групи-переможця, презентація експертами груп для оцінювання діяльності учасників гри).

Якості	Індивідуальна оцінка	Групове оцінювання	Індивідуальна помилка	Помилка групи	Примітка
Зобов'язання					
Суворість					
Об'єктивність					
Почуття такту					
Довіри					
Акуратний зовнішній вигляд					
Уважність					
Витривалість					
Компетентність у профілактиці					
Хороша дикція					
Наполегливість					
Ввічливість					

Дискусія

Теми:

1. Стани і причини девіантності.
2. Профілактична діяльність суб'єктів системи профілактики. Позитивні позиції і недоліки.
3. Закономірності спілкування і взаємодії людей.
4. Формування суб'єктивної позиції неповнолітніх в ході їх соціалізації.
5. Роль профілактики в девіантності неповнолітніх.

Обговорення

Хороша підготовка навчальної групи до семінару служить основою для дискусії, є її необхідною умовою.

Дискусія може бути спланована і спровокована викладачем, але може виникнути і спонтанно. Будь-який дискусійний «виступ» курсант служить хорошим стимулом до творчої активності на подальших семінарських заняттях. Суперечка під час дискусії дає поштовх до власних роздумів, іноді виявляючи труднощі.

Полеміка, що розгорнулася на семінарі, не обмежується часовими межами семінару, курсанти продовжують обговорювати питання, що піднімаються поза аудиторією.

Таким чином, дискусія на семінарі є однією з форм глибокого, особистісного засвоєння знань. Вона сприяє розвитку здатності до творчого мислення, «позбавляючись від механічного відтворення того, що було запам'ятовано, є засобом виховання культури мислення, що веде до осмисленого засвоєння знань. Участь у дискусії формує комунікативну культуру спілкування між партнерами, зокрема вміння толерантно ставитися до думки співрозмовника, вести дискусію, доводити свою точку зору аргументами, вміння слухати та поважати думку опонента.

Перша особливість дискусії полягає в тому, що вона проходить в усній формі, що накладає значний відбиток на її перебіг. В усному обговоренні дискусійних питань особливе значення має емоційно-психологічний момент, який обумовлений присутністю опонента.

Але усна форма дискусії має і свої недоліки. У зв'язку з великим впливом на учасників усної бесіди, психологічний, емоційний чинник обговорення питання може перетворитися на взаємні звинувачення між сторонами.

Друга особливість дискусії виражається в тому, що питання, які можуть виникати або бути поставлені на семінарі, можуть бути розділені на два. Такі як: дискусійні проблеми науки та проблеми, які вже вирішені в науці, але аудиторія цього ще не знає. Залежно від того, яка з таких проблем обговорюється на семінарі, і ставляться конкретні цілі, які повинні обговорюватися. Якщо обговорювана проблема є дискусійною, то полеміка навколо неї повинна бути спрямована на те, щоб показати курсантам творчу природу пошуку істини, залучити їх до дослідницького пошуку і, залучити до процедури пошуку істини. Якщо проблема поставлена або виникла на семінарі вже вирішується, то мета його обговорення полягає в тому, щоб привести курсантів через колізію різних думок до його правильного розуміння, формулювання і рішення.

Ефективним способом стимулювання дискусії є метод творчого протистояння. Практика показує, що на деяких етапах занадто «дружні» взаємини між учасниками призводять до зневіри і нудьги. Тому для того, щоб загострити дискусію, іноді необхідно посилити конфронтацію, для чого заохочуються незалежні, несподівані, неординарні судження і вироблення прямо протилежних точок зору. Таким чином, створюється ситуація конфлікту і протистояння, що в кінцевому підсумку стимулює творчу уяву, критичне і творче мислення учасників дискусії.

Диспут

Диспут – це різновид дискусії, ще одна форма публічного обговорення проблем – спеціально підготовлений і організований публічний диспут з наукового або їх суспільно важлива тема, в якій задіяні дві або більше сторін, відстоювання своїх позицій. Метою проведення дискусійних семінарів є формування оцінних суджень, утвердження світоглядної позиції. Для успішного проведення дебатів необхідна значна підготовка, орієнтована на ознайомлення з проблемою, і створення адекватної атмосфери в самій залі. Краще розділити учасників на підгрупи, кожна з

яких повинна буде дискутувати одна з одною з заздалегідь розроблених питань, готувати доповіді та аргументи. Успіх спору визначається темою, яка містить як мінімум дві протилежні позиції.

Оцінюється активність і якість навчання окремих підгруп.

Теми:

1. Система наставництва – вагома складова професіоналізму молодого офіцера правоохоронних органів.
2. Необхідність психологічної підготовки професійних і психологічних якостей працівників правоохоронних органів.
3. Сім'я є головною ланкою у вихованні і профілактиці девіантної поведінки підлітка.
4. Педагогіка соціального середовища неповнолітніх.
5. Перспективи розвитку системи суб'єктів профілактики.

Метод «мозкового штурму»

Мета методу – зібрати якомога більше ідей, звільняючи курсантів від інерції мислення, в активізації творчого мислення, подолання звичного ходу думок при вирішенні завдання. Він дозволяє значно підвищити ефективність генерації нових ідей у великій аудиторії.

Звичайно, цей метод не гарантує глибокого вивчення ідеї. Він має безліч обмежень для використання в освітньому процесі. Особливо корисно використовувати його при викладанні спеціальних предметів, де необхідно вирішувати конкретні творчі завдання.

Теми:

1. Інноваційні методи в профілактиці девіантності у підлітків. '
2. Організація дозвілля неповнолітніх.
3. Вплив на неформальні об'єднання неповнолітніх.
4. Залучення нових організацій, підприємств, установ до профілактичної діяльності з девіантною молоддю.
5. Особливості профілактики підліткових відхилень

Розв'язання ситуативних задач

Аналіз конкретних ситуацій сприяє формуванню здатності майбутнього фахівця формулювати і вирішувати завдання (проблему) в певній ситуації. Ситуаційні завдання істотно відрізняються від навчальних завдань-вправ: якщо в останніх завжди є умова (що дається) і вимога (що потрібно знайти), то в ситуативному завданні таких параметрів немає.

Ситуативна задача може мати кілька варіантів рішення, які будуть прийнятні в конкретній ситуації, що вимагає від фахівця вміння вибрати найбільш оптимальне з них. Таким чином, здатність визначати раціональні способи аналізу проблемної ситуації та шляхи її вирішення.

Ситуації 1. Ви співробітник правоохоронних органів, якому необхідно зустрітися з підлітком; поміченого при вживанні алкогольних напоїв, з метою з'ясування причин ситуації, що склалася. Запропонуйте варіанти послідовності ваших дій і можливу логіку бесіди (зміст питань) для наступних ситуацій:

- а) Ви приходите в дім до підлітка і повинні розмовляти тільки з його матір'ю;
- б) Ви викликаєте підлітка разом з матір'ю до себе в кабінет;
- в) Ви зустрічаєте підлітка на вулиці в компанії друзів і змушені спілкуватися на місці.

2. В неповній, неблагополучній сім'ї (особи, які замінюють батьків, один з батьків, один з батьків не є природним, один з батьків іншої національності, багатодітна сім'я) чотирнадцятирічний Іван з девіантною поведінкою (палить, періодично йде з дому, погано вчиться, прогулює заняття в школі, грубо поводить себе зі старшими, лається, був помічений у вживанні спиртних напоїв), сім'я в цій ситуації виконує елементарні функції забезпечення (забезпечення житлом, харчуванням, одягом), виховна функція слабо виражена або відсутня. Як і через які суб'єкти профілактики, посадові особи, можливий вплив на неповнолітнього з метою досягнення позитивної поведінки підлітка?

Комунікативні ситуації

Функції	Комунікативні ситуації
1. Організація роботи	прийом об'єкта, ознайомлення з його особливостями, оперативною обстановкою, знайомство з посадовими особами місцевих державних органів, установ, організацій та інших об'єктів обслуговування, а також громадянами; взаємодія з працівниками інших служб та підрозділів органу внутрішніх справ шляхом обміну інформацією, участі у плануванні та здійсненні спільних заходів.
2. Основні обов'язки щодо забезпечення особистої безпеки громадян від злочинних та інших протиправних посягань	в процесі надання допомоги, громадянам, які постраждали від злочинів, адміністративних правопорушень і нещасних випадків, а також тим, хто знаходиться в безпорадному або іншому небезпечному для їх здоров'я і життя стані; в ході прийняття невідкладних заходів щодо порятунку людей надавати їм першу медичну допомогу при аваріях, катастрофах, пожежах, стихійних лихах та інших надзвичайних ситуаціях; з метою своєчасного інформування керівництва органу внутрішніх справ населення, громадськості, керівників відповідних установ, підприємств, організацій про аварії, катастрофи, пожежі, стихійні лиха та інші надзвичайні події.
3. Основні обов'язки з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки	доповісти про стан охорони громадського порядку в районі, закріпленому за дільничним комісаром поліції; контроль за виконанням служби нарядами патрульної охорони в районі, спільно з патрульними нарядами, в обхід місць можливої появи антигромадських елементів, а також в ході інформування їх про оперативну обстановку в районі; інформування (доповідання) керівнику та черговому органу внутрішніх справ про зміни в оперативній обстановці, внесення пропозицій щодо найбільш доцільного розгортання та застосування сил і засобів, що беруть участь у забезпеченні громадського порядку на території дільниці; взаємодія під час патрулювання об'єкта з громадськими об'єднаннями з охорони правопорядку тощо

Гра «Діалог культур»

Гра «Діалог культур» передбачала роботу групи курсантів, де навчалися представники різних культур. Група поділялася на підгрупи. Курсантам кожної групи давалося домашнє завдання: підготувати повідомлення про свою культуру, її особливості (мова, історія, традиції, обряди, цінності, народні ремесла, мистецтво, фольклор, релігія). Потім представник чи представники однієї з підгруп починав розповідь про свою культуру. Після цього члени групи ставили додаткові питання щодо аспектів виступу, що цікавлять.

Гра «Агент»

З курсантами проводилася гра «Агент», сенс якої полягав у тому, що група курсантів довільно ділилася на дві команди, вибиралося журі. Перша група самостійно збирала інформацію про одне із злочинних угруповань. Друга група вивчала особливості іншої – колективу співробітників ОВС. Далі в кожній групі вибиралися курсанти – «агенти», які проникали в протилежну групу і отримували інформацію про них. Наприклад, «агент» першої групи дізнавався про злочинному світі, а «агент» другої групи – про субкультуру співробітників правоохоронних органів. Далі «агенти», отримавши необхідну їм інформацію і перебуваючи у протилежній групі, приступали до другої фази. Вона полягала в тому, що курсант – «агент» розповідав про особливості вивченої його субкультури. У цьому прикладі, «агент» першої групи розповідав про кримінальну субкультуру, а «агент», другої групи – про субкультуру співробітників ОВС. Потім журі ставило студентам усієї групи питання щодо обох субкультур і виставляло бали. Перемагала команда, яка отримувала більше балів.

Гра «Чарівна лавка»

У грі «Чарівна лавка» викладач пропонував учасникам уявити, що існує лавка, в якій є «незвичайні» речі: терпіння, поблажливість, схильність до інших, почуття гумору, чуйність, довіра, терпимість до відмінностей, вміння володіти собою, доброзичливість, схильність не засуджувати інших, гуманізм, вміння слухати, здатність до співпереживання тощо. Викладач виступав у ролі продавця, який обмінював одні якості на якісь інші. Викликався один із учасників. Він набував одну або кілька «речей», яких у нього немає (це ті якості, які, на думку групи, важливі для професійної толерантності співробітника ОВС, але у цього учасника слабо виражені). Наприклад, покупець просив у продавця «терпіння». Продавець з'ясовував, скільки йому потрібно «терпіння», навіщо воно йому, у яких випадках він хоче бути «терплячим». Як платню продавець просив у покупця щось натомість, наприклад, той міг розплатитися «почуттям гумору», якого в нього багато.

Приклад ділової гри, що імітує мережеву технологію

Фабула для мережевої технології: інспектору поліції надійшов сигнал (повідомлення, інформація) від шкільного соціального педагога про те, що неповнолітній Василь (12 років) систематично без поважної причини пропускає заняття, був помічений у компанії неповнолітніх, які стоять на обліку в школі за дрібну крадіжку та хуліганство. Класному керівнику, членам батьківського комітету, соціальному педагогові не вдалося зв'язатися з матір'ю.

Інформація із соціально-педагогічного паспорта сім'ї неповнолітнього:

- сім'я: неповна, неповнолітній виховується матір'ю, родичів за місцем реєстрації не мають, на постійне місце проживання прибули 2 місяці тому;
- мати: розлучена у поточному році, швачка-мотористка, місце роботи – магазин, техніка; штаб-сержант Міністерства оборони
- головний герой – неповнолітній Василь, 12-ти років, учень 7 класу, відхилення у фізичному розвитку – заїкуватість.

Підготовка мережевої зустрічі: складання мережевої карти, запрошення учасників.

Мережева карта (складається разом із головним героєм).

Неповнолітньому дається вказівка самому визначити характерні особливості мережі соціальних контактів: наявність тих чи інших суб'єктів (родина, родичі, друзі, школа), наближеність чи віддаленість зазначених суб'єктів щодо нього, а також характер взаємодії та значущості.

Час мережевої зустрічі:

Місце мережевої зустрічі: школа, кабінет клас класного керівника.

Ведучий мережевої зустрічі: інспектор поліції.

Учасники мережевої зустрічі: неповнолітній, його мати, класний керівник, голова батьківського комітету класу, соціальний педагог, шкільний психолог, заступник директора школи, який відповідає за організацію виховної роботи, представник соціального захисту населення, педагог-логопед, представник Центру зайнятості населення, неповнолітній сусід по парті, неповнолітній староста класу,

сусідка по сходовому майданчику – пенсіонерка (лікар). За результатами організації мережевої зустрічі кожен учасник висловив низку пропозицій.

Оцінка роботи курсантів проводиться викладачем разом із учасниками ділової гри.

Розглянемо у вигляді фабул ситуації, що найбільш часто зустрічаються, які виникають в сім'ї групи соціального ризику, пов'язані з проблемами неповнолітніх і можуть бути успішно вирішені за допомогою мережевої технології. До кожної фабули додається приблизний список учасників, запрошених на мережеву зустріч, з певною часткою ймовірності сприяння вирішенню цієї проблеми неповнолітнього та його сім'ї (що потрапила до категорії групи ризику).

Фабули. Фабула 1.

Інспектору поліції надійшов сигнал від шкільного соціального педагога про те, що неповнолітня Марія (13 років) систематично почала з'являтися у школі з синцями на тілі та особі, що було помічено однокласниками неповнолітньою та вчителем з фізичної культури. Протягом кількох тижнів Марія заперечувала всі припущення оточуючих про те, що вона зазнає фізичного насильства, пояснюючи синці випадковими падіннями. Проте напередодні неповнолітня зізналася, що вже кілька тижнів її батько перебуває в стані алкогольного сп'яніння, а вона та її мати зазнають фізичного насильства з його боку. Класний керівник неповнолітньої та соціальний педагог зв'язалися з матір'ю неповнолітньої, проте та заперечувала якесь фізичне насильство до неї та її дочки. З батьком неповнолітнього класного керівника та соціального педагога зв'язатися не вдалося. На думку соціального педагога, мати неповнолітньої перебуває у заляканому стані, що не дозволяє їй пояснити реальну ситуацію, що відбувається у сім'ї.

Інформація із соціально-педагогічного паспорта сім'ї неповнолітньої:

- сім'я: повна, неповнолітня виховується і матір'ю, і батьком, найближчі родичі не цікавляться життям неповнолітньої та її сім'ї;
- мати: працює пралею в дитячому садку;
- батько: безробітний;
- головний герой – неповнолітня: Марія, 13 років, учениця 8-го класу, за

характеристикою вчителів, здатна до гуманітарних наук.

Приблизний список запрошених на мережеву зустріч за фабулою 1: її мати; її батько; класний керівник; вчитель з фізичної культури соціальний педагог; шкільний психолог; представник соціального захисту населення; представник Центру зайнятості населення; представник секції єдиноборств для неповнолітніх (зокрема дівчаток).

Фабула 2

Інспектору поліції надійшло повідомлення від дільничного уповноваженого поліції та сусідів, що за вказаною адресою проживає сім'я, що складається з батька, матері та неповнолітнього Романа (14 років). Останнім часом у квартирі, де мешкає вказана родина, почастішали скандали, особливо у нічний час доби. За інформацією сусідів, батьки неповнолітнього нещодавно втратили роботу, почали випивати та скандалити. Відомо, що через втрату батьками роботи неповнолітній кинув ходити в платну секцію з баскетболу, оскільки батьки перестали її оплачувати. Крім того, у квартиру стали приходити незнайомі громадяни, також у стані алкогольного сп'яніння. Нещодавно сусіди побачили неповнолітнього Романа, який палить і перебуває в алкогольному сп'янінні. Як повідомив дільничний уповноважений поліції, неповнолітній Роман перебуває у суспільно-небезпечному середовищі, де батьки залучають його до розпивання спиртних напоїв та паління.

Інформація із соціально-педагогічного паспорта сім'ї неповнолітньої:

- сім'я: повна, неповнолітня виховується і матір'ю, і батьком, найближчі родичі – бабуся, яка проживає окремо;
- мати: безробітна, донедавна працювала маляром у будівельній бригаді, була скорочена;
- батько: безробітний, донедавна працював слюсарем, був скорочений;
- головний герой – неповнолітній: Роман, 14 років, учень 9-го класу, за характеристиками вчителів, є спортсменом, який на постійній основі бере участь у шкільних змаганнях.

Приблизний список запрошених на мережеву зустріч за фабулою 2: неповнолітній; його мати; його батько; дільничний уповноважений поліції; класний

керівник; соціальний педагог; шкільний психолог; заступник директора школи, який відповідає за організацію виховної роботи, представник соціального захисту населення; представник Центру зайнятості населення; представники спортивних секцій дитячих юнацьких спортивних шкіл міста.

Спеціально використовуються соціально-педагогічні методи (розмова, опитування, твір, спостереження тощо).

Основні етапи проведення розмови: актуалізація розмови – залучення співрозмовника до співпраці; встановлення контакту; збирання інформації з проблемної ситуації шляхом відкритих питань; конструктивна бесіда – обмін думками, порадами, варіантами вирішення проблеми; завершальний етап – вироблення рішення.

Основні види соціально-педагогічної бесіди:

Ознайомча бесіда – знайомство з неповнолітнім, його сім'єю та опосередковано з його оточенням.

Профілактична бесіда – запобігання, недопущення виникнення або посилення проблемної ситуації щодо сім'ї групи соціального ризику.

Підтримуюча бесіда – побудова перспектив щодо сім'ї групи соціального ризику, що опинилася у проблемній ситуації.

Корекційна бесіда – виправлення, коригування проблемної ситуації, що виникла в сім'ї групи соціального ризику.

Основні етапи проведення опитування:

1. Збір інформації про проблемну ситуацію сім'ї групи соціального ризику.
2. Підбір питань з метою конкретизації, уточнення, з'ясування фактів, які б вирішенню проблемної ситуації сім'ї групи соціального ризику.
3. Проведення опитування.
4. Завершальний етап – фіксація отриманих відповідей.

Соціально-педагогічне опитування не поділяється на види, оскільки, незважаючи на те, що передбачає дотримання раніше підготовлених питань, допускає і передбачає зміну тактики та змісту питань. Крім того, цей метод використовується виключно в усній формі.

Результати експериментального дослідження

Таблиця Ж 1

**Сформованість емпатичних тенденцій бакалаврів
правоохоронної діяльності, %**

№	Твердження	Відповіді	
		КГ	ЕГ
1	Мене засмучує, коли бачу, що незнайома людина почувається серед інших людей самотньо	36,3	39,4
2	Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито виявляють свої почуття	39,8	37,4
3	Коли людина поряд зі мною нервується, я теж починаю нервувати	42,1	40,9
4	Я вважаю, що плакати від щастя безглуздо	29,8	33,3
5	Я близько до серця приймаю проблеми своїх друзів	45,6	41,4
6	Іноді пісні про кохання викликають у мене сильні почуття	25,7	26,8
7	Я б сильно хвилювався (хвилювалася), якби мав (повинен була) повідомити людині неприємну для неї звістку	48,5	44,9
8	На мій настрій впливають оточуючі люди	51,5	51,0
9	Мені хотілося б отримати професію, пов'язану зі спілкуванням з людьми	60,2	56,6
10	Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки	21,1	22,2
11	Коли я бачу людину, що плаче, то і сам (сама) засмучуюсь	12,3	15,2
12	Слухаючи деякі пісні, я часом почуваюся щасливим (щасливою)	11,1	14,1
13	Коли я читаю книгу (роман, повість тощо), то так переживаю, начебто все, про що читаю, відбувається насправді	15,2	16,2
14	Коли я бачу, що з людиною погано поводяться, то завжди нервуюся	44,4	40,9
15	Я можу залишатися спокійним (спокійною), навіть якщо всі навколо хвилюються	55,0	51,0
16	Мені неприємно, коли люди при перегляді фільму зітхають і плачуть	19,3	19,2
17	Коли я приймаю рішення, ставлення інших людей до нього ролі не відіграє	48,0	43,9
18	Я втрачаю душевний спокій, коли оточуючі чимось пригнічені	26,3	24,7
19	Я переживаю, якщо бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці	22,8	22,2
20	Я дуже засмучуюсь, коли бачу страждання тварин	35,7	35,4
21	Нерозумно переживати з приводу того, що відбувається в кіно або про що читаєш у книзі	31,0	28,8
22	Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних старих людей	43,3	44,9
23	Я дуже переживаю, коли дивлюсь фільм	23,4	24,2
24	Я можу залишитися байдужим до будь-якого хвилювання навколо	18,7	21,2
25	Мені не байдуже коли маленькі діти плачуть без причини	56,1	52,5

Таблиця Ж 2

**Труднощі, які зазнають фахівці правоохоронних органів
у здійсненні правового виховання підлітків, %**

Характер труднощів	Кількість
1. Труднощі у визначенні цілей правовиховної діяльності	6,9
2. Проблеми у плануванні правового виховання	3,5
3. Проблеми у здійсненні правового виховання	
а) правової пропаганди та агітації;	6,9
б) у запобіганні правопорушенням	17,2
4. Проблеми у виборі форм і методів правовиховної діяльності	10,3
5. Труднощі в координації своїх дій з діяльністю інших	13,8
6. Труднощі у контролі, аналізі та оцінці ефективності своєї діяльності з правового виховання підлітків	17,2
7. Проблеми комунікативного характеру	20,7
8. Не мають труднощів	3,5

Таблиця Ж 3

Мотивація бакалаврів правоохоронних органів до професійної діяльності

№	Критерії оцінки та показники	Характеристика відповідей	КГ	ЕГ
1.	Ставлення до професії правоохоронця	Позитивне	49,7	44,9
		Частково позитивне	35,1	38,4
		Негативне та невизначене	15,2	16,7
2.	Поінформованість про діяльність фахівців правоохоронних органів	Адекватна	69,0	65,7
		Неадекватна	32,2	34,3
3.	Оцінка власної придатності для професійної діяльності	Завищена	29,8	32,4
		Реальна	45,6	43,9
		Занижена	24,6	23,7
4.	Мотиви вибору професії	Суспільно значущі	71,9	72,2
		Особисті	28,1	27,8
5.	Орієнтація на майбутню професію	Стійка	46,8	43,4
		Частково стійка	39,2	36,9
		Негативна	14,0	19,7
6.	Відповідність особистісних якостей нормам моралі	Відповідають	46,2	45,0
		Частково відповідають	42,7	42,9
		Не відповідають	11,1	12,1

Таблиця Ж 4

Професійно-особистісні якості фахівця правоохоронної діяльності

Якості	КГ	ЕГ
Цілеспрямованість	50,9	51,5
Відповідальність	49,7	49,5
Мобільність	49,1	45,5
Здатність до самоаналізу	42,1	43,9
Спостережливість	40,9	40,9

Продовження таблиці Ж 4

Комунікативність	38,0	36,9
Активність	36,8	34,8
Дисциплінованість	33,3	30,3
Справедливість	29,8	29,3
Самостійність	28,1	26,8
Добросовісність	21,1	22,2
Громадянська мужність	19,3	20,7
Гуманізм	19,9	19,7
Здатність узагальнювати інформацію	9,4	11,6

Таблиця Ж 5

Основні причини соціальних відхилень у молодіжному середовищі, %

№	Причина	КГ	ЕГ
1.	Майнове та соціальне розшарування суспільства	67,3	66,7
2.	Поширення бідності	63,2	58,6
3.	Загальна моральна криза у суспільстві	64,9	60,6
4.	Недостатня робота правоохоронних органів	48,5	50,0
5.	Недогляди сімейного виховання	71,9	67,7
6.	Недостатньо організоване дозвілля	60,8	56,6
7.	Слабка виховна робота закладів освіти	69,6	64,1
8.	Відсутність взаємодії зацікавлених структур	43,9	41,9
9.	Недостатня інформаційно-просвітницька робота місцевих засобів масової інформації	56,1	55,6
10.	Відсутність чіткої політики щодо молодіжних проблем міської влади	35,7	34,3

Таблиця Ж 6

Знання бакалаврів з організаційно-правових, соціально-педагогічних питань діяльності фахівців правоохоронних органів, %

№	Знання	КГ	ЕГ
1	Соціально-педагогічних принципів взаємодії суб'єктів системи профілактики та їх координації	24,0	24,7
2	Особливостей соціально-педагогічного контролю	22,2	23,7
3	Використання механізму інституту наставництва	14,0	16,2
4	Психолого-педагогічних аспектів правового регулювання	26,9	27,3
5	Соціально-демографічного складу та соціології населеного пункту	32,2	30,8
6	Загальної обстановки (соціально-психологічної, криміногенної, оперативної)	39,8	38,9
7	Розташування культурно-видовищних, спортивних, освітніх та інших закладів, системи їхньої роботи	42,7	41,4
8	Місця скупчення неповнолітніх	41,5	40,4
9	Місця та час найчастішого скоєння злочинів неповнолітніми	36,8	37,4

Продовження таблиці Ж 6

10	Системи роботи служб ОВС, специфіки їхньої професійної діяльності	38,6	34,8
11	Функціонального поділу обов'язків під час проведення профілактичної роботи з підлітками	40,9	42,9
12	Психофізіологічних особливостей підлітків – причин, чинників, умов, що сприяють девіаціям	27,5	27,3
13	Методів психолого-педагогічного впливу, саморегуляції психічного стану; спеціальної тактики, прийомів та методів припинення масових заворушень; методи роз'єднання криміногенних груп підлітків.	25,1	24,7

Таблиця Ж 7

Комунікативні уміння бакалавра у професійному спілкуванні

Уміння	КГ	ЕГ
<i>Уміння організаційно-партнерського критерію (організаційні, конструктивні, когнітивні)</i>		
1. Уміння планувати професійне спілкування у різних ситуаціях.	48,5	48,0
2. Уміння здійснювати аналіз комунікативної ситуації	48,5	39,9
3. Уміння здійснювати психологічний самоаналіз та оцінку власного стану і переживань під час спілкування.	30,4	32,3
4. Уміння здійснювати психологічний аналіз висловлювань співрозмовника під час спілкування (здійснювати аналіз висловлювань щодо їх адекватності психологічному стану).	35,7	36,9
5. Уміння розуміти головне та другорядне в розмові	49,7	46,5
6. Уміння діагностувати неправду	40,9	38,4
7. Уміння оцінювати співрозмовника, передбачати його наміри, усвідомлювати зайняту співрозмовником позицію у розмові та застосовані ним прийоми.	36,8	35,9
8. Уміння аналізувати міміку, пози, жести, погляд партнера зі спілкування і зіставляти їх із висловлюваннями.	27,5	27,3
9. Уміння визначати природу труднощів у спілкуванні (бар'єрів).	26,3	26,3
<i>Уміння комунікативно-довірчого критерію (комунікативні та творчі)</i>		
1. Уміння здійснювати самопрезентацію у спілкуванні (здійснити самопрезентацію у ролі фахівця, покликаного допомагати у вирішенні особистих правових проблем)	14,0	15,7
2. Уміння вибрати стиль спілкування	18,7	18,2
3. Уміння швидко по діловому включитися у спілкування	22,2	25,3
4. Уміння гнучко будувати та перебудовувати спілкування залежно від ситуації.	20,5	20,2
5. Уміння встановлювати довірчі взаємини з різними категоріями людей (обирати відповідний психології співрозмовника прийом встановлення контакту).	17,0	19,2
6. Уміння долати психологічні бар'єри у спілкуванні.	17,5	20,2
7. Уміння обирати, залежно від ситуації, діалогічну чи монологічну форму спілкування.	27,5	26,8
8. Уміння переконувати, коригувати поведінку співрозмовника; вміння сказати йому комплімент.	34,5	32,3
9. Уміння впливати на співрозмовника, застосовуючи різні форми мовного волевиявлення (наказ, вимога, вказівка, застереження, попередження, порада, пропозиція, рекомендація, прохання).	18,1	20,2

Продовження таблиці Ж 7

10. Уміння вести дискусію, діалог	26,9	26,3
11. Уміння взяти ініціативу початку діалогу та його ведення (використовувати різні стратегії ведення діалогу).	23,4	23,7
12. Уміння досягати запланованої мети діалогу	13,5	15,7
13. Уміння управляти діалогом і закінчити його у потрібний момент.	15,8	15,2
14. Уміння дотримуватися правила компліментарності поведінки комунікатора та реципієнта.	16,4	18,2
15. Уміння критикувати.	36,3	37,4
16. Уміння ставити питання.	44,4	40,4
17. Уміння правильно підібрати слова, відповідно до мети спілкування, ситуації та співрозмовника.	31,0	29,8
18. Уміння правильно, виразно та образно вибудовувати мовні висловлювання (навички та вміння вербалізації, інтерпретації).	29,8	28,3
19. Уміння управляти темпом мови, паузами, інтонацією, гучністю.	26,3	24,7
20. Уміння слухати співрозмовника, проникати у сенс того, що часом неявно виражено у словах (активне, емпатичне, рефлексивне, нерефлексивне слухання).	28,7	29,3
21. Уміння підтримувати потік інформації за допомогою резюмування.	19,3	19,2
22. Уміння управляти власними станами в кризових ситуаціях професійного спілкування	21,1	22,2
<i>Уміння соціально-рефлексивного критерію (соціальні та рефлексивні)</i>		
1. Уміння враховувати сприятливі об'єктивні ситуативні умови для професійного спілкування	22,8	23,7
2. Уміння враховувати суб'єктивні (власні та партнерів зі спілкування) передумови (чинники) розвитку ситуації.	21,6	20,7
3. Уміння будувати соціально орієнтоване спілкування з дотриманням основних форм ритуальної поведінки: вітання, розмови на загальноприйнятій темі тощо.	35,7	35,4
4. Уміння здійснювати комунікацію в межах провадження окремих елементів слідчих дій	30,4	28,8
5. Уміння будувати спілкування з особами, які перебувають в алкогольному, наркотичному сп'янінні.	25,7	26,3
6. Уміння публічно виступати та будувати соціально-орієнтоване спілкування.	34,5	32,8
7. Уміння керувати ініціативою у спілкуванні.	25,7	26,8
8. Уміння використовувати сленгову мову для полегшення досягнення професійної комунікативної мети.	30,4	29,8
9. Уміння попереджати і долати конфлікти у взаєминах	24,0	30,3
10. Уміння регулювати психологічні стани, емоції партнерів зі спілкування (знімати емоційну напругу).	21,6	21,7

Таблиця Ж 8

**Результати діагностики соціально-педагогічної роботи з формування
готовності бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками**

Критерій	Твердження (показник)	Групи	
		КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційне ставлення бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками	Надання превентивної допомоги підліткам могло б стати одним з головних напрямів моєї роботи	65,5	83,8
	Робота з підлітками дала мені соціальний досвід, на основі якого я став професійнішим, ніж мої товариші	67,3	81,8

Продовження таблиці Ж 8

	Мені цікаво дізнаватися про життя підлітків, слухати їхні розповіді, вникати у їхні проблеми	70,8	80,8
	Я хотів би більше спілкуватися з людьми, які здійснюють соціально-педагогічну допомогу неповнолітнім правопорушникам	76,0	82,3
	Мені було б приємно встановлювати довірчі взаємини з неповнолітніми, які перебувають на обліку в ювенальній поліції	75,4	84,3
	Я не мав досвіду соціальної взаємодії з маргінальними особистостями, але робота з ними мені сподобалася	77,8	84,8
Асертивність	Мені більше приносить задоволення робота з підлітками у них вдома, ніж у відділі ювенальної поліції	64,9	81,3
	На практиці у відділі ювенальної поліції я зустрівся з людьми, у яких нічому не можна навчитися	57,9	80,3
	У нашому суспільстві є різні люди, у тому числі й злочинці, але я, займаючись ювенальною превенцією з підлітками, які перебувають під наглядом, відчуваю себе частиною цього суспільства	62,6	79,3
Впевненість у ефективності соціальної взаємодії	Я впевнений, що всі правоохоронці-практики успішно здійснюють соціально-педагогічну діяльність, зокрема з підлітками	77,2	83,8
Залученість у освоєння соціальної взаємодії	На практиці у мене з'явилася впевненість, що я правильно вибрав професію	74,9	82,3
Мотиваційно-ціннісне ставлення бакалаврів до соціальної взаємодії з підлітками	На практиці соціальна робота з підлітками була складною, але я з нею впорався	63,7	80,8
	На практиці я так сильно прив'язався до колективу відділу поліції, що не хотів з ними розлучатися	74,3	83,3

Таблиця Ж 9

Програма формування комунікативних умінь та комунікативної культури

Комунікативні уміння	Групи			
	До експерименту		Після експерименту	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
<i>I. Уміння дотримуватися зовнішнього вигляду</i>				
1. Постава: пряма, вміння сидіти прямо та вільно, підтягнутість.	24,6	25,8	56,7	77,3
2. Одяг: акуратність, колірна гармонія, відповідність моді.	22,8	22,2	62,0	79,3
3. Зачіска.	26,3	27,8	60,2	78,3
4. Міміка	21,6	22,2	55,6	74,2
5. Пантоміміка	20,5	19,7	54,4	72,2
<i>II. Культура спілкування</i>				
1. Уміння активно слухати співрозмовника, вміння ставити запитання, вміння першому встановити контакт з іншою людиною, вміння орієнтуватися у комунікативних ситуаціях.	24,6	26,8	64,0	83,3

Продовження таблиці Ж 9

2. Уміння бачити та розуміти реакцію учасника взаємодії	22,8	23,7	62,0	81,3
3. Вміння зацікавити, захопити виступом, повідомленням: володіння вільним, зв'язним мовленням, зовнішній вигляд виражає готовність та бажання спілкування, вести розмову, виступати тощо, вміння передавати своє ставлення до повідомлення.	36,3	37,4	64,3	84,8
<i>III. Саморегуляція</i>				
Вміння знімати зайву напругу, хвилювання.	24,0	22,7	59,6	82,8
Вміння долати у собі нерішучість.	21,6	21,7	58,5	80,8
Вміння мобілізувати робоче самопочуття.	20,5	21,7	56,7	81,3
Вміння стримувати себе у стресових ситуаціях.	23,4	23,7	57,9	80,8
Вміння створити необхідний настрій.	28,1	25,3	60,8	85,9
<i>IV. Культура мови</i>				
1. Виразність, образність.	26,3	27,3	55,6	76,3
2. Лексичне багатство.	24,0	23,2	54,4	72,2
3. Техніка мови.	22,2	22,2	52,6	74,2

Таблиця Ж 10

**Порівняльна характеристика елементів
емоційно-вольової сфери бакалаврів**

Елементи емоційно-вольової сфери	До експерименту		Після експерименту	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Здібності до саморегуляції	18,1	20,2	53,2	80,8
Здібності до самоврядування	18,7	19,2	56,7	81,3
Суб'єктивний локус контролю	21,6	21,7	59,1	79,8
Вольовий потенціал особистості	22,8	21,2	60,2	80,3
Переважає емоційне самопочуття	22,2	24,7	57,9	78,3
Переважна емоційна реакція на вплив негативних стимулів довкілля	25,7	25,3	58,5	75,8
Соціальна фрустрованість	24,6	25,8	61,4	79,3
Тривога	29,2	28,3	59,6	81,8
Емоційна стійкість	27,5	27,3	56,1	77,8

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, у яких опубліковано
основні наукові результати дисертації*

1. Kravchuk O., Kochubei M., Chovriy S., Koycheva T., Pishun, S. Formation of professional communication of non language specialists in higher education institutions. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Issue 73. Pp. 373–386. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.73.01.31>
2. Кравчук О. В. Зміст соціально-профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів з правопорушень підлітків. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 215. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-191-196>
3. Совгіра С., Кравчук О. Компонентний склад здатностей правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з населенням різних категорій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2024. Вип. 2. С. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2024.306330>
4. Кравчук О. В. Педагогічні можливості профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів із підлітками. *Наукові записки*. 2024. № 6. С. 104–109. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.104
5. Кравчук О. В. Сутність, зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 3(49). С. 626–637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-626-637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637)
6. Кравчук О. Теоретичні передумови посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 213. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-178>

<https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177>

7. Кравчук О. Аналіз готовності майбутніх правоохоронців до комунікації з неповнолітніми у соціально небезпечних ситуаціях. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 10(18). С. 186–200. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10\(18\)-186-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10(18)-186-199)

***Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації***

8. Кравчук О. В. Регіональна система соціального контролю та попередження девіантної поведінки підлітків. Modern Trends in the Development of Scientific Space: X International scientific and practical conference (Dresden, February 14–16, 2024). Dresden, Germany: International Scientific Unity, 2024. Pp. 194–196. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/02/Modern_trends_in_the_development_of_scientific_space_Feb_14_16_2024.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
9. Кравчук О. В. Компетентність соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 29 листоп. 2023 р.): у 3-х ч. Кропивницький, 2023. Ч. 1. С. 44–46. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11501/document.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
10. Кравчук О. В. Принципи підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика*: зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Умань, 23 листоп. 2023 р.). Умань, 2023. С. 136–140. URL: <https://lnk.ua/x4LXPzn4n> (дата звернення: 15.10.2025).
11. Кравчук О. В. Здатності майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками як умова успішної професійної діяльності. Theoretical and practical perspectives of modern science: VII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, February 13–14, 2024). Stockholm, Sweden, 2024. Pp. 57–60. URL: <https://zenodo.org/records/10689118> (дата звернення: 15.10.2025).

12. Кравчук О. Сутнісні характеристики професійної компетентності як критеріальний показник готовності фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців (Умань, 15 квіт. 2025 р.). Умань, 2025. С. 144–146. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2025/1/49.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
13. Кравчук О. В. Порівняльний аналіз стану професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками у різних країнах. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (Valencia, September 15–17, 2025). Valencia, Spain, 2025. Pp. 160–163. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Valencia_Spain_15.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
14. Кравчук О. В. Аналіз ефективності соціальної взаємодії поліцейських з підлітками. *Modern Problems of Science and Technology: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (Tallinn, September 22–24, 2025). Tallinn, Estonia: European Open Science Space, 2025. Pp. 122–124. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Tallinn_Estonia_22.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

Відомості про апробацію результатів дослідження

1. X International scientific and practical conference «Modern Trends in the Development of Scientific Space» (Dresden, February 14–16, 2024). Форма участі – дистанційна. Публікація на тему: «Регіональна система соціального контролю та попередження девіантної поведінки підлітків».

2. Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства» (Кропивницький, 29 листоп. 2023 р.). Форма участі – дистанційна. Пулікація на тему «Компетентність соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів».

3. XIV Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика» (Умань, 23 листоп. 2023 р.). Форма участі – виступ на секційному засіданні та публікація на тему «Принципи підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії».

4. VII International Scientific and Practical Conference «Theoretical and practical perspectives of modern science» (Stockholm, February 13–14, 2024). Форма участі – дистанційна. Пулікація на тему «Здатності майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками як умова успішної професійної діяльності».

5. XVIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 15 квіт. 2025 р.). Форма участі – виступ на секційному засіданні та публікація на тему «Сутнісні характеристики професійної компетентності як критеріальний показник готовності фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки».

6. 5th International Scientific and Practical Conference «Global Directions in Scientific Research and Technological Development» (Valencia, September 15–17, 2025). Форма участі – дистанційна. Пулікація на тему «Порівняльний аналіз стану професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками у різних країнах».

7. 3rd International Scientific and Practical Conference «Modern Problems of Science and Technology» (Tallinn, September 22–24, 2025). Форма участі – дистанційна. Пулікація на тему «Аналіз ефективності соціальної взаємодії поліцейських з підлітками».

Довідки про впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
Руслан СТРОЦЬКИЙ

АКТ

04.11. 2025

м. Львів

№ 67

Впровадження результатів дисертації
Кравчук Олени Валентинівни за темою
«Підготовка бакалаврів правоохоронної
діяльності до соціальної взаємодії з підлітками»
в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- заступника начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- т.в.о. завідувача кафедри спеціальної фізичної підготовки кандидата наук з фізичного виховання та спорту, доцента Олени ТЬОРЛЮ;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», та наукові праці аспіранта кафедри педагогіки та освітнього менеджменту факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Кравчук Олени Валентинівни за темою «Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками».

Проаналізовано основні результати дослідження Кравчук О.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Kravchuk O., Kochubei M., Chovriy S., Koycheva T., Pishun, S. Formation of professional communication of non language specialists in higher education institutions. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Issue 73. Pp. 373–386. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.73.01.31>
2. Кравчук О. В. Зміст соціально-профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів з правопорушень підлітків. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 215. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-191-196>
3. Совгіра С., Кравчук О. Компонентний склад здатностей правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з населенням різних категорій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2024. Вип. 2. С. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2024.306330>
4. Кравчук О. В. Педагогічні можливості профілактичної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів із підлітками. *Наукові записки*. 2024. № 6. С. 104–109. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.104
5. Кравчук О. В. Сутність, зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 3(49). С. 626–637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-626-637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637)
6. Кравчук О. Теоретичні передумови посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2024. Вип. 213. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177>
7. Кравчук О. Аналіз готовності майбутніх правоохоронців до комунікації з неповнолітніми у соціально небезпечних ситуаціях. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 10(18). С. 186–200. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10\(18\)-186-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-10(18)-186-199)
8. Кравчук О. В. Регіональна система соціального контролю та попередження девіантної поведінки підлітків. *Modern Trends in the Development of Scientific Space: X International scientific and practical conference (Dresden, February 14–16, 2024)*. Dresden, Germany: International Scientific Unity, 2024. Pp. 194–196. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/02/Modern_trends_in_the_development_of_scientific_space_Feb_14_16_2024.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
9. Кравчук О. В. Компетентність соціальної взаємодії майбутнього фахівця правоохоронних органів. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 29 листоп. 2023 р.): у 3-х ч.* Кропивницький, 2023. Ч. 1. С. 44–46. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11501/document.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
10. Кравчук О. В. Принципи підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до соціальної взаємодії. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика: зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Умань, 23 листоп. 2023 р.)*. Умань, 2023. С. 136–140. URL: <https://lnk.ua/x4LXPzn4n> (дата звернення: 15.10.2025).

11. Кравчук О. В. Здатності майбутніх фахівців правоохоронних органів встановлювати довірчі взаємини з підлітками як умова успішної професійної діяльності. Theoretical and practical perspectives of modern science: VII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, February 13–14, 2024). Stockholm, Sweden, 2024. Pp. 57–60. URL: <https://zenodo.org/records/10689118> (дата звернення: 15.10.2025).

12. Кравчук О. Сутнісні характеристики професійної компетентності як критеріальний показник готовності фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки Наука. Освіта. Молодь: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців (Умань, 15 квіт. 2025 р.). Умань, 2025. С. 144–146. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2025/1/49.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

13. Кравчук О. В. Порівняльний аналіз стану професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками у різних країнах. Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference (Valencia, September 15–17, 2025). Valencia, Spain, 2025. Pp. 160–163. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Valencia_Spain_15.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

14. Кравчук О. В. Аналіз ефективності соціальної взаємодії поліцейських з підлітками. Modern Problems of Science and Technology: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Tallinn, September 22–24, 2025). Tallinn, Estonia: European Open Science Space, 2025. Pp. 122–124. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/09/Tallinn_Estonia_22.09.25.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Кравчук О.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Основи володіння заходами фізичного впливу», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Юлія ЛОЗИНСЬКА

Галина САВЧИН

Олена ТЬОРЛО

Ірина КРАВЕЦЬ

834798
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

"05" листопада 2025 № 4470

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

КРАВЧУК ОЛЕНИ ВАЛЕНТИНІВНИ

на тему: «Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки)

Результати дисертаційного дослідження Кравчук Олени Валентинівни впроваджено у освітній процес Міжрегіональної Академії управління персоналом під час викладання фахових дисциплін в Інституті безпеки у період з 2022 по 2025 рр.

У роботі дисертантки глибоко і всебічно проаналізовано теоретичні та методичні засади підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, розроблені та апробовані педагогічні умови, компоненти якої в сукупності забезпечують та реалізують формування ціннісних орієнтацій, підвищення знань про види діяльності майбутнього фахівця правоохоронних органів на основі удосконалення змісту та програмно-методичного забезпечення з урахуванням особливостей їхньої професійної діяльності через розроблену експериментальну програму, яка поєднує: 1) цілеспрямовану психолого-педагогічну та комунікативну підготовку бакалаврів експериментальних груп, проходження виробничої практики (стажування) у підрозділах органів внутрішніх справ (ювенальна поліція), закладах загальної середньої освіти; 2) застосування активних форм та методів навчання: круглих столів з проблеми правового регулювання взаємин у підрозділах органів внутрішніх справ та закладах освіти, тренінгів з розвитку навичок самоконтролю, вироблення стилю поведінки у конфліктних та кризових ситуаціях, рольових ігор, проблемних ситуацій, тематичних диспутів з питанням професійної етики та культури професійного спілкування тощо; 3) залучення бакалаврів до участі у правовому вихованні учнів середніх шкіл, до роботи з підлітками; надання практичної допомоги інспекції ювенальної поліції.

Розроблено та апробовано модель підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками, яка представлена блоками: ціле-методологічного (мета, підходи, принципи), організаційно-процесуального (етапи, зміст, форми, методи, засоби, технології), структурно-результативного (компоненти, критерії, показники, рівні, діагностичне забезпечення, результат).

Ректор,
д.ю.н., проф.

К. В. Муравйов

МАУП

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 72-01-23
 ел. пошта: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125102

26.11.2025 № 0124/01/3700 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів завершеного дисертаційного дослідження
Кравчук Олени Валентинівни
 на тему: «Підготовка бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії
 з підлітками» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки)

Результати завершеного дисертаційного дослідження Кравчук Олени Валентинівни упродовж 2022-2025 років пройшли успішну апробацію у освітньому процесі Волинського національного університету імені Лесі українки під час викладання фахових дисциплін на юридичному факультеті, спрямованих на професійну підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності.

Зміст розроблених дисертанткою і упроваджених у освітній процес, зазначеного вище структурного підрозділу нашого університету нововведень, як зазначають викладачі, відзначаються обґрунтованими і досить змістовно охарактеризованими теоретичними, методичними засадами підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Крім цього, розроблені здобувачкою, а в подальшому апробовані педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками (формування соціально спрямованої ціннісної орієнтації, мотивації, інтересу бакалаврів до спілкування з підлітками на основі поєднання традиційних та інноваційних форм і активних методів навчання; відбір змісту підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності з урахуванням специфіки соціальної взаємодії з підлітками; використання освітніх технологій для організації комунікативної діяльності бакалаврів в позааудиторній діяльності та під час виробничої практики) показали високу ефективність підготовки курсантів, які брали участь в експериментальній роботі. Важливим практичним здобутком запроваджених матеріалів є їх ефективність у формуванні фахових знань, умінь і навичок курсантів стосовно професійної діяльності, а також набуття особистого досвіду її здійснення.

Запропоновані педагогічні умови підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками отримали позитивну оцінку викладачів університету, які використовували матеріали у власній діяльності з метою удосконалення освітнього процесу у напрямі професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів.

Основні положення і результати були обговорені та схвалені на засіданні кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності (протокол № 5 від 19 листопада 2025 року).

Ректор

Вик. Антон ДЕМЧУК 0995270280

Анатолій ЦЬОСЬ